2023

MARDİN'İN SEKTÖREL PANORAMASI

TEMATİK BAZI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
KAMU ÖZEL VE KARMA SEKTÖR İŞ BİRLİĞİ KOORDİNATÖRLÜĞÜ (MAÜKÖK)

Editör
Prof. Dr. Mehmet Behzat Ekinci

KIZILTEPE TİCARET BORSASI
KIZILTEPE TİCARET VE SANAYİ ODASI
MARDİN TİCARET VE SANAYİ ODASI
NUSAYBİN TİCARET BORSASI

Mardin Artuklu Üniversitesi
Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü (MAÜKÖK) Yayını

MARDİN'İN SEKTÖREL PANORAMASI

TEMATİK BAZI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

SECTORAL PANORAMA OF MARDİN

SOME THEMATIC PROBLEMS AND PROPOSALS FOR THEIR SOLUTIONS

Editör
Prof. Dr. Mehmet Behzat Ekinci

Mardin, 2023

Mardin Artuklu Üniversitesi
Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü (MAÜKÖK) Yayını

Birinci Baskı, Haziran 2023

ISBN
978-605-4202-97-3

Matbaa Sertifika No: 44676

MARDİN'İN SEKTÖREL PANORAMASI
TEMATİK BAZI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

SECTORAL PANORAMA OF MARDİN
SOME THEMATIC PROBLEMS AND PROPOSALS FOR THEIR SOLUTIONS

Editör
Prof. Dr. Mehmet Behzat Ekinci

İç Düzen
Abdullah Özgür Oral

Kapak Tasarım
Mahsum Dinler

Resimler
Feyzi Çölgeçen
Mehmet Behzat Ekinci

Baskı-Cilt
Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık
Ambl. Dağt. San. ve Tic. Ltd. Şti

Bu eser,
Kızıltepe Ticaret Borsası (KTB), Kızıltepe Ticaret ve Sanayi Odası (KTSO)
Mardin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO)
Nusaybin Ticaret Borsası (NTB) ve Nusaybin Ticaret ve Sanayi Odası (NTSO)
katkılarıyla basılmıştır.

Copyright© Mardin Artuklu Üniversitesi
(MAÜ Yayınevi, uluslararası statütedir.)

Yenişehir Yerleşkesi, Diyarbakır Yolu, Artuklu / Mardin
Tel : +90 482 2134002, Fax : +90 482 2134004, http://www.artuklu.edu.tr

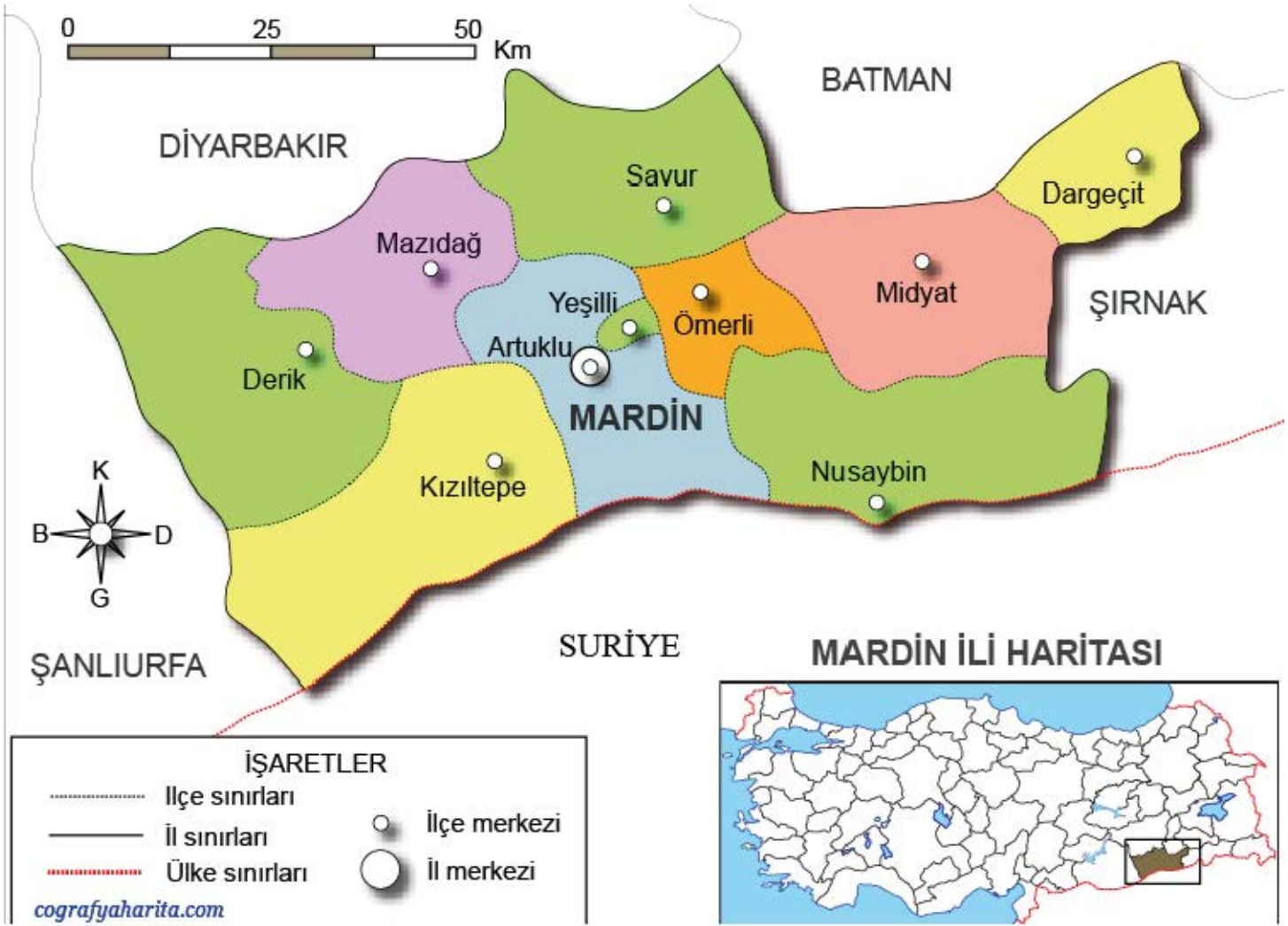
0
25
50
Km
BATMAN
DİYARBAKIR
Savur
Dargeçit
Mazıdağ
Midyat
Yeşilli
Ömerli
ŞIRNAK
Artuklu
Derik
MARDİN
Kızıltepe
Nusaybin
K
B
D
G
SURİYE
ŞANLIURFA
MARDİN İLİ HARİTASI
İŞARETLER
İlçe sınırları
İl sınırları
Ülke sınırları
İlçe merkezi
İl merkezi
cografyaharita.com

İçindekiler / *Contents*

Ön Söz VI
Preface

MAÜKÖK Hakkında VIII
About MAUKOK

Giriş X
Introduction

Kısım I) Tarım Sektörü / *Part I) Agriculture Sector*

1) **Mardin'de Tarım Sektörünün Temel Sorunları ve Potansiyel İş Birliği Alanları** 4
(Main Issues and Potential Collaboration Areas of the Agricultural Sector in Mardin)
Veysi Acıbuca, Yavuz Selim Gülmez

2) **Alternatif Bir Ürün Olarak Mantar Yetiştiriciliğinde ve Ticaretinde Mardin'in Potansiyeli** 24
(The Potential of Mardin in Cultivation and Trade of Mushroom as an Alternative Product)
Hilal Acay, Mehmet Behzat Ekinci

3) **Mardin'e Ait Yerel Bir Potansiyeli Harekete Geçirme; Derik Zeytinciliğini Geliştirme Eylem Planı** 46
(Activating a Local Potential of Mardin; An Action Plan for the Development of Derik Olive Farming)
Aziz Korkmaz, Ahmet Alanlı, Ahmet Ferit Atasoy

4) **Un Sektörü, Sorunlar ve Çözüm Önerileri; Mardin Örneği** 66
(Flour Industry, Challenges and Solutions; The Case of Mardin)
Havva Çaha, Mine Duyan

Kısım II) Sanayi Sektörü / *Part II) Industry Sector*

5) **Mardin'de Tekstil Sektörünün Temel Sorunları ve Potansiyel İş Birliği Alanları** 86
(Main Issues and Potential Collaboration Areas of the Textile Sector in Mardin)
Ömer Fazıl Emek, Ömer Doru, Mehmet Dabakoğlu

6) **Geri Dönen Girişimciler; Mardin Tekstil Sektörü** 104
(Returning Entrepreneurs; Mardin Textile Sector)
Havva Çaha, Abdulgafur Çelik

7) **Sektörel Krediler ile Ekonomik Büyüme İlişkisi; Mardin İli Örneği**..... 126
(Relationship between Sectoral Credits and Economic Growth; The Case of Mardin)
Ömer Fazıl Emek

8) **Economies of Scale in an Organised Industrial Area; The Case of Mardin** 144
(Bir Organize Sanayi Bölgesinde Ölçek Ekonomileri; Mardin Örneği)
Mehmet Behzat Ekinci, Mehmet Dabakoğlu, Ferhat Demiralp

Kısım III) Hizmet Sektörü / *Part III) Service Sector*

9) **Mardin'de Turizm Sektörünün Temel Sorunları ve Potansiyel İş Birliği Alanları** 170
(Main Issues and Potential Collaboration Areas of the Tourism Sector in Mardin)
Şehmus Aykol, İlyas Bayar, Dilan Arabacıoğlu

10) **Mardin Yemek Kültürünün Beslenme ve Sağlık Açısından Değerlendirilmesi**..... 196
(Evaluating Mardin Food Culture in terms of Nutrition and Health)
Çağlar Akçalı, Jiyan Aslan Ceylan, Serap Toprak Döşlü

11) **Mardin İli İhracatının Kriz Bağlamında Değerlendirilmesi ve Krizin İşletmelere Etkisi**..... 212
(Evaluating Mardin Exporting in the Context of the Crisis and Its Impact on the Businesses)
İslam Altun

12) **Üniversitenin Bölgesel Kalkınma Bağlamında Oda/Borsa Akreditasyon Sistemindeki Rolü; Mardin Örneği**..... 230
(University Role in the Context of Regional Development in the Chambers/Bourses Accreditation System; The Case of Mardin)
Metin Sert, Ömer Doru, Mehmet Behzat Ekinci

Mardin'in Seçilmiş Bazı Sektörel Sorunları ve İlgili Kurumlar İtibariyle Çözümleri Özet Dosyası..... 258
(*A Brief File for Some Selected Sectoral Problems of Mardin and Their Solutions by Relevant Institutions)*

Yazarların Kısa Öz Geçmişleri..... 268
(*Short Resumes of the Authors*)

Ön Söz

Bilimsel bilginin üretimini sağlayan, bilimin/ilimin gelişmesi, geliştirilebilmesi misyonunu yüklenen ve bu amaçla araştırmayı ilke edinen öğrenciler ve yenilikçi akademisyenler yetiştiren üniversiteler, ürettikleri teorik bilgilerle dünya bilim tarihine yön verirler. Üniversitelerde üretilen teorik bilgilerin ve bilimsel paradigmaların pratikte bir karşılığının olması, bilimsel bilginin yaygın etkisini artırır. Zira sahaya dokunan ve bir ihtiyacı pratik biçimde karşılayan akademik bilgi daha geniş kesimleri etkileme gücüne sahiptir.

İşte bu eser de Mardin Artuklu Üniversitesi Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü (MAÜKÖK) inisiyatifiyle bu amaçla yola çıkan akademisyenlerin ortaya koyduğu akademik bir çalışmadır. Ağırlıklı olarak Mardin Artuklu Üniversitesi'nden olmakla birlikte Türkiye'nin farklı üniversitelerinde görev yapan akademisyenler tarafından hazırlanan bu çalışmanın odak noktasını Mardin ortak paydası oluşturmaktadır. Bu çerçevede şehrin/bölgenin bazı yapısal sorunları tespit edilerek çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Alanlarında uzman akademisyenler tarafından hazırlanan bu eser, bilimsel bilgilerin ve teorilerin pratikteki karşılıklarını ve uygulanabilirliklerini gösterir bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla ortaya konan bazı sorunlara yönelik çözüm önerileri, bir saha çalışmasına veya bir ekonometrik analize dayalı olduğundan, doğrudan ilgililerin uygulayabileceği niteliktedir.

Bu vesileyle, eserin ilgililere faydalı olmasını ve şehrin/bölgenin daha farklı sorunlarına değinen ve çözümler üreten benzer çalışmaların artarak sürdürülmesini temenni ederim.

Prof. Dr. İbrahim Özcoşar

MAÜ Rektörü

Preface

Universities, that provide the production of scientific knowledge, undertake the mission of the development of science, and educate students and innovative academics for this purpose, shape the history of world science with their theoretical knowledge. The existence of a practical counterpart of theoretical knowledge and scientific paradigms produced in universities increases the widespread effect of scientific knowledge. Because academic knowledge that touches the field and meets a need in a practical way has the power to influence wider segments.

This work is an academic study put forward by academics who set out for this purpose with the initiative of Mardin Artuklu University Public Private and Mixed Sector Cooperation Coordinatorship (MAUKOK). The focus of this study, which was prepared by academics working in different universities in Turkey, however mainly from Mardin Artuklu University, is the common denominator of Mardin. In this framework, some structural problems of the city/region were identified and relevant solutions were proposed.

This work, prepared by academicians who are experts in their fields, shows the practical equivalents and applicability of scientific knowledge and theories. Therefore, since the solution proposals for some of the problems put forward are based on a fieldwork or an econometric analysis, they can be applied directly by those concerned.

On this occasion, I hope that the work will be useful to those concerned and similar studies that address different problems of the city/region and propose solutions will increasingly continue.

Prof. Dr. İbrahim Özcoşar

MAU Rector

MAÜKÖK Hakkında

Mardin Artuklu Üniversitesi Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü (MAÜKÖK), MAÜ'yü 'bölgesel kalkınma odaklı' bir kurum hâline getirerek şehrin ve bölgenin katma değer seviyesini yükseltme ana hedefine yönelik hareket etmektedir.

MAÜKÖK, bu kapsamda şunlara yoğunlaşmaktadır:

a) Şehrin ve bölgenin temel sektörel ve kurumsal fizikî ve dijital envanterini çıkarmak,

b) Bunların MAÜ tarafından karşılanabilecek temel ihtiyaçlarını tespit etmek,

c) MAÜ'deki akademisyenlerin ve idarî personelin uzmanlıkları itibariyle fizikî ve dijital envanterini çıkarmak,

d) Söz konusu ihtiyaçlarla kaynakları buluşturmak.

MAÜKÖK ayrıca 'sektörel iş birliklerinin artırılması' ve 'kurumsal kapasitenin geliştirilmesi' ara hedeflerine yönelik olmak üzere fakat bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla, şu faaliyetlerin icrasını koordine etmektedir: Projeler, Eğitim programları, Toplantılar, Bilgi destekleri, Saha çalışmaları-araştırmalar, İstatistikler-iktisadî panoramalar, Teknoloji transferleri, Ar-Ge, Ticarî istihbarat ve strateji, Sosyo-kültürel faaliyetler.

Neticede MAÜKÖK; MAÜ ile tarım, sanayi ve hizmet sektörleri bağlamında kamu, özel ve karma sektörler arasında geliştirilecek çeşitli iş birliği imkânlarını araştırmaya, ilgili stratejileri tespit etmeye ve bunlara dair kurumsal ve sektörel koordinasyonu sağlamaya çalışmaktadır.

MAÜKÖK, bu hedeflere ulaşmada daha etkin hareket edebilmek için şu üç alt kurulu oluşturmuştur:

1) MAÜTAS: MAÜ Tarım Sektörü İş Birliği Kurulu,

2) MAÜSAS: MAÜ Sanayi Sektörü İş Birliği Kurulu,

3) MAÜHİS: MAÜ Hizmet Sektör İş Birliği Kurulu.

MAÜKÖK, 2022-23 döneminde bu kurullar temelinde sırasıyla tahıl, tekstil ve turizm olmak üzere üç tematik sektör belirlemiş olup ilk etapta bunlara yönelik olmak üzere Mardin'deki ilgili sektör temsilcileriyle iş birlikleri gerçekleştirmektedir. Bilahare bu çerçeve genişletilerek şehrin tüm sektörleri ile iş birlikleri hedeflenmiştir.

İşte bu eser, söz konusu iş birliklerinin daha sistematik tarzda yapılmasına zemin teşkil edecek bir adım olarak değerlendirilmektedir. Dahası, akademyanın sahip olduğu bilgi birikimini ve tecrübesini paylaşmasına bir nevi aracılık rolü üstlenmekte ve bunların ilgililerce kullanılmasına/uygulanmasına ortam hazırlamaktadır.

Zira bir ilim/bilim insanının dediği gibi "uygulaması olmayan ilim/bilim, doğru ile yanlış arasında bir yerdedir".

About MAUKOK

Mardin Artuklu University Public Private and Mixed Sector Cooperation Coordinatorship (MAUKOK) acts towards the main goal of raising the added value level of the city (Mardin) and the region by making MAU a 'regional development-oriented' institution.

In this context, MAUKOK focuses on:

a) Preparing the basic sectoral and institutional physical and digital inventory of the city and the region,

b) Determining their basic needs that can be met by MAU,

c) Making a physical and digital inventory of the academics and administrative personnel at MAU in terms of their expertise,

d) Bringing together the aforementioned needs and resources.

MAUKOK also coordinates the execution of the following activities, including but not limited to the intermediate objectives of 'increasing sectoral collaborations' and 'development of institutional capacity': Projects, Training programmes, Meetings, Information supports, Field studies-researches, Statistics-economic panoramas, Technology transfers, R&D, Commercial intelligence and strategy, and Socio-cultural activities.

After all, MAUKOK searchs for cooperation possibilities to be developed between MAU and the public, private, and mixed sectors in the context of agriculture, industry, and service sectors; to identify relevant strategies and to provide institutional and sectoral coordination regarding them.

MAUKOK has established the following three sub-committees in order to act more effectively in achieving these goals:

1) MAUTAS: MAU Agriculture Sector Cooperation Committee,

2) MAUSAS: MAU Industry Sector Cooperation Committee,

3) MAUHIS: MAU Service Sector Cooperation Committee.

In the 2022-23 period, MAUKOK has determined three thematic sectors; respectively grain, textile, and tourism, on the basis of these committees, and cooperates with the relevant sector representatives in Mardin. Subsequently, this framework was expanded. The eventual aim has been establishing cooperation with all sectors of the city.

This book is considered as a step for constituting a suitable base for these collaborations to be made in a more systematic manner. Moreover, it acts as a mediator for the academy to share its knowledge and experience and prepares the environment for their use/implementation by those concerned.

Because, as one scholar said, "science without application is somewhere between true and false".

Giriş

'Kalkınma' her ne kadar iktisadî bir kavram olarak görülse de aslında aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasî, eğitimle ilgili, sağlıkla ilgili vs. olmak üzere çok yönlü bir değişimi ifade eder. Dolayısıyla bu şekilde geniş açıyla bakıldığında, kişisel/kurumsal/bölgesel/ülkesel vs., her ne için kullanılıyorsa onunla ilgili ciddi, köklü ve zamana yayılan bir sürece işaret etmektedir.

Konu özellikle bir yörenin kalkınması olunca, hatıra bir yandan bu sürecin gerektirdiği altyapının-üstyapının uygunluğu gelirken, diğer yandan bunun etkileyeceği kişilerin/kurumların/kesimlerin böylesi bir değişime hazır olup olmaması da gelir. Yani 'kalkınma için ilgili her taraf bu değişime-dönüşüme onay vermekte midir ve gerektiğinde katkı sağlamaya hazır mıdır?' sorularının cevabının olumlu olması gerekir.

Mesele Mardin ölçeğinde ele alındığında, herkes ve her kesim için bu cevabın olumlu olduğunu söylemek belki mümkün olmayacaktır ama çoğunluğun onay verdiği ve katkıya hazır olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Peki, nereden anlaşılabilir bu? Elbette kişilerin yaklaşımından, kurumlar arası koordinasyondan ve iş birliği potansiyelinden…

İşte bu eser de bu çabaların bir nüvesi olarak değerlendirilebilir. Eserin oluşturulma fikri, MAÜKÖK'e ve Mardin'deki sektörel temsilci kuruluşlarla gerçekleştirilen istişare toplantılarına dayanmaktadır. 2022-23 döneminde Mardin Artuklu Üniversitesi akademisyenleri ile çok sayıda toplantıda bir araya gelen kamu, özel ve karma sektör temsilcileri; Mardin'de başta tahıl, tekstil ve turizm olmak üzere tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine dair müzakerelerde bulunmuş ve şehrin/bölgenin bu çerçevede yapısal sorunlarını tespit ederek çözümüne yönelik beyin fırtınası mahiyetinde müzakerelerde bulunmuştur.

Eserin sektörler itibariyle ilk bölümleri bu toplantı çıktılarına dayanmaktadır. Diğer kısımlar ise başta MAÜ akademisyenleri olmak üzere sektörel temsilci kuruluşlardan yazarların katkısı ile oluşturulmuştur. Esere ilişkin kısa bilgiler şöyledir:

- Eser; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik dörder adet olmak üzere toplamda 12 bölümden oluşmaktadır.
- Her bölümün başında içeriğin daha iyi anlaşılabilmesi için bir içindekiler listesi ve bölümün 'amaçları, bulguları ve teklifleri' Türkçe ve İngilizce dillerinde verilmektedir.
- Eserin sonunda ise Mardin'in seçilmiş bazı sektörel sorunlarına ve ilgili kurumlar itibariyle çözümlerine dair özet bir dosya yer almaktadır.
- Eserin her bölümünde ya bir saha araştırması ya da bir ekonometrik analiz mevcuttur. Zira amaç, sorunları ilk elden tespit ederek ayakları yere basan çözüm tekliflerinde bulunmaktır.

Eser, elbette bu hâliyle Mardin'in tüm sorunlarına çözüm arayışında değildir. Fakat şehrin/bölgenin tematik bazı sorunlarını ele alarak bunlara yönelik çözüm önerilerine odaklanıyor olması açısından önemli bir adım olduğu da açıktır.

Sıra geldi teşekkür safhasına…

- MAÜKÖK'ün oluşumuna uygun ortam hazırlayan MAÜ Rektörü Prof. Dr. İbrahim Özcoşar'a teşekkür ederim.
- MAÜKÖK'ün ilk Yönetim Kurul Üyeleri Öğr. Gör. Ferhat Demiralp (İletişim ve Bilgi-İşlem); Dr. Öğr. Üyesi Veysi Acıbuca, Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim Gülmez (MAÜTAS); Dr. Öğr. Üyesi Ömer Doru, Dr. Öğr. Üyesi Ömer Fazıl Emek (MAÜSAS); Dr. Öğr. Üyesi Şeyhmus Aykol ve Dr. Öğr. Üyesi İlyas Bayar'a da (MAÜHİS) katkılarından dolayı teşekkürler.
- Kitaba katkıda bulunan bütün yazarlar da bir teşekkürü hak ediyor elbette. Burada özellikle belirtmek gerekir ki, farklı şehirlerden olmalarına rağmen, yazarların Mardin'in kalkınması amaçlı bir yayında buluşmuş olması takdire şayandır.
- Mardin İli/İlçeleri Odalarının/Borsalarının tüm ekip üyelerine, özellikle de şu isimlere basımdaki desteklerinden dolayı şükranlarımı sunarım: KTB Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Şahin, Genel Sekreteri Abdulkadir Şahin, Genel Sekreter Yardımcısı Metin Sert; KTSO Yönetim Kurulu Başkanı Mahmut Dündar, Genel Sekreteri Ahmet Aslan, Akreditasyon Sorumlusu Ferhat Dündar; MTSO Yönetim Kurulu Başkanı Hatip Çelik, Genel Sekreteri Çetin Sasa, Akreditasyon Sorumlusu Elif İlhan; NTB Yönetim Kurulu Başkanı Necdet Aktaş, Genel Sekreteri Abdullah Dal, Akreditasyon Sorumlusu Ercan Çelik; NTSO Yönetim Kurulu Başkanı Mahsum Özmen, Genel Sekreteri Abdulkadir Güneş, Akreditasyon Sorumlusu İlhan Özmen.
- Özel teşekkürüm ise her zaman olduğu gibi, bana akademik araştırmacılık ve sosyal girişimcilik ruhunu aşılayan Muhterem Babam Mamoste Süleyman Beyefendi'yedir.

Mardin Artuklu Üniversitesi'nin, şehriyle/bölgesiyle her noktasına kadar yakın bağlantılı olması, bu tür çabaların 'kalkınma' sürecine katkı sağlaması ve sayılarının artması temennisiyle…

Leylak-Mardin, 25 Mayıs 2023

Prof. Dr. Mehmet Behzat Ekinci
Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ), İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi
MAÜ Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü (MAÜKÖK) Koordinatörü
TOBB/TEPAV ve Mardin İli/İlçeleri Oda/Borsa Akademik Danışmanı
http://www.artuklu.edu.tr/akademik-cv/
http://www.akademiktisat.net
mehmetbehzatekinci(at)artuklu.edu.tr, mbekinci(at)hotmail.com

Introduction

Although 'development' is seen as an economic concept, it also represents social, cultural, political, educational, health, etc. changes as well. Therefore, when viewed from a broad perspective in this way, personal/corporate/regional/national, etc. related to whatever it is used for, it points to a serious, deep-rooted and long-run process.

When it is the development of a region, the suitability of the infrastructure-superstructure required by this process come to mind on the one hand, and whether the people/institutions/sections that will be affected by it are ready for such a change on the other hand. In other words, the answer to the questions 'Do all relevant parties for development approve this change-transformation and are they ready to contribute when necessary?' should be positive.

When the issue is handled on the scale of Mardin, it may not be possible to say that this answer is positive for everyone and every sections, but it can be easily stated that the majority approves and is ready to contribute. So how can this be understood? Of course, from the approach of people, inter-institutional coordination, and cooperation potential...

This work can be considered as a core of these efforts. The idea of preparing such a work is based on MAUKOK and consultation meetings with sectoral representative organisations in Mardin. Public, private, and mixed sector representatives who came together with Mardin Artuklu University academicians in many meetings in the period 2022-23 negotiated on agriculture, industry, and service sectors; especially grain, textile, and tourism, and determined the structural problems of the city/region within this framework and made negotiations as a brainstorm for their solutions.

The first part of the work in terms of sectors are based on the outputs of these meetings. Other parts were prepared with the contribution of authors from sectoral representative organisations, especially MAU academics. Brief information on the book is as follows:

- The book consists of 12 chapters, 4 for each sector namely agriculture, industry, and service.
- At the beginning of each chapter, a table of contents and the titles of 'purposes, findings, and proposals' are given in Turkish and English languages for a better understanding of the theme.
- At the end of the book, there is a brief file on some selected sectoral problems of Mardin and their solutions by relevant institutions as well.
- Each part of the book includes either a field study or an econometric analysis. Because the aim is to identify the problems by first hand and to propose concrete solutions accordingly.

Of course, this book does not seek to solve all problems of Mardin, however, it is obvious that this is a significant step in terms of addressing some thematic problems of the city/region and focusing on their solutions.

Now, it is time to thank…

- I would like to thank MAU Rector Prof. Dr. İbrahim Özcoşar for his assistance in forming MAUKOK.
- I also thank first Board Members of MAUKOK Lect. Ferhat Demiralp (Communication&IT), Assist. Prof. Dr. Veysi Acıbuca, Assist. Prof. Dr. Yavuz Selim Gülmez (MAÜTAS); Assist. Prof. Dr. Ömer Doru, Assist. Prof. Dr. Ömer Fazıl Emek (MAÜSAS); Assist. Prof. Dr. Şeyhmus Aykol, and Assist. Prof. Dr. İlyas Bayar (MAÜHİS) for their contributions.
- Of course, all the authors who contributed to the book deserve thanks. It should especially be noted here that despite the fact that they are from different cities, it is appreciated that the authors met in a publication aimed at the development of Mardin.
- Thanks also to all team members of Mardin Chambers/Commodity Exchanges, especially to the following persons for their support in printing: KTB Chairman Mehmet Şahin, Secretary General Abdulkadir Şahin, Vice Secretary General Metin Sert; KTSO Chairman Mahmut Dündar, Secretary General Ahmet Aslan, Accreditation Coordinator Ferhat Dündar; MTSO Chairman Hatip Çelik, Secretary General Çetin Sasa, Accreditation Coordinator Elif İlhan; NTB Chairman Necdet Aktaş, Secretary General Abdullah Dal, Accreditation Coordinator Ercan Çelik; NTSO Chairman Mahsum Özmen, Secretary General Abdulkadir Güneş, Accreditation Coordinator İlhan Özmen.
- My special thanks, as always, go to my honourable Father Mamoste Süleyman, who instilled in me the spirit of academic research and social entrepreneurship.

With the hope that Mardin Artuklu University is closely connected with its city/region in all aspects and that such efforts will contribute to the 'development' process and increase in number...

Leylak-Mardin, May 25, 2023

Prof. Dr. Mehmet Behzat Ekinci
Economics, FEAS, Mardin Artuklu University (MAU)
Coordinator; MAU Public Private and Mixed Sectors Cooperation Coordinatorship (MAUKOK)
Academic Consultant; TOBB/TEPAV and Mardin Chambers/Commodity Exchanges
http://www.artuklu.edu.tr/akademik-cv/
http://www.akademiktisat.net
mehmetbehzatekinci(at)artuklu.edu.tr, mbekinci(at)hotmail.com

Kısım I
Tarım Sektörü

Part I
Agriculture Sector

BÖLÜM 1

Mardin'de Tarım Sektörünün Temel Sorunları ve Potansiyel İş Birliği Alanları

Main Issues and Potential Collaboration Areas of the Agricultural Sector in Mardin

Veysi Acıbuca [1]
Yavuz Selim Gülmez [2]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
3. Saha Çalışması
   3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı
   3.2. Araştırmanın Yöntemi
   3.3. Bulgular
      3.3.1. Nitel Araştırma ile Ulaşılan Bulgular
      3.3.2. Nicel Araştırma ile Ulaşılan Bulgular
4. Değerlendirme ve Sonuç
5. Bibliyografya
6. Anket Formu: Sektörel Sorun ve Potansiyel İş Birliği Alanları Tespit Formu

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Kızıltepe MYO, Organik Tarım Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-8478-7300, veysiacibuca(at)artuklu.edu.tr
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-9846-596X, ysgulmez(at)artuklu.edu.tr

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı; Mardin ilinde tarım sektörünün temel sorunlarının tespit edilmesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi ile iş birliği alanlarının ortaya çıkarılmasıdır.

b) Bulgular: Mardin ilinde tarım üreticilerinin karşılaştığı temel sorunların başında enerji giderlerinin ve diğer girdi maliyetlerinin yüksek olması gelmektedir. Pazarlama, Ar-Ge, markalaşma ve kalifiye eleman yetiştirilmesi gibi alanlardaki sorunlar ise ön plana çıkmaktadır.

c) Teklifler: Katılımcılar, ilde tarım sektörünün sorunlarının Mardin Artuklu Üniversitesi ile yürütülecek iş birlikleri ile çözülebileceğini belirtmektedirler. Bu çerçevede Üniversiteden; sorunların gündemde tutulması, çiftçilerin ve üreticilerin bilinçlendirilmesi, kalifiye eleman temin edilmesi, ihracat desteklerine dair bilgi sağlanması ve alternatif pazar arayışları gibi konularda iş birliği talep etmektedirler.

Brief information on the chapter

a) Aim: This chapter aims to determine the main problems of the agricultural sector in Mardin province and reveals the areas of cooperation with Mardin Artuklu University.

b) Findings: The main problems faced by agricultural producers in Mardin province are the high energy expenses and other input costs. Issues such as marketing, R&D, branding, and training of qualified personnel come to the fore.

c) Proposals: Participants believe that the problems of the agricultural sector in Mardin can be solved through cooperation with Mardin Artuklu University. In this context, they request collaboration from the university on the following issues: keeping the problems on the agenda, raising awareness of the farmers/producers, supplying qualified personnel, informing about export supports, and searching for alternative markets.

1. Giriş

Tarımsal çalışmalar ekonomi bağlamında insanoğlunun gerçekleştirdiği ilk faaliyetler olarak bilinmektedir. Diğer sektörler gibi, tarım da ülkelerin sosyo-ekonomik yapısında pek çok görevler üstlenmektedir. Tarımın üzerine aldığı bu görevler; nüfus ve istihdam açısından sağladığı katkılar; yemeye-içmeye, üretime, millî gelire ve dış satıma sağladığı katkılar, endüstriyel hammadde temini, üretim faktörlerinin iletilmesi ve bölge halkının yaşam tarzı üzerinde etki oluşturması biçiminde açığa çıkmaktadır (Karadaş, 2016; Doğan&Acıbuca, 2019). Türkiye'de tarım kesimi tüm nüfusun %17.7'sini oluşturmakta, istihdamın %19.4'ünü ve gayrisafi yurtiçi hasılanın yaklaşık %6'sını karşılamaktadır (TÜİK, 2021). Sektörel istihdam sayılarına ilişkin birtakım veriler ise Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Sektöre göre istihdam edilenler (bin kişi), 2020-2021

	2021			2020 (r)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İstihdam	28 797	19 792	9 005	26 695	18 396	8 299
Tarım	4 948	2 901	2 047	4 737	2 820	1 917
Sanayi	6 143	4 644	1 499	5 482	4 165	1 317
İnşaat	1 777	1 693	84	1 546	1 476	70
Hizmet	15 928	10 553	5 374	14 930	9 934	4 995

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.
(r) Veriler yeni tanım ve kavramlara göre revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİK, 2021.

Tablo 1'e bakıldığında 2021 yılında 4 milyon 948 bin kişinin tarım sektöründe, 6 milyon 143 bin kişinin sanayi sektöründe, 1 milyon 777 bin kişinin inşaat sektöründe ve 15 milyon 928 bin kişinin tüm hizmetler sektöründe istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Bir önceki yıl ile karşılaştırma yapıldığında ise istihdam edilen kişi sayısının tarım sektöründe 211 bin arttığı görülmektedir (TÜİK, 2021).

Günümüzde tarım kavramı, tarımsal faaliyet şekilleri, kullanılan teknolojiler ve dolayısıyla tarıma bakış açıları hızlı bir şekilde değişmektedir (Yavuz&Dilek, 2019). Son yıllarda başta Covid-19 pandemisi olmak üzere, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, küresel ekonomik sıkıntılar, tahıl üretiminde önde gelen bazı ülkelerin tarım ürünleri ihracatında uyguladığı kotalar (Küçük, 2022) ve bölgesel siyasî sorunlar nedeniyle tarım sektörünün

önemi bir kez daha gündeme gelmiştir. Bu durum tarımsal faaliyetlerde inovasyon sistemlerinin geliştirilmesini zorunlu hâle getirmektedir. İnovasyon sistemi, farklı aktörlerin kırsal kalkınmadaki bireysel veya ortak katkılarını içeren ve tarımsal gelişmeyi tetikleyen bir süreçtir. Artan nüfusun gereksinimlerini karşılamak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine erişebilmek ve rekabet yeteneğine sahip olmak, inovasyon sisteminin performansı ile doğrudan ilintilidir (Boyacı, 2014).

Bu bölümün temel amacı; Mardin ilinde tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesinde üreticilerin, tarıma dayalı sanayi işletmelerinin ve tarım sektörünün diğer paydaşlarının sorunlarının tespit edilmesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi ile yapılabilecek iş birliği alanlarının belirlenerek ortaya konulacak inovasyon sistemlerinin sosyal, kurumsal ve ekonomik faydaya dönüşmesini sağlamaktır.

2. Literatür Taraması

Mardin, tarımsal faaliyetler açısından önemli illerden biri olup toplam alanı içinde işlenen tarım arazilerinin payı yaklaşık 315,000 ha'dır. İşlenen tarım arazileri içinde en yüksek payı ise %82.1 ile tarla bitkileri üretimi almaktadır. Meyve alanları %13.7, sebze alanları %2.7 ve nadasa bırakılan alanlar ise %1.5'lik kısmı oluşturmaktadır. Toplam yüz ölçümü içerisinde; çayır mera alanları %8.5, orman alanları %14.3, yerleşim yeri olarak kullanılan alanlar ile tarıma elverişli olup kullanılmayan alanlar ise %30.7 paya sahiptir (TÜİK, 2021). Türkiye'de ve Mardin'de tarla üretimine ilişkin veriler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Türkiye'de ve Mardin'de tarla ürünleri verileri, 2021

Ürün adı	Türkiye üretimi (ton)	Mardin üretimi (ton)	Mardin / Türkiye
Buğday	17,650,000	680,299	%3.85
Mısır	6,750,000	471,571	%6.99
Arpa	5,750,000	73,650	%1.28
Pamuk (Kütlü)	2,250,000	32,712	%1.45
Mercimek (Kırmızı)	228,000	12,277	%5.38

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022.

Mardin ilinde yaklaşık olarak 100 adet un, bulgur, makarna, irmik ve mercimek gibi tarıma dayalı sanayi işletmesi olup yıllık ihracat değerleri 1 milyar dolar civarındadır. Yapılan bazı araştırmalarda da ildeki söz konusu tarımsal potansiyeli görmek mümkündür (Kayaoğlu, 2021; Gülmez, 2021; Sun&Gülmez, 2021, Kayaoğlu&Gülmez, 2022).

Aydın (2008), yaptığı çalışmada Mardin ilinin coğrafî, sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde durarak, bölgesel dengesizliği azaltmada karşılaşılan sorunları incelemeye çalışmıştır. Burada, Mardin'in ekonomik kalkınmasında tarımın ve sanayinin önemi belirtilerek muhtemel gelişmeler üzerinde durulmuştur.

Acıbuca et al. (2018) bir anket uygulamak suretiyle Mardin ilinde organik tarım yapan üreticilerin sorunlarını araştırmıştır. Burada, üreticilerin en önemli sorunlarının; pazarlama, sözleşmeli üretimin olmaması, kullanılan ilaçların etki etmemesi ve yetiştirme teknikleri konusundaki bilgi eksikliği olduğu belirlenmiştir. Bu bölümde; Mardin'deki tarımsal üreticilerin organik tarımla ilgili önemli sorunlarının olduğu ancak desteklemelerden faydalanma amaçlı organik tarıma devam etmeyi düşündükleri, hastalık ve zararlılarla mücadele konusunda bilgi eksikliklerinin olduğu ve üretim tekniklerini bilmemelerinin de elde ettikleri gelirin düşük olmasına yol açtığı ortaya konulmaktadır. Özellikle sadece bir sorunla karşılaşmaları hâlinde bilgi edinme kaynaklarından faydalanmaları, üreticilere yönelik yayım faaliyetlerinin artırılmasını önemli kılmaktadır.

Dabakoğlu&Bakan (2021) tarafından yürütülen çalışmada, Mardin'de tarım ürünleri ihracatını gerçekleştiren 80 işletme ile görüşülerek ihracat esnasında karşılaştıkları sorunların tespiti hedeflenmiştir. Ulaşılan verilerin analiz edilmesi sonucunda, araştırmaya katılan bireylerin yaşı ve eğitim durumları ile ihracat sorunlarına vermiş oldukları yanıtlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda önemli ihracat sorunları arasında; kredi faiz oranlarının yüksekliği, üretim girdi maliyetlerindeki artışlar, ülkedeki siyasî istikrarsızlık, ülkeler arasındaki diplomatik sorunlar, kamu desteklerinin ve teşviklerinin yetersizliği, döviz kurundan kaynaklanan sorunlar ve iç piyasadaki ekonomik belirsizlikler sıralanmaktadır.

Acıbuca (2021), Mardin'deki bulgur işletmecilerinin sorunlarının tespit edilmesi amacıyla yürüttüğü çalışmada, işletmelerin genellikle yurtdışı pazarlara yönelik üretim yaptıklarını ve yurtiçinde başta üretim maliyetleri ve merkezî pazarlara uzak olmak gibi çeşitli nedenlerden dolayı diğer işletme/markalarla rekabet etme düzeylerinin oldukça düşük olduğunu, kendi aralarında ise özellikle Irak pazarında yıkıcı bir rekabetin mevcudiyetini ortaya koymuştur.

3. Saha Çalışması

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Son zamanlarda üniversitelerin kuruldukları kentlerle olan ilişkisini ele alan birçok araştırmaya gerek ülkemizde gerekse dünyada sıklıkla rastlanmaktadır. Nitekim üniversiteler; sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri gideren ve kentsel kalkınmaya yardımcı olan aktörlerdendir (Ergun, 2014: 216). Bunun yanı sıra üniversiteler, bulundukları kentlerin sanayileri ile iş birliği sağlayarak şehir ve ülke ekonomilerine katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca teknoloji transferi, yetişmiş eleman temini, eğitimler ve danışma hizmetleri gibi birçok konuda kuruluşlara hizmet vermektedirler. Üniversitelerin kendi bünyelerinde kurulan ve faaliyet gösteren özel araştırma merkezleri ise kentlerin üstünlüklerini geliştirmeyi ve zayıflıklarını avantaja dönüştürmeyi hedefleyen stratejilerin kurulmasına yardımcı olmaktadırlar (Çalışkan, 2010: 171).

Bu saha çalışmasının amacı; Mardin'de tarım sektörünün temel sorunlarının tespit edilmesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi ile iş birliği alanlarının ortaya çıkarılmasıdır. Buna yönelik olarak öncelikle sorunları tayin edecek olan öncü katılımcılar belirlenmiş, sonrasında ise Mardin'de tarım sektörünün paydaşı olan tüm katılımcılardan toplanan anket verileri analiz edilmiştir. Çalışmanın keşifsel araştırma niteliği taşıması nedeniyle araştırma hipotezleri yerine araştırma sorularına odaklanılmıştır. Bu bağlamda sorular şu şekildedir:

1. Mardin'de tarım sektörünün temel sorunları nelerdir?

2. Mardin'de tarım sektörünün temel sorunlarının çözümüne yönelik Mardin Artuklu Üniversitesi ile potansiyel iş birliği alanları nelerdir?

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma yürütülürken Mardin'de tarım sektörünün temel sorunlarının belirlenmesi ve bunların çözümüne katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Mardin Artuklu Üniversitesi ile potansiyel iş birliği alanlarının belirlenmesi amacıyla nitel araştırma, katılımcıların tercih düzeylerinin tespit edilmesi içinse nicel araştırma gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma kısmı, Mardin Artuklu Üniversitesi Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü'nün (MAÜKÖK) Tarım Sektörü İş Birliği Alt Kurulu (MAÜTAS) tarafından 11 Ocak 2022 tarihinde gerçekleştirilen tarım sektörünün paydaşlarıyla iş birliği ve istişare toplantısında yürütülmüştür. Mardin Artuklu Üniversitesi'nin Vali Kılıçlar Konferans Salonu'nda düzenlenen toplantıya öncü çiftçiler, işletmeciler ve sivil toplum kuruluş temsilcilerinden oluşan 17 birey katılmıştır. Bu bağlamda Mardin ilinde tarım sektörünün sorunlarının ve Mardin Artuklu Üniversitesi ile iş birliği alanlarının tespitine yönelik açık uçlu sorulardan oluşan anket formları katılımcılar tarafından doldurulmuştur.

Çalışmanın nicel araştırma bölümü ise tespit edilen sorunlara ve iş birliği alanlarına ilişkin bireylerin tercih düzeylerini tespit etmeye yöneliktir. Örneklemin belirlenmesinde 'tam sayıma dayalı araştırma yöntemi' benimsenmiş ve 115 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılar; oda, borsa, sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri, fabrika/işletme sahipleri, yöneticileri ve çiftçiler olmak üzere tarım sektörünün Mardin'de faaliyet gösteren paydaşlarından oluşmaktadır. Bu bağlamda toplam 81 geçerli anket elde edilmiş olup, veriler belirlenen istatistikî yazılımlar aracılığıyla analiz edilmiştir.

3.3. Bulgular

Bu araştırma ile elde edilen bulgular iki başlıkta ele alınmıştır. Öncelikle alanında uzman katılımcılar ile yürütülen nitel çalışma bulgularına, sonrasında ise Mardin'deki çiftçiler, işletmeler vb. tarım sektörü paydaşlarının geneli ile yürütülen nicel çalışma bulgularına değinilmiştir.

3.3.1. Nitel Araştırma ile Ulaşılan Bulgular

Bu bölümde; tarım sektörü adına Mardin'de uzun yıllardır faaliyet sürdüren çiftçi, üretici, fabrika sahibi/yöneticisi vb. olmak üzere alanlarında uzman kişilerin görüşlerinin alınması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, 17 uzman katılımcının görüşlerinin tespit edilmesi için açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Buna göre:

- "Mardin'de tarım sektörünün temel sorunu nedir?" için alınan yanıtlar; elektrik maliyetleri, girdi maliyetleri, tek pazara bağımlılık/pazarlama sorunu, sulama sorunu ve diğer sorunlar (hammadde sorunu, piyasa dengesizliği, ulaşım sıkıntısı, kalifiye eleman sorunu) olmuştur.
- "Mardin'de tarım sektörünün sorunlarının çözümüne yönelik öneriniz nedir?" için alınan yanıtlar; mevcut desteklerin artırılması, tarımsal alanda kullanılan elektriğe devlet desteğinin sağlanması/yeni politikaların üretilmesi, GAP'ın tamamlanması, tohum-mazot-gübre-ilaç fiyatlarının düşürülmesi, çiftçilerin eğitimi ve diğer sorunlar (kooperatifleşme, proje yazma, dönüm bazlı elektrik faturasına geçilmesi vs.) olmuştur.
- "Mardin'de tarım sektörünün sorunlarının çözümüne yönelik Mardin Artuklu Üniversitesi'nden beklentileriniz nelerdir?" için alınan yanıtlar; çiftçinin yanında olması/çiftçiye destek olması/eğitimler vermesi/bilgi paylaşımında bulunması, sorunların devlet gündemine taşınması/aracı olunması, ziraat fakültesinin açılması, ortak çalışma, eğitim ve destek, tohumculuk ve Ar-Ge çalışmaları ve diğer beklentiler (çiftçilere girdi sağlanması, proje ekipleri kurulması, danışmanlık verilmesi vs.) olmuştur.
- "Tarım sektörünün bir paydaşı olarak girişiminizin veya kurumunuzun temel sorunu nedir?" için alınan yanıtlar; girdi maliyetlerinin yüksek olması/gübre-mazot-elektrik-ilaç, devlet/hükûmet desteğinin yetersizliği/olmaması, yeni pazar arayışları/pazarlama/ihracat, nitelikli personel sorunu ve diğer sorunlar (kredi temini, hammadde tedariki, kurumsallaşma, sürdürülebilirlik vs.) olmuştur.

- “Tarım sektörünün bir paydaşı olarak girişiminizin veya kurumunuzun bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?” için alınan yanıtlar; fiyatların düşürülmesi (mazot-gübre-ilaç-tohum-elektrik), devlet desteklerinin artırılması, eğitimlerin ve ilgili iş birliklerinin olması, insan kaynaklarının güçlendirilmesi, kalifiye personel ile pazar ve ihracat ağının geliştirilmesi ve diğer çözümler (GAP'ın bitirilmesi, bilinçli tarım yapılması, üretim planlaması yapılması vs.) olmuştur.
- “İşletmenizin veya kurumunuzun bu temel sorununun çözümüne yönelik olarak Mardin Artuklu Üniversitesi’nden beklentileriniz nelerdir?” için alınan yanıtlar; sektör sorunlarının ülke gündemine taşınması ve çözümlerinin üretilmesi, üniversiteyle ortak çalışılması ve üniversitenin bilgi birikiminden yararlanılması, çiftçilere ve işletmelere destek sağlanması (eğitimler ve ilgili destekler), üniversitenin sahaya inerek araştırma yapması ve diğer çözümler (eğitim kalitesinin artırılması, tohum geliştirmede ortak projeler yapılması, teknik danışmanlık vs.) olmuştur.
- “Mardin Artuklu Üniversitesi’nin size hangi alanlarda eğitim programı sunmasını talep ediyorsunuz?” için alınan yanıtlar, tarım/gıda üzerine eğitimler; çiftçi bilinçlendirme üzerine eğitimler; pazar çeşitlendirmesine ve ihracata yönelik eğitimler; ziraî ilaç, toprak yapısı ve gübrelemeye yönelik eğitimler ve diğer destekler (proje döngüsü, sulama, kalifiye eleman bulma, teknoparkta şirket kurma vs.) olmuştur.
- “Mardin Artuklu Üniversitesi ile hangi projelerde iş birliği yapmak istersiniz?” için alınan yanıtlar; tarımsal üretim alanında, pazarlama/markalaşma konusunda, çiftçileri bilgilendirme ve diğer iş birliği alanlarında (tohum geliştirme, ıslah, enerji üretimi vs.) olmuştur.
- “Mardin Artuklu Üniversitesi’nin size hangi alanlarda saha çalışması/araştırmalar yapmasını talep ediyorsunuz?” için alınan yanıtlar; tarımsal üretimin geliştirilmesi ve kalitesinin artırılması, toprak analizleri, çiftçilerin/üreticilerin eğitilmesi, pazarlama/Ar-Ge ve diğer araştırmalar olmuştur.

- “Mardin Artuklu Üniversitesi ile başka hangi alanlarda iş birliği yapmak istersiniz?” için alınan yanıtlar; elektrik/enerji, ihracat, GAP sürecinin hızlandırılması, tarımsal Ar-Ge, pazarlama ve üretim konularında ve diğer alanlarda (üretime yönelik projeler, ekonomik iş birliği, markalaşma vs.) iş birliği olmuştur.
- “Kalifiye eleman temini için Mardin Artuklu Üniversitesi’nde hangi bölümün/bölümlerin açılmasını istersiniz?” için alınan yanıtlar ise ziraat fakültesi (ziraat mühendisliği), pazarlama ve dış ticaret, gıda mühendisliği, değirmen ustası yetiştiriciliği ve diğer bölümler (kimya, veterinerlik, otomasyon teknikleri, makine mühendisliği) olmuştur.

3.3.2. Nicel Araştırma ile Ulaşılan Bulgular

Nicel araştırma bulguları; Mardin ilinde tarım sektörü paydaşlarının potansiyel sorun ve iş birliği alanlarına ilişkin tercih düzeylerini içermektedir.

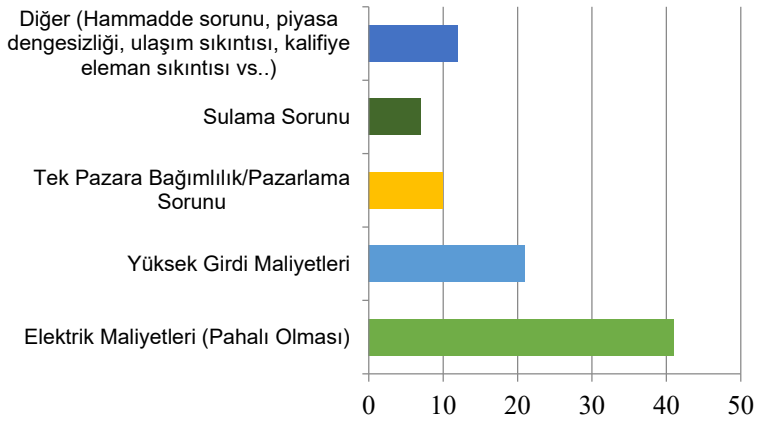

Grafik 1: Paydaşların Mardin’de tarım sektörünün temel sorunlarına yönelik tercih düzeyleri

Paydaşların cevapları incelendiğinde, Mardin’de tarım sektörüne ilişkin enerji ve girdi maliyetlerinin yüksek olması en fazla belirtilen sorunlar olarak tespit edilmiştir. Tarıma dayalı sanayi sektöründe pazar geliştirememe sorunu ise ön plana çıkmaktadır.

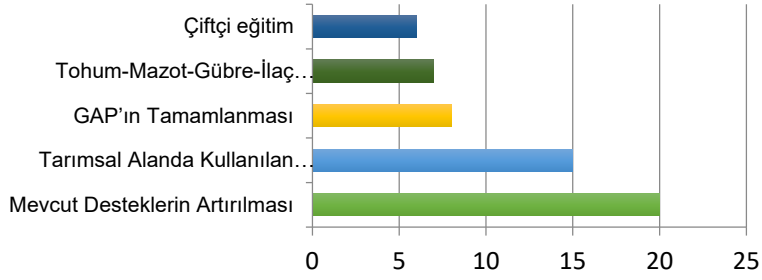

Grafik 2: Paydaşların Mardin'de tarım sektörünün sorunlarının çözümüne yönelik tercih düzeyleri

Katılımcılar, destekleme politikalarının artırılması ile Mardin'de tarım sektörünün sorunlarının çözülebileceğine inanmaktadır. Tarımsal alanda kullanılan elektriğe devlet desteğinin sağlanması/Yeni politikaların oluşturulması ise katılımcılar tarafından yadsınamaz derecede önemli görülmektedir.

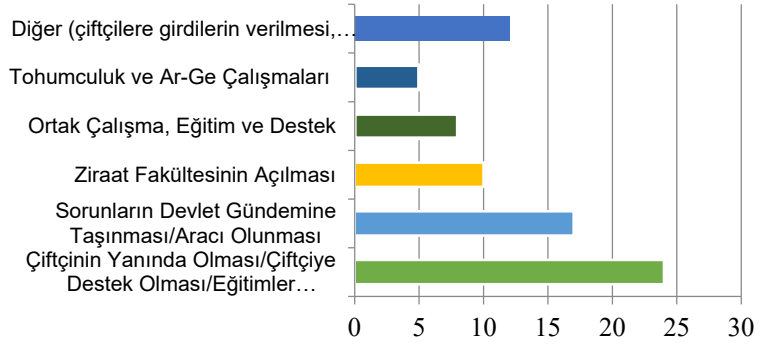

Grafik 3: Paydaşların Mardin'de tarım sektörünün sorunlarının çözümünde Mardin Artuklu Üniversitesi'nden beklentilerine yönelik tercih düzeyleri

Mardin'de tarıma dayalı sanayi sektörünün paydaşı olan araştırma katılımcılarının Mardin Artuklu Üniversitesi'nden temel beklentileri; çiftçi eğitim programlarının düzenlenmesi, sorunların gündeme taşınması ve ziraat fakültesinin açılmasıdır. Ayrıca Ar-Ge ve pazar konusunda ortak çalışma gruplarının kurulmasını da öne sürmektedirler.

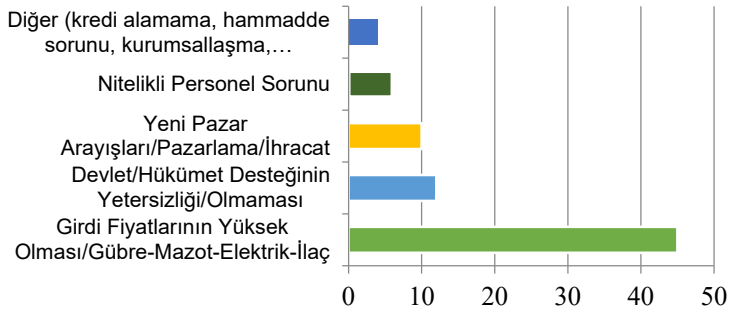

Grafik 4: Katılımcıların Mardin'de tarım sektörünün bir paydaşı olarak girişimlerin veya kuruluşların temel sorunlarına yönelik tercih düzeyleri

Paydaşların en fazla tercih ettiği sorunların başında girdi fiyatlarının yüksek olması ve desteklemelerin yetersiz olması gelmektedir. Nitelikli eleman ve pazar sıkıntısı ise tekrar önemli sorunlar olarak belirtilmiştir.

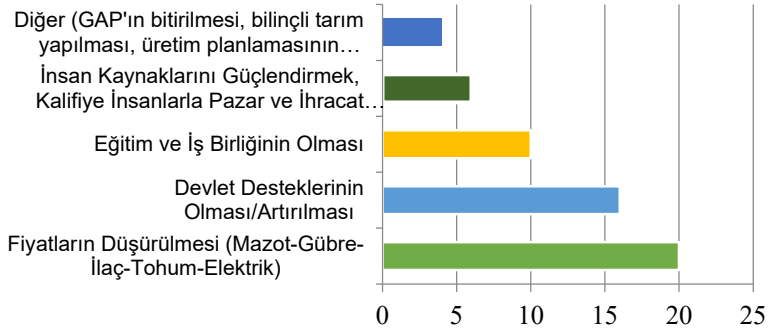

Grafik 5: Katılımcıların Mardin'de tarım sektörünün bir paydaşı olarak girişimlerin veya kuruluşların temel sorunlarının çözümüne yönelik tercih düzeyleri

Mardin'de tarım sektörünün paydaşları olan fabrika, depo, işletme vb. kuruluşların temel sorunlarının çözümünde de destekleme politikalarının artırılması ve girdi fiyatlarının düşürülmesi çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Tarıma dayalı sanayi işletmecileri, kurumsallaşmanın ve pazar ağlarını geliştirmenin de çözüme katkı sağlayacağını belirtmektedir.

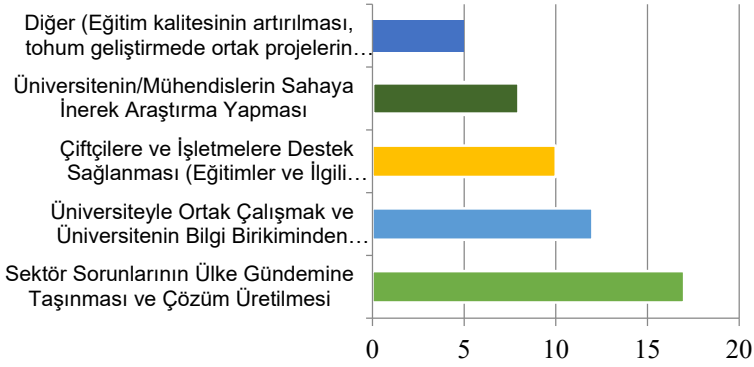

Grafik 6: Katılımcıların Mardin'de tarım sektörünün bir paydaşı olarak girişimlerin veya kuruluşların temel sorunlarının çözümünde Mardin Artuklu Üniversitesi'nden beklentilerine yönelik tercih düzeyleri

Katılımcılar, işletmeleri ile ilgili sorunlarının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından gündeme getirilmesini, üniversitenin çiftçileri eğitmesini ve sahada olmasını beklediklerini ifade ederken, ortak çalışma gruplarının oluşturulmasını da önemli görmektedirler.

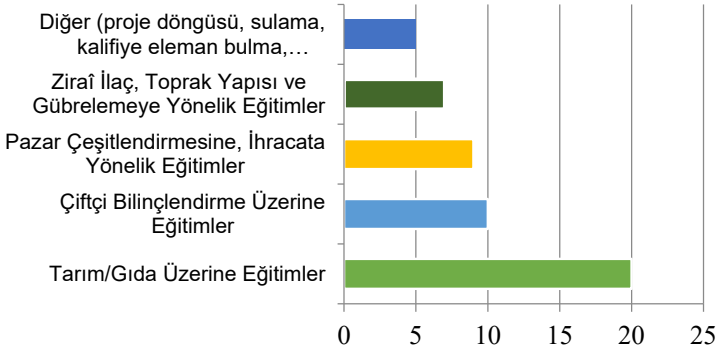

Grafik 7: Paydaşların Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından gerçekleştirilecek eğitim programlarının içeriğine ilişkin tercih düzeyleri

Katılımcılar, ürünlerinin veriminin ve kalitesinin artırılması, girdi kullanımı ve bilinçli tarım sistemleri ve işletmelerindeki temel sorunların (proje yazma, kalifiye eleman bulma, pazar çeşitlendirme) çözümüne yönelik eğitimler talep etmektedirler.

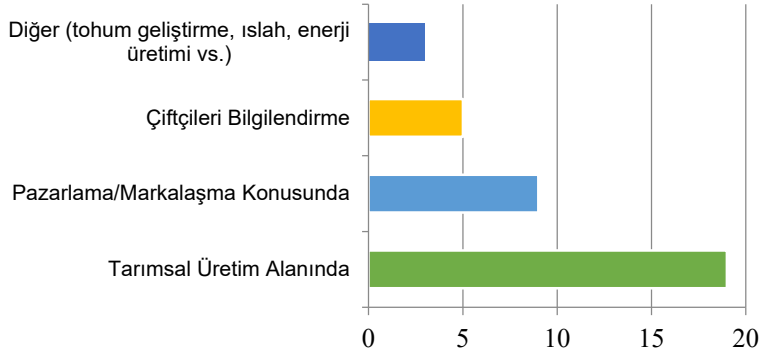

Grafik 8: Paydaşların Mardin Artuklu Üniversitesi ile iş birliği yapılacak proje alanlarına ilişkin tercih düzeyleri

Proje alanlarına ilişkin tercih düzeylerine göre Mardin Artuklu Üniversitesi ile başta tarımsal üretim alanında; sonrasında ise pazarlama, markalaşma, çiftçilerin bilgilendirilmesi, tohum geliştirme, tohum ıslahı konularında iş birliği yapılabileceği ortaya çıkmıştır.

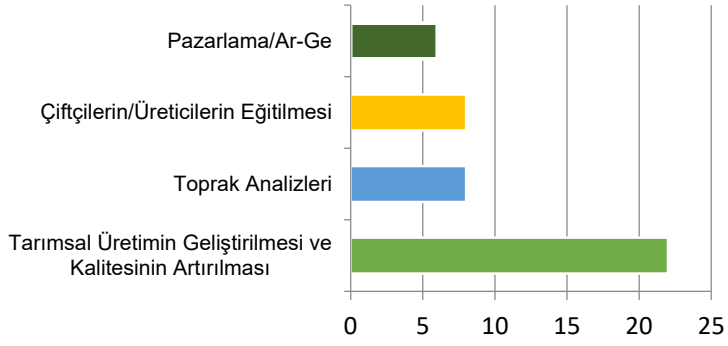

Grafik 9: Paydaşların Mardin Artuklu Üniversitesi'nin saha çalışması/araştırma faaliyetlerini gerçekleştireceği alanlara ilişkin tercih düzeyleri

Mardin ilinde tarımsal üretimin geliştirilmesi, toprak analizlerinin Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından yapılması ve çiftçi eğitimlerinin düzenlenmesi, katılımcıların temel talepleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda paydaşlar, kurumsal yapılarını güçlendirecek araştırmaların yapılmasını da istemektedirler.

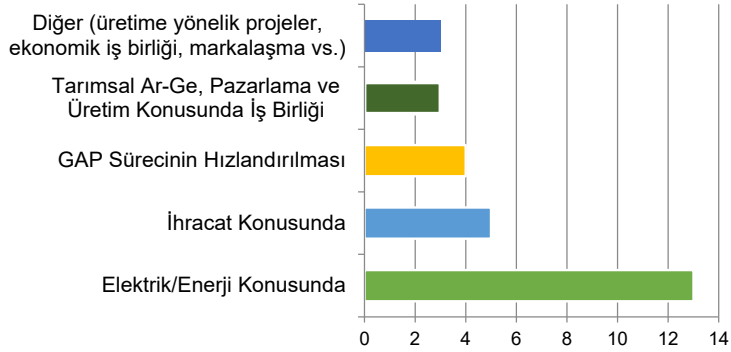

Grafik 10: Katılımcıların Mardin Artuklu Üniversitesi ile iş birliği yapmayı talep ettikleri farklı alanlara ilişkin tercih düzeyleri

Katılımcılar tarafından Üniversite ile yapılabilecek diğer iş birlikleri; enerji (alternatif enerji kaynakları veya enerji maliyetlerinin düşürülmesi), ihracat ve GAP sürecinin hızlandırılması alanlarında sıralanmaktadır.

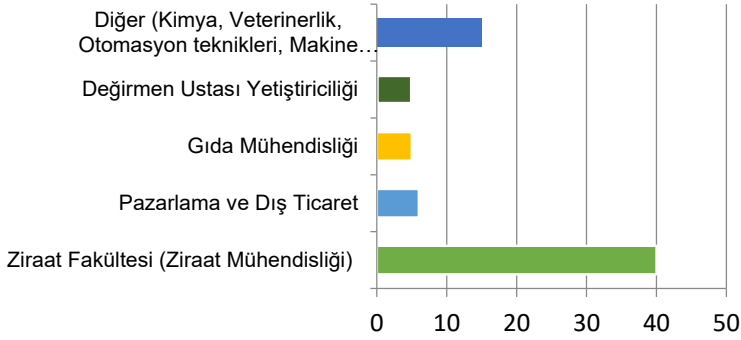

Grafik 11: Paydaşların kalifiye eleman temini için Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından açılması talep edilen bölümlere ilişkin tercih düzeyleri

Katılımcıların belirgin bir bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi'nde ziraat fakültesi ve tarım ile ilgili bölümlerin açılmasını talep ederken; teşebbüslerinde ve kuruluşlarında faydalı olabileceğini düşündükleri pazarlama, dış ticaret, gıda mühendisliği, değirmencilik ve kimya gibi bölümlerin açılmasını da istemektedirler.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu bölümün amacı; Mardin ilinde tarım sektörünün temel sorunlarının tespit edilmesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi ile iş birliği potansiyelinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaçla yürütülen saha çalışmasında, öncelikle alanlarında uzman 17 katılımcı ile nitel araştırma, daha sonra ise 81 katılımcıyla nicel araştırma yapılmıştır.

Mardin ilinde tarım üreticilerinin karşılaştığı temel sorunların başında enerji olmak üzere girdi maliyetlerinin yüksekliği gelmektedir. Tarıma dayalı sınaî işletmeler ve firmalar; Mardin'deki sürdürülebilirliği göz önüne alarak pazarlama, Ar-Ge, markalaşma ve kalifiye eleman yetiştiriciliği gibi sorunları ön plana çıkarmıştır. Katılımcılar aynı zamanda ilde tarım sektörünün sorunlarının Mardin Artuklu Üniversitesi ile yürütülecek iş birlikleri ile çözülebileceğini belirtmektedirler. Bu çerçevede Üniversiteden temel beklentilerinin; sorunları gündemde tutması ve çiftçilerin/üreticilerin bilinçlendirilmesi hususunda eğitimler düzenlemesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda ortak çalışma gruplarının oluşturulması, markalaşma, kalifiye eleman temini, ihracat desteği ve alternatif pazar arayışları gibi konularda Üniversitenin doğrudan kendilerine yardımcı olabileceğini ifade etmektedirler. Nitekim bu araştırmanın yürütülmesine zemin hazırlayan etken, Mardin Artuklu Üniversitesi'nin sektörel paydaşlar üzerinde oluşturduğu önemli farkındalıktır.

Kentin sanayisine katkı sağlamayı hedefleyen bu tür çabaların artırılması hem bölgemizi hem de ülkemizi geliştirmeye yönelik olumlu ve somut adımlardır. Bu sayede üretimde ve ürünlerde yenilik oluşturulması, üretim hacminin artırılması, verimliliğin yükseltilmesi ve nihayetinde uluslararası rekabet üstünlüğünün elde edilmesi sağlanacaktır.

5. Bibliyografya

Acıbuca, A. (2021). *Mardin ilindeki bulgur sanayicilerinin mevcut durumu ve geleceğe yönelik beklentileri.* İçinde A. Kayaoğlu (Ed.), Coğrafi işaretli ürünlerin pazarlanması: Mardin Bulguru Örneği (127-140). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Acıbuca, V.; Eren, A.; Budak, D. B. (2018). Organik tarımda üreticilerin karşılaştıkları sorunlar (Mardin ili örneği). *Bahri Dağdaş Bitkisel Araştırma Dergisi*, 7(2), 39-46, https://dergipark.org.tr/tr/pub/bdbad/issue/41359/499990

Aydin, A. (2008). İktisadi Açıdan Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 304-312, https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6138/82354

Boyacı, M. (2014). Ege Bölgesi Tarımsal İnovasyon Sisteminde Kamu Araştırma Kuruluşları ve Ziraat Fakülteleri. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 57(1), 21-38, https://doi.org/10.20289/zfdergi.575639

Çalışkan, Ş. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının Kent Ekonomisine Katkısı: Uşak Üniversitesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 169-179.

Dabakoğlu, M.; Bakan, S. (2021). Tarım Sektörünün İhracat Sorunları: Mardin İli Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 251-272, https://doi.org/10.30794/pausbed.793761

Doğan, Y.; Acıbuca, V. (2019). *Mardin ilinin tarımsal yapısı.* İçinde A. Kayaoğlu, Ö. Doru (Ed.), Sosyo-Ekonomik Yapısıyla Mardin (195-218). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Ergun, C. (2014). Üniversite ve kent ilişkisi üzerine görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 1(31), 216-237, https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/19404/206308

Gülmez, Y. S. (2021). *Mardin Bulgurunun Markalaşmasının Önemi.* İçinde A. Kayaoğlu (Ed.), Coğrafi işaretli ürünlerin pazarlanması: Mardin Bulguru Örneği (81-100). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Karadaş, K. (2016). Ağrı İli Tarım İşletmelerinde Buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması. *Alınteri Zirai Bilimler Dergisi,* 31(2), 33-31, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/267329

Kayaoğlu, A. (2021). *Coğrafi İşaret Belgesinin Bir Pazarlama Unsuru Olarak Kullanılması: Mardin Bulguru Örneği.* İçinde A. Kayaoğlu (Ed.), Coğrafi işaretli ürünlerin pazarlanması: Mardin Bulguru Örneği (43-80). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Kayaoğlu, A.; Gülmez, Y. S. (2022). Determination of Factors Affecting Consumers' Bulgur Consumption Preferences. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10(2), 869-885, https://doi.org/10.18506/anemon.962334

Küçük, E. (2022). *Rus Buğdayı 2022'de Rakipsiz.* Dünya Gazetesi, 04 Ocak, https://www.dunya.com/sektorler/tarim/rus-bugdayi-2022de-rakipsiz-haberi-644872, E.T.: 05.08.2022.

Sun, F.; Gülmez, Y. S. (2021). *Mardin Bulgurunun Coğrafi İşaret Belgesi ile Tescillenme Süreci.* İçinde A. Kayaoğlu (Ed.), Coğrafi işaretli ürünlerin pazarlanması: Mardin Bulguru Örneği (157-165). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

TÜİK. (2021). *İstihdam Verileri.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2021-45645&dil=1#:~:text=%C4%B0stihdam%C4%B1n%20%55%2C3'%C3%BC,ise%20hizmet%20sekt%C3%B6r%C3%BCnde%20yer%20ald%C4%B1, E.T.: 05.12.2022.

Yavuz, F.; Dilek, Ş. (2019). *Türkiye tarımına yeniden bakış*. Ankara: SETA Yayınevi, https://setav.org/assets/uploads/2019/04/137R.pdf

6. Ek: Anket Formu: Sektörel Sorun ve Potansiyel İş Birliği Alanları Tespit Formu

Adınız-Soyadınız	
Firmanızın/Kurumunuzun Adı / Alanı	
Firmanızın/Kurumunuzun bulunduğu ilçe	
İletişim numaranız	
e-mail adresiniz	
Web site adresiniz	

1a) Mardin'de sektörünüzün temel sorunu nedir?
1b) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?
1c) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümünde Mardin Artuklu Üniversitesi'nden (MAÜ) beklentiniz nedir?

2a) İşletmenizin/Kurumunuzun temel sorunu nedir?
2b) İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?
2c) İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorununun çözümünde Üniversiteden beklentiniz nedir?

3) MAÜ'nün size hangi alanlarda eğitim programı sunmasını talep ediyorsunuz?

4) MAÜ ile hangi projelerde iş birliği yapmak istersiniz?

5) MAÜ'nün size hangi alanlarda saha çalışması/araştırmalar yapmasını talep ediyorsunuz?

6) MAÜ ile başka hangi alanlarda iş birliği yapmak istersiniz?

7) Sektörel/kurumsal sorunların ve çözümlerinin müzakere edileceği 'MAÜ Tarım Platformu'nda yer almak ister misiniz?
Evet ☐ Hayır ☐

BÖLÜM 2

Alternatif Bir Ürün Olarak Mantar Yetiştiriciliğinde ve Ticaretinde Mardin'in Potansiyeli

The Potential of Mardin in Cultivation and Trade of Mushroom as an Alternative Product

Hilal Acay [1]
Mehmet Behzat Ekinci [2 3 4]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Mantarların Besinsel ve Tıbbî Önemi
3. Mantarların Kullanım Alanları
4. Mantar Yetiştiriciliği
   4.1. Türkiye'de Mantar Yetiştiriciliği
   4.2. Mardin'de Mantar Yetiştiriciliği
5. Mardin'de Mantar Yetiştirme ve Ticaret Potansiyelinin Araştırılması
6. Sonuç ve Öneriler
7. Bibliyografya
8. Ek: Mardin'de Mantar Yetiştiriciliğine ve Ticaretine Dair Potansiyel Tespit Amaçlı Soru Formu

[1] Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-7732-106X, hilalacay(at)gmail.com
[2] Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-8720-844X, mehmetbehzatekinci(at)artuklu.edu.tr, mbekinci(at)hotmail.com
[3] Masabaşı çalışması (kavramsal çerçeve ve bilgiler) Acay, saha araştırması (anket) ve veri analizi ise Ekinci tarafından gerçekleştirilmiştir.
[4] Yazarlar; katkılarından dolayı Hamza Aslan'a, Hüseyin Kahraman'a ve Mehmet Can'a müteşekkirdir.

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümde bölgenin imkânları, coğrafî konumu ve iklim özellikleri de göz önünde bulundurularak mantar yetiştiriciliğinde ve ticaretinde Mardin ili potansiyelinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

b) Bulgular: Mardin, iklim açısından bazı olumsuzluklar taşısa da coğrafî konumunun elverişliliği ve kompost üretimine uygunluğu dolayısıyla mantar yetiştiriciliğinde gelecek vaat edebilir. Fakat konuyla ilgili bilgilendirmeler yetersiz görünmektedir. Öte yandan, mantarın ticaretine dair çeşitli sorunlar da mevcuttur.

c) Teklifler: Mardin'de mantar yetiştiriciliğinin artması için somut bir ulusal mantar politikasına ve planına ihtiyaç vardır. Ayrıca mantar yetiştiriciliği hakkında eğitimler düzenlenmelidir. Böylece, başta aile işletmeleri olmak üzere küçük yatırımcılar bu alana yönlendirilebilir. Ürünlerin ticareti içinse öncelikle mantarın tanıtımına yönelik faaliyetler icra edilmelidir.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of this section is to reveal the potential of Mardin province in mushroom cultivation and trade, taking into account the opportunities of the region, its geographical location, and climatic characteristics.

b) Findings: Although Mardin has some negativities in terms of climate, it may have a promising future in mushroom cultivation due to its convenient geographical location and suitability for compost production. However, information on the subject seems insufficient. On the other hand, there are various problems related to the mushroom trade.

c) Proposals: A concrete national mushroom policy and plan is needed to increase mushroom cultivation in Mardin. In addition, trainings on mushroom cultivation should be organised. Thus, small investors, especially family businesses, can be directed to this area. For the trade of products, activities for the promotion of mushroom should be carried out initially.

1. Giriş

Avrupa'da mantar yetiştiriciliğinin geçmişi 1600'lü yıllara Fransa'ya uzanır. Ancak modern mantar yetiştirme tekniklerinin 18.yüzyılda şekillenmeye başladığı görülmektedir. On dokuzuncu yüzyılda mantarcılık Avrupa'da ve Amerika'da popüler bir eğlence arayışı hâline gelmiş ve yüzyılın sonunda mantar topluluklarının kurulduğu görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise dünyada 80'den fazla ülkeye yayılmıştır (Chang, 2006). Günümüzde dünya mantar endüstrisi için ileri teknolojik uygulamalar sayesinde yeni bir dönem başlamıştır.

Avrupa'da, Amerika'da ve diğer bazı gelişmiş ülkelerde mantar yetiştiriciliği, çok yüksek düzeyde mekanizasyon ve otomasyona sahip teknolojili bir endüstri statüsüne kavuşmuştur (Royse et al., 2017). Kültür mantarları, atıklardan protein toplamanın bir sembolü hâline gelmiş olup, mantar yetiştirme yoluyla çiftlik atıkları para birimine veya yüksek değerli ürünlere dönüştürülmenin yeni bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mantar türlerini kontrollü bir ortamda yetiştirmek için geliştirilen teknolojiler, kırsal kesimdeki kitlelerin yoksulluğunu ortadan kaldırmanın yeni bir yolu olarak düşünülebilir (Özdemir, 2010).

Türkiye, ilk mantar kültür çalışmalarına 1960'lı yıllarda başlamış, bu alandaki ilerlemeler sayesinde özellikle son 10 yılda önemli aşamalar katetmiştir. Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde yıllık mantar üretim oranı, özellikle diğer bölgelere kıyasla yüksektir. Ancak kapalı alanlarda gerçekleştirilen mantar üretimi, bunun için gerekli koşullar sağlandığında, karasal iklimin hüküm sürdüğü bölgelerde de yapılabilir (Eren&Pekşen, 2019).

Mardin ili hem sahip olduğu arazi varlıkları hem de tarıma dayalı sanayisinin gelişmiş olması nedeniyle tarımsal faaliyetler açısından önemli bir konumdadır. Bu bölümde, mantar yetiştiriciliğinde Mardin'in potansiyeli ortaya konmaya çalışılmaktadır.

2. Mantarların Besinsel ve Tıbbî Önemi

Tarih boyunca mantarlar ilginç özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Fosilleşmiş odunlarda bulunan örnekler 300 milyon yıl öncesine dayanır. Yahudilerin "kudret besini" olarak tanımladığı "Terfezia arenaria (Moris) trappe", İncil'de de "Cennet ekmeği" olarak betimlenmiştir (Pegler, 2002). İlk olarak doğadan besin amaçlı toplanmış olsa da, geçmişten günümüze sayısız hastalığın tedavisinde geleneksel tıp uygulamalarında da kullanılmıştır.

Gerek doğal gerekse kültür mantarlarının karbonhidrat ve yağ içeriklerinin bitkisel kaynaklı besinler ile kıyaslandığında düşük

seviyede olduğu ve değerli esansiyel aminoasit içeren, sindirimi kolay proteinlere sahip olması bunları sağlıklı bir diyet ürünü hâline getirmektedir. Ayrıca vücudun ihtiyaç duyduğu başta fosfor ve potasyum gibi çoğu minerali bünyesinde barındırmaktadırlar (Dündar et al., 2009). Şapkalı mantarların askorbik asit, thiamin, riboflavin, pantotenik asit, nikotinik asit, biothin gibi vitaminler ve folik asit içeriği bakımından da zenginliğine ve özellikle bazı türlerin β-karoten ve ergosterol miktarının dikkate değer olduğuna vurguda bulunulmaktadır (Dündar et al., 2015).

Bugünlerde yaşadığımız salgınlar, ülkemizde ve dünyada çağımızın stresli yaşam koşullarına bağlı olarak artan kardiyovasküler, kanser, metabolik ve obezite gibi hastalıklar, ciddi sağlık sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Hastalık sayısının ve çeşidinin giderek artıyor olması toplumda endişe ve korku oluştururken insanları sağlıklı yaşam ve bilinçli beslenme konusunda yeni kurallar koymaya itmektedir. Bu durum sağlıklı ve dengeli beslenmenin önemini giderek artırmaktadır.

Mantarların zengin polisakkaritlerin ve polisakkarit-protein komplekslerinin kaynağı olması, onları önemli farmakolojik etkiler gösteren veya fizyolojik özelliklere sahip olan besinler yapar (Acay et al., 2021a). Bu özellikler; biyoregülasyon (immünolojik güçlendirme), homeostazın korunması, biyoritmin düzenlenmesi, çeşitli hastalıkların tedavisi ve önlenmesi, kanser, beyin felci ve kalp hastalıkları gibi hayatı tehdit eden hastalıkların iyileştirilmesi olarak sıralanabilir. Mantarların antifungal, antienflamatuar, antitümör, antiviral, antibakteriyel, hepatoprotektif, antidiyabetik, hipolipdemik, antitrombotik, hipotansif gibi uygulamalar için etkili bileşiklere sahip olduğu da doğrulanmıştır (Erdem Güzel et al., 2021; Acay et al., 2020).

Antioksidan bileşikler, yaşlanma ve hastalıklarla (arteroskleroz, diyabet, kanser ve siroz gibi) ilgili oksidatif hasarı önler. İnsanlarda oksidatif hasarı azaltan ürünleri tercih etmek önem arz etmektedir. Antioksidan içeren veya antioksidan enzim aktivitesini artıran mantar türleri bu amaç için kullanılabilir (Yang et al., 2002). Ayrıca, hayvansal proteinlerden faydalanamayan vejeteryanlar için zengin protein içeriğiyle harika bir diyet yemeğidir (Pekşen, 2013). Mantar; besinsel kalite, içerik, tat, koku ve aroma göz önüne alındığında besin ve terapatik ürün olarak dikkate değer niteliktedir.

3. Mantarların Kullanım Alanları

Gıda ve ilaç endüstrisinde mantarların kullanımı yaygın olarak bilinmektedir. Artan tarımsal sanayi faaliyetlerinin sonucu olarak tüm dünyada büyük miktarda lignoselülozik kalıntının ve

birçok tarımsal kimyasalın birikimi söz konusudur. Mantar türlerinin çoğu, sert ağaçların birincil ayrıştırıcılarıdır. Spesifik olmayan oksijenazların varlığından dolayı, birçok ksenobiyotik, fenolik, atık sulardaki renklendirici pigmentler vb.'nin yerinde bozunmasında kullanılmaktadırlar. Şu anda, yeni biyolojik iyileştirme teknikleri ve filtrasyon teknolojilerinin geliştirilmesinde de rol oynamaktadırlar (Erler&Polat, 2015; Yıldırım, 2021). ABD'de ve diğer bazı gelişmiş ülkelerde mantarlar yangın başlatıcı olarak kullanılmıştır. Mantarların farklı endüstriyel boyaların renk giderimi ve atık su arıtma işlemleri için biyokatalizör olarak kullanıldığı da bildirilmektedir (Yıldırım et al., 2020).

Mantarlar ahşap ve diğer doğal liflerin boyanmasında da kullanılmaktadırlar. Mantar boyalarının kromosforları, organik bileşikler olup güçlü ve canlı renkler üretirler ve mantar boyaları ile spektrumun tüm renkleri elde edilebilir. Onlardan elde edilen boyalar, sentetik olanlardan önce birçok boyanın kaynağı olmuştur (Mussak&Bechtold, 2009). Ayrıca mikonanoteknoloji, mantarların nanoteknolojik kullanım olanaklarını ortaya koyan yeni bir alan olarak gelecek vaat etmektedir (Acay et al., 2021b).

Ayrıca, fırıncılık ve fermantasyon endüstrisinde özellikle gerçek funguslardan mayalar ve diğer mantar türleri karşımıza çıkmaktadır. Sitrik asit, hafif içeceklerin endüstriyel eldesinde temel oluşturur. Ticarî olarak çok değerli Rokufort ve Kamembert gibi peynir çeşitlerinin elde edilmesinde de mantarlar kullanılmaktadır. Yine Penisilin gibi insan sağlığı açısından önemli birçok antibiyotiğin; Ergotamin, Kortizon gibi önemli endüstriyel ilaçların; B1, B2, B7 gibi bazı vitaminlerin üretiminde kullanıldıkları rapor edilmiştir. Endüstriyel işlemlerde sıklıkla kullanılan bazı (Amilaz ve Pektolaz) enzimlerin, bazı bitki (Gibberellin) hormonlarının üretiminde yine mantarlardan faydalanılmaktadır (Singh&Sharma, 2002).

4. Mantar Yetiştiriciliği

4.1. Türkiye'de Mantar Yetiştiriciliği

Doğada, 2000'den fazla yenilebilir mantar türü olmasına rağmen sadece 25 tanesi besin olarak tüketilmektedir. 3.4 milyon ton olan Dünya üretiminin %33'ü Avrupa Birliği, %51'i Asya, %10'u Amerika, %6'sı da diğer ülkelerde yapılmaktadır. Eren&Pekşen (2016) Antalya, Burdur, Konya, Kocaeli ve İzmir'in mantar yetiştiriciliğinin en fazla yapıldığı iller olduğunu; Denizli, Malatya ve Kütahya'da da kayda değer seviyede mantar yetiştirildiğini belirtmektedir.

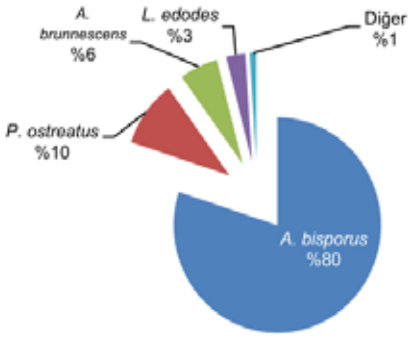

Şekil 1: Türkiye'de yetiştirilen kültür mantar türleri

Kaynak: Eren&Pekşen, 2016.

Eren&Pekşen (2016), Antalya'nın Türkiye mantar üretiminde 2013'te %55, 2014'te %74 paya sahip olduğunu ve en çok kültür yapılan türün ise Agaricus bisporus olduğunu belirtmektedir (Şekil 1).

Ortalama olarak, gelişmiş ülkelerdeki tüketiciler yılda kişi başına yaklaşık 5 kg mantarın tadını çıkarmaktadır. Ancak Türkiye'de yıllık tüketim, kişi başı 500 g'dır. Buna rağmen tüketiciler, sağlık yararlarının daha fazla farkına vardıkça, mantarları diyetlerine dahil etmektedirler. Bu nedenle kişi başına tüketimin artmaya devam etmesi beklenmektedir (Şen&Yalçın, 2011).

4.2. Mardin'de Mantar Yetiştiriciliği

Yukarı Mezopotamya'nın yerleşim yerlerinden biri olan Mardin, bir dağın tepesine kurulmuş en eski medeniyet merkezlerindendir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 8,891 km² yüzölçümüne sahip bir sınır ilidir. Mardin'in merkezi denizden yaklaşık 1,083 m yüksekte olup alanının %52.6'sı dağlarla kaplıdır. Doğu-batı yönünde uzanan ve çok yüksek olmayan dağlar kalker kaplı oluşum özelliği ile Toroslara benzemektedir. Bölgenin Fırat Nehri'nden sonra en önemi vadisi Dicle'dir. Bunun uzantısı olan Beyazsu, ilin önemli vadilerindendir. Bu bölge yabanî mantarlar için yaşam alanıdır. Kızıltepe-Mardin-Nusaybin, ilin önemli ovalarındandır ve ziraî faaliyetler için geniş toprakları barındırmaktadır. Çok sayıda akarsuyun bulunduğu ilde iklim ova ve dağ kesiminde farklılık göstermektedir. Bunlar yağış, sıcaklık ve rüzgar verilerinde görülmektedir. Doğal olarak Kızıltepe-Mardin-Nusaybin Ovalarında yazlar çok sıcak; kışlar ise ılıman, yağmurlu ve kısmen kar yağışlıdır. Dağ kesiminde ovaya nazaran yazlar

nispeten daha serindir. Kışın ise rüzgar şiddetini korurken, bol yağmur ve kar yağışı görülmektedir. Güneydoğu Toroslara yakın bölgelerin daha çok yağış aldığı görülmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2016). Derik, Mazıdağı, Yeşilli, Savur ve Midyat gibi ilçeler toplam yağış düşünüldüğünde kültür mantarı yetiştiriciliği için daha avantajlı durumdadır. Bu çerçevede, bazı ilçelerde çeşitli faaliyetler icra edildiğini ifade etmek de mümkündür (DHA, 2019; Habertürk, 2020; Mardin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2019).

Mardin ilindeki ekonomik faaliyetler şehrin konumu ve iklim koşulları nedeniyle farklılıklar arz etmektedir. Bu durum ovada sulu ve kuru tarım faaliyetlerinin gelişmesine, dağlık kesiminde ise daha çok küçük alanlarda bağ-bahçe gibi faaliyetlerin oluşmasına yol açmaktadır. Ekonomik aktivitelerinin büyük bölümü tarıma dayalı olmasına rağmen Mardin, iklim özelliklerinden dolayı tarımsal ürün çeşitliliğinden mahrumdur. Mardin'in toplam alanı içerisinde işlenen arazilerin payının %35.4 (314,479 ha) olduğu belirtilmektedir (Acıbuca, 2010). Ülkemizde en fazla ekilen ve biçilen ziraî ürünler buğday, arpa, çavdar, çeltik, yulaf, mısır gibi tahıl grubu ürünlerdir. Mardin ovaları düşünüldüğünde çeşit ve üretim miktarı olarak ilk sırayı tahılların alması kaçınılmazdır. Genel olarak en fazla üretilen tahıl buğdaydır (Doğan&Acıbuca, 2019).

Geniş arazilerinin varlığı ve iklim koşulları göz önüne alındığında, Türkiye sınırları içerisinde Mardin, tarımsal faaliyetlerin yapılabileceği önemli bir şehirdir. Ne var ki işlenen arazilerin çoğu ovada bulunmaktadır. Bu da dağlık arazilerde yapılan tarımsal faaliyetleri daha etkin değerlendirme arayışını doğurmuştur.

Kültür mantarı yetiştiriciliği, optimum koşullar altında yıl boyu üretim sağlayan işletmeler ile kârlı bir iş alanıdır (Demir&Uzun, 1998). Diğer tarımsal faaliyetlerle kıyaslandığında, tarımsal arazilere ihtiyaç duyulmaması önem arz etmektedir. Bununla beraber işletmeler yıl boyu üretimden kaynaklı istihdam sağlar. Mantar, özellikle tarım arazisi az olan alanlarda önemli bir alternatif olabilir. Mardin'de taşlık ve kayalık topraklar, toplam arazinin 248,110 ha'lık (%30) kısmını kaplamaktadır. Bu da bitkisel üretimi sınırlamaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı Bakanlığı 3.Bölge Müdürlüğü, 2016). Özellikle bu alanlarda yapılacak modern mantar yetiştirme tesisleri yüksek ekonomik kazanç sağlayabilir.

Mantarlar saprofit canlılardır. Zengin organik madde içeriğine sahip bitkisel artıklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun için kompost adı verilen kimyasal değişime uğramış zengin bitkisel atıklar kullanılarak hazırlanmış materyaller içinde ve depo, bodrum, mağara, tünel gibi kapalı alanlarda yetiştirilmektedirler.

Günümüzde kompost üretimi için modern tesisler hizmet vermektedir (Erkel, 2000). Mardin ilinde 2018 yılında 183,194 ha'lık alanda yaklaşık 590,000 ton buğday üretimi yapılmıştır. Bu üretimden kaynaklanan sapların ve samanların bir kısmı hayvan yemi olarak değerlendirilse de kalan kısmı anız olarak yakılmaktadır. Oluşacak olumsuz koşulları bertaraf etmek için pek tabiî bu bitkisel atıklar mantar yetiştiriciliği için kompost üretiminde kullanılabilir.

Mantar yetiştiriciliğinde sıcaklık ve nem kontrolü önem arz etmektedir. Bununla beraber bol oksijen ve kısmen karbondioksit gereksinimiyle kapalı mekanlarda üretimi gerekmektedir. Ancak enerji tasarrufu ve diğer parametreler düşünüldüğünde çevresel iklim değerleri, mantarların yetiştiği optimum değerlere yakın olmalıdır. Aksi takdirde maliyetlerin artabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomik bir üretim için bölgenin iklim koşulları iyi değerlendirilmelidir (Tümertekin&Özgüç, 2011).

Tablo 1: Agaricus bisporus'un gelişim evrelerine ilişkin bazı değerler

Aşamalar	Değer
Mantar üretiminde, şapka oluşuncaya kadar kompost sıcaklığı	24-25°C
Ortam sıcaklığı	22-23°C
Şapka oluştuğunda kompost sıcaklığı	18-19°C
Üretim boyunca ihtiyaç duyulan nem oranı	%70-90

Kaynak: Erkel, 2000; Özdemir, 2010.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi Agaricus bisporus'un üretiminde, şapka oluşuncaya kadar kompost sıcaklığı 24-25°C olmalı iken, şapka oluştuğunda bu sıcaklık 18-19°C'dir. İhtiyaç duyulan nem oranı ise %70-90 arasındadır.

Tablo 2: Mardin ili sıcaklık verileri

MARDİN	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Ölçüm Periyodu (1941 - 2021)													
Ortalama Sıcaklık (°C)	3.0	4.2	8.0	13.4	19.5	25.6	29.8	29.6	25.3	18.6	11.1	5.4	16.1
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	5.8	7.3	11.6	17.3	24.0	30.6	35.0	34.7	30.1	22.9	14.5	8.1	20.2
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	0.6	1.4	4.7	9.7	15.1	20.3	24.5	24.7	20.8	14.7	8.1	2.9	12.3
Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	4.5	5.1	6.0	7.3	9.7	12.1	12.4	11.4	10.3	7.7	5.9	4.4	8.1
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	10.25	8.92	12.33	11.58	10.08	2.25	2.17	0.83	0.92	5.42	8.25	11.67	84.7
Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)	117.0	104.0	97.4	81.9	47.2	6.6	3.2	2.3	4.0	33.9	71.6	109.9	679.0
Ölçüm Periyodu (1941 - 2021)													

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİGM) Mardin Meteoroloji İstasyonu, 2022.

Mardin ili verileri dikkate alındığında Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında ortalama sıcaklığın yaklaşık 28.6°C olduğu ortaya çıkmaktadır (Tablo 2).

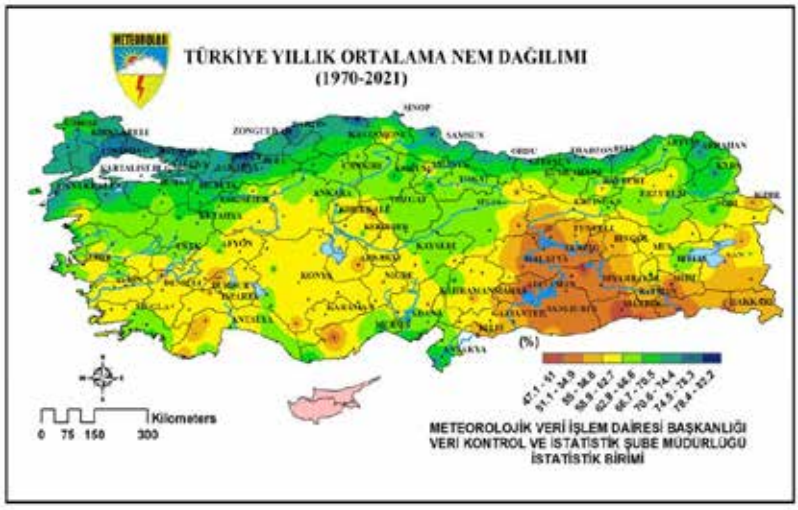

Şekil 2: Türkiye'de yıllık ortalama nem dağılımı

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİGM) Mardin Meteoroloji İstasyonu, 2022.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİGM) Mardin Meteoroloji İstasyonu (2022) verilerine göre; Haziran, Temmuz, Ağustos dışındaki aylarda özellikle mevsim sıcaklığının ovaya göre daha düşük olduğu dağlık kesimlerde daha az enerjiyle mantar üretimi yapılabilir. Ancak mantar yetiştiriciliğinde ihtiyaç duyulan nem, bölgenin kurak olması düşünüldüğünde bir sorun teşkil etmektedir. Mardin'in nem oranı %47.1-54.9 aralığındadır (Şekil 2).

Agaricus bisporus yetiştiriciliğinde kompost misel (mantarların vejetatif formu) ile sarıldıktan sonra torf olarak bilinen örtü toprağı kullanılmaktadır. Organik maddece zengin olan bu toprak koyu kahverengi, siyaha yakın bir renktedir (Güney, 2003). Torf ticarî olarak satın alınabilir. Bu durum ekonomik bir girdi olarak üreticinin karşısına çıkmaktadır.

Ancak Pleurotus türlerinin yetiştiriciliğinde torfa ihtiyaç duyulmamaktadır. Besinsel içeriği çok zengin olan bu türler lezzeti, kokusu ve aroması ile tercih edilen ve dünyada en çok kültürü yapılan ikinci cinstir. Basit ve ucuz yetiştirme teknikleri vardır. Kompost olarak sap, saman, küspe, talaş gibi fermente olmamış bitkisel atıklar kullanılabilir. Kompost hazırlamaya ihtiyaç duyulmaması yatırımcıların zamandan, işçilikten ve diğer maliyetlerden tasarruf sağlamasına yardımcı olur. Doğal olarak

düşük maliyet ile başlanılabilen aile tipi bir işletme için bu durum avantaj sağlar. Pleurotus türü hastalıklara karşı dirençlidir. Literatürde bu türün yetiştiriciliğinde herhangi bir hastalık verisine rastlanmamıştır (Acay&Yıldız, 2019). Bütün bunlar göz önüne alındığında Mardin ili için Pleurotus türlerinin yetiştiriciliği daha avantajlıdır. Basit bir Pleurotus yetiştiriciliği aşamaları Resim 1'deki gibidir (Acay, 2005).

Kültür mantarı yetiştiriciliği genel olarak alanı 15 ila 50 m^2 olan betonarme depolarda gerçekleştirilmektedir. Günümüzde büyük işletmeler şehirden uzak olmasına rağmen; küçük işletmeler sıcaklık, nem, havalandırma gibi takip edilmesi gereken koşullar yüzünden şehir merkezine yakın kurulmaktadır. Bu koşulların takibi hasat başlangıcı ve tarihi için elzemdir (Erkel, 2000). Kompost içine mantar misellerinin ekimi yapıldıktan 40-45 gün sonra mantarların şapka oluşturmasıyla hasat periyoduna girilmektedir. Kullanılan materyale bağlı olarak aynı kompostla 4-5 hasat yapılabilir. Bu süre yaklaşık 60 gün sürebilir. Daha sonra yetiştirme odaları temizlenir ve yeni bir ekim periyoduna başlanır. Bu süreçlerden dolayı aynı yıl içerisinde en fazla 5 defa ekim gerçekleştirilebilir. Mardin'de çevre ve iklim koşulları düşünüldüğünde yılda 4 kez ekim yapılması daha uygun olabilir.

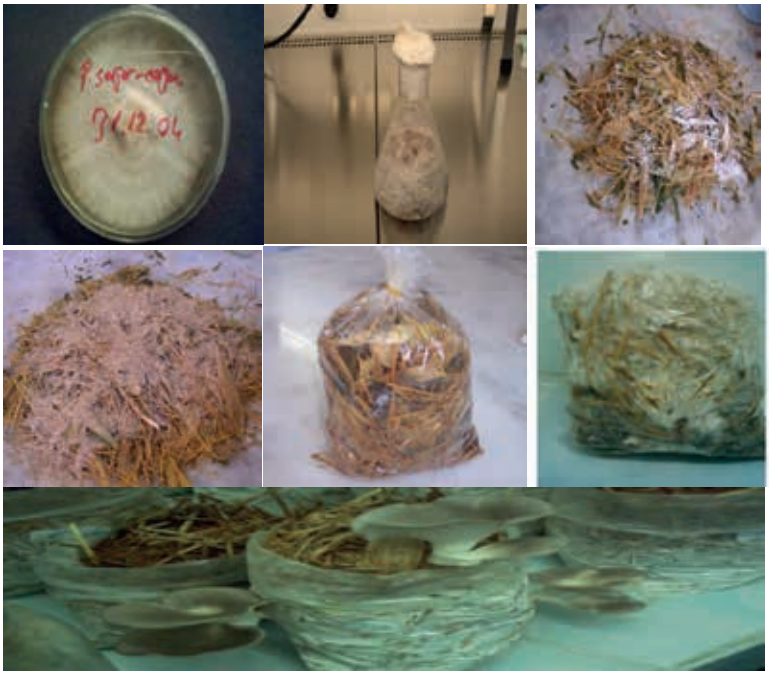

Resim 1: Pleurotus türlerinin kültür aşamaları

Kaynak: Acay, 2005.

30 m^2 alanda üç katlı ranza sistemine sahip bir işletmede her ekim dönemi için ortalama 3 ton komposta ihtiyaç vardır. Bu işletmede bir ekim dönemi sonunda yaklaşık 0.75-1 ton mantar hasat edilebilir. Minimum 4 kez ekim yapıldığı düşünüldüğünde yıllık üretim miktarı 3-4 tona ulaşabilir.

Kadıoğlu (2015), Korkuteli ilçesinde yaptığı çalışmada, 2013 yılında 4 ton mantarın getirisinin yaklaşık 12,000 TL olduğunu belirtmiştir. Bu fiyatlama günümüz koşullarına göre uyarlandığında, 2022 sonu itibariyle 4 ton mantar getirisinin en uygun hâliyle 28,000 TL olduğu belirtilmektedir (Kadıoğlu, 2015). Kompost, elektrik, su, işçilik ve diğer masraflar da dahil bir ekonomik faaliyet olarak mantarcılık; tahıl üretimi, meyvecilik ve hayvancılık gibi aktivitelerden daha kârlıdır. Mardin ilinin dağlık yapısı düşünüldüğünde, dikey alan yetiştiriciliği (3-4 katlı ranza sistemleri) sayesinde, bu bölgelerde kurulabilecek küçük işletmeler ile önemli ekonomik getiriler elde edilebilir.

5. Mardin'de Mantar Yetiştirme ve Ticaret Potansiyelinin Araştırılması

Burada, Mardin'de mantar yetiştirilmesine ve ticaretine dair potansiyel olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu amaçla bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, Mardin Artuklu Üniversitesi Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü (MAÜKÖK) ve Mardin İli/İlçeleri Odaları/Borsaları (Kızıltepe Ticaret Borsası, Kızıltepe Ticaret ve Sanayi Odası, Mardin Ticaret ve Sanayi Odası, Nusaybin Ticaret Borsası, Nusaybin Ticaret ve Sanayi Odası) iş birliğiyle Ocak 2023'te, Mardin'de mantar yetiştiriciliği ile ilgilenen kişiler ve bir kurum ile gerçekleştirilmiştir.

Bu saha çalışması ile; Mardin'de mantar yetiştiriciliğine ve pazarlamasına/satışına dair karşılaşılan sorunlar, mantar üretimiyle doğrudan iştigal eden kişilerin ve ilgili bir kurumun bakış açısıyla tespit edilerek çözüm tekliflerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

5.1. Metodoloji

Bu saha çalışmasına ilişkin metodolojik bilgiler şöyledir:

- Araştırmada Mardin'de mantar yetiştiriciliği ve pazarlaması/satışı hakkında birtakım detaylı bilgilere erişilmesi hedeflendiğinden, nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır (Silverman, 2010).
- Görüşme türü ise hem 'yapılandırılmış' hem de 'yarı yapılandırılmış' niteliktedir (Patton, 2002). Zira soru formunda hem tercihli (kapalı uçlu) hem de serbest (açık uçlu) sorular mevcuttur.

- Saha çalışmasının toplam katılımcısı 2 üretici şahıs ve bir kurumdur.
- Üretici kişiler ve ilgili kurum; Mardin'in Ömerli, Nusaybin ve Derik ilçelerindendir.
- Saha çalışması, e-posta ve telefon vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.
- Soru formunda, 'Mardin'de Mantar Yetiştiriciliği' ve 'Mardin'de Mantar Ürün Pazarlaması/Satışı' başlıkları altında olmak 10 (on) soru seçmeli ve klasik tarzda yöneltilmiştir.
- Verilen cevaplar harmanlanarak değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu cevaplar birbirinden ayrışmayıp konuya ilişkin tamamlayıcı nitelik taşıdığından, analiz yapılırken 'katılımcılar' şeklinde genel bir ifade kullanılmaktadır.
- Katılımcı sayısının az olması, Mardin'de mantar üretimiyle ilgili kişi/kurum sayısının azlığıyla bağlantılıdır. Bununla beraber, saha çalışmasıyla elde edilen verilerin, mevcut hâliyle de mantar üretimine ve ticaretine dair potansiyelin/sorunların/çözümlerin ortaya konulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Öte yandan kişilerin ve/ya ilgili bir kurumun çalışmaya dahil edilmiş olması, Mardin'de mantar yetiştirilmesine ve pazarlamasına/satışına dair hem bireysel hem de kurumsal bakış açısını tespite imkân sağlaması dolayısıyla araştırmanın anlamını artırmaktadır.

5.2. Bulgular

Saha çalışması kapsamında iki başlık altında yöneltilen 10 soruya verilen cevaplar aşağıda sunulmaktadır.

5.2.1. Mardin'de Mantar Yetiştiriciliği

Soru 1) Mardin'de mantar yetiştirilmesine dair potansiyel olduğunu düşünüyor musunuz?

Tüm katılımcılar olumlu cevap vermiştir.

Soru 2) Mardin'de mantar yetiştiriciliğinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

- Mantar sadece belli dönemlerde (yaz dışında, özellikle 10.ayın 20'sinden 4.ayın ortasına kadar) yetiştirilebilmektedir. Bu da arzı olumsuz etkilemektedir.
- Mantarın yetiştirileceği kompostun (çeşitli bitkisel artıklardan üretilen bir karışım) uygunsuzluğu sorunu ile karşılaşılmaktadır.

- Uygun bakım yöntemleri (sulama, dezenfektasyon, havalandırma, sıcak-soğuk dengesinin sağlanması vb.) izlenmeyebilmektedir.
- Gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkının yüksekliği üretimi olumsuz etkileyebilmektedir.
- Uygun sıcaklık değerlerinin sağlanabilmesi için daha fazla enerji sarfiyatı olmaktadır.
- Hastalık ihtimali (yaş kabarcık, beyaz küf, kırmızı örümcek ağı, sarı küf, yeşil küf vs.) vardır.
- Mantar zararlıları (mesela sinek) oluşabilmektedir.

Soru 3) Karşılaştığınız sorunlara ne tür çözümler geliştirdiniz?

- Kompostun uygun olması gerekir. Kompostun uygunsuzluğu ilk 15 günde belli olur. Bu kapsamda alçı, sarı küf, beyaz küf oluşur. Bunları temizleyerek kompostu bu tür sorunlardan arındırmaya çalışıyoruz.
- Sulamaya, dezenfektasyona, havalandırmaya, sıcak-soğuk dengesini tam manasıyla sağlamaya özen gösteriyoruz.
- Mantar yetiştiriciliği için ilkbahar ve sonbahar aylarını tercih ediyoruz ki ısıtma ve soğutma masrafı minimum seviyede kalsın.
- Hastalıklar ve sinek oluşumuna karşı gerekli ilaçları kullanıyoruz. Burada özellikle belirtmek gerekir ki ilaçları mantar yetiştirirken kullanmıyoruz. Sadece yetişme öncesinde tedbir amaçlı ve üretim ortamını hazırlamak için kullanıyoruz. Bunlar sağlığa zararlı ilaçlar değildir. Zaten birkaç günde etkisini kaybetmektedir. Mantar oluşumu ise 20-25 gün sonra olmaktadır.

Soru 4) Çözümleriniz sizi başarıya ulaştırdı mı?

Tüm katılımcılar olumlu cevap vermiştir.

5.2.2. Mardin'de Mantar Pazarlaması/Satışı

Soru 5) Mardin'de mantar pazarlamasına/satışına dair potansiyel olduğunu düşünüyor musunuz?
Tüm katılımcılar olumlu cevap vermiştir.

Soru 6) Ürettiğiniz mantarı nereye pazarlıyorsunuz/pazarladınız ve/ya satıyorsunuz/sattınız?

- Katılımcılar ağırlıklı olarak Mardin'e yönelik pazarlama/satış yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda; özelde Ömerli, Nusaybin, Derik, Kızıltepe ve Mardin Merkez isimleri zikredilmiştir.

- Kısmen de şehir dışına yönelik pazarlama/satış yapılmıştır. Bu çerçevede Urfa-Viranşehir'den bahsedilmiştir.
- Herhangi bir ihracat faaliyeti ise mevcut değildir.

Soru 7) Mardin'de mantar pazarlamasında/satışında sorunla karşılaşıyor musunuz/karşılaştınız mı?

Tüm katılımcılar sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Soru 8) Ürün pazarlamasında/satışında karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

- Bir kompost çuvalı üç flaş dönemi mahsül verebilir. Zaman zaman talebe yetişememek gibi sorunlar olabilmektedir. Çünkü döngüsel olarak belli zamanlarda ürün alınabilmektedir.
- Mantarın uygun ortamda saklanabilmesi/stoklanabilmesi için soğuk hava deposu mevcut değildir.
- Bazen talep fazla olduğundan mal yetişmeyebilmektedir.
- Bazen de yeterli talep olmadığından mahsül elde kalmaktadır.
- Toplumda mantar tüketim alışkanlığının düşük olması talebi olumsuz etkilemektedir.
- Damak tadı farklılığı ve toplumsal ön yargılar, mantar talebini olumsuz etkilemektedir.
- Toplu tüketim mekanlarının (otel, lokanta) menülerinde mantarın yer almaması, talebi olumsuz etkileyen bir faktördür.
- Zehirli türlerinin olmasından dolayı, kültür ortamında yetiştirilen mantarların da zehirli olduğuna dair algıların varlığı talebi olumsuz etkilemektedir.
- Hafta sonlarında, özellikle hallerin kapalı olduğu günlerde pazarlama/satış sorunu yaşanabilmektedir.

Soru 9) Sizce bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?

- Kapasitenin talebe göre ayarlanmasında fayda vardır.
- Öncelikle talebi sürekli bir şekilde karşılayabilmek için üretim tesisi en az 2-3 oda olacak şekilde dizayn edilmelidir. Bu çerçevede; 1.oda ay başında, 2.oda ay ortasında, 3.oda ise ay sonunda başlatılabilir. Böylece sürekli ürün olur ve ilgili talepler karşılanabilir.
- Ürünler soğuk hava deposunda stoklanarak kilo kaybının önüne geçilebilir ve raf ömrü uzatılabilir.
- Toplu tüketim yerlerinde (otel, lokanta vs.) yemek menülerine mantarın dahil edilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.
- Mantar menüleri ile ilgili eğitimler verilmelidir.

- Özendirici olması için öncelikle kamu kurumlarındaki/kuruluşlarındaki yemekhanelerde mantar menüleri oluşturulmalıdır.
- Mantarın besin değeri hakkında tüketicilerin bilgilendirilmesine ihtiyaç vardır.
- Mantarın genel olarak hem sağlık açısından faydası hem de ticarî potansiyelinin varlığı, ilgili kesimlere iyi bir şekilde anlatılmalıdır.
- Mantara ilişkin ön yargıları ve yanlış algıları ortadan kaldırmak için ürünün tanıtımı ve promosyonu, toplumsal değerler göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.
- Marketlerde; özel bir mekan ayarlanarak üzerinde mantarın faydalarının sıralandığı, göze hitap eden renklerin de kullanıldığı mini standlar hazırlanabilir. Seth Godin'in 'Mor İnek Felsefesi'ne[5] uygun tarzda hareket edilebilir.
- Alternatif müşteri arayışına girmek icap etmektedir.
- Pazarlama ile ilgili olarak üreticilere sağlanan desteklerden faydalanmak gerekmektedir.

Soru 10) İlave etmek istediğiniz başka bir husus var mıdır?

- Her bir parti iki oda olmak üzere toplamda dört üretim odamız vardır. Genel olarak, mevcut talebi bunlar ile karşılayabiliyoruz.
- Talebin yetersiz olduğu bazı dönemlerde yetiştirdiğimiz mantarı satamamaktayız. Soğuk hava depomuzun olmayışı dolayısıyla bu mantar elimizde telef olabilmektedir. Normal şartlarda yetiştirilen mantar, 3*3*2.5m'lik bir alanda dört güne kadar saklanabilir. Böyle bir imkânımız olsa söz konusu dönemdeki kaybımızı minimize edebiliriz.

6. Sonuç ve Öneriler

Mantar yetiştiriciliği, ziraî atıkları zenginliğe veya potansiyel olarak değerli kaynaklara dönüştürmek için etkili bir biyo-dönüşüm teknolojisidir. Mantar endüstrisi Türkiye'de yavaş yavaş kök salmaktadır, ancak yetersiz bilimsel araştırma ve söylem nedeniyle

[5] Burada, Godin'in (2009) "Mor İnek; Farklılaşarak İşinizi Dönüştürün" isimli eserinde dikkat çektiği sıra dışı pazarlama/satış tekniğine vurguda bulunulmaktadır. Godin bu kapsamda, genel kabul gören iş hayatı mantalitesinden sıyrılarak, alışılagelmişin dışında bir tarzda hareket edilmesi durumunda daha başarılı olunabileceğini iddia etmektedir. Bunun için, "Mor renkli bir inek yoktur ama varmış gibi hareket edebilirsiniz" demektedir. Yani, ürünlerinizi farklılaştırarak, insanların dikkatini çekecek biçiminde pazarlayarak/satarak önemli ticarî başarılar elde edebilirsiniz demek istemektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın konusu olan mantar örneğinden hareket edilecek olursa, "Bilinen dışında farklı bir mantar yoktur ama yetiştirdiğiniz mantarı öyle farklı bir ürünmüş gibi pazarlayın/satın ki tercih edilsin ve yüksek satış hacimlerine ulaşabilesiniz." şeklinde bir çıkarımda bulunmak mümkündür.

hızı oldukça yavaştır. Mardin'de faaliyet gösteren işletme sayısının 2-3 ile sınırlı olması bu durumu desteklemektedir. Protein açısından zengin bir yiyecek olan mantar, daha fazla tanıtıma ihtiyaç duymaktadır. Bölgede mantar yetiştiriciliğinin sürdürülebilir bir tarımsal faaliyet olabilmesi için seminerler ve eğitim programları düzenlenebilir.

Gelecekte artan nüfus, azalan tarım alanları, çevredeki değişiklikler, su sıkıntısı ve kaliteli gıda ürünlerine duyulan ihtiyaç hayatî konular olacaktır. Bu zorlukların üstesinden gelmek ve insanımıza gıda ve beslenme güvenliği sağlamak için bahçecilik gibi alanlarda tarımsal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi önemlidir. Mantarların dikey alanda yetişebilmesi, kullanılan tarım alanı açısından ciddi bir avantaj sağlasa da aynı zamanda kaliteli gıda, sağlık ve çevresel sürdürülebilirlik konularının ele alınmasına da yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla mantarın yetiştirilmesi/pazarlanması hususu bu açılardan ayrıca önem arz etmektedir.

Gıda maddelerine yönelik değişen tercihlerin karşılanması için hem mantar üretiminin hem de tüketimin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle mantar sektörü, ülkenin sosyo-ekonomik dönüşümüne önemli katkı sağlayacak büyük potansiyele sahiptir. Türkiye uygun ve somut bir ulusal mantar politikası izler ve ilgili planları hayata geçirebilirse bu kapsamda birçok ilde olduğu gibi Mardin'de de üretim belirgin bir biçimde artış sergileyebilir.

Bunu tespit edebilmek amacıyla yapılan saha araştırmasında, katılımcıların tamamı Mardin'de mantar yetiştirilmesine ve ticaretine dair potansiyelin olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan katılımcıların tamamı süreç boyunca birçok sorunla karşılaştıklarını, fakat bunlara yönelik çeşitli çözümler geliştirdiklerini ve bunların da kendilerini başarıya ulaştırdığını belirtmiştir.

Katılımcıların üretimle ilgili sorunlara yönelik geliştirdiği çözümlerden bir kısmı şöyledir: mesela kompostun uygun olmaması hâlinde meydana gelen alçı, sarı küf, beyaz küf vb.'nin temizlenerek üretime uygun ortam hazırlanması; sulamaya, dezenfektasyona, havalandırmaya ve sıcak-soğuk dengesini sağlamaya özen gösterilmesi; hastalıklara ve zararlılara karşı gerekli ilaçların mantara zarar vermeyecek şekilde kullanılması. Öte yandan mantar pazarlamasında/satışında karşılaşılan sorunların çözümü için yapılanların bir kısmı da şöyledir: kapasitenin talebe göre ayarlanması; üretim ortamının talebi sürekli karşılayabilecek şekilde dizayn edilmesi.

Saha araştırması katılımcıları, mantarın pazarlaması/satışı için yapılması gerekenlere dair başlıca şunları sıralamaktadırlar:

- Talebin yetersiz olduğu bazı dönemlerde yetiştirilen mantarın satılamaması önemli bir sorun olarak dile getirilmektedir. Bu kapsamda, soğuk hava deposu eksikliğine dikkat çeken katılımcıların, böyle bir imkâna sahip olma beklentisi içinde olduğu anlaşılmaktadır. İlgili kamu kuruluşları, gerekli desteğin sağlanması hususunda inisiyatifler geliştirilebilir.
- Mantarın besin değerinin neredeyse et ile eşdeğer olduğunu dile getiren katılımcılar, toplumda bu bilincin yeterince olmadığını ifade ederek bu hususta bilinçlendirme/farkındalık oluşturma çalışmalarına ihtiyaç olduğunu not etmektedirler.
- Ayrıca, mantarlı yemek menüsü kültürünün çok zayıf olduğunu ısrarla belirten katılımcılar, etli yemeklerde olduğu gibi mantarlı yemek menüleri ile ilgili çalışmaların da yapılması gerektiğine dikkat çekmektedirler.

Bölüm boyunca ortaya konan bilgiler, yapılan saha çalışmasıyla da teyit edilmektedir. Bununla bağlantılı olarak, bir katılımcının "Başarılı oluşumuzdan dolayı bu işi 15 yıldır yapıyoruz. Sorunlar ilk yıllarda kaçınılmazdır ama daha sonra işler rayına oturmaktadır." şeklindeki sözleri, Mardin'de mantar yetiştiriciliğine ve ticaretine ilişkin potansiyelin varlığını ifade açısından önemlidir.

Mardin'de mantarın yetiştirilmesi ve ticareti ile ilgili akademik çalışmalara henüz rastlanmamıştır. Bu tür çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çerçevede bir katılımcı, konuya ilişkin sorunların tespiti ve çözümü için daha detaylı araştırmalara gereksinim duyulduğunu dile getirerek bu amaçla şu tür soruların cevaplarının daha derinliğine araştırılmasının önemine de dikkat çekmiştir:

- Mantarın yetiştirme koşulları nasıl olmalıdır?
- Yaz/kış olmak üzere kullanılan misel tercihi ne olmalıdır?
- Kompost hazırlarken hangi materyallerden faydalanılmaktadır/faydalanılmalıdır?
- Özellikle istiridye mantarı yetiştiriciliğinde, üretim ortamına maskesiz girildiğinde sporlar ciğerlerde tahribata yol açabilmektedir. Bunun önüne geçmek için ne tür metotlar geliştirilebilir?
- Mantarda oluşabilecek hastalıklar ve zararlılar ile mücadele yöntemleri nelerdir/neler olmalıdır?

Yapılacak ilave çalışmalar, bu hususlarda yol gösterici olacak ve Mardin'deki potansiyelin açığa çıkarılmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

7. Bibliyografya

Acay, H. (2005). *Bazı bitkisel atıkların Pleurotus sajor-caju (Fr) singer'in çeşitli evrelerdeki gelişimi ve verimi üzerine etkileri.* (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Acay, H.; Dündar, A.; Kaçar, S.; Baran, M. F.; Keskin, C. (2021a). Investigation of nutritional content, antioxidant anticancer and antimicrobial activities of Pleurotus eryngii (DC. Ex Fr.) Quel, extract obtained by different solvents. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 24(2), 267-277, https://doi.org/10.18016/ksutarimdoga.vi.742646

Acay, H.; Yildiz, A. (2019). Research on the production and yield of pleurotus sajor-caju (fr) singer. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 9(2), 717-725, https://doi.org/10.21597/jist.494509

Acay, H.; Yildirim, A.; Erdem Güzel, E.; Kaya, N.; Baran, M. F. (2020). Evaluation and characterization of Pleurotus eryngyii extract-loaded chitosan nanoparticles as antimicrobial agents against some human pathogens. *Preparative Biochemistry&Biotechnology*, 50(9), 897-906, https://doi.org/10.1080/10826068.2020.1765376

Acay, H.; Yıldırım, A.; Baran, A. (2021b). Utilization of edible mushroom for nanomaterial-based bioactive material development. *Iranian Journal of Materials Science and Engineering,* 18(3), 1-8, http://ijmse.iust.ac.ir/article-1-2140-en.html

Acıbuca, V. (2010). *Mardin İlinde Makarnalık Buğday Üretim Ekonomisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Chang S. T. (2006) The world mushroom industry: Trends and technological development. *International Journal of Medicinal Mushrooms*, 8, 297-314, https://doi.org/10.1615/IntJMedMushr.v8.i4.10

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİGM) Mardin Meteoroloji İstasyonu (2022). *İstatistikler.* https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=MARDIN, E.T.: 24.10.2022.

Demir, Y.; Uzun, A. (1998). Karadeniz Bölgesi Kültür Mantarı Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu, Sorunları ve Üretim Tesislerinin İyileştirilmesine Yönelik Öneriler. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 22(3), 273-279, https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/52875/

DHA (2019). *Ziraat mühendisi evinde mantar yetiştirdi.* 28 Ocak, https://www.youtube.com/watch?v=yQ6Rhqmbxm4, E.T.: 08.01.2023.

Doğan, Y.; Acıbuca, V. (2019). *Mardin ilinin tarımsal yapısı.* İçinde A. Kayaoğlu, Ö. Doru (Ed.), Sosyo-Ekonomik Yapısıyla Mardin (195-218). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Dündar, A.; Acay, H.; Yildiz, A. (2009). Effect of using different lignocellulosic wastes for cultivation of Pleurotus ostreatus (Jacq.) P. Kumm. on mushroom yield, chemical composition and nutritional value. *African Journal of Biotechnology*, 8(4), 662-666, https://academicjournals.org/article/article1379931734_Dundar%20et%20al.pdf

Dündar, A.; Okumus, V.; Özdemir, S.; Celik, K. S.; Boga, M.; Özcağlı, E.; Yildiz, A. (2015). Antioxidant, antimicrobial, cytotoxic and anticholinesterase activities of seven mushroom species with their phenolic acid composition. *Journal of Horticulture*, 1-6, https://doi.org/10.4172/2376-0354.1000161

Erdem Güzel, E.; Kaya Tektemur, N.; Tektemur, A.; Acay, H.; Yıldırım, A. (2021). The antioxidant and anti-apoptotic potential of Pleurotus eryngii extract and its chitosan-loaded nanoparticles against doxorubicin-induced testicular toxicity in male rats. *Andrologia*, 53(11), 1-16, https://doi.org/10.1111/and.14225

Eren, E.; Pekşen, A. (2016). Türkiye'de kültür mantarı sektörünün durumu ve geleceğine bakış. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(3), 189-196, https://doi.org/10.24925/turjaf.v4i3.189-196.595

Eren, E.; Pekşen, A. (2019). Türkiye'de Kültür Mantarı Üretimi ve Teknolojik Gelişmeler. *Mantar Dergisi*, 2nd International Eurasian Mycology Congress-2019 ve XI.Türkiye Yemeklik Mantar Kongresi-2019 Özel Sayısı, 225-233, https://dergipark.org.tr/tr/pub/mantar/issue/50932/649141

Erkel, İ. (2000). *Kültür Mantarı Yetiştiriciliği.* İstanbul: Kocaoluk Yayınevi.

Erler, F.; Polat, E. (2015). The flies on mushrooms cultivated in the Antalya-Korkuteli district and their control. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 61-66, https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizfderg/issue/25316/267414

Godin, Seth (2009). *Purple Cow; Transform Your Business by Being Remarkable*. Kindle Edition, New York: Penguin Books Ltd.

Güney, E., (2003). *Toprak-Bitki Ekocoğrafya Sözlüğü.* 2.Baskı, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Habertürk (2020). *Ziraat mühendisi mantar üretimine başladı.* 14 Ocak, https://www.haberturk.com/mardin-haberleri/74759233-ziraat-muhendisi-mantar-uretimine-basladi, E.T.: 08.01.2023.

Kadıoğlu, Y. (2015). Korkuteli'nde Gelişen Yeni Bir Ekonomik Faaliyet Kolu: Mantar Yetiştiriciliği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 228-242, https://doi.org/10.14781/mcd.67573

Mardin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (2019). *Ömerli İlçemizde Mantar Yetiştiriciliği İlk Meyvesini Verdi.* 1 Nisan, https://mardin.tarimorman.gov.tr/Haber/355/Omerli-Ilcemizde-Mantar-Yetistiriciligi-Ilk-Meyvesini-Verdi, E.T.: 08.01.2023.

Mussak, R. A.; Bechtold, T. (2009). *Natural colorants in textile dyeing. Handbook of Natural Colorants.* Chichester: Wiley, 315-338.

Özdemir, C. (2010). Mantar Yetiştiriciliği. *Samsun İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi*, https://samsun.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Yayinlar/Kitaplarimiz/mantar_yetistiriciligi.pdf

Patton. M. Q. (2002). *Qualitative Research&Evaluation Methods.* 3rd ed., CA: SAGE Publications.

Pegler, D. N. (2002). Useful Fungi of the World: Caesar's mushroom and the Christmas mushroom. *Mycologist*, 16(4), 140-141, https://doi.org/10.1017/S0269915X02004123

Pekşen, A.; Kibar, B.; Yakupoğlu, G. (2013). Favourable culture conditions for mycelial growth of Hydnum repandum, a medicinal mushroom. *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 10(6), 431-434, https://doi.org/10.4314/ajtcam.v10i6.4

Royse, D.J.; Baars, J.; Tan, Q. (2017). *Current Overview of Mushroom Production in the World.* In Cunha Zied Diego, Arturo Pardo-Giménez (Eds.), Edible and Medicinal Mushrooms: Technology and Applications (5-13), John Wiley&Sons Ltd., https://doi.org/10.1002/9781119149446.ch2

Silverman, D. (2010). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook.* 3rd ed., London: SAGE Publications.

Singh, A.; Sharma, S. (2002). Composting of a crop residue through treatment with microorganisms and subsequent vermicomposting. *Bioresource Technology*, 85(2), 107-111, https://doi.org/10.1016/S0960-8524(02)00095-0

Şen, S.; Yalçın, M. (2011). Meşe palamudu (Quercus ithaburensis Decne subsp macrolepis) atıklarının Pleurotus ostreatus üretiminde kullanımı. *Ekoloji*, 20(78), 60-65, https://doi.org/10.5053/ekoloji.2011.7810

Tarım ve Orman Bakanlığı 3.Bölge Müdürlüğü (2016). Mardin İlinde Tabiat Turizmi Master Planı 2016-2019, https://bolge3.tarimorman.gov.tr/Documents/MARD%C4%B0N.pdf

Tümertekin, E.; Özgüç, N. (2011). *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma.* İstanbul: Çantay Kitabevi.

Yang, J. H.; Lin, H. C.; Mau, J. L. (2002). Antioxidant properties of several commercial mushrooms. *Food Chemistry*, 77(2), 229-235, https://doi.org/10.1016/S0308-8146(01)00342-9

Yıldırım, A. (2021). Removal of the Anionic Dye Reactive Orange 16 by Chitosan/Tripolyphosphate/Mushroom. *Chemical Engineering&Technology*, 44(8), 1371-1381, https://doi.org/10.1002/ceat.202100077

Yıldırım, A.; Baran, M. F.; Acay, H. (2020). Kinetic and isotherm investigation into the removal of heavy metals using a fungal-extract-based bio-nanosorbent. *Environmental Technology&Innovation*, *20*, https://doi.org/10.1016/j.eti.2020.101076

8. Ek: Mardin'de Mantar Yetiştiriciliğine ve Ticaretine Dair Potansiyel Tespit Amaçlı Soru Formu

A) Mardin'de Mantar Yetiştiriciliği

Soru	Cevap	
	Evet	Hayır
1) Mardin'de mantar yetiştirilmesine dair potansiyel olduğunu düşünüyor musunuz?		

2) Mardin'de mantar yetiştiriciliğinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

3) Karşılaştığınız sorunlara ne tür çözümler geliştirdiniz?

	Evet	Hayır
4) Çözümleriniz sizi başarıya ulaştırdı mı?		

B) Mardin'de Mantar Pazarlaması/Satışı

	Evet	Hayır
5) Mardin'de mantar pazarlamasına/satışına dair potansiyel olduğunu düşünüyor musunuz?		

	Şehir içi	Şehir dışı	Ülke dışı
6) Ürettiğiniz mantarı nereye pazarlıyorsunuz/pazarladınız ve/ya satıyorsunuz/sattınız?			

	Evet	Hayır
7) Mardin'de mantar pazarlamasında/satışında sorunla karşılaşıyor musunuz/karşılaştınız mı?		

8) Ürün pazarlamasında/satışında karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

9) Sizce bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?

10) İlave etmek istediğiniz başka bir husus var mıdır?

BÖLÜM 3

Mardin'e Ait Yerel Bir Potansiyeli Harekete Geçirme; Derik Zeytinciliğini Geliştirme Eylem Planı

Activating a Local Potential of Mardin; An Action Plan for the Development of Derik Olive Farming

Aziz Korkmaz [1]
Ahmet Alanlı [2]
Ahmet Ferit Atasoy [3] [4]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
3. Derik Zeytinciliğini Geliştirmede Örnek Bir Eylem Planı
   3.1. Derik İlçesinin Zeytincilik Sorunları
   3.2. Derik'teki Zeytincilik Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri
4. Eylem Planının Başarısına İlişkin Saha Araştırması
5. Değerlendirme ve Sonuç
6. Bibliyografya
7. Ek: Mardin Derik Zeytinciliğinin Geliştirilmesine Yönelik Eylem Planının Etkinliğini ve Uygulanabilirliğini Test Amaçlı Soru Formu

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, SBF, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-5221-6722, azizkorkmaz(at)artuklu.edu.tr
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Üniversitesi, Gölhisar MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-4888-8777, ahmetalanli(at)mehmetakif.edu.tr
[3] Prof. Dr., Harran Üniversitesi, MF, Gıda Mühendisliği Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-3390-1177, fatasoy(at)harran.edu.tr
[4] Masabaşı çalışması (kavramsal çerçeve ve bilgiler) Korkmaz ve Atasoy, saha araştırması (anket) ise Alanlı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümde, Derik'te zeytinciliğin gelişimini engelleyen sorunların tespiti ve bunların çözümünün bir eylem planı olarak sunulması amaçlanmaktadır.

b) Bulgular: Derik'te, zeytincilikle ilgili temel sorunlar; üretim, işleme, örgütlenme, mevzuat ve bürokratik yapı başlıkları altında toplanabilir.

c) Teklifler: Derik zeytininin üretimini artıracak, markalaşmasını sağlayacak ve zeytin çiftçilerini örgütleyecek projelerin hayata geçirilmesi ve bu çalışmaların yerelde kurulacak bir zeytincilik birimi tarafından koordine edilmesi gerekmektedir.

Brief information on the chapter

a) Aim: In this chapter, it is aimed to determine the problems that prevent the development of olive farming in Derik and to make some offers for their solutions as an action plan.

b) Findings: In Derik, the main problems related to olive farming can be listed as production, processing, organisation, legislation, and bureaucratic structure.

c) Proposals: Projects that will increase the production of Derik olives, ensure its branding, and organise its olive farmers should be implemented. Additionally, it was also suggested that these projects should be coordinated by a local olive growing unit.

1. Giriş

Zeytincilik, geçmişi binlerce yıl öncesine dayanan ve günümüzde de önemini koruyan bir tarımsal faaliyettir. Zeytin meyvesi, geniş kullanım seçeneklerinden ötürü Mezopotamya, Anadolu, Orta Doğu ve Akdeniz'e kıyı diğer bölgelerde hüküm sürmüş medeniyetlerce kutsal bir ürün olarak kabul edilmiştir. Tüketici beğenisi yanında sağlık üzerindeki faydalı etkilerinden ötürü, zeytine ve zeytinyağına olan talep son yıllarda daha da artmıştır. Sektördeki büyüme trendine zeytinyağı verileri üzerinden bakıldığında, 1990'lı yılların başında dünyadaki toplam zeytinyağı üretimi 1.5 milyon ton civarında iken 2019 sezonunda bu miktar ikiye katlanarak 3 milyon tonu geçmiştir (International Olive Council, 2021). Ayrıca, günümüzde zeytin üretimi Akdeniz sınırları dışına çıkmış, Amerika ve Avustralya dahil dünyanın farklı yerlerinde de zeytin bahçeleri kurulmaya başlanmıştır. Bu bakımdan zeytin, son 20-30 yıllık süreçte özellikle üretimde ve işlemede önde olan ülkeler için stratejik bir ürün hâline gelmiştir.

Bölgemizde, zeytinciliğin öteden beri yapılageldiği illerden biri de Mardin'dir. Bazı yazılı kaynaklar, bu ilin farklı yerlerinde zeytin tarımının uzun bir geçmişi bulunduğunu, bilhassa Derik'in zeytin ve zeytinyağı ticareti açısından bölgesinde önemli bir paya sahip olduğunu aktarmaktadır (Dinç, 2007; Akçay, 2019). Örneğin, İngiltere'nin Diyarbakır Konsolosu John George Taylor'ın Diyarbakır Eyaleti'ne dair ithalât-ihracat istatistikleri ve değerlendirme raporunda (1853-1863), Derik'te üretilen zeytinyağının bölge ve Orta Doğu arasında önemli bir ticaret malı olarak kullanıldığı bildirilmektedir (Görür, 2018). Bu ilçemiz, bölgede tarihî niteliği de olan en eski zeytin bahçelerine sahiptir. Buradaki ağaçların ortalama yaşının 250-300 yıl civarında olduğu, hatta 500-600 yaşında olduğu tahmin edilen ağaçların da bulunduğu bildirilmektedir (Özçelik, 2016). Günümüzde ise, çeşitli faktörlerden ötürü Derik zeytinciliği beklendiği şekilde gelişme gösterememiş ve ilçe ekonomisine sağladığı fayda geçmiştekine kıyasla daha kısıtlı düzeyde kalmıştır. Son 5-10 yıldan beri, zeytinciliğin Derik'te yeniden canlandırılması amacıyla yerelde birtakım çabalar gösterilmiş olsa da bunlar zeytinciliğin burada bir sektör olarak büyütülmesinde yeterli olamamıştır.

Esasında Derik, tarımsal potansiyeli yüksek olup 510,401 dekarlık tarım arazisi varlığıyla ekilebilir alan bakımından Mardin'in

ikinci büyük ilçesidir. Bu arazinin çoğu ilçenin ova kısmında bulunmakta ve buralarda daha ziyade tahıl ürünleri ve yağlı tohum bitkileri yetiştirilmektedir. Bahsi geçen bölgede yaşayanların gelir durumu, bitkisel üretim avantajına bağlı olarak ilçenin diğer kısımlarındaki nüfusun gelir düzeyinden daha yüksektir. İlçenin dağlık olan kuzey tarafında ise yer yer bağcılık yapılsa da bu kısımdaki nüfus daha çok hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Zeytin tarımı ise, merkeze yakın ve ova ile dağlık alanların birleştiği engebeli hat üzerinde yapılmaktadır. Buradaki zeytin bahçeleri hem sınırlı sayıda hem de arazi büyüklüğü (<10 dekar) olarak küçük ölçekli aile işletmesi statüsündedir. Bu durum, ilçe zeytinciliğinin gelişmesini engelleyen başlıca nedenlerden biridir.

Derik'in sosyo-ekonomik durumuna genel olarak bakıldığında, ilçenin genç nüfus varlığına karşın eğitim, istihdam, sağlık ve kişi başı millî gelir gibi temel göstergelerinin ülke ortalamasının çok altında olduğu, buna dayalı olarak Türkiye'deki 973 ilçe arasında gelişmişlik yönünden 929.sırada yer aldığı ve Savur'dan sonra ilin de en az gelişmiş ilçesi olduğu görülmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022). Bu bakımdan, ilçenin kalkınmasına katkı sağlayabilecek yerel kaynakların harekete geçirilmesi önem arz eden bir husustur. Bir yerel potansiyel olarak, zeytinciliğin ilçede yaygınlaşmasına öncülük edebilecek, bütüncül yaklaşımlı ve uygulanabilir planlamaların yapılmasının büyük önemi bulunmaktadır. Bu temel gerekçe ile hazırlanan bu bölümde, Derik zeytininin üretimini, işlemesini, pazarlamasını ve markalaşmasını hedefleyen bir eylem planı hazırlanmıştır. Söz konusu planın hazırlanmasında ilçenin sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel şartları da dikkate alınmıştır.

2. Literatür Taraması

Zeytincilik, tarım ve gıda endüstrisiyle beraber turizm, kırsal kalkınma, çevresel ve kültürel alanlarla ilişkileri bulunan çok yönlü bir sektördür. Bu nedenle literatür taraması, bölümün amacı da dikkate alınarak zeytincilik sektörüyle doğrudan veya dolaylı ilişkileri bulunan üretim, işleme, markalaşma, örgütlenme ve turizm gibi konulara odaklanmış çalışmalardan derlenerek geniş bir perspektifle yapılmaya çalışılmıştır.

Dezavantajlı bölgelerin yerelden kalkınmasına yönelik araştırmalarda, faaliyet alanına bakılmaksızın üretim ve pazarlama

süreçlerini yürüten bütün paydaşların ortak bir yönetim etrafında hareketinin önemli olduğu bildirilmektedir (Rocamora-Montiel et al., 2014). Kırsal kesimlerde yaşayan topluluklar çoğunlukla gelenekçi olmakta, yeniliklere ve bilgiye mesafeli durmaktadır. Bu tür alanlarda yerleşik zeytin çiftçileri ve zeytinyağı üreticilerinin benzer anlayıştan ötürü değişime kuşku ile baktıkları ve bu doğrultuda risk almaktan çekindikleri rapor edilmektedir (Rodríguez-Cohard et al., 2017). Colombo&Perujo-Villanueva (2017), etkili bir meslekî örgütlenmenin piyasa rekabeti, markalaşma ve özellikle çiftçi haklarının korunması için elzem olduğunu dile getirmektedir.

Ülkemizde yapılan bir çalışmada (Apaydın et al., 2014), Türkiye'de zeytin üreticilerinin etkili bir örgütlenme için yeterli bilince sahip olmadığını, yeterli bir bilincin oluşmasında ve yaygınlaşmasında yerel kamu kurumlarının sürece dahil edilmesinin pozitif etkileri olacağı ifade edilmiştir. Benzer öneri, İspanya'daki zeytin çiftçileri için de yapılmıştır (Rocamora-Montiel et al., 2014). Diğer bir çalışmada (Başaran, 2011), Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı üreticilerine devlet tarafından ödenen destekleme miktarlarının rakip ülkelerinkine oranla yetersiz olduğu tespit edilmiş ve bu desteklemelerin artırılmasının değer zincirinin bütün aktörleri için olumlu sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir.

Rodríguez-Cohard et al. (2017), dağlık alanlarda bulunan küçük zeytin bahçelerinin tarımsal mekanizasyondaki zorluklar, düşük verimlilik ve yüksek girdi maliyetlerinden ötürü terk edilme riskiyle karşı karşıya kaldığını ve bu durumun tarihî niteliği olan zeytinlikler için de geçerli olduğunu belirtmiştir. Stillitano et al. (2016), zeytin bahçelerinin ekonomik kârlılıklarıyla ilgili yaptıkları çalışmada sektörün gelişiminde küçük ölçekli bahçelerden ziyade asıl itici gücün büyük (>50 dekar) zeytin çiftlikleri olduğunu ortaya koymuştur.

Diğer taraftan, çok işlevli ve sürdürülebilir bir zeytincilik için eğimli veya dağlık alanlarda hem mevcut bahçelerde hem de kurulacak yeni zeytinliklerde erozyonu önleyecek, kültürel çevreyi koruyacak ve orman yangınlarına da mahal vermeyecek peyzaj tekniklerinin kullanımının önemli olduğu ve bu şekilde yapılan ekolojik zeytin tarımının kırsal ekonomiye daha fazla katkı sağlayabileceği saptanmıştır (Fleskens et al., 2009; Rodríguez-Entrena et al. (2017), Bunun yanı sıra, zeytin hasadı dahil bahçe işçiliği, gezi rotaları, tadım-gastronomi etkinlikleri ve zeytin-

zeytinyağı müzesi gibi turizm iş kollarının da (oleo-turizm) popüler olmaya başladığı, özellikle zeytinciliği geçmişe dayanan yerleşimler için bu alanların önemli destinasyonlar olarak kırsal kalkınmada bir araç olabileceği bildirilmektedir (Millán et al., 2014; Alonso&González, 2021). Ayrıca, zeytinyağı üretiminde sosyal inovasyon/yenilik içeren üretim-paketleme biçimlerinin yerel, ulusal ve küresel düzeyde sektörün gelişimine katkı sunabileceği belirlenmiştir (Parrilla-González&Ortega-Alonso, 2021).

Yukarıda belirtilen avantajları ve dezavantajları yanında Rodríguez-Cohard et al. (2019), son yıllarda zeytinyağı sektörünün küreselleştiğini, büyük sermaye sahiplerinin bu alana yatırım yapmaya başladığını ve buna bağlı olarak küçük ölçekli çiftçilerin veya işletmelerin küresel düzeyde yaşanan bu rekabetin baskısı altında kaldığını rapor etmiştir.

3. Derik Zeytinciliğini Geliştirmede Örnek Bir Eylem Planı

Derik'te zeytincilik sektörünün gelişimi amacıyla hazırlanan bu eylem planı, iki aşamalı bir çalışma ile elde edilmiştir. İlk aşamada, bu ilçemizin zeytin ve zeytinyağı üretimiyle ilgili temel sorunları belirlenmiştir. İkinci aşamada ise söz konusu sorunlara belirli çözümlerin ve bunlara ilişkin faaliyetlerin ve sorumlu kurumların tespit edildiği bir eylem planı önerilmiştir.

Bölümün verileri; Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO, 2021), Uluslararası Zeytin Konseyi (IOC, 2021) ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK, 2021) zeytin ve zeytinyağı üretimiyle ilgili verilerinden sağlanmıştır. Bunlara ilaveten; Derik Halhalı Zeytini İşleme ve Paketleme Tesisi Fizibilite Raporundaki (DİKA, 2021) ve Mardin Zeytin Çalıştayı Sonuç Raporundaki (MAÜ, 2021) istatistiklerden de yararlanılmıştır.

3.1. Derik İlçesinin Zeytincilik Sorunları

Bölüm kapsamında ulaşılan veriler, Derik'teki zeytincilikle ilgili ana sorunların üretim, işleme, markalaşma ve örgütlenmeyle ilgili olduğunu göstermektedir. Aşağıda ana başlıklarıyla maddeler hâlinde sıralanan bu sorunlar Şekil 1'de alt başlıklarıyla birlikte bir Balık Kılçığı Diyagramı (Ishikawa, 1943) üzerinde de gösterilmiş ve bunu takiben gerekli izahat yapılmıştır:

1. Üretimle ilgili sorunlar

2. Çiftçilerden kaynaklanan sorunlar

3. Markalaşma ve pazarlamayla ilgili sorunlar

4. Mevzuat ve bürokratik yapıya dayalı sorunlar

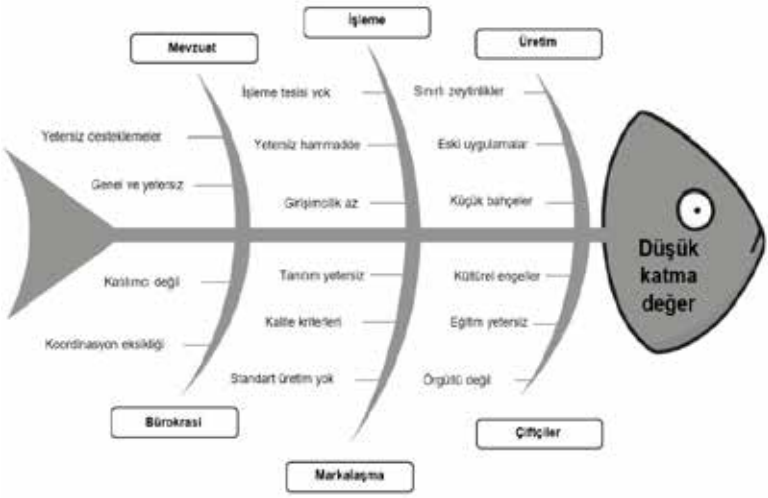

Şekil 1. Derik'teki zeytincilik sorunlarına ilişkin 'Balık Kılçığı Diyagramı'

Kaynak: Ishikawa'dan (1943) uyarlanmıştır.

Derik, zeytinin anavatanı olarak bildirilen coğrafyada bulunmasına ve zeytin çeşitleri açısından zengin gen kaynaklarına sahip olmasına rağmen, buradaki zeytinlik alanları sınırlı düzeyde kalmıştır. 2021 verilerine göre (TÜİK, 2021), Derik'teki toplam zeytin alanları (11,198 dekar) ilçenin ekilebilir tarımsal arazi varlığının (510,401 dekar) ancak %2.2'lik bir oranına tekabül etmektedir. Bu büyüklükteki bir zeytinlik alanının üretim kapasitesi, ilçede üretilen zeytinin veya zeytinyağının ulusal ve küresel çapta pazarlanabilmesi için yeterli görünmemektedir.

Derik'te üretilen zeytinlerin işlenmesi ve pazarlanmasıyla ilgili temel sorun, burada mevcut rekolteye uygun herhangi bir sofralık zeytin işleme-paketleme tesisinin bulunmayışıdır. İlçedeki yerel çeşitler arasında ekonomik değeri yüksek olan çeşitlerin başında Halhalı (Xilxali) zeytini gelmektedir. Bu zeytin tipi, yağlık olarak işlenebildiği gibi, lezzetinden dolayı daha çok sofralık olarak

değerlendirilmektedir. Ayrıca, piyasadaki ortalama zeytin fiyatlarından daha yükseğe alıcı bulabilmektedir. Ancak bu fiyat avantajı, düşük üretim rekoltesinden dolayı ilçenin kalkınmasında rol oynayabilecek büyüklüğe sahip bir katma değer oluşturmada yetersiz kalmaktadır (Korkmaz et al., 2022).

İlçede, sofralık tüketim için üretilen zeytinler geleneksel metotlarla işlenmekte ve bu zeytinlerin bir kısmını bahçe sahipleri kendi tüketimleri (otokonsomasyon) için ayırırken, kalan kısmını da (varsa) genellikle yakın çevresine satarak değerlendirmektedir. Periyodisiteye (var yılı-yok yılı) bağlı olarak zeytinin fazla olduğu yıllarda, bu şekilde işlenen zeytinlerin tamamı pazarlanamamakta ve çiftçilerin elinde kalmaktadır. Bu hususla ilgili başlıca eksiklik, Derik zeytinlerinin perakende sektöründe pazarlanmasını sağlayabilecek ve standart kalitede üretim yapabilecek bir sofralık zeytin işletmesinin ilçede bulunmamasıdır. Markalaşmayı da engelleyen bu sorun, buradan elde edilen zeytinyağları için de geçerlidir. Derik'te her ne kadar zeytinyağı üretimine yönelik bir zeytin sıkım işletmesi bulunsa da bu tesis teknik altyapısı itibariyle ilçenin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır.

Tarımsal ve/ya kırsal kalkınmada örgütlenme, bürokratik işleyişler ve ulusal mevzuat konuları kritik faktörlerdir (Gürkan, 2015). Özellikle, yerel kaynakların etkin kullanımı ve buna bağlı olarak yerelden genele yayılabilecek kalkınma hamleleri için örgütlenme bilinci kilit önemdedir. Birçok tarım ürününde olduğu gibi, zeytincilikte de dünyada en yaygın örgütlenme biçimi kooperatifleşmedir. Kooperatifler, kâr amaçlı kurulan şirketler gibi faaliyet gösterebilmekte, üyelerine üretim ve pazarlama dahil birçok konuda destek vermektedirler. Derik'te zeytin çiftçilerini bir araya getirebilen ve ortak payda etrafında toplayabilen herhangi bir kooperatif bulunmamaktadır. Burada sosyo-kültürel etkenler belirleyici olmakla birlikte, eğitimle de ilişkili birtakım nedenlerden ötürü örgütlenme bilinci yeteri kadar gelişmemiştir. İlçe zeytinciliğinin, son yıllarda Türkiye'deki ve dünyadaki zeytin tarımı ve zeytinyağı endüstrisinde yaşanan hızlı gelişmelerden yoksun kalmasının temel gerekçelerinden biri de sözü edilen bu örgütlenme eksikliğidir.

Kırsal ekonominin hızlı gelişimi için, tarımda bölgelere özgü ihtiyaçların gözetildiği politikaların izlenmesi ve lazım olduğunda bunu değişen ihtiyaçlara göre reformlarla

desteklemenin gerektiği düşünülmektedir. Ülkemizde, Tarım ve Orman Bakanlığı'nca 2005 yılından itibaren verilmeye başlanan sertifikalı fidan desteğiyle beraber, 2010-2020 yılları arasında toplam zeytin ağacı sayısı ülkemiz genelinde %21.05 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde %98 oranında artarken, aksine Mardin'de ve Derik'te bu sayı sırasıyla %26.13 ve %45.45 oranlarında azalmıştır (TÜİK, 2021). Bu veri, yeni zeytin bahçelerinin kurulması ve zeytinciliğin yayılması için verilen fidan desteğiyle beraber, bazı bölgelerde daha spesifik destekleri içeren bir teşvik politikasının gerekli olduğunu göstermektedir.

Derik'teki zeytincilik sektörünün gelişimi bağlamında kamu kurumları ve çalışanlarıyla alakalı sorunların temelinde; yetersiz kurumsal kapasite, bilgi eksikliği ve zeytincilik potansiyeliyle ilgili farkındalık eksikliği yatmaktadır. Hâliyle, yerelde zeytincilikle ilgili gerekli projeleri ve çalışmaları hem geliştirebilecek hem de yürütebilecek niteliklere sahip; bu bağlamda bir sahiplenme anlayışıyla hareket eden ve zeytin/zeytinyağıyla ilgili farkındalık düzeyi yüksek insan faktörüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıda özetlenen sorunlarla başa çıkabilmek için bilgi yoğunluklu, organizasyona dayalı ve operasyonel özellikli çözümlerin/yeniliklerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

3.2. Derik'teki Zeytincilik Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri

Derik'te zeytincilikle ilgili yukarıda bahsi geçen üretim, işleme, markalaşma ve örgütlenmeye dair temel sorunların çözümü için önerilen eylem planı Tablo 1'de ve bu eylem planına hizmet edecek örnek bir uygulama takvimi de Şekil 2'de gösterilmiştir. Bu eylem planında sunulan çözümler aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Üretim sorununun çözümü

Derik'te rakımın 400-800 metre arasında değiştiği ve ilçenin güneyi ile kuzeyi arasındaki eğimli arazilere nispeten büyük (en az 40-50 dekar) ve modern tekniklerin kullanımıyla ve yerli çeşitlerden oluşan zeytinliklerin kurulumu önerilmektedir. Gerekirse, uygun durumdaki hazine arazilerinin çiftçilere/isteklilere kiralama yoluyla tahsisi ve bu bahçelerin ilk kurulum maliyeti olarak fidan, arazi düzenlemesi, sulama altyapısı ve çit örme gibi maliyetlerde devlet desteğinin sunulması bir seçenek olarak

değerlendirilmelidir. İlk etapta özendirme amacıyla -en azından birkaç örnek bahçe için- destek verilmelidir. Bu engebeli bölgedeki özel mülkiyet arazilerinde yeni kurulacak zeytinliklerin teşviki amacıyla daha fazla oranda devlet desteği sunulmalıdır. Bu kapsamda; Tarım ve Orman Bakanlığı, Valilik, Büyükşehir Belediyesi, GAP İdaresi ve DİKA gibi kurumlardan destek sağlanabileceği gibi TKDK'nın destek programlarının Derik zeytini için esnetilmesi de alternatif bir finansman kaynağı olarak düşünülebilir. Hatta, bu kurumlar tarafından Derik Zeytini için ortak bir fon da oluşturulabilir.

Örgütlenme sorununun çözümü

Çiftçilerin örgütlenmesini engelleyen faktörlerin araştırılması ve bu engelleri bertaraf edebilecek, örgütlenmeye zemin oluşturabilecek eğitim çalışmalarının hızlı bir şekilde ilçede başlatılması önerilmektedir. Bölgede kooperatifleşmeyle ilgili önceki dönemlerden başarısız olan örneklerin tekrarı olmayacak, kadın üyelerinin bulunduğu, yetki ve sorumluluk paylaşımının gerekirse bütün üyelere verildiği ve de kamu kurum yöneticilerinin de ortak olduğu bir adet zeytin kooperatifinin kurulumu zeytinciliğin burada gelişebilmesinde önemli bir temel taşı olacaktır. Bu bağlamda; Ziraat Odası, Mal Müdürlüğü, İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü ve ilgili diğer kurumların ortak bir çalışma başlatması faydalı olacaktır.

İşleme-markalaşma sorunlarının çözümü

Derik'teki yerli zeytin çeşitleri için coğrafî işaret tescil çalışmaları başta olmak üzere mevcut durumda da yapılagelmekte olan tanıtım faaliyetlerinin daha organizeli bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Ancak öncelikle, yasal kalite standartlarını karşılayan ve fonksiyonel etkileri de olan butik ölçekli bir adet zeytin sıkma ve yüksek kaliteli olarak elde edilen zeytinyağını küçük hacimlerde şişeleyebilen bir tesisin kurulması elzemdir. Buna paralel olarak Derik Halhalı Zeytinini yine küçük gramajlarda doğal kırma zeytin olarak üreten ve paketleyen bir tesisin kurulumu da ilçe için öncelikli bir diğer yatırım konusudur. Bu iki tesisten elde edilecek Derik sofralık zeytininin ve Derik zeytinyağının ulusal ve uluslararası toptan ve perakende sektörleri vasıtasıyla pazara dahil edilmesi gerekmektedir.

Tablo 1. Derik Zeytini geliştirmeye yönelik örnek bir eylem planı

Öncelik*	Sorun	Çözüm	Eylem	Sorumlu Kurum(lar)	İşbirliği Yapılacak Kurumlar
1	Üretim	Ekonomik ölçekli yeni zeytin bahçelerinin/çiftliklerinin kurulumu	1. Atıl durumdaki **hazine arazilerinin** istekli çiftçilere zeytin bahçesi için **kiralama** yoluyla tahsis edilmesi ve fidan/çit desteği	1. Kaymakamlık 2. Mal Müdürlüğü 3.Tarım İlçe Müdürlüğü 4. İlçe Belediyesi	1. Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2. Valilik 3. Büyükşehir Belediyesi 4. Tarım İl Müdürlüğü 5. Defterdarlık
			2. Büyük arazi sahibi çiftçilerinin zeytin bahçesini kurmaya **teşvik edilmesi** ve mümkünse bahçe kurulumu için hibe yoluyla desteklenmesi	1. Tarım İlçe Müdürlüğü 2. Belediye 3. Kaymakamlık	1. Valilik 2. Büyükşehir Belediyesi 3. DİKA 4. GAP İdaresi 5. Tarım ve Orman Bakanlığı 6. TKDK 7. Üniversite
2	Çiftçiler	Katılımcı ve sosyal yapıya uygun kooperatif(ler)in kurulumu	1. Proje bazlı **örgütlenme eğitimlerinin** verilmesi	1. İlçe Milli Eğitim M. 2. Tarım İlçe Müdürlüğü 3. Kaymakamlık 4. Ziraat Odası B.	1. Üniversite 2. GAP İdaresi 3. DİKA 4. AB
			2. Kadın üyeler ve yerel-kamu yöneticilerinin de katılım sağladığı, güvene dayalı, yetki ve sorumluluk paylaşımının yapıldığı bir zeytin kooperatifinin kurulumu	1. Kaymakamlık 2. Tarım İlçe Müdürlüğü 3. Ziraat Odası B. 4. Zeytin Üreticileri B.	1. İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü 2. Tarım İl Müdürlüğü 3. GAP İdaresi 4. DİKA 5. Üniversite 6. Aile ve Sosyal Politikalar İl M.
3	İşleme-Markalaşma	Zeytin ve zeytinyağı kalitesini koruyacak butik ölçekli işleme-paketleme tesislerinin kurulumu	1. Soğuk sıkım kopuşlarında zeytinyağı elde edebilen ve şişeleyebilen **butik ölçekli bir zeytinyağı tesisi**nin kurulması	1. İlçenin potansiyel yatırımcıları 2. Belediye 3. Kaymakamlık 4. İlçe Tarım Müdürlüğü 5. Zeytin Kooperatifi (kurulursa) 6. Zeytin Birliği	1. Tarım ve Orman Bakanlığı 2. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 3. DİKA 4. GAP İdaresi 5. Üniversite 6.TKDK 7. AB
			2. Derik Halhalı Zeytinini doğal salamura olarak (kırma-yeşil) işleyebilen ve paketleyebilen bir **sofralık zeytin işleme** tesisinin kurulması		
4	Mevzuat-Bürokrasi	Zeytin bahçesi kurulumuna doğrudan destek veren hibe programlarının başlatılması	1. TKDK ile Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Mardin sınırlarında Derik Zeytininin üretimini için kurulacak **yeni zeytin bahçelerine yönelik hibe desteği** vermesi	2. Kaymakamlık 3. Tarım İl/İlçe Müdürlüğü	1. Tarım ve Orman Bakanlığı 2. Valilik 3. TKDK 4. GAP İdaresi 5. TKDK
		Derik Zeytini için bir yerel yönetim birimi veya ofisinin kurulması	2. Derik Kaymakamlığı koordinatörlüğünde ilçede **Derik Zeytini Koordinasyon Merkezi** veya ofisinin kurulması ve **Derik Zeytinciliğini Geliştirme Komisyonu**nun kurulması	1. Kaymakamlık 2. Belediye 3. Tarım ve Orman İlçe M. 4. Ziraat Odası 5. Zeytin Kooperatifi (kurulursa) 6. Zeytin Birliği	1. Valilik 2. Büyükşehir Belediyesi 3. DİKA 4. GAP İdaresi 5. Üniversite

* Öncelik sırası bölüm kapsamında tespit edilen ihtiyaç derecesine göre sıralanmıştır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Mevzuat ve bürokratik sorunlara ilişkin çözümler

Derik'teki zeytin potansiyeli gibi, yerel ürünlerin hem işletilmesine hem de üretimine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda; ulusal kalkınma programları başta olmak üzere, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın tarımsal üretim desteklerinin ilgili bölgenin koşullarının dikkate alındığı bir politika ile belirlenmesi önerilmektedir. Örneğin; hammadde olarak yeteri kadar zeytin üretme kapasitesi olmayan Derik'te hem Tarım ve Orman Bakanlığı hem de TKDK burada kırsal kalkınma yatırımları için ayırdıkları bütçelerinin neredeyse tamamını sadece işleme tesisi kurulum projelerine tahsis etmektedir. Bununla beraber, gerekli yerlerde tarımsal üretimi amaçlayan projelere de bir miktar bütçe tahsis sağlayan bir

destekleme programı, Derik zeytini üretimini kısa zamanda artırabilecektir. Ayrıca, Derik'te sadece zeytinciliğin gelişimini misyon edinmiş ve bu konuda her türlü projenin, planlamanın ve faaliyetlerin yürütüldüğü bir zeytincilik ofisi veya yerel yönetim biriminin kurulması önerilmektedir. Bu yönetim biriminde çiftçi temsilcilerinin de söz sahibi olması ve aktif olarak görev almalarının faydalı bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

Şekil 2. Derik zeytinini geliştirmek için önerilen Eylem Planının uygulama takvimi

Kaynak: International Fund for Agricultural Development'tan (2018) uyarlanmıştır.

4. Eylem Planının Başarısına İlişkin Saha Araştırması

4.1. Yöntem

Önerilen Eylem Planının etkinliği ve uygulanabilirliği hakkında fikir edinmek amacıyla Planda ismi geçen kurumların temsilcilerine yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Bu amaçla;

Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi, Dicle Kalkınma Ajansı, Mardin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Derik Kaymakamlığı, Derik Belediyesi, Derik İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Derik Ziraat Odası Başkanlığı ve Mardin Zeytin Üreticileri Birliği olmak üzere toplamda 9 kurumun görüşleri alınmıştır.

4.2. Bulgular

Saha araştırmasına ait sonuçlar, Tablo 2'de grafikleriyle birlikte verilmiştir.

Tablo 2. Önerilen Eylem Planına yönelik saha araştırması sonuçları

Derik'te zeytinciliğin sektörel düzeyde gelişimini gerekli buluyor musunuz?	
Kesinlikle gerekli bulmuyorum	0
Gerekli bulmuyorum	0
Kararsızım	0
Gerekli buluyorum	0
Kesinlikle gerekli buluyorum	9

Önerilen Eylem Planını içerik, faaliyetler ve takvim yönünden yeterli buluyor musunuz?	
Kesinlikle yeterli bulmuyorum	0
Yeterli bulmuyorum	1
Kararsızım	1
Yeterli buluyorum	6
Kesinlikle yeterli buluyorum	1

Önerilen Eylem Planının Derik Koşullarında hayata geçirilebileceğine inanıyor musunuz?	
Kesinlikle inanmıyorum	1
İnanmıyorum	0
Kararsızım	1
İnanıyorum	5
Kesinlikle inanıyorum	2

Önerilen Eylem Planının uygulanması halinde başarılı olabileceğine inanıyor musunuz?	
Kesinlikle hayır	0
Hayır	0
Kararsızım	0
Evet	3
Kesinlikle evet	6

Derik Zeytininin geliştirilmesi için önerilen Eylem Planında veya benzer bir planda/programda kurum olarak yer almak ister misiniz?	
Kesinlikle hayır	0
Hayır	0
Kararsızım	0
Evet	3
Kesinlikle evet	6

*Anket katılımcı sayısı

Saha araştırması sonuçları şöyle özetlenebilir:

- Katılımcılara, öncelikle temel sorun olarak Derik Zeytinciliğinin geliştirilmesine yönelik ihtiyaç hakkındaki görüşleri sorulmuş ve cevapların tamamı olumlu olmuştur.
- Sunulan Eylem Planının içerik ve uygulama takvimini; 7 katılımcı yeterli ve bir katılımcı da yetersiz bulurken, bir katılımcı ise bu hususta kararsız kalmıştır.
- Katılımcıların 7'si Eylem Planının Derik koşullarında gerçekleştirilebileceğine inandığını beyan ederken, bir kişi kararsız kalmış, bir kişi ise buna olumsuz cevap vermiştir.
- Anket çalışmasıyla ilgili dikkate değer bulgulardan biri, bütün katılımcıların Eylem Planının uygulanması hâlinde ilçedeki zeytincilik için hedeflenen başarıya ulaşılabileceğine kanaat getirmesidir.
- Benzer bir fikir birliğine, katılımcıların önerilen Eylem Planı veya aynı amaca hizmet edebilecek herhangi bir eylem planında kurumsal olarak aktif rol alıp alamayacaklarıyla ilgili soruda da ulaşılmıştır.

Anket çalışmasında katılımcılara, Eylem Planıyla ilgili genel görüşleri hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla açık uçlu bir soru da yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak katılımcılar, önerilen Eylem Planında Derik Zeytiniyle ilgili belirlenen öncelikli başlıklardan biri olarak özellikle üretimin artırılması hususunun yerinde bir tespit olduğunu ve bu konuda çiftçilere özel bir bütçe ile destek sağlamanın, üretimin artırılmasına yönelik hedefler için de önemli bir adım olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca; aynı soruya verilen cevaplarda, Eylem Planına Bakanlık düzeyinde bazı kurumların dahil edilmesi de önerilmiştir. Anket sonuçları, Derik Zeytininin geliştirilmesi için sunulan Eylem Planının Derik'teki ve Mardin'deki paydaş kurumlar tarafından gerçekçi bulunduğunu ve buna bağlı olarak bu planın yerel düzeyde sahiplenilebileceğini göstermiştir.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Derik ilçesi başta olmak üzere Mardin'in birçok yerinde zeytinin ve zeytinyağının uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Ancak, günümüzde burada zeytincilikte yeteri kadar katma değer oluşturulamamaktadır. Zeytincilik, Derik özelinde yerel kurumların koordinasyonu ve desteğiyle başlatılacak uygun hamlelerle kırsal kalkınmaya önemli katkılar sağlayabilecek bir potansiyeli barındırmaktadır.

Bu bölümde Derik zeytininin; üretimi, işlenmesi, markalaşması ve yanı sıra ilçedeki çiftçilerin örgütlenmesi ile ilgili sorunlar tespit edilmekte ve bunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunulmaktadır. Söz konusu sorunların-çözümlerin, bu ürünün geliştirilmesine yönelik etkili projelerin geliştirilmesinde referans olarak kullanılabileceği öngörülmektedir. Ayrıca bölüm sonuçlarının, yerel tarım ürünlerine ilişkin politika belirleyicilerine ve/ya karar vericilere de yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

6. Bibliyografya

Akçay, H. (2019). Arap Şiirinde Mardin'e Dair Bazı Yansımalar. *Darulfunun ilahiyat*, 30(2), 337-357, https://dergipark.org.tr/en/pub/darulfunun/issue/50255/669887

Alonso, D. O.; González, J. A. P. (2021). Museumization of olive oil mills: instruments for conservation of the heritage of the olive grove culture. *Ge-Conservacion*, 20, 173-183, https://doi.org/10.37558/gec.v20i1.1036

Apaydın, Y. M.; Sağıroğlu, D.; Tosun, D.; Demirbaş, N. (2014). The Problems of Olive Farmers in Terms of The Development of Olive Oil Industry in Turkey: A Case Study of İzmir Province. *Anadolu Journal of Agricultural Sciences*, 29(3), 199-210, https://doi.org/10.7161/anajas.2014.29.3.199-210

Başaran, B. (2011), *Zeytin ve Zeytinyağı Üreten Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sorunları ve Bu Sorunların Çözümüne Yönelik Alternatif Öneriler*. (Doktora Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, http://acikerisim.nku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11776/241

Food and Agricultural Organisation of the United Nations (FAO). (2021). *Crops and livestock products,* https://www.fao.org/faostat/en/#data, E.T.: 09.10.2021.

Colombo, S.; Perujo-Villanueva, M. (2017). Analysis of the spatial relationship between small olive farms to increase their competitiveness through cooperation. *Land Use Policy*, 63, 226-235, https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.01.032

Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA) (2021). *Derik Halhalı Zeytini İşleme ve Paketleme Tesisi Fizibilite Raporu* (Yayımlanmamış). Mardin.

Dinç, F., (2007). *235 No.lu Şer'iye Sicil Defterine Göre Mardin.* (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, https://acikerisim.dicle.edu.tr:8443/xmlui/handle/11468/3033

Fleskens, L.; Duarte, F.; Eicher, I. (2009). A conceptual framework for the assessment of multiple functions of agro-ecosystems: A case study of Trás-os-Montes olive groves. *Journal of Rural Studies*, 25(1), 141-155, https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2008.08.003

Görür, E. D. (2018). İngiltere'nin Diyarbakır Konsolosu John George Taylor'ın Diyarbakır Eyaleti'ne Dair İthalat-İhracat İstatistikleri ve Değerlendirmeleri (1853-1863). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37(64), 325-346, https://dergipark.org.tr/en/pub/tariharastirmalari/issue/47736/602875

International Fund for Agricultural Development (IFAD) (2018). *IFAD Rural Youth Action Plan 2019-2021.* https://webapps.ifad.org/members/eb/125/docs/EB-2018-125-R-11.pdf, E.T.: 10.08.2022.

International Olive Council (IOC) (2021). *World Olive Oil and Table Olive Figures,* https://www.internationaloliveoil.org/what-we-do/economic-affairs-promotion-unit/#figures, E.T.: 10.08.2022.

Ishikawa, K. (1943). *Balık Kılçığı Diyagramı.* https://en.wikipedia.org/wiki/Ishikawa_diagram, E.T.: 10.08.2022.

Korkmaz, A.; Atasoy, A. F.; Hatipoğlu, A.; Yürük, R. K. (2022). *Derik Halhalı Zeytin ve Zeytinyağının Karakteristiklerinin Belirlenmesi ve Ticari Değerinin Artırılması Projesi Sonuç Raporu* (Basılmamış). GAP İdaresi, Urfa.

Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ) (2021). *Mardin Zeytin Çalıştayı Sonuç Raporu*, https://www.artuklu.edu.tr/dosyalar/zeytincalistayi/zeytincalistayi%20sonuc%20raporu.pdf, E.T.: 10.08.2022.

Millán, G.; Arjona, J. M.; Amador, L. (2014). A new market segment for olive oil: Olive oil tourism in the south of Spain. *Agricultural Sciences*, 5(3), 179-185, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2484469

Özçelik, H. (2016). Derik Zeytini ve Zeytinlikleri. *SDU Journal of Science*, 11(2), 133-135, https://dergipark.org.tr/en/pub/sdufeffd/issue/27465/292272

Parrilla-González, J. A.; Ortega-Alonso, D. (2021). Social innovation in olive oil cooperatives: A case study in southern Spain. *Sustainability*, 13, https://doi.org/10.3390/su13073934

Gürkan, N. P. (2015). *Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi: Fonksiyonel-Yapısal Bir Analiz*. (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/25255/index.pdf

Rocamora-Montiel, B.; Glenk, K.; Colombo, S. (2014). Territorial management contracts as a tool to enhance the sustainability of sloping and mountainous olive orchards: Evidence from a case study in Southern Spain. *Land Use Policy*, 41, 313-324, https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2014.06.016

Rodríguez-Cohard, J. C.; Sánchez-Martínez, J. D.; Gallego-Simón, V. J. (2017). The upgrading strategy of olive oil producers in Southern Spain: origin, development and constraints. *Rural Society*, 26(1), 30-47, https://doi.org/10.1080/10371656.2017.1285470

Rodríguez-Cohard, J. C.; Sánchez-Martínez, J. D.; Gallego-Simón, V. J. (2019). Olive crops and rural development: Capital, knowledge and tradition. *Regional Science Policy and Practice*, 11(6), 935-949, https://doi.org/10.1111/rsp3.12115

Rodríguez-Entrena, M.; Colombo, S.; Arriaza, M. (2017). The landscape of olive groves as a driver of the rural economy. *Land Use Policy*, 65, 164-175, https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.03.017

Stillitano, T.; De Luca, A. I.; Falcone, G.; Spada, E.; Gulisano, G.; Strano, A. (2016). Economic profitability assessment of mediterranean olive growing systems. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 22(4), 517-526, https://iris.unirc.it/bitstream/20.500.12318/5724/5/Stillitano_2016_BulgJAgrScien_Economic_editor.pdf

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE).* Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Ankara, https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2021). *Bitkisel Üretim İstatistikleri.* https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr, E.T.: 18.08.2022.

7. Ek: Mardin Derik Zeytinciliğinin Geliştirilmesine Yönelik Eylem Planının Etkinliğini ve Uygulanabilirliğini Test Amaçlı Soru Formu

Anket sorusu	**Yanıtlar**				
1. Derik'te zeytinciliğin sektörel düzeyde gelişimini gerekli buluyor musunuz?	*Kesinlikle gerekli bulmuyorum*	*Gerekli bulmuyorum*	*Kararsızım*	*Gerekli buluyorum*	*Kesinlikle gerekli buluyorum*
	☐	☐	☐	☐	☐
2. Önerilen eylem planını içerik, faaliyetler ve takvim yönünden yeterli buluyor musunuz?	*Kesinlikle yeterli bulmuyorum*	*Yeterli bulmuyorum*	Kararsızım	*Yeterli buluyorum*	*Kesinlikle yeterli buluyorum*
	☐	☐	☐	☐	☐
3. Önerilen eylem planının Derik koşullarında hayata geçirilebileceğine inanıyor musunuz?	*Kesinlikle inanmıyorum*	*İnanmıyorum*	Kararsızım	*İnanıyorum*	*Kesinlikle inanıyorum*
	☐	☐	☐	☐	☐
4. Önerilen eylem planının uygulanması hâlinde başarılı olabileceğine inanıyor musunuz?	*Kesinlikle hayır*	*Hayır*	*Kararsızım*	*Evet*	*Kesinlikle evet*
	☐	☐	☐	☐	☐
5. Derik Zeytininin geliştirilmesi için önerilen eylem planında veya benzer bir planda/programda kurum olarak yer almak ister misiniz?	*Kesinlikle hayır*	*Hayır*	*Kararsızım*	*Evet*	*Kesinlikle evet*
	☐	☐	☐	☐	☐
6. Önerilen eylem planıyla ilgili görüşünüz nedir?					

BÖLÜM 4

Un Sektörü, Sorunlar ve Çözüm Önerileri; Mardin Örneği

Flour Industry, Challenges and Solutions; The Case of Mardin

Havva Yağcı [1]
Mine Duyan [2]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
3. Saha Çalışması
   3.1. Yöntem
   3.2. Bulgular
4. Sonuç ve Öneriler
5. Bibliyografya
6. Ek: Saha Araştırması Soru Formu

[1] Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-3422-8594, havvayagci2023(at)gmail.com
[2] Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı, https://orcid.org/0000-0002-3422-8594, mine.dyn(at)gmail.com

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, Mardin özelinde un sektöründeki sorunları tespit etmek ve bunların çözümüne yönelik önerilerde bulunmaktır.

b) Bulgular: Mardin'de gereğinden fazla un fabrikasının olduğu ve bunların yarıdan daha az kapasite ile çalıştığı tespit edilmiştir. Un fabrikalarının ağırlıklı olarak Irak'a ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir. Irak pazarında olası bir daralma, Mardin'deki un fabrikalarının yurt içi piyasaya yönelmesine sebep olacaktır. Bu da talebin yetersizliği dolayısıyla Mardin'de ve Türkiye'de çok sayıda un fabrikasının kapanmasına yol açabilecektir.

c) Teklifler: Mardin'i Mersin limanına bağlayan raylı sistemin faaliyete geçmesi gereklidir. Mardin'de yeni un fabrikalarının açılmasını zorlaştıracak tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardır. Potansiyel pazarların bulunmasında işletmelere destek verilmelidir.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of this section is to determine and solve the problems in the wheat flour industry in Mardin.

b) Findings: It has been determined that there are more than enough wheat flour businesses in Mardin and they are working with less than half capacity. It is seen that flour companies mainly export to Iraq. A possible shrinkage in the Iraqi market may cause them turn to the domestic market, Thus, there may be closure of many flour businesses in Mardin and Turkey due to insufficient demand.

c) Proposals: The rail system connecting Mardin to Mersin port should be put into operation. It is required to take measures making it difficult to open new flour factories in Mardin. Businesses should be supported in finding potential markets.

1. Giriş

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için temel ihtiyaçlar arasında gıdanın karşılanması önceliklidir. Gıda ihtiyaçlarının çok büyük bir kısmı tahıllardan elde edilen karbonhidratlardan sağlanmaktadır. Bu nedenle hububat üretimi, bir ülkedeki besin güvenliği kapsamında ele alınmakta ve her daim ülke politikalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Bu bölümde Mardin'in tahıl ticaretindeki yeri incelenmekte ve sorunların çözümüne yönelik neler yapılması gerektiği araştırılmaktadır.

2. Literatür Taraması

Dünya nüfusunun çok hızlı bir şekilde artması, beraberinde tahıl talebini de artırmaktadır. Son yıllarda küresel iklim değişikliği nedeniyle, Dünya genelinde tahıl üretiminde bir düşüş görülmekte ve buğday fiyatları hızlı bir şekilde yükselmektedir. Bu durum zaman zaman gıda güvenliği nedeniyle, ülkelerin buğday ve mamullerinin ihracatını kısıtlamasına yol açmaktadır. 2021 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle Avustralya buğday fiyatı ton başına 60 dolar, Ukrayna buğday fiyatı 70 dolar, Rusya buğdayı ise 90 dolar yükselmiştir (Miller Değirmenci Dergisi, 2021c).

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sonrasında buğday fiyatları küresel ölçekte yükselmeye başlamıştır. 2021 Nisan'ında Türkiye'de ekmeklik buğdayın fiyatı 258 $/ton iken, Rusya'da 254 $/ton'du. Nisan 2022'ye gelindiğinde ise Türkiye'deki fiyat 373 $/tona, Rusya'daki ise ton başına 388 dolara yükselmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022: 2). Son yıllarda buğday ve mısır fiyatlarındaki makasın giderek açılması, buğdayın hayvan yemi olarak kullanılmasına da yol açmaktadır. Özellikle, dünyanın en büyük buğday tüketicilerinden olan Çin'de kaliteli buğdayın yem amacıyla kullanılması, fiyatların yükselmesinin sebepleri arasında yer almaktadır (Neroba, 2021).

Türkiye'de mevcut tarım arazilerinin yarısından fazlasında hububat üretilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda buğday ekim alanlarında bir azalma eğilimi görülmektedir. 2000 yılında 9.4 milyon hektarda buğday ekimi gerçekleşirken, 2019 yılında buğday ekilen alan 6.8 milyon hektara düşmüştür. 2021 yılında Dünya

buğday fiyatlarında yükselme ve arz endişesi nedeniyle verilen desteklerin artması sonrasında buğday ekim alanı 7 milyon hektara yükselmiştir (ATB, 2021: 2). Dünya buğday üretiminde Türkiye'nin payı her geçen gün azalmakta olup 2021 yılında %2'ye düşmüştür (TMO, 2021: 3). Son yıllara kadar tarım ürünleri açısından kendi kendine yeten nadir ülkelerden biri olan Türkiye, şu anda hububat açısından dışarıya bağımlı bir ülkedir. Bunu verilerle de tespit etmek mümkündür.

Tablo1. Türkiye'nin buğday verileri (bin ton)

	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23
Üretim	19,000	17,500	18,250	16,000	17,250
Tüketim	18,800	20,000	20,600	20,200	20,500
İhracat	6,676	6,633	6,571	6,646	6,750
İthalât	6,515	11,087	8,051	9,555	10,000

Kaynak: USDA, 2023.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin buğday üretim miktarı, tüketim miktarını karşılamaktan gittikçe uzaklaşmaktadır. 2018/19 sezonunda buğday üretiminin ülke talebini karşılama oranı %101 iken 2021/22 sezonunda %79.2'ye düşmüştür. Türkiye'nin buğdayda dışarıya bağımlılığı artmaktadır. Bunun en önemli nedenleri; dünya piyasalarına göre buğday ve un fiyatlarının daha düşük belirlenmesi ve buğday üretimi için kullanılan arazi miktarının azalmasıdır.

Türkiye'nin buğday ihracatı ve ithalâtı arasındaki makas da gittikçe açılmaktadır. Örneğin, 2011/12 yılında ihraç edilen buğday miktarı 3.9 milyon ton iken ithal edilen buğday miktarı 4.8 milyon tondur (TMO, 2021: 5). Tablo 1'de görüldüğü üzere, ilerleyen yıllarda bu fark giderek artmış ve 2022/23 sezonunda ihraç edilen buğday miktarı 6,750 bin ton iken ithal buğday miktarı 10,000 bin tona yükselmiştir.

Buğday sadece temel besin kaynağı olan ekmek üretiminde kullanılmamakta; gıda sanayiinde makarna, irmik, bulgur, bisküvi başta olmak üzere nişastaya ve buğdaya dayalı diğer unlu mamullerin üretiminde de kullanılmaktadır. 17 Şubat 1999 tarihli ve 23614 sayılı Tebliğe göre buğday unları; ekmeklik ve özel amaçlı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu tebliğde bahsi

geçen unlar; Triticum aestivum, Triticum compactum ve Triticum durum buğdaylarından elde edilen unlardır (Resmî Gazete, 1999).

Dünya buğday ihracatında ilk üç sırada Rusya, AB ve Avustralya yer almaktadır. Dünya buğday ithalâtında ilk üç sırada ise Mısır, Endonezya ve Çin vardır [USDA (United States Department of Agriculture: ABD Tarım Bakanlığı), 2022]. Gıda güvenliğini sağlamak için arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi gereklidir. Bununla birlikte Türkiye, buğday ithalâtının büyük bir kısmını Rusya'dan gerçekleştirmektedir (Miller Değirmenci Dergisi, 2021b). Türkiye'nin 2021 yılında ekmeklik buğday ithal ettiği ülkeler arasında Rusya'nın payı %72, Ukrayna'nın payı %18, Moldova'nın payı %6 ve Romanya'nın payı %1 oranındadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022: 4). Geçmiş yıllarda Rusya'nın buğday ihracatını kısıtlaması, Türkiye'de ekmek fiyatlarındaki yükselişin ana nedenlerinden biridir.

Türkiye'de üretilen buğday, makarna üretimi için gerekli kaliteye sahip değildir. Bu yüzden dünyanın en büyük makarna üreticilerinden olan Türkiye, durum buğdayı ihtiyacının yarısını Kanada'dan karşılamaktadır (ATB, 2021). 2020/21 yılında Kanada'da yaşanan kuraklık nedeniyle buğday üretiminin 7.5 milyon ton azalması, Türkiye'de makarna fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır (Miller Değirmenci Dergisi, 2021c).

Tablo 2. Türkiye'nin buğday unu ihracatında ülke payları (%)

	2013	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Irak	35.0	40.5	51.2	48.8	41.7	45.0	43.6
Suriye	30.0	10.9	8.1	10.7	10.3	6.7	11.0
Yemen	0	2.1	1.4	5.6	14.0	9.7	8.4
Venezuela	0	0.0	1.3	0.8	2.8	5.2	5.4
Angola	7.0	4.0	4.2	6.8	5.4	5.5	5.0
Diğer	28.0	42.5	33.8	27.3	25.8	27.9	21.6
Genel Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TUSAF (2017) ve TEPGE (2018-2020-2021) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2013 yılından itibaren Türkiye'nin buğday unu ihracatındaki en yüksek pay Irak'a aittir. Tablo 2'de de görüldüğü üzere, Türkiye'nin un ihracatının büyük bir kısmı sınır ticareti kapsamında gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda Suriye ve Yemen de bu açıdan önemli bir konuma yükselmiştir.

İhraç edilen unun değeri 2004 yılında 197.5 milyon dolardan 2020 yılında 1 milyar 100 milyon dolara yükselmiştir. 2016 yılında 422 milyon dolar olan makarna ihracatı 2020 yılında 762 milyon dolara yükselmiştir [TUSAF (Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu), 2021].

3. Saha Çalışması

3.1. Yöntem

Mardin, Türkiye'nin en verimli topraklarından Mezopotamya Ovası üzerinde kurulmuştur. Şehrin ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayanmakta, faal nüfusun %40'ına yakını tarım ve hayvancılık alanında çalışmaktadır. Şehirde yıllık buğday üretimi 600 ile 720 bin ton arasındadır. Mardin'de hububat ekim alanlarının %60'ında ekmeklik buğday yetiştirilmektedir. Tarımsal Ekonomi ve Politika Araştırma Enstitüsü (TEPGE, 2018-22) verilerine göre, Mardin'in Türkiye genelinde buğday ekim alanı 2017/18 döneminde %2.4 iken 2020/21 sezonunda %3.9'a yükselmiştir. Mardin, sınır şehri olması nedeniyle un ihracatında önemli bir yere sahiptir. Mardin OSB, Türkiye'nin toplam un ihracatının %35.4'ünü toplam bulgur ihracatının da %23.52'sini gerçekleştirmektedir (Mardin OSB, 2022).[3]

Araştırma kapsamında Mardin OSB'de faaliyet gösteren 5 un fabrikasının sahibi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Kasım 2022 tarihinde üretim yapılan işletmelerde 'yüz yüze' gerçekleştirilen çalışmaya dahil olan girişimcilerin yaş ortalaması 50'dir. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin bilgileri gizli tutulmuş ve değerlendirmelerde onları işaret edebilecek unsurlardan kaçınılmıştır.

[3] Abdulnasır Duyan, Mardin OSB Yönetim Kurulu Başkanı. Mülakat: Havva Yağcı, Mine Duyan, 15 Aralık 2022.

3.2. Bulgular

Türkiye'de 1980'li ve 1990'lı yıllarda verilen teşvikler nedeniyle un fabrikası sayısı hızla artmıştır (Miller Değirmenci Dergisi, 2021c). 2022 yılı verilerine göre Türkiye'deki un fabrikası sayısı 776'dır (Tezcan, 2022: 35). Ayrıca kurulu kapasite değeri, ülkenin ihtiyacının iki katından fazladır (Şaşmaz&Özel, 2019). Türkiye'deki un fabrikalarının kapasite kullanım oranları %38'dir (Yurdakul&Aktaş, 2001: 270). Benzer bir durum Mardin'de de yaşanmakta olup bu, un fabrikası sahibi bir işletmeci tarafından aşağıdaki şekilde dile getirilmektedir:

> *"1995 yılında Mardin'de 5 un fabrikası vardı. 1990'lı yıllarda verilen ucuz krediler ve teşvikler nedeniyle herkes un fabrikası açtı. Şu anda Mardin'de 46 un fabrikası var. Daha da önemli olan sorun kapasite artışları. Önceden benim fabrikanın un üretme kapasitesi 80 ton iken şu anda 300 tondur. Buna rağmen, hâlihazırda kapasitemizin %40'ı kadar üretim yapabiliyoruz."*

Buğday; yabancı maddelerden ayrılma, tavlama, valsler arasında öğütülme ve kepekten ayrılma gibi çeşitli aşamalardan geçerek una dönüşmektedir. Buğdaydan un elde edilmesi, değirmen ya da fabrika olmasına göre değişiklik göstermektedir. Buğdayın una dönüşmesinde tane sertliği ve homojenliği kaliteyi belirlemede önemlidir (Un ve Unlu Mamuller Tanıtım Grubu, 2016: 11). Mardin'deki un fabrikaları, buğdayı TMO'dan (Toprak Mahsülleri Ofisi) ya da yurt içi üreticiden/tüccardan satın almaktadır. Üretilen unun içeriğinin büyük bir kısmını ithal buğday oluşturmaktadır. Bu durumu, görüşülen bir işletme sahibi aşağıdaki şekilde izah etmektedir:

> *"Her değirmenin un karışımı özeldir. Yerli ve ithal buğday belli oranlarda karıştırılarak (paçal) üretiliyor. Mardin'de bizim ürettiğimiz unun yüzde 80'i Rusya buğdayından, yüzde 20'si ise yerli buğdaydan oluşmaktadır. Hangi buğday türünü kullandığımız ve karışım oranları üretim sırrıdır. Mardin'de üretilen unun kalitesi çok yüksektir. Düzenli olarak kalite kontrol işlemi gerçekleştirilmektedir."*

2019 yılından itibaren yaşanan Covid-19 sonrasında dünya buğday fiyatları yükselişe geçmiştir. Dünyanın en büyük iki tahıl

üreticisi ülkesi olan Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaş, buğday fiyatında yükselişin daha hızlı gerçekleşmesine yol açmıştır. Bu yükseliş, ülkelerin buğday ihracatlarını kısıtlamalarına yol açmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de, tahıl ürünlerindeki fiyat artışını kontrol altına almak ve olası bir arz sıkıntısını önlemek amacıyla, 3 Mart 2022 yılında başta un olmak üzere temel gıda ürünlerinde ihracat kısıtlamasına gidilmiştir. Un fabrikalarının temel buğday tedarikçisi olan TMO, değirmenlere verilen buğdaydan elde edilen unun yurt içindeki fırınlara satılmasını istemiştir (Miller Değirmenci Dergisi, 2022). Mardin'deki TMO'dan buğday temin eden un fabrikaları, kurumun bu kararından olumsuz etkilenmiştir. Bir fabrika sahibi bu durumu, şu şekilde izah etmektedir:

> *"TMO, un fabrikalarına vereceği un miktarını belirlerken, fabrikanın kullandığı enerji sarfiyatına bakarak kilowatt başına buğday veriyor. Bizim fabrikanın enerji verimliliği yüksektir. İstediğimiz kadar buğday temin edemiyoruz. Üretimimizin çok büyük bir kısmı ihracata yöneliktir. Bununla birlikte, TMO bize sattığı buğdayın fırıncılara verilmesini istemektedir. Geçtiğimiz dönemde durum buğdayının da fırınlara verildiği oldu."*

Dünya un ticaretinde hacim itibariyle üç farklı yol bulunmaktadır: Un ticaretinde, sınır ticareti %47 ile birinci sırada yer almaktadır. Bölgeler arası un ticareti ikinci sırada yer alıp, bunun küresel ticaretteki payı %33'tür. Denizaşırı un ihracatının payı ise %20'dir (Miller Değirmenci Dergisi, 2021c). Buğdaya göre daha çabuk bozulması, un ticaretinin uzak mesafelere gerçekleştirilmesinde sorun oluşturmaktadır.

Son yıllarda dünya genelinde un ithal etmek yerine, buğdayın ithal edilerek ülke içinde una dönüştürülmesi yönünde politikalar benimsenmektedir. Bu durum un ihracatının dalgalı bir seyir izlemesine ve mevcut pazarların kaybedilmesine yol açmaktadır. Örneğin, 2013 yılında un ihracatında Filipinler'in payı %6, Sudan'ın %4 ve Endonezya'nın payı ise %3'tü (TUSAF, 2017: 7). Endonezya'da çok sayıda un fabrikasının açılması sonrasında bu ülkeye gerçekleştirilen un ihracatı önemsiz bir miktara düşmüştür (Miller Değirmenci Dergisi, 2021c). Türkiye'nin en fazla un ihracatı gerçekleştirdiği Irak'ta da benzer bir durumun yaşanması muhtemeldir. Irak'ın ithal ettiği buğday ve un miktarı,

2018/19 yılında 4,031 bin tondan 2021/22 yılında 2,576 bin tona düşmüştür. 2022/23 yılında ise 3,500 bin tona yükselmiştir (USDA, 2023: 19).

Mardin'deki un fabrikaları ağırlıklı olarak Irak'a ve Suriye'ye ihracatta bulunmaktadır. Kuzey Irak başta olmak üzere, ülke genelinde inşaat hâlindeki değirmenlerin faaliyete girmesi, Mardin'den gerçekleştirilecek un ihracatını önemli oranda azaltacaktır. Araştırma kapsamında, bu konu özellikle dikkate alınarak fabrika sahiplerinin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunluğunun, Irak'ta faaliyette bulunan ya da inşaatı devam eden fabrikaların kısa dönemde Mardin'deki un fabrikalarına bir tehdit olduğuna inanmadığını göstermektedir. Fabrika sahipleri, Irak'taki fabrikaların ancak orta ve uzun vadede Mardin'deki fabrikaları etkileyeceğini düşünmektedir. Bu durumu, görüşülen fabrika sahipleri aşağıdaki şekillerde izah etmektedir:

> *"Mardin'de üretilen unun %80'i Irak'a, %20'si iç pazara yönelik olarak üretilmektedir. Şu anda Türkiye'deki un fiyatı ton başına dünya ortalamasının 50 dolar üzerindedir. Bu nedenle Irak'taki tüccarlar unu, başta Rusya olmak üzere diğer ülkelerden ithal etmekteler. Diğer ülkelerden temin edilen una, bizden alınan unu ekleyerek kalitesini yükseltmektedirler."*
>
> *"Kuzey Irak'ta şu anda 4 un fabrikası yarım kapasite ile çalışıyor. Un fabrikası inşaatları durmuş vaziyette. Geçmişte de Irak'ta un fabrikaları vardı. Fakat düzenli üretim yoktu."*
>
> *"Türkiye istikrarlı bir ülke. Irak'ta henüz istikrar yok. Kısa vadede Irak'taki un fabrikalarının bize tehdit olacağına inanmıyorum. Irak'taki istikrar sorunu çözülürse un fabrikaları aktif olarak çalışacaktır."*
>
> *"Irak'taki üretim maliyetleri bizden daha yüksek. Türkiye'de ve Irak'ta üretilen unların kalitesi arasında bariz bir fark vardır."*
>
> *"Irak Hükûmeti, un fabrikalarına destek verirse Türkiye'nin un ihracatı ciddi bir şekilde daralabilir."*

Türkiye, bölgedeki en istikrarlı ülkedir. Gerek Irak'ta gerekse Suriye'de iç karışıklıkların ne zaman biteceği ve bu ülkelerin istikrara ne zaman kavuşacağı belirsizdir. Oralardaki istikrarsız ortam, o ülke insanlarının kendi memleketlerine yatırım yapması konusunda çekincelere yol açmaktadır. Bu nedenle Kuzey Iraklı ya da Suriyeli iş insanları Türkiye'de yatırım yapmayı tercih etmektedir. Mardin'in sınırda yer alması, bu ülke girişimcilerinin Mardin'de yatırım yapmasını teşvik etmektedir. Yapılan görüşmelerde fabrika sahipleri, Kuzey Iraklı iş insanlarının Mardin'deki bazı un fabrikalarına ortak olduğunu veya bunları satın aldığını belirtmiştir.

Önceki yıllarda Irak'ın çeşitli gerekçeler ile Türkiye'den gerçekleştirilen ithalâta kısıtlamalar koyduğu bilinmektedir. Bu politikalar neticesinde yüzlerce tırın sınır kapılarında beklediği haberleri sık sık gündeme gelmiştir.[4] Mardin'deki un fabrikası sahiplerine, Irak'a gerçekleştirilen ihracatın azalması ihtimali durumunda nasıl bir strateji izleyeceklerine yönelik sorular sorulmuştur. Verilen yanıtlara bakıldığında fabrika sahiplerinin tamamının 'bekle gör' tutumunu benimsediği dikkati çekmektedir. Görüşülen katılımcıların hiç biri kısa vadede Irak piyasasının kapanacağını düşünmemektedir. Buna gerekçe olarak çeşitli etkenler gösterilmekte olup bir kısmı şöyledir:

> *"Mardin'den Irak'a kısa vadede un ihracatının duracağına inanmıyorum. Alışılmış bir damak tadı var. Irak'ta Türkiye dışında ithal edilen unların kalitesi bölgenin damak tadına uygun değil."*

> *"Irak'a un ihracatı tamamen bitmez sadece azalır."*

Irak yönetimi tarafından Türkiye mallarına yönelik getirilen doğrudan veya dolaylı kısıtlamaların artması durumunda, Mardin un üreticilerinin ihracatında bir daralma gerçekleşecektir. İşletme sahipleri bu konuda sorulan sorulara benzer yanıtlar vermektedir:

> *"Geçmişte Irak Hükûmetinin koyduğu ambargoda ihracat daralması yaşandı. Irak'a ihracat gerçekleştiremeyen un fabrikaları iç piyasaya yöneldi ve artan rekabet nedeniyle başta Konya olmak üzere İç Anadolu'da çok sayıda fabrika*

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. İİB, 2012.

battı. Eğer ileride benzer bir durum yaşanırsa Mardin'deki un fabrikaları ilk etapta iç piyasaya yönelir. Bunun sonucunda ülkede çok sayıda un fabrikası batar."

"Irak pazarının daralması, beraberinde Türkiye'de çok sayıda un firmasının iflas etmesine yol açacaktır. Devletin dış pazarlar konusunda fabrikalara destek vermesi gerekir. Ticaret ataşelerinin bu konuda yönlendirici olması beklenir."

Türkiye'de un ihracatında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri konteyner navlunlarındaki beklenmedik yükselişlerdir. Konteyner fiyatlarındaki artışın yanı sıra bunların temininde de sıkıntılar yaşanmaktadır. Başta un olmak üzere diğer ihracat kalemlerinde artışın sağlanması için konteyner eksikliğini kapatmaya yönelik lojistik sektörü sorunlarının çözülmesi gereklidir (Miller Değirmenci Dergisi, 2021a).

Türkiye'de un sektöründe kâr marjı oldukça düşüktür (TÜSİAD, 2020: 27). Bu durum Mardin'de de geçerlidir. Son yıllarda artan enerji maliyetleriyle birlikte, üretilen unun maliyeti yükselmiştir. Bu durum, un ihracatında önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'deki diğer un fabrikalarının büyük bir kısmı ihracat gerçekleştirirken Mersin limanına varışta demiryolu taşımacılığını kullandığı için nakliye maliyetleri daha ucuzdur. Türkiye'deki diğer un fabrikalarının ortak sorunlarına ek olarak Mardin'deki un fabrikası sahiplerinin başka pazarlara açılma konusunda önlerine çıkan en önemli sorun nakliyedir. Şu anda Mardin'den un ihracatı karayoluyla komşu ülkelere yapılmaktadır. Karayoluyla nakliye masrafları çok yüksek olduğundan, Mardin'deki un ihracatçılarının Türkiye'deki diğer ihracatçılar ile rekabet edebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu durumu, görüşülen fabrika sahiplerinden biri aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

"Türkiye'de un maliyeti diğer ülkelere göre yüksektir. Bunda temel nedenler; enerji maliyetleri, SGK maliyetleri ve ayrıca nakliye masraflarıdır. Demiryolu taşıması olmadığı için Mardin'den sınır ülkeleri haricinde başka bir yere un ihracatı kolay olmaz."

Mardin'deki un üreticilerine "Irak ve Suriye haricinde pazar araştırmaları yapıp yapmadıkları ve Afrika ülkeleri konusunda ne

düşündükleri" sorulmuştur. Yapılan görüşmelerde Mardin'deki un fabrika sahiplerinin hiç birinin şu anda diğer olası dış pazarları araştırma konusunda çok aktif bir eylem planına sahip olmadıkları dikkati çekmektedir. Bu durumu, bir fabrika sahibi aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> *"Afrika'daki kâr marjları çok düşüktür. Mevcut nakliye maliyetiyle Afrika'ya un ihracatı mümkün değildir. Sınır komşuları haricinde ihracat yapabilmek için, öncelikle Mersin'e kadar gidecek raylı sistem gereklidir."*

Mardin'deki un fabrikalarının yapısına bakıldığında çoğunun aile işletmesi olduğu görülmektedir. Fabrika sahiplerinin büyük bir kısmının, çiftçilik ya da nakliyecilik geçmişi bulunmaktadır. Bu fabrikalar ile ilgili en önemli sorun, kurumsallaşma konusunda görülmektedir. Fabrika sahipleri, genel olarak piyasadaki diğer fabrikaları taklit etmektedirler. Fabrikaların işleyişinde profesyonel yönetim anlayışından ziyade "Başkaları ne der?" yaklaşımının geçerli olduğu ve bunun rasyonel kararlar alınmasını zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Gelenekçi yönetim anlayışından dolayı özellikle ödemelerini zamanında yapamayan fabrikaların, buğday satın aldıkları aracılara geçtiği görülmektedir. Bununla birlikte kurumsallaşma yönünde adım atan fabrikaların, geçmişte yaşanan olaylardan ders aldıkları ve olası krizlere yönelik çeşitli stratejiler geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu kapsamda sektörde çeşitli gerekçeler ile olası bir daralma yaşanması ihtimaline karşılık, diğer sektörlere yatırım yapmaya başladıkları dikkati çekmektedir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların, Irak pazarının daralmasından ziyade, Mardin'de un fabrikalarının açılmaya devam etmesini daha büyük bir sorun olarak gördükleri tespit edilmiştir. İşletme sahipleri kapasite kullanımının az olmasının nedeni olarak şehirdeki fabrika sayısının optimal değerin üzerinde olmasını göstermektedirler. Bu sorunu çözebilmek için Mardin OSB'de, yeni fabrika yeri tahsis etme durumunda un fabrikaları yerine diğer sektörlere öncelik verilmeye başlanmıştır.[5]

[5] Abdulnasır Duyan, Mardin OSB Yönetim Kurulu Başkanı. Mülakat: Havva Yağcı, Mine Duyan, 15 Aralık 2022.

4. Sonuç ve Öneriler

Buğday, besin ihtiyacının önemli bir kısmını karşıladığı için stratejik bir üründür. Küresel iklim değişikliğinin yol açtığı üretim dalgalanmaları ve Covid-19 Salgını sonrasında dünya genelinde 'gıda milliyetçiliği' yayılmaktadır.[6] Bu da buğday fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Türkiye'de buğday üretimi ile tüketimi arasındaki farkın büyümesi, giderek daha çok buğday ithalâtı yapılmasına yol açmaktadır. Küresel piyasalardaki bu istikrarsızlık nedeniyle, Türkiye'de buğday üretiminin tekrar cazip hâle getirilmesi gereklidir. Devletin buğday üretimine verdiği teşvikleri artırması ve kaliteli buğday üretimini teşvik etmesi kendi kendine yetebilirlik için elzemdir.

Dünya un sektörü, rekabetin çok fazla olduğu bir faaliyet alanıdır. Türkiye'nin un ihracatını artırabilmesi için, girdi maliyetlerinin düşürülmesi gereklidir. Bu kapsamda ihracata yönelik üretim gerçekleştiren firmaların enerji maliyetleri ile SGK prim ödemelerinin devlet tarafından desteklenmesi gündeme alınmalıdır. Sektörde çok sayıda un fabrikası düşük kapasite ile çalışmaktadır. Yeni un fabrikalarının açılmasını zorlaştırmak için, devlet tarafından kalkınmada öncelikli bölgelere verilecek yeni teşviklerde un sektörünün dışarıda tutulması gereklidir.

Mardin'de un sektöründeki en önemli sorunlardan biri, nakliye maliyetinin yüksekliğidir. Bu nedenle Mardin-Mersin arası demiryolu taşımacılığının tekrar faaliyete geçmesi gereklidir.

Un sektöründe genellikle kurumsallaşmanın düşük olduğu ve işletmelerin bilinçli olmadığı görülmektedir. Bu sorunu çözmek için, sektörde yer alan firmalara yönelik sürekli eğitimlerin verilmesi gereklidir. Uluslararası rekabetin son derece fazla olduğu sektörde uluslararası pazar araştırmaları ve piyasalara girme konusunda da destek verilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

[6] Covid-19 ve sonrasında Rusya-Ukrayna savaşı, Dünya genelinde gıdaya erişimde sıkıntı yaşanmasına yol açmıştır. Kıtlık ve yüksek fiyatlar korkusu nedeniyle pek çok ülke, halkın gıda erişimini güvence altına almak amacıyla gıda ihracatını durdurmaya veya kısıtlamaya gitmiştir. Literatürde bu durum 'gıda milliyetçiliği' olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sansarlıoğlu, 2022.

5. Bibliyografya

ATB (Ankara Ticaret Borsası) (2021). *Buğday raporu.* https://ankaratb.org.tr/solmenu_goster.php?Id=52 E.T.: 20.12.2022.

İİB (İstanbul İhracatçı Birlikleri) (2012). *İstanbul İhracatçı Birlikleri Üyelerine Sirküler.* http://www.iib.org.tr/tr/diger-duyurular-irak-tarafindan-gerceklestirilen-ithalat-denetimleri.html, E.T.: 20.12.2022.

Miller Değirmenci Dergisi (2021a). *Rusya'nın karmaşık ithalat yapısı.* https://millermagazine.com/tr/blog/rusyanin-karmasik-ithalat-vergisi-bugday-ticaretini-olumsuz-etkileyecek-1744, E.T.: 20.12.2022.

Miller Değirmenci Dergisi (2021b). *Buğday fiyatlarındaki artış.* https://millermagazine.com/tr/blog/bugday-fiyatlarindaki-artis-dunyada-makarna-ve-ekmege-zam-olarak-yansidi-4175, E.T.: 20.12.2022.

Miller Değirmenci Dergisi (2021c). *Dünya buğday piyasası.* https://millermagazine.com/tr/blog/dunya-bugday-piyasasi-1749, E.T.: 20.12.2022.

Miller Değirmenci Dergisi (2022). *TMO fabrikalara sattığı ucuz buğdaya %22.8 zam yaptı.* https://millermagazine.com/tr/blog/tmo-un-fabrikalarina-sattigi-ucuz-bugdaya-yuzde-228-zam-yapti-4294, E.T.: 20.12.2022.

Neroba, E. F. (2021). *Piyasalarda yükseliş durdurulamıyor.* https://millermagazine.com/tr/blog/piyasalarda-yukari-yonlu-artis-durdurulamiyor-4211, E.T.: 15.12.2022.

Resmî Gazete (1999). *Türk Gıda Kodeksi Buğday Unu Tebliği.* Sayı: 23614, 17 Şubat. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23614.pdf, E.T.: 23.01.2022.

Sansarlıoğlu, B. (2022). *Salgının tetiklediği gıda milliyetçiliği, Rusya-Ukrayna savaşıyla tüm Dünyayı sardı.* Anadolu Ajansı, 18 Mart, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/salginin-tetikledigi-gida-milliyetciligi-rusya-ukrayna-savasiyla-tum-dunyayi-sardi/2539097, E.T.: 23.01.2023.

Şaşmaz, M. Ü.; Özel, Ö. (2019). Tarım sektörüne sağlanan mali teşviklerin tarım sektörü üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 61, 50-65, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/762582

Tarım ve Orman Bakanlığı (2022). *Buğday bülteni.* https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/YATIRIMCI%20REHBER%C4%B0/Bu%C4%9Fday%20May%C4%B1s%20B%C3%BClteni.pdf, E.T.: 10.12.2022.

TEPGE (Tarımsal Ekonomi ve Politika Araştırma Enstitüsü) (2018). *Buğday Durum Tahmin Raporu 2017/2018.* https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/2017-2022%20Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/Yay%C4%B1nno299.pdf, E.T.: 20.12.2022.

TEPGE (2020). *Buğday Durum Tahmin Raporu 2020.* https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/2017-2022%20Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/Yay%C4%B1nno329.pdf, E.T.: 15.12.2022.

TEPGE (2021). *Buğday Durum Tahmin Raporu 2021.* https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Durum-Tahmin%20Raporlar%C4%B1/2021%20Durum-Tahmin%20Raporlar%C4%B1/Bu%C4%9Fday%20Durum%20Tahmin%20Raporu%202021-343%20TEPGE.pdf, E.T.: 10.12.2022.

TEPGE (2022). *Buğday Durum Tahmin Raporu 2021/2022.* https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Durum-Tahmin%20Raporlar%C4%B1/2022%20Durum-Tahmin%20Raporlar%C4%B1/Bu%C4%9Fday%20Durum%20Tahmin%20Raporu%202022-362%20TEPGE.pdf, E.T.: 10.12.2022.

Tezcan, H. (2022). *Türkiye Un İhracatında Lider Ülke.* http://www.turktarim.gov.tr/EDergi/272/mobile/html5forpc.htm, E.T.: 20.12.2022.

TMO (Toprak Mahsülleri Ofisi) (2021). *2020 Yılı Hububat Sektör Raporu.* https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/sektorraporlari/hububat2020.pdf, E.T.: 16.12.2022.

TUSAF (Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu) (2017). *Ocak-Aralık 2016 yılı buğday unu ihracat verileri.* http://www.tusaf.org/TR,2259/ocak---aralik-2016---bugday-unu-ihracati-yillik-karsila-.html, E.T.: 12.12.2022.

TUSAF (2021). *2020 yılı buğday unu ihracat verileri.* http://www.tusaf.org/TR,2706/2020-yili-bugday-unu-ihracat-verileri.html, E.T.: 11.12.2022.

TÜSİAD (2021). *Sürdürülebilir büyüme bağlamında tarım ve gıda sektörünün analizi.* https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10544-tarim-ve-gida-2020-surdurulebilir-buyume-baglaminda-tarim-ve-gida-sektorunun-analizi, E.T.: 20.12.2022.

USDA (United States Department of Agriculture) (2022). *Grain: World markets and trade.* https://downloads.usda.library.cornell.edu/usda-esmis/files/zs25x844t/2514pw18b/vd66x900n/grain.pdf, E.T.: 10.12.2022.

USDA (2023). *Grain: World markets and trade.* https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf, E.T.: 20.12.2022.

Yurdakul, O.; Aktaş, E. (2001). Türkiye'de un sektörünün analizi. *Çukurova University Journal of Social Sciences,* 8(8), 1-15, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/4899/

6. Ek: Saha Araştırması Soru Formu

1) İşletmeniz ne zaman kuruldu?

2) Üretim kapasiteniz ne kadardır?

3) Hangi kalite ve kontrol belgelerine sahipsiniz?

4) Tedarik zincirlerinde sorun var mıdır?

5) İhracat yapıyor musunuz?

6) Kredilerden ve teşviklerden yararlandınız mı?

7) Irak'ın buğday ve un piyasası hakkında ne düşünüyorsunuz?

8) Suriye'nin buğday ve un piyasası hakkında ne düşünüyorsunuz?

9) Irak ve Suriye haricinde pazar araştırması yapıyor musunuz?

10) Afrika ülkelerine un ihracatı yapılabilir mi? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

11) Herhangi bir üretim ve satış krizi durumunda stratejileriniz nelerdir?

12) Başka sektörel yatırımlarınız var mıdır?

13) Sektör ile ilgili beklentileriniz ve talepleriniz nelerdir?

Kısım II
Sanayi Sektörü

Part II
Industry Sector

BÖLÜM 5

Mardin'de Tekstil Sektörünün Temel Sorunları ve Potansiyel İş Birliği Alanları

Main Issues and Potential Collaboration Areas of the Textile Sector in Mardin

Ömer Fazıl Emek [1]
Ömer Doru [2]
Mehmet Dabakoğlu [3 4]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
3. Saha Çalışması
   3.1. Metodoloji
   3.2. Veriler ve Bulgular
4. Değerlendirme ve Sonuç
5. Bibliyografya
6. Ek: Sektörel Sorun ve Potansiyel İş Birliği Alanları Tespit Amaçlı Soru Formu

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Neriman ve Celal Özel Nusaybin MYO, Dış Ticaret Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-4429-8892, omerfazilemek(at)artuklu.edu.tr, ofemek(at)gmail.com
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/0000-0001-8119-4908, omerdoru(at)artuklu.edu.tr
[3] Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-4647-7678, mehmetdabakoglu(at)artuklu.edu.tr
[4] Masabaşı çalışması (kavramsal çerçeve ve bilgiler) Emek, saha araştırması (anket) ve veri analizi ise tüm yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bölümün amacı, Mardin'de tekstil sektörünün temel sorunlarını belirlemek ve bunlara yönelik çözümler geliştirmektir. Ayrıca, sonuçlara göre Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ) ile sektör temsilcileri arasında potansiyel iş birliği alanlarının ortaya konulması hedeflenmektedir.

b) Bulgular: Mardin merkezde ve ilçelerinde faaliyet yürüten tekstil firmalarının karşılaştıkları en önemli sorun, nitelikli ara ve teknik eleman ile profesyonel yönetici eksikliğidir. Ayrıca sektörde lojistik, finans, enerji ve ulaşım ile ilgili temel sorunlar mevcuttur.

c) Teklifler: MAÜ tarafından tekstil ile ilgili bölümler açılmalı, meslekî kurslar düzenlenmeli, eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir. Kamu paydaşları tarafından ilçelerde İŞKUR ve Ticaret ve/ya Sanayi Odası temsilcilikleri açılmalı; işbaşı eğitim destekleri artırılmalıdır. Ayrıca, altyapı yetersizliklerinin giderilmesi için çeşitli projeler hazırlanmalıdır.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of the chapter is to determine the main problems of the textile industry in Mardin and to develop solutions for them. Besides, according to the results, potential cooperation areas between Mardin Artuklu University and sectoral representatives are searched.

b) Findings: The most important problem faced by textile companies in Mardin centrum and its districts is the lack of qualified intermediate and technical personnel and professional managers. In addition, there are basic problems related to logistics, finance, energy, and transportation in the sector.

c) Proposals: Mardin Artuklu University should open textile departments, conduct vocational courses, and provide training and consultancy services. Branches of İŞKUR and Chamber of Commerce and/or Industry should be opened in the districts and number of on-the-job training supports should be increased. In addition, various projects should be prepared to solve infrastructural inadequacy.

1. Giriş

Son dönemlerde pek çok ülke zorlu ekonomik koşullardan geçmektedir. Yaşanan pandemi süreci ve bunun uzaması, dünya ekonomisini belirsiz bir sürece mahkûm etmiştir. Üretim ve ticaret hacminin daralması ve bundan doğan istihdam, enflasyon ve yüksek faizler gibi bir dizi makro iktisadî problemler sadece ülkemizin değil, tüm dünya ekonomilerinin de başat problemleri olmaya başlamıştır. Bu problemlerden en fazla etkilenenler ise özellikle dış ticarette ihracat aleyhine fark veren gelişmekte olan ülkeler olmuştur. Türkiye de yüksek nüfus artış hızına ve genç nüfus yoğunluğuna sahip, uzun yıllardan beri dış ticaret açığı veren ülkeler arasındadır. Bu nedenle, dünyada yaşanan olumsuz gelişmelerden en fazla etkilenen ve etkilenmesi muhtemel ülkelerden biri de yine Türkiye'dir. Ancak ortada olan bu olumsuz koşullar, ülkemiz ve bazı bölgelerimiz açısından bir fırsat kaynağı olarak görülebilir. Cazip üretim imkânları ile istihdam olanakları genişletilerek iktisadî büyümenin ve kalkınmanın önü açılabilir. Bunun gerçekleşmesi de tüm alanların veya tüm paydaşların içinde bulunduğu yapısal dönüşüm ve değişimlerle mümkündür.

Bu yapısal dönüşümlerin ve değişimlerin ekonomik alandaki lokomotifi olan tarım, sanayi, hizmet sektörleri ve bu sektörlerin toplam millî gelirden aldıkları paylar dikkatle irdelenmelidir. İktisadî gelişmenin ilk aşamalarında tarım sektörünün payı fazla iken kalkınma sürecinde yol alındıkça sanayi ve hizmet sektörlerinin ağırlığı da artmaktadır. Kalkınma süreci tamamlandığında ise bu üç sektörün büyümedeki etkisi dengeye kavuşmuş olmaktadır (Berber, 2019: 15). Bu minvalde, uyumlu bir büyüme-kalkınma hamlesi için bölgelere de bir sorumluluğun düşeceği açıktır. Mardin ili ve bağlı bulunduğu bölge açısından tarım sektörü ne kadar önemli ise sanayi sektörünün de tüm sektörler içindeki ağırlığının artırılması o kadar önemlidir ve bir nevi zorunluluk hâlidir.

Yapısal dönüşümlerin ve değişimlerin siyasal alandaki paydaşlarını ise ilgili kamu kurumları ve kuruluşları oluşturmaktadır. Bu kurumlar ve kuruluşlar, sektörlerdeki dönüşüm sürecini hızlandıran mekanizmaları devreye koyduğunda etkin sonuçlar alındığı bilinmektedir. Yine bunlardan biri olan üniversiteler, sektörler ile edindiği veya edineceği güçlü bağlarla, bu değişimlerin ve dönüşümlerin hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel alanlardaki taraflarına katkı sağlayacak, ayrıca dengeli bir

büyümenin ve kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli bir rol üstlenmiş olacaktır.

Nitekim, Dünya Bankası tarafından yayımlanan bir raporda, gelişmekte olan ülkelerdeki üniversitelerin yüksek meblağlı bütçe tahsisleriyle dünya çapında bir üniversite olma hedefi yerine kaynaklarını, bilgilerini ve birikimlerini bulundukları bölgelerin kalkınmasına sarf etmelerinin daha doğru olacağı belirtilmektedir (Salmi, 2009). Üniversitelerin bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaları, bulundukları bölgelerde mevcut olan tarım, sanayi ve hizmet sektörleri ile kuracakları bağlarla mümkündür. Bu çerçevede, üniversiteler; tarım-sanayi-hizmet sektörlerindeki bütün işletmeler/kurumlar ve kuruluşlar ile yoğun bir dirsek temasına girmelidir (Ekinci, 2018: 7-8).

Bu düşünceyle, kamu kurumları ve sektörler arasında etkin bir iş birliği sağlamak amacıyla Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde Kamu Özel Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü, kısaca 'MAÜKÖK' adında bir birim kurulmuştur. Mardin'de sektörel iş birliklerinin artırılmasını amaçlayan bu koordinatörlük, kendi içinde sektörler itibariyle alt kurullar oluşturmuştur. Bunlardan biri olan Mardin Artuklu Üniversitesi Sanayi Sektörü İş Birliği Kurulu'nun (MAÜSAS) amacı ise Mardin ili ve ilçeleri için genelde sanayi sektörünün; özelde ise tekstil iş kolunun gelişimine katkı sunmaktır.

Tekstil, şimdiye kadar geleneksel sektörler arasında hayatiyetini korumuş, oldukça eski bir sanayi faaliyetidir. Sağladığı yüksek katma değer, istihdam imkânı ve dış ticaretteki ağırlığı ile önemini korumaya devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu işgücü maliyet avantajı bu sektörü, üretimi ve ticareti artan cazip bir sektör konumuna eriştirmiştir (Yücel, 2010). Tam da bu avantajlı koşullar, Mardin ilininin de içinde bulunduğu konumu işaret etmektedir. Son yıllarda büyük hazır giyim markalarının bölgeye girmesi, Mardin'i ve civarını hazır giyim sektöründe fason ağırlıklı bir üretim sahasına çevirmiştir. Bu durum, 20,000'i aşan istihdam imkânıyla yaklaşık 300 tekstil firmasının doğmasına yol açmıştır.[5] Ayrıca bu sektör, ilin ve dolayısıyla bölgenin ihracat rakamlarına az da olsa olumlu manada etki etmektedir. Söz konusu ihracat rakamları Tablo 1'de yer almaktadır.

[5] Bu veriler Mardin Tekstil Sanayicileri Derneği, Mardin Tekstil ve Giyim Sanayicileri Derneği ve Nusaybin Tekstilciler Derneği'nden elde edilmiştir.

Tablo 1: Mardin ili tekstil sektörü ihracat rakamları

	2018	2019	2020	2021	2022
Halı	3,043	5,519	4,589	3,087	5,279
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	136,132	162,635	136,592	129,624	108,868
Tekstil ve Hammaddeleri	9,303	11,918	13,164	13,249	6,988
Toplam	148,478	180,072	154,345	145,960	121,135

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, ihracat rakamları 2018 yılına kıyasla 2019 yılında artmıştır. 2020 yılında pandemiyle beraber ihracat rakamlarında düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Dolayısıyla mevcut koşullar ve ihracat rakamları bölgesel kalkınmaya katkı sağlamakta ancak bu katkının sınırlı olduğu görülmektedir.

Genelde bölgenin özelde Mardin'in gelişmesi için tekstil sektörü önem arz etmektedir. Bu nedenle, zamanla firma sayılarının ve buna paralel olarak ihracat rakamlarının artması, firmaların etkin ve verimli bir yapıya kavuşması, teknolojik aracın-gerecin kullanılması, işgücünün eğitilmesi, üst seviyeli teknik bilginin kullanılması beklenmektedir. Nihayetinde ana gaye hammaddeye, ara mala ve mamüle dönüştürülecek tüm üretim aşamalarının Mardin'de gerçekleşmesi, böylece tekstil firmalarının fason yoğunluklu üretimden ziyade entegre bir tesis hâlinde imalât yoğunluklu bir yapıya kavuşması, sektör içerisinden ulusal veya uluslararası markaların çıkmasıdır.

Oluşturulmaya çalışılan bu gaye ve vizyon çerçevesinde Mardin Artuklu Üniversitesi Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü (MAÜKÖK) ve Sanayi Sektörü İş Birliği Kurulu (MAÜSAS) tarafından 12.01.2022 tarihinde sektördeki ilgili paydaşların çağırıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantının amacı, Mardin'de tekstil sektörünün temel sorunlarını belirlemek ve bunlara yönelik çözümler geliştirmektir. Odalar, borsalar, sivil toplum kuruluşları, işletme sahipleri/yöneticileri olmak üzere tekstil sektöründe faaliyet gösteren bu katılımcılara açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır. Bir nicel araştırma yöntemi olarak uygulanan anketin bulguları; Mardin ilinde tekstil sektörü katılımcılarının potansiyel sorun ve iş birliği alanlarına ilişkin tercih düzeylerini içermektedir.

2. Literatür Taraması

Yücel (2010) çalışmasında, Türkiye'de tekstil ve hazır giyim sektörünün küresel rekabet gücünü ve konumunu belirlemeye çalışmıştır. Tekstil ve hazır giyim, küreselleşen piyasalara en fazla ayak uydurmaya çalışan sektörlerden biridir. Dolayısıyla bu alanda faaliyet yürüten firmalar yoğun bir rekabetçi özelliğe sahiptir ve literatürde yer alan rekabet gücü ve rekabet edilebilirlik kavramları bu sektör için giderek önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada, Türkiye'de tekstil ve hazır giyim sektörünün 1998 ile 2008 yılları arası rekabet gücü analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre sektör, karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne sahiptir. Ancak uluslararası rekabette Çin tehdidi bu üstünlüğe baskı yapmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de 1998 yılından sonra tekstil, 2005 yılından sonra ise hazır giyim sektörünün rekabetçi özelliği zayıflamıştır.

Özyazgan (2012), Türkiye'de tekstil ve hazır giyim sektörü hakkında sorun ve çözüm odaklı çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde gelişimini en hızlı sağlayanların başında gelen bu sektör, ihracatının büyük bölümünü Avrupa ülkelerine yapmaktadır. Katma değer ve net döviz kazancı ile istihdama da önemli katkı sağlayan bir yapıya sahiptir. Sektörün başlıca sorunu vasıflı işgücü eksikliği ve makine-teçhizatın Avrupa Birliği standartlarının altında kalmasıdır. Bunun için gerekli eğitim programları düzenlenmeli, KOBİ'lere danışmanlık hizmetleri verilmeli ve teknik ekipman temini sağlayacak projeler teşvik edilmelidir.

Çubukçu et al. (2021), Türkiye'de tekstil ve hazır giyim sektörü hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Türkiye'de bu sektör; ihtiyaç duyduğu iş gücünün ve hammadenin yeterliliği, büyük sermayeye ihtiyaç duymaması, Avrupa pazarına olan yakınlığı gibi bazı içsel-dışsal avantajlara sahiptir. AB ile Gümrük Birliği anlaşması gereğince, Türkiye'nin ihraç ürünlerine herhangi bir kısıtlama olmaksızın Avrupa ülkelerine ticaret yapabilmesi sektörün de önünü açmıştır. Türkiye, Avrupa pazarındaki en büyük rakibi Çin'e kıyasla 2007 yılından itibaren ürünlerini moda ve marka ekseninde tasarlayarak pazarlamaktadır. Türkiye son 20 yılda dünya tekstil ve hazır giyim ihracatında yüzde 3.5'lik payı ile 5.; ithalâtta ise 1.9'luk payı ile 10.sırada yer almaktadır. Bu yönüyle Türkiye'de tekstil ve hazır giyim sektörü, carî açığı kapatmada ve bu alanda istihdam sağlamada önemli ve stratejik bir konumdadır.

Çetin&Ecevit (2008), Kahramanmaraş ili örneğinde tekstil sektörünün rekabet gücünü ve ihracat performasını incelemiştir. Ülkelerin kalkınma sürecinde tekstil sektörünün üretim, istihdam, ihracat ve katma değer üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı, Kahramanmaraş'ta faaliyet yürüten tekstil firmalarının ihracat düzeyine dair değerlendirmeler yaparak kalkınma sürecinde etkin bir rol almasına katkı sağlamaktır. Elde edilen bulgulara göre ihracat performansının artmasında; ilgili teşviklerinin sağlanmasının; sanayi kümelenmesinin ve organizasyon modellerinin uygulanmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.

Akyüz&Soba (2013), Uşak ilinde bir tekstil sanayi işletmesinin optimal kuruluş yerini belirlemeye yönelik bir çalışma yapmıştır. Buna göre tekstil, gerek yerel gerekse uluslararası ticaretin lokomotif sektörü olup rekabetçi avantajını korumak için gelişmeye devam etmelidir. Sektör, zamanla çeşitli krizlere maruz kalsa da özelikle bölgesel düzeyde cazip yatırım imkânları sunmaktadır. Bu yatırımlar esnasında önem arz eden konuların başında ise işyeri kuruluş seçimi gelmektedir. Yapılan bu çalışmada, Uşak'ta kurulması düşünülen tekstil işletmesi için Uşak Organize Sanayi Bölgesi, Uşak Karma Organize Sanayi Bölgesi ve Uşak Karahallı Organize Sanayi Bölgesi'nden oluşan üç farklı mekan arasında en ideal kuruluş yerinin belirlenen kriterler çerçevesinde Uşak Organize Sanayi Bölgesi olduğu tespit edilmiştir.

Suçin&Çayın (2021), Batman ilinde sayıları giderek artmakta olan tekstil firmalarının kümelenme düzeyi ve bunların bölgesel kalkınmaya olan etkilerini incelemiştir. Sektörel kümelenme, bölgesel kalkınmanın yanında firmaların uluslararası rekabet düzeyinin artırılmasında ve karşılaştıkları engellerde ve zorluklarda birlikte hareket etmeleri bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Batman'da 117 tekstil firması üzerinde anket uygulanmış olup elde edilen bulgulara göre bu firmaların sektörel kümelenme seviyeleri oldukça düşüktür. Bunun artırılması sayesinde bölgesel kalkınmanın gelişmesine katkı sağlanması beklenmektedir.

3. Saha Çalışması

3.1. Metodoloji

Daha evvel değinildiği üzere, MAÜKÖK/MAÜSAS tarafından 12.01.2022 tarihinde, sanayi sektörünün paydaşlarıyla düzenlenen toplantının amacı, Mardin'de tekstil sektörünün temel sorunlarının belirlenmesi ve bunlara yönelik çözümler getirilmesidir. Ayrıca ortaya çıkacak sonuçlara göre, MAÜ ve sektör temsilcileri arasında potansiyel iş birliği alanlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma, tespit edilen sorun ve iş birliği alanlarına ilişkin katılımcıların tercih düzeylerini ortaya koymaya yöneliktir. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde ise 'tam sayım yöntemi' benimsenmiş ve 40 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılar odalar, borsalar, sivil toplum kuruluşları, işletme sahipleri/yöneticileri olmak üzere Mardin'de tekstil sektörüyle doğrudan/dolaylı biçimde ilgili paydaşlardan oluşmaktadır. Katılımcılara açık uçlu sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan ve bir nicel araştırma yöntemi olan anketin bulguları; Mardin ilinde tekstil sektörü katılımcılarının potansiyel sorun ve iş birliği alanlarına ilişkin tercih düzeylerini içermektedir.

3.2. Veriler ve Bulgular

Mardin'de tekstil sektörünün temel sorunlarına yönelik tercih düzeyleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 2: Mardin'de sektörünüzün temel sorunu nedir?

	Katılımcı Sayısı
Nitelikli/kalifiye eleman yokluğu/eksikliği	30
İlçelerde bazı kurum temsilciliklerinin (İŞKUR, KOSGEB, DİKA) eksikliği/olmaması	18
Elektrik maliyetlerinin yüksekliği ve elektrik kesintileri	15
Finansa erişim zorluğu/Faizsiz kredi verilmemesi	8
Lojistik/nakliye-malzeme tedarik olumsuzlukları	4
İlçelerde OSB'nin olmaması	4

Tablo 2'de görüldüğü üzere, katılımcıların "Mardin'de sektörünüzün temel sorunu nedir?" sorusuna vermiş oldukları cevaplar arasında tekstil sektörüne ilişkin 'nitelikli (kalifiye) eleman yokluğu/eksikliği' en fazla tercih edilen sorundur. Öne çıkan diğer önemli sorun ise 'ilçelerde kurumların (İŞKUR, KOSGEB, DİKA) temsilciliklerinin eksikliği/olmaması'dır. Bunları takiben 'elektrik maliyetlerinin yüksekliği ve elektrik kesintileri' katılımcılar tarafından ciddi bir sorun olarak dile getirilmektedir. Ayrıca söz konusu tabloya göre bunları 'finansa erişim zorluğu/faizsiz kredi verilmemesi', 'lojistik/nakliye-malzeme tedariki olumsuzlukları' ve 'ilçelerde OSB'nin olmaması' şeklindeki sorunlar takip etmektedir. Mardin'de tekstil sektörünün sorunlarının çözümüne yönelik katılımcılar tarafından sunulan öneriler ise Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?

	Katılımcı Sayısı
Nitelikli (kalifiye) eleman yetiştirmeye yönelik kursların açılması	33
İlçelerde İŞKUR şubelerinin açılması	18
MAÜ'de sektörü destekleyici bölümlerin açılması (moda-tasarım-hazır giyim vb.)	15
MAÜ'nün sahada aktif bir şekilde bulunması (eğitimler, saha çalışmaları)	6
Faizsiz kredi verilmesi	8

Tablo 3'te görüldüğü üzere, katılımcıların vermiş olduğu cevaplar arasında en fazla tercih edilen çözüm önerisi 'nitelikli (kalifiye) eleman yetiştirmeye yönelik kursların açılması' şeklinde olup bunun tekstil sektörünün kalifiye eleman bulamama sorununa çözüm olacağı düşünülmektedir. Ön plana çıkan bir diğer çözüm önerisi ise 'ilçelerde İŞKUR şubelerinin açılması' olmuştur. Moda, tasarım, hazır giyim gibi sektörü destekleyici bölümlerin MAÜ'de açılması da önemli bir çözüm olarak görülmektedir. Tüm bunların yanı sıra katılımcılar, MAÜ'nün sahada aktif bir şekilde rol almasını, dolayısıyla eğitim faaliyetleri ve saha çalışmalarıyla sektörün sorunlarına çözüm getirmesini beklemektedir. Ayrıca finansman sorununun çözümü için bankaların ya da kamu kurumlarının 'faizsiz kredi vermesi' fikri öne sürülmüştür. Katılımcıların Mardin'de tekstil sektörünün temel sorunlarına

yönelik çözümünde MAÜ'den beklentileri detaylı olarak Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümünde MAÜ'den beklentiniz nedir?

	Katılımcı Sayısı
MAÜ bünyesinde meslekî eğitimler/kurslar açılması	27
MAÜ'de tekstil sektörü ile ilgili bölüm açılması (moda-tasarım-stilistlik vb.)	25
MAÜ tarafından kurulan ekip ile saha çalışması, toplantı ve eğitimler yapılması	14
Sektör sorunlarının ilgililere iletilmesinde aracılık rolü üstlenmesi	10

Tablo 4'te görüldüğü üzere, 'MAÜ bünyesinde meslekî eğitimler/kurslar açılması' en çok tercih edilen beklentidir. Buna paralel olarak katılımcıların ön plana çıkardığı diğer bir beklenti ise 'MAÜ'de moda, tasarım, stilistlik gibi tekstil sektörü ile ilgili bölümlerin açılması' olmuştur. Aynı zamanda MAÜ'nün sahada aktif bir şekilde rol alması ve bu bağlamda saha çalışmaları ve toplantılar düzenlemesi istenmektedir. Ayrıca 'tekstil sektörünün sorunlarının muhataplarına iletilmesinde aracılık rolü üstlenmesi' de vurgulanan hususlardandır. Mardin'de tekstil sektörünün bir paydaşı olan işletmelerin ve kuruluşların temel sorunlarına yönelik tercih düzeyleri Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: İşletmenizin/Kurumunuzun temel sorunu nedir?

	Katılımcı Sayısı
Nitelikli eleman yokluğu/eksikliği	28
Tekstil sektörü ile ilgili teknik eğitimlerin ve kursların eksikliği	18
İlçelerde İŞKUR şubelerinin olmaması	14
Elektrik kesintilerinin varlığı/Elektrik maliyetlerinin yüksekliği	12
Finansman sorunu/Faizsiz kredi eksikliği	8

Tablo 5'te görüldüğü üzere, katılımcıların en fazla işaret ettiği sorunların başında 'nitelikli eleman yokluğu/eksikliği' gelmektedir. Diğer bir önemli sorun ise 'tekstil sektörü ile ilgili

teknik eğitimlerin ve kursların eksikliği'dir. 'İlçelerde İŞKUR şubelerinin olmaması', 'elektrik kesintilerinin olması ve elektrik maliyetlerinin yüksekliği' ve 'finansman sorunu' da katılımcılar tarafından belirtilen temel hususlardandır. Mardin'de tekstil sektörünün bu temel sorunlarına yönelik çözüm önerileri ise Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?

	Katılımcı Sayısı
Kalifiye eleman yetiştirmeye yönelik eğitimlerin/kursların açılması	25
MAÜ bünyesinde tekstil ile ilgili bölümlerin açılması (giyim, tasarım, moda, modelistlik vb.)	17
İlçelerde İŞKUR, DİKA ve Ticaret ve/ya Sanayi Odası gibi kurumların şube/temsilcilik açması	14
Faizsiz kredi verilmesi	8

Tablo 6'da görüldüğü üzere, en fazla tercih edilen çözüm önerilerinin başında 'nitelikli eleman yokluğunu/eksikliğini gidermeye yönelik eğitimlerin/kursların açılması' gelmektedir. Buna paralel olarak katılımcılar tarafından öne çıkarılan bir diğer önemli çözüm önerisi ise MAÜ bünyesinde 'tekstil ile ilgili bölümlerin açılması' olmuştur. Ayrıca ilçelerde 'İŞKUR gibi kamu kurumlarının şube açması' da öne sürülen bir diğer çözüm önerisidir. Yine söz konusu tabloda finansman sorununun çözümüne yönelik olarak katılımcılar 'faizsiz kredi verilmesini' teklif etmişlerdir. Mardin'de tekstil sektörünün bu temel sorunların çözümünde MAÜ'den beklentiler ise Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorunun çözümünde MAÜ'den beklentiniz nedir?

	Katılımcı Sayısı
MAÜ'de tekstil sektörüne yönelik moda/tasarım gibi bölümlerin açılması	20
Üniversitenin sektöre uygun kurslar açması ve eğitimler vermesi/yeni bölümler açmak suretiyle kalifiye eleman açığının kapatılmasına katkı sağlaması	16
Sorunların/taleplerin muhataplarına iletilmesi noktasında aracılık rolü üstlenmesi	12
MAÜ'nün işletmeleri ziyaret etmesi/toplantılar yapması	10

Tablo 7'de görüldüğü üzere katılımcılar, MAÜ bünyesinde 'tekstil sektörüne yönelik moda/tasarım gibi bölümlerin açılmasını', böylelikle gerek işletmelerin gerekse sektörün 'kalifiye eleman ihtiyacını gidermesini' beklemektedirler. Ayrıca MAÜ tarafından 'sektörün/işletmelerin taleplerinin ve sorunlarının gündeme getirilmesi ve muhataplarına iletilmesi' istenmiştir. Bununla birlikte katılımcılar 'MAÜ'nün sahaya inmesini, işletmeleri ziyaret etmesini ve sektörle ilgili toplantılar düzenlemesini' talep etmişlerdir. MAÜ tarafından gerçekleştirilmesi istenen eğitim programlarına ilişkin tercih düzeyleri Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: MAÜ'nün size hangi alanlarda eğitim programı sunmasını talep ediyorsunuz?

	Katılımcı Sayısı
Moda, tasarım, stilistlik, modelistlik, makine teknisyenliği gibi konularda eğitimler	33
Kalifiye eleman yetiştirme konusunda eğitimler	22
Markalaşma ve pazarlama üzerine eğitimler	10
Tekstil ile ilgili her türlü konuda eğitim	6

Tablo 8'de görüldüğü üzere katılımcılar, MAÜ bünyesinde tekstil sektörüne yönelik moda, tasarım, stilistlik, modelistlik ve makine teknisyenliği gibi eğitimlerin düzenlenmesini istemektedirler. Bunlara paralel olarak 'kalifiye eleman yetiştirme konusunda' ve 'markalaşma ve pazarlama üzerine' eğitimler talep edilmektedir. Söz konusu tabloya göre bir kısım katılımcı, MAÜ bünyesinde tekstil sektörü ile ilgili açılabilecek her türlü eğitime razı olduklarını belirtmiştir. MAÜ ile iş birliği yapmak istenen projeler ise Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: MAÜ ile hangi projelerde iş birliği yapmak istersiniz?

	Katılımcı Sayısı
Eleman eğitme ve yetiştirme ile ilgili projeler	22
Tekstil ile ilgili her türlü proje	14
Yurt dışı pazar araştırmaları ve fuarlar düzenlenmesi	8
DİKA ve AB projeleri	6

Tablo 9'dan anlaşıldığı üzere katılımcılar, MAÜ ile en çok 'eleman eğitme ve yetiştirme projelerinde' iş birliği yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bunların ciddi bir kısmının, üniversite ile 'tekstille ilgili her türlü projede iş birliği yapmak' istedikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, bunları takiben 'yurt dışı pazar araştırmaları ve fuarlar düzenlenmesini' ve 'DİKA ve Avrupa Birliği projelerinde' iş birliği yapmak istediklerini beyan etmişlerdir. MAÜ'den talep edilen saha çalışması/araştırması ise Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: MAÜ'nün size hangi alanlarda saha çalışması/araştırma yapmasını talep ediyorsunuz?

	Katılımcı Sayısı
Sektörün ve firmaların sorunlarını/ihtiyaçlarını tespite yönelik çalışmalar	15
Markalaşmaya ve pazarlamaya yönelik araştırmalar	13
Eğitim kurumlarının ve bölge insanlarının tekstil sektörüne bakış açılarını ve beklentilerini öğrenme amaçlı saha çalışmaları	9
Dış ticaret, hammadde tedariki ve satın alma üzerine saha çalışmaları	9

Tablo 10'da görüldüğü üzere, katılımcıların MAÜ'den 'sektörün ve firmaların sorunlarını belirlemesine ve sektörün ihtiyaçlarını öğrenmesine yönelik araştırmalar yapması' en çok belirtilen cevap olmuştur. Diğer talep edilen araştırma ise 'markalaşmaya ve pazarlamaya' yöneliktir. Ayrıca MAÜ'nün 'eğitim kurumlarının ve bölge insanlarının sektöre bakış açılarını öğrenmesine yönelik çalışmalar yapması' ve 'dış ticaret, hammadde tedariki ve satın alma üzerine saha çalışmaları yapması' da katılımcılar tarafından dile getirilen taleplerdir. MAÜ ile iş birliği yapılmak istenen diğer alanlar ise Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11: MAÜ ile başka hangi alanlarda iş birliği yapmak istersiniz?

	Katılımcı Sayısı
Kalifiye eleman yetiştirilmesi	25
Tekstil ile ilgili her konu	15
DİKA ve AB projeleri	8
Markalaşma ve pazarlama	7

Tablo 11'de görüldüğü üzere katılımcılar, MAÜ ile en fazla 'kalifiye eleman yetiştirilmesi' konusunda iş birliği yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca 'tekstil sektörü ile ilgili her konuda' MAÜ ile iş birliği içinde hareket etmek istedikleri de ortaya çıkmaktadır. Bunları takiben 'DİKA ve AB projelerinde' de iş birliği yapma taleplerini ifade etmişlerdir. Söz konusu tabloya bakıldığında, katılımcılar tarafından 'markalaşma ve pazarlama' konusunda da MAÜ ile iş birliği yapılması yönünde bir istek olduğu görülmektedir.

Son olarak yöneltilen "Sektörel/kurumsal sorunların ve çözümlerinin müzakere edileceği 'MAÜ Tekstil Platformu'nda yer almak ister misiniz?" sorusuna ise katılımcıların neredeyse tamamı olumlu cevap vermiştir. Bu da sektöre yönelik bu tür platformların önemini ve fonksiyonunu ifade etmesi açısından dikkat çekicidir. Öte yandan, katılımcıların tamamına yakınının olumlu bir yaklaşım sergilemiş olması, sorunlarının çözümünde toplu hareketin öneminin farkında olduklarını ifade etmesi açısından da anlamlıdır.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu bölümde, Mardin ilinde tekstil sektörü ile doğrudan/dolaylı ilgili odalar, borsalar, sivil toplum kuruşları, işletme sahipleri/yöneticileri grubundan oluşan toplam 40 kişiye açık uçlu sorular sorularak veriler elde edilmiştir. Bu çerçevede, tekstil sektörünün temel sorunları ve potansiyel iş birliği alanları tespit edilmiştir.

Anket sorularına verilen cevaplar içerisinde genel olarak Mardin ilinde/ilçelerinde faaliyet yürüten tekstil firmalarının hem sektör hem de firma özelinde karşılaştıkları en önemli sorunun, nitelikli ara ve teknik eleman ile profesyonel yönetici eksikliği olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açığın giderilmesinde firmaların kamudan beklentileri, ilçelerde İŞKUR ve Ticaret ve/ya Sanayi Odası temsilciliklerinin açılması ve işbaşı eğitim desteklerinin genişletilmesi yönünde olurken; MAÜ'den beklentileri ise tekstil ile ilgili çeşitli bölümlerin açılması, meslekî kursların düzenlenmesi ve eğitim/danışmanlık hizmetlerinin verilmesidir.

Bunun yanında sektörün lojistik hizmet eksikliği, fiziksel koşullardaki yetersizlikler, enerji maliyetleri, ulaşım maliyetleri,

finansal sorunlar gibi temel problemler yaşadığı, MAÜ'nün aracı hüviyetinde çeşitli platformlarda bu gibi hususların dile getirilmesinde öncülük etmesi ve bu altyapı yetersizliklerinin giderilmesinde yapısal düzenlemeler için çeşitli projeler üretmesi istenmektedir.

MAÜ'nün ara, teknik ve nitelikli personel eksikliğinin giderilmesinde doğrudan müdahil olacağı araçlar bulunmasına rağmen diğer altyapı yetersizliklerinin tamamlanmasında orta ve uzun vadeli dolaylı araçlar sağlaması, bununla ilgili etkin iş birliklerine girmesi önem arz etmektedir.

Önemli diğer bir husus ise Mardin merkezinde ve ilçelerinde faaliyet yürüten tekstil firmalarının genellikle fason üretim yapmaları ve markalaşma konusunda desteğe ihtiyaç duymalarıdır. Bu noktada MAÜ ile yapılacak markalaşma çalışmaları sayesinde, sektörün önemli bir üretim ve ihracat potansiyeline ulaşabileceği düşünülmektedir.

5. Bibliyografya

Akyüz, Y.; Soba, M. (2013). Electre Yöntemiyle Tekstil Sektöründe Optimal Kuruluş Yeri Seçimi: Uşak İli Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 9(19), 185-198, https://doi.org/10.11122/ijmeb.2013.9.19.452

Berber, M. (2019). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 7.baskı, Trabzon: Ekin Yayınevi.

Çetin, M.; Ecevit, E. (2008). İhracatın Sürükleyici Gücü Olarak Tekstil Sektörü: Kahramanmaraş İli Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* 15(2), 115-132, https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13689/165679

Çubukçu, F.; Emsen, Ö. S.; Türkmen, A. (2021). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İhracata Yönelik veya İthal İkameci Etkileri-Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* 20(4), 1647-1668, https://doi.org/10.21547/jss.907372

Ekinci, M. B. (2018). *Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversite Modeli: Mardin Artuklu (MAÜ) Örneği,* Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, https://www.artuklu.edu.tr/maukok/mukaddime

Özyazgan, V. (2012). Türk Tekstil Sektörünün Sorunları ve Çözümü Üzerine Bazı Düşünceler. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokul Dergisi,* 25, 70-82, https://dergipark.org.tr/tr/pub/abmyoder/issue/46514/584065

Salmi, Jamil (2009). *The Challenge of Establishing World Class Universities.* Washington D.C.: the World Bank Publications, https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-0-8213-7865-6

Suçin, T.; Çayın, M. (2021). Yerel Ekonomiler İçin Kümelenmenin Önemi: Batman Tekstil Sektörü İçin Bir Uygulama. *Journal of Graduate School of Social Sciences,* 25(1), 277-288, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/60912/738049

Türkiye İhracatçılar Meclisi (2023), *İhracat Rakamları,* https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari, E.T.: 02.02.2023.

Yücel, Y. (2010). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü ve Çin Tehdidi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29(2), 227-250, https://dergipark.org.tr/tr/pub/muiibd/issue/487/4475

6. Ek: Sektörel Sorun ve Potansiyel İş Birliği Alanları Tespit Amaçlı Soru Formu

Adınız-Soyadınız	
Firmanızın/Kurumunuzun Adı/Alanı	
Firmanızın/Kurumunuzun bulunduğu ilçe	
İletişim numaranız	
e-mail adresiniz	
Web site adresiniz	

1a) Mardin'de sektörünüzün temel sorunu nedir?
1b) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?
1c) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümünde Mardin Artuklu Üniversitesi'nden (MAÜ) beklentiniz nedir?

2a) İşletmenizin/Kurumunuzun temel sorunu nedir?
2b) İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?
2c) İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorununun çözümünde Üniversiteden beklentiniz nedir?

3) MAÜ'nün size hangi alanlarda eğitim programı sunmasını talep ediyorsunuz?

4) MAÜ ile hangi projelerde iş birliği yapmak istersiniz?

5) MAÜ'nün size hangi alanlarda saha çalışması/araştırmalar yapmasını talep ediyorsunuz?

6) MAÜ ile başka hangi alanlarda iş birliği yapmak istersiniz?

7) Kalifiye eleman temini için MAÜ'de 'Tekstil Teknolojileri Bölümü' açılmasını ister misiniz?
Evet ☐ Hayır ☐

7) Sektörel/kurumsal sorunların ve çözümlerinin müzakere edileceği 'MAÜ Tekstil Platformu'nda yer almak ister misiniz?
Evet ☐ Hayır ☐

BÖLÜM 6

Geri Dönen Girişimciler; Mardin Tekstil Sektörü

Returning Entrepreneurs; Mardin Textile Sector

Havva Yağcı [1]
Abdulgafur Çelik [2]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
   2.1. Göç ve Tersine Göç Olgusu
   2.2. Mardin'in Sosyo-Ekonomik Göstergeleri
3. Saha Çalışması
   3.1. Yöntem
   3.2. Bulgular
4. Sonuç ve Çözüm Önerileri
5. Bibliyografya
6. Ek: Saha Araştırması Soruları

[1] Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-3422-8594, havvayagci2023(at)gmail.com
[2] Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-5495-9418, abdulgafurcelik(at)artuklu.edu.tr

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, Mardin'de tekstil sektöründe geri dönen girişimcilerin özelliklerinin belirlenmesi ve geri dönüş sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunların tespit edilmesidir.

b) Bulgular: Mardin'e geri dönen girişimcilerin, yerel yatırımcı gibi ele alındıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu girişimciler, kendilerine değer verilmediğini hissetmektedirler. Bu bağlamda; geri dönen girişimciler, yerel aktörler ve karar verici konumundaki bürokratlar arasında iletişim kopukluğu olduğu görülmektedir.

c) Teklifler: Şehirde; girişimciler, merkezî/yerel otorite temsilcileri ve tekstil sektörüyle ilgili aktörler arasında etkin iletişim kanallarının oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Brief information on the chapter

a) Aim: The purpose of this section is to determine the characteristics of the returning entrepreneurs in the textile sector in Mardin and the problems they experience during and after their return.

b) Findings: It is seen that the entrepreneurs returning to Mardin are treated like local investors. Therefore, they feel unappreciated. In this context; a communication gap exists between returning entrepreneurs, local actors, and decision-making bureaucrats.

c) Proposals: Effective communication channels between entrepreneurs, central/local authority representatives, and actors related to the textile sector need to be established in the city.

1. Giriş

Türkiye, özellikle doğu ve batı bölgeleri arasında farklılıkların çok yüksek olduğu ülkelerden biridir. 1950'li yıllardan itibaren ülkenin orta ve doğu bölgelerinden batıdaki illere sürekli bir göç meydana gelmiş olup özellikle İstanbul ve İzmir başta olmak üzere iş imkânlarının daha fazla olduğu şehirler bundan fazlasıyla etkilenmiştir. Son yıllarda göçten en olumsuz etkilenen kent olan İstanbul; başta barınma ve ulaşım maliyetlerinin yüksek olması, ayrıca trafikten kaynaklanan zaman kaybı nedeniyle cazibe merkezi olmaktan gittikçe uzaklaşmaktadır. Bu durum, İstanbul'da imalât sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin başka şehirlere taşınmasına yol açmaktadır. İşletmelerin mekan değişikliğinde son yıllarda özellikle teşvik imkânlarının daha fazla olduğu şehirlerin tercih edildiği dikkati çekmektedir.

Bu bölüm, Mardin'de gittikçe önem kazanmaya başlayan tekstil sektörü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda özellikle Mardin kökenli girişimcilerin diğer şehirlerde elde ettikleri deneyimler ışığında kendi memleketlerinde tesis kurma süreçlerine ve karşılaştıkları sorunlara değinilmekte ve bunların çözümüne yönelik önerilere yer verilmektedir.

2. Literatür Taraması

2.1. Göç ve Tersine Göç Olgusu

Tarih boyunca insanların çeşitli nedenler ile doğup büyüdükleri yerleri terk ederek başka yerlere yerleşmeleri sıklıkla görülen bir durumdur. Kişilerin ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal nedenler ile yer değiştirmelerine 'göç etmek' denmektedir. Göçler, ülke sınırları içinde kırsaldan kente, ya da bir bölgeden başka bir bölgeye olabildiği gibi bir ülkeden başka bir ülkeye de olabilmektedir (Harris&Todoro, 1970: 127).

Göç kavramında esas olan unsur yer değiştirmektir. Göçün yapısı itibariyle iki tür mekan değişiminden söz etmek mümkündür. Birincisinde kişiler kendi istekleri ile yer değiştirirken diğerinde zorunlu olarak göçe maruz bırakılmaktadırlar. Nedeni ne olursa olsun, bireyin mekan değiştirmesi, hem göç alan hem de göç veren şehirlerde işgücü piyasalarında ve toplumsal düzeyde bilgi

aktarımının ortaya çıkmasına neden olduğu gibi üretim faktörlerinde de yer değiştirmeye yol açmaktadır (Levitt, 2001: 54). Özellikle sınır ötesi göç veren mekanlarda ekonomik ve toplumsal şartlar, göç alan mekana göre daha kötü olmasına rağmen göç edenlerin büyük bir kısmının başlangıçta 'geri dönme niyetiyle geçici olarak göç etme' biçiminde yola çıkmalarına karşın bunun her zaman gerçekleşmediği söylenebilir (Stark, 1992).

Son yıllarda dünya genelinde yaşanan ekonomik durgunluk, şehirlerde iş imkânlarının azalmasına ve işten çıkarmalara yol açmıştır. Gidilen şehirlerde iş imkânlarının azalmasının yanı sıra artan yaşam maliyetleri, kişilerin oralarda tutunmasını zorlaştırmakta ve beraberinde göç veren mekanlara geri dönme isteğinin oluşmasına yol açmaktadır. Bu durum, literatürde 'tersine göç' olarak ele alınmaktadır.[3] Fakat yapılan çalışmaların büyük bir kısmının göçün ekonomik etkileri üzerinde yoğunlaştığı; sosyal, siyasal, kurumsal ve psikolojik faktörlerin göz ardı edildiği görülmektedir (Kunuroglu et al., 2016: 4).

Literatürde ağırlıklı olarak emeğin mekan değiştirmesinin etkileri üzerinde durulmakta, girişimciliğin yer değiştirmesi üzerine ise daha nadir çalışılmaktadır. Bu nedenle bölüm kapsamında girişimci geri dönüşü üzerinde durulmaktadır. Bölüm, Mardin'den göç eden fakat daha sonra Mardin'e girişimci olarak geri dönerek tekstil sektöründe faaliyet gösteren kişileri ele almaktadır. Bölümde; öncelikle Mardin'in sosyo-ekonomik özellikleri hakkında bilgi verilmekte, daha sonra geri dönen girişimcilerin dönme süreci ve şehirde karşılaştıkları sorunlar ve kente katkıları tespit edilmektedir. Araştırma, ayrıca Mardin'in kronik sorunu hâline gelen kalkınmada geri kalmışlık konusunda Mardin kökenli girişimcilerin tekrar bölgeye kazandırılması için neler yapılabilir sorusuna yanıt aramaya çalışmaktadır.

2.2. Mardin'in Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

Dicle Bölgesi olarak tanımlanan TRC3 Bölgesi (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt), ekonomik göstergelere göre en alt sıralarda yer almaktadır (DİKA, 2017). Türkiye genelinde son yıllarda işsizlik

[3] Tersine göç ile ilgili zaman konusunda görüş birliğinin olmadığını belirtmek gereklidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. OECD, 2020.

gittikçe artan bir seyir izlemekte ve kronik işsizlik yaygınlaşmaktadır. TRC3 Bölgesi'ndeki işsizlik oranları her dönem Türkiye ortalamasının çok üzerinde seyretmektedir. 2021 yılında Türkiye'de işsizlik oranı %12 iken TRC3 Bölgesi %29.8 ile en yüksek orana sahiptir (TÜİK, 2022).[4]

Türkiye genelinde ekonomik ve sosyal gerekçeler ile kırsaldan şehre, doğudan batıya yönelik bir göç eğiliminden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde artan güvenlik sorunları nedeniyle 1980'li ve 1990'lı yıllarda köylerin boşaltılması sonrasında yoğun bir göç olgusu yaşanmıştır. 1995-2000 yılları arasında bu sebeple göç veren iller arasında Mardin %6.4 oranı ile İstanbul'dan ve Diyarbakır'dan sonra üçüncü sırada yer almıştır (DPT, 2008: 57).

Bu durum Mardin'in nüfusunda dramatik değişikliklere yol açmıştır. 1980 yılında şehirde yaşayan kişi sayısı 564,967 iken 1985 yılında 551,803 kişiye, 1990 yılında ise 477,854 kişiye düşmüştür. Bunun nedeni Tablo 1'de görüldüğü üzere, Mardin'den göç eden kişi sayısının şehre yerleşmeye gelen kişi sayısının çok üzerinde olmasıdır. 1975-1980 arasında Mardin'den göç etme oranı %28.9 iken 1985-1990 yılları arasında %34.75'e, 1995-2000 yılları arasında ise %42.1'e yükselmiştir (DPT, 2008: 23).

Tablo 1. Mardin'e ait göç bilgileri (kişi)

	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Mardin'e göç	22,620	21,281	26,083
Mardin'den göç	40,115	56,031	68,165

Kaynak: DPT, 2008.

Son yıllarda AB'ye uyum sürecinde bölgelerarası gelişme farklılıklarının azaltılması yönünde izlenen politikalarda değişiklikler görülmektedir. Bu kapsamda klasik bölgesel kalkınma teorilerinin yerine 'Yeni Bölgeselleşme' akımı gittikçe önem kazanmaktadır (Hettne&Soderbaum, 1998: 7). Bu yaklaşım ile birlikte

[4] 2019 yılında TRC3 bölgesindeki işsizlik oranı %30.9'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. TÜİK, 2020.

merkeziyetçilikten uzaklaşarak bölgesel ve yerel aktörlere daha fazla yetki ve sorumluluk verilmektedir (Keating, 1998).

Yeni bölgesel kalkınma anlayışında bölgedeki yerel aktörlerin rolü ve önemi gittikçe artmaktadır. Yeni Bölgeselleşme anlayışı, az gelişmiş bölgelere verilen teşviklerin ve desteklerin yanı sıra bölgenin, diğer bölgelere göre rekabetçiliğini artıran etkenler üzerinde durmaktadır. Bu anlayış kapsamında bir bölgenin yatırım açısından cazibe merkezi olabilmesi için 'iç girişimcilik', 'işletmeler arası iş birliği' ve 'kümelenme' gibi yeni kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bölgesel farklılıkların azaltılması yönündeki bu politika değişikliği, şehrin göçler ile kaybedilen beşerî sermayesinin tekrar kazanılmasının önemini açığa çıkarmaktadır. Böylece, göç eden emek sahiplerinin ve girişimcilerin şehre tekrar kazandırılarak bilgi ve beceri akışının sağlanması amaçlanmaktadır (Frederiksen et al., 2016: 359). Bu durum, özellikle şehirden göç edenlerin geri dönmesi konusunda aktif çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

3. Saha Çalışması

3.1. Yöntem

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde son yıllarda tekstil yatırımları artmaktadır. Bu kapsamda Mardin'de ve çevresinde yer alan tekstil işletmelerinin şehrin istihdamına büyük katkısı olduğu görülmektedir. Mardin'de sektörün istihdam kapasitesi 2022 yılı sonu itibariyle 40 bin civarındadır.[5]

Araştırma kapsamında Mardinli olup çeşitli nedenler ile şehirden göç eden fakat daha sonra geri dönerek tekstil sektöründe faaliyet gösteren 4 girişimci ve bir profesyonel yönetici ile derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Araştırmaya KOBİ statüsündeki işletmeler dahil edilmiştir. Ekim 2022 tarihinde üretim yapılan işletmelerde 'yüz yüze' gerçekleştirilen çalışmaya dahil olan girişimcilerin yaş ortalaması 45'tir. Bu kişilerin tamamı Mardin'de doğmuştur. Bununla beraber, katılımcıların bilgileri gizli tutulmuş ve değerlendirmelerde onları işaret edebilecek unsurlardan kaçınılmıştır.

[5] Ahmet Azun, Mardin Tekstil Sanayicileri Derneği Başkanı, Mülakat: Havva Yağcı, Abdulgafur Çelik, 15 Kasım 2022.

3.2. Bulgular

Zorunlu göçe maruz kalan kişiler, göç öncesi yapılan araştırma sürecini yaşamadan ve herhangi bir ön beklentiye sahip olmadan yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bu süreçte zorunlu göçe maruz kalan kişilerin hayat tecrübeleri kendi isteği ile göç eden kişilerden farklıdır (Öztürk&Altuntepe, 2011: 1598). Mardin'e geri dönen girişimcilerin büyük bir kısmının çok genç yaşta aileleri ile birlikte zorunlu göçe tâbi tutuldukları ve yaşadıkları şehri görmeden Mardin'den ayrıldıkları tespit edilmiştir. Bu durumu, katılımcılardan biri şu şekilde izah etmektedir:

> *"İstanbul'a 1990'lı yıllarda güvenlik nedeniyle boşaltılan köyümden 16 yaşında gittim. O zamana kadar Mardin merkezi görmemiştim bile. Daha önce hiç şehirde yaşama deneyimim olmadan kendimi büyük kentte buldum. Böylece daha evvel şehre yerleşmiş olan akrabaların ve tanıdıkların yakınında ev kiralayarak yaşamaya başladık."*

Girişimcilik üzerine oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. KOBİ sahipleri üzerine yapılan araştırmalarda, bu girişimcilerin önce bir işçi olarak mesleğe adım attıkları, işi her yönüyle öğrendikten sonra kendi işletmelerini kurdukları, ortak bir bulgudur. Bu kişiler, karakterleri gereği ücretli olarak çalışmaya devam etmek yerine kendi işlerini kurma yönünde davranış sergilemektedirler (Frederiksen et al., 2016: 360). Göçmen girişimcilerin geri dönüşleri konusunda yapılmış çalışmalar oldukça yeni olup bunlara göre, daha önce ücretli olarak bir yerde çalışıp işi öğrenerek kendi işletmesini kuran göçmenlerin geri dönme konusunda daha esnek oldukları ileri sürülmektedir (Dustmann, 2003: 354). Bu durum, yapılan araştırmada da desteklenmektedir. Bazı katılımcılar, yaşadıkları bu deneyimleri şöyle izah etmektedirler:

> *"Babam müteahhitlik yapıyordu. Ailemin diğer fertleri ticaret ile uğraşıyordu. Ben, babamla çalışmak yerine meslek öğrenmek için özellikle tekstile girdim. Yaşım küçüktü, tecrübem azdı. Ben bu yolu seçtim."*

"Ailecek İstanbul'a gittik. Rastgele işe girdim ve hedef belirledim kendime. 16 yaşında merdiven altı bir yerde mesleğe başladım. 17 yaşına kadar çıraklık yaptım. Bir yıl sonra makine operatörlüğünü öğrendim. 35 çeşit makine var. Makineci oldum. 18 yaşında ustabaşı oldum. Askerden sonra aynı yerde işe başladım. Kesimhaneden başlayıp çeşitli bölümlerde şef olarak çalıştım. 15-16 yıl sonra aynı iş yerinde imalât müdürü oldum."

Mardin'de tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmeler fason imalât yapmakta olup kendi markaları ile üretim gerçekleştirme oranları dikkate alınmayacak kadar azdır. Bu durum özellikle fason üretim yapılan işletmenin çalışma prensiplerinin benimsenmesine ve o şirketin adımlarının takip edilmesine yol açmaktadır. Öncelikle yurtiçi firmalara fason imalât gerçekleştiren işletmelerin, üretim gerçekleştirdikleri firmaların yönetim kültürünü ve organizasyonunu benimsedikleri dikkati çekmektedir. Bir anlamda uzun yıllar boyunca fason üretim yaptıkları işletmeler ile büyümekte, öğrenmekte ve gelişmektedirler. Bu durumu 21 yıldır Türkiye'nin önde gelen firmalarından X Tekstil'e fason üretim gerçekleştiren bir girişimci şu şekilde izah etmektedir:

"Türkiye'nin önde gelen firmalarından X Tekstil'in firma sahibini takip ettik, rol model olarak aldık. Dile kolay, 2001'den beri onlarla beraber yol aldık. Dostane, güvene dayalı bir ilişkimiz var. Bu firmanın %43 kapasitesini bize ayırmış durumdalar. Şu anda bizim işletmenin üretiminin %90'ı bu firmaya yöneliktir."

Yeni bölgesel kalkınma anlayışının temel unsurlarından biri 'kümelenme' yaklaşımıdır. Kümelenme, birbiri ile ilişkili olan işletmelerin bir arada toplanmasıdır. Sektördeki öncü işletmelerin bulunduğu şehirlerde o kurumu desteklemeye yönelik çok sayıda küçük ve orta ölçekli girişim de aynı yerde kurulmaktadır. Kümelenme yaklaşımına göre, işletmeler gerek birbirleriyle gerekse bölgedeki diğer aktörler olan üniversiteler, kamu kurumları ve kuruluşları ile yakından iş birliği içinde olarak belirgin bir rekabet üstünlüğü elde ederler. Bir arada bulunan işletmeler, birbirleri ile

rekabet ederken aynı zamanda yakın ilişkiler nedeniyle birbirlerinden daha hızlı öğrenmekte ve iyi örnekler kolayca görülerek uygulanmaktadır (Porter, 1998).

İşletmelerin bir arada olması, işlem maliyetlerinin azalmasına ve verimlilik artışına da yol açmaktadır. Kümelenme yaklaşımında güvene dayanan ilişkiler nedeniyle kişisel bilgi, birikim ve beceriler diğer işletmelere daha kolay aktarılmakta ve bir noktada birbiri ile rekabet ederek büyüyen kurumlar yerine iş birliği içinde büyüyen girişimler olgusu ortaya çıkmaktadır.

İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde artan kapasite artırımı ve yüksek üretim maliyetleri nedeniyle büyümek isteyen işletmeler, bu aşamada yeni şube kurmak veya üretim merkezlerini taşımak istediklerinde mekan arayışı gündeme gelmektedir. Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı, yerel yönetimlere ve STK'lara büyük bir rol yüklemektedir. Bu kapsamda yerel aktörlerin bölgeye yatırımcı çekerek kümelenme sağlama konusunda daha girişken ve aktif oldukları dikkati çekmektedir. Mardin'de bulunan tekstil işletmelerinin bir kısmının İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde yer alan şirketlerin uzantıları olduğu görülmektedir. Bu durumu, bir girişimci aşağıdaki şekilde izah etmektedir:

> *"Diyarbakır'da yerel ve merkezî yönetimler tarafından uygulanan kümelenme politikaları daha başarılıdır. Bu kapsamda orada iş kurmamız için bize de teklif geldi. Diyarbakır haricinde Türkiye içinden çeşitli OSB temsilcileri ile yerel yönetimler oralarda iş kurmamız için düşük maliyetli ya da ücretsiz yer tahsis etmek istediler*."

Geri dönen girişimciler ile ilgili yapılan araştırmalarda, dönme nedeni olarak parasal olmayan unsurlar öne çıkmaktadır. Burada; piyasaya yakınlık, ailenin isteği ve altyapı imkânları gibi unsurlar dikkati çekmektedir (Frederiksen et al., 2016: 376). Bu noktada özellikle güçlü aile bağları, memleket aidiyeti, akrabalık ilişkileri gibi nedenler ön plana çıkmaktadır (Gmelch&Delanay, 1979: 155). Mardin'de geri dönen girişimcinin karar verme sürecine bakıldığında, doğup büyüdüğü yere katkı sağlama isteğinin önemli olduğu görülmektedir. Bu durumu bir girişimci şu şekilde açıklamaktadır:

"Bir şekilde buradan gittik. İstanbul'daki işi büyütme konusu gündeme geldiğinde Karadeniz Bölgesi'ndeki bir ilçenin OSB başkanı bizi çağırdı. Şirket için arsa ve mekan göstermelerine rağmen memlekete geldik. Sigorta muafiyeti cazip geldi. Çözüm süreci büyük rahatlık. Ama en önemlisi 'memleket sevdası' ve 'ahde vefa'."

Geri dönen girişimcilerin sahip oldukları 'sosyal sermaye' mekandan bağımsız olarak işlerini yapabilmelerine imkân vermektedir. Ülke içinde ve dışında ortakların olması, işletmelerin hareket alanlarını genişletmelerine ve daha bağımsız kararlar verebilmelerine yol açmaktadır (Saxenian, 2006). İhracata yönelik üretim yapan işletme sahiplerinin gerek yurtiçi gerekse yurt dışı piyasalarda iş yapabilme konusunda detaylı bilgilere sahip oldukları görülmektedir. Bu durum yabancı firmalara fason üretim gerçekleştiren orta ve büyük ölçekli işletme sahipleri tarafından "fabrikayı her yere taşıyabilecekleri" biçiminde dile getirilmektedir. Geri dönen girişimciler, göç ettikleri yerlerde elde ettikleri iletişim ağlarını daha sonraki süreçlerde de devam ettirmektedirler (Stuart&Sorenson, 2003: 183).

Girişimcinin memlekete geri dönme isteğine karar verdikten sonraki süreçlere bakıldığında çeşitli sorunlar ile karşılaştıkları dikkat çekmektedir. Bunlardan en önemlisi, diğer bir bölgeye yatırım yapması için bizzat aranan ve kolaylık sağlanan girişimciye, kendi memleketinde böyle bir imkânın sağlanmamasıdır. "Şehirden sizlere geri dönüş konusunda bir talep, yardım vs. girişimde bulunuldu mu?" sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında bütün katılımcıların benzer şeyler söyledikleri görülmektedir:

"Kurumlar duyarsız, görmezden gelmeler çok ve ilgi zayıf. İlk başta yatırımcıya sahip çıkılması gerekiyor. Hele hele yerli yatırımcıya destek az. Yerlilere karşı 'kıskançlık', yerli olmayan yatırımcılara ise 'hayranlık' mevcut."

"Mardin'de 'yerel yatırımcı dezavantajlı' diyebiliriz. Batı orijinli girişimciler geldiğinde onlara büyük saygı gösteriliyor ama yerel yatırımcıya saygı çok az. Bize yardım etmesi gerekenler destek olmuyorlar. Yardım etmesi gerekenler linç ediyorlar."

Tersine göç ile ilgili yapılan araştırmalarda, göçmenin geri dönüşünde etkili olan faktörler arasında bir bütün olarak ailenin ve özellikle çocukların bu karara nasıl yaklaştığı önemli bir değişken olarak belirtilmektedir. Göçmenin eşi olan kadın aynı ülkeden veya bölgeden ise daha az sorun görülmekte, aksi takdirde dönme kararı alınmamakta ya da evlilikte ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ailedeki çocuğun durumu da geri dönme kararını etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Okul öncesi çocuğu olan göçmenler, geri dönüşte çok büyük bir sıkıntı yaşamaz iken ergen yaşta çocuğu olanlar onun yeni yere uyum sağlaması noktasında büyük sıkıntı yaşamaktadırlar (Gmelch, 1980: 145). Bu konuda geri dönen girişimcilerin tamamının bölgeden kadınlar ile evli olması dikkate değerdir. Girişimciler "Bölgeden olmayan kadınlar ile evli olan Mardinli iş adamlarının, Mardin'e yatırım yapabileceklerini ama şehre yerleşmeyeceklerini" ifade etmişlerdir.

Kalkınmada geri kalmış bölgelerde faaliyette bulunan işletmelerde profesyonel yönetici eksikliği önemli bir sorundur. Profesyonel yöneticiler daha yüksek ücretler teklif edilmesine rağmen özellikle eşlerden ve çocuklardan dolayı geri kalmış bölgelere yerleşme konusunda çekimser davranmaktadırlar. Mardinli olup şehre yatırım yapmayı düşünen girişimcilerin nitelikli yönetici bulma konusunda sıkıntı yaşadıkları aşikârdır. Nitelikli yöneticilerin bölgeye gelmesi konusunda ailenin etkisi önemlidir. Bu konuda tekstil sektöründe üst düzey yöneticilik yapan bir katılımcının söylediği dikkate değerdir:

> *"Şehre yatırım yapacak işletme sahibi İstanbul'da aldığım maaşın 1.5 katını teklif etti. Bunun haricinde Mardin'e gelmem için kira, taşıt, tatil vs. bütün masraflarımı karşıladı. Aynı dönemde Mısır'da yönetici olmam için İstanbul'da aldığım maaşın üç katı teklif edilmişti. Babamın zoruyla buraya geldim."*

Modern işletmelerin başarılı olabilmesi için fırsatları önceden görmeleri ve ticarî ağlarının iyi olması gereklidir (Wright, 2012: 8). Göçmen girişimcilerin yeni yerleştikleri yerlerde hemşehri ve akrabalar ile kurdukları 'güçlü bağlar' ile iş dünyasında kurdukları 'zayıf bağları' harmanladıkları dikkati çekmektedir. Bu kapsamda iş dünyasında diğer girişimciler ve yöneticiler ile kurulan zayıf bağlar, kişilerin fırsatlardan haberdar olup faydalanmasına yol açarken, aynı zamanda bilginin piyasadaki diğer aktörlere

aktarılmasında aracı rolü de görmektedir (Elfring&Hulsink, 2004).[6] Bu bağlamda, gerek tedarik zincirindeki aktörler gerekse potansiyel müşteriler ve yanı sıra fason üretim yaptıkları küresel şirketler, Mardin'e geri dönerek tekstil sektöründe iş kuran girişimcilerin öğrendikleri bilgileri aktarma konusunda önemli fonksiyon üstlenmektedirler.

Geri dönen göçmenlerin başarısını etkileyen unsurlardan biri, güçlü sosyal ilişkileridir. Eleman bulma, işletmenin kurulacağı yerin tespiti ya da müşteri çekme gibi konularda mekan ile güçlü ilişkiler fayda sağlamaktadır (Sagmo, 2015: 110). Geri dönen girişimciler, geldikleri şehirlerde kadınların işgücüne katılmasıyla birlikte toplumsal yapının değişmesine katkıda bulunmaktadırlar (Sinatti, 2019: 618). Mardin'de kurulan tekstil işletmelerinin başlangıçtaki en önemli sıkıntısı kalifiye eleman konusunda olmuştur. Bunun çözümünde işletmeyi kuran ya da idare eden kişilerin bizzat rol aldığı dikkati çekmektedir. Mardin'e geri dönen girişimciler ve profesyonel yöneticiler, sektörün ihtiyaç duyduğu iş gücünü sağlama konusunda kadınları işe alarak bölgedeki hakim toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu durum, geri dönen girişimciler ve profesyonel bir yönetici tarafından aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

> *"Biz İstanbul'dan dönen ilk fabrikaydık. Personel sıkıntısı yoktu, kalifiye eleman sorunu vardı. Bizim çalışma sistemimize uyamayan personeli ya biz işten çıkarıyorduk ya da kendisi ayrılıyordu. Çalışan kadın sayısı azdı. Civar köylere çıkıp muhtarlar ile konuştum. Onlara "Tekstil işletmesi kurduk" deyince muhtar "Siz kafayı mı yediniz?" dedi. Muhtara "Sana zahmet topla insanları konuşayım" dedim. Şalvarlı ve kasketli amcalar geldi. Onlara "Kızlar gelsin, çalışsın" dedim. Çalışma koşullarından; asgarî ücret, SGK primi gibi unsurlardan bahsettim. Sonra köylüleri bir heyet olarak fabrikaya davet ettim. Ama fabrika girişindeki güvenlik personeline bir şey söylemedim. Amacım onları kapıda bekleterek ellerini kollarını sallayarak içeri girilemeyeceğini göstermekti. Kapıda uzunca bir süre beklemelerine rağmen içeri giremeyen heyet, kadınların fabrikada güvende olacağına inandı ve böylece kızlarını işe göndermeye karar verdi."*

[6] Güçlü ve zayıf bağlar ile ilgili olarak kesinleşmiş bulgular mevcut değildir. Her iki bağın da işletme performansını pozitif etkileyen yönleri konusunda çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Güçlü ve zayıf bağlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rowley et al., 2000.

Bazı durumlarda girişimcilerin hemşehrilik ya da akrabalık ilişkileri kapsamında güçlü bağlarının bulunması, işletme için negatif bir özellik taşımaktadır (Gargiulo&Benassi, 1999: 300). Girişimciden eş, dost ve akrabalık ilişkileri nedeniyle kendilerine ayırımcılık yapılmasını bekleyen kişilerin fazlalığı işletme sahipleri ve yöneticileri üzerinde ağır baskı oluşturmaktadır (Sagmo, 2015: 109-122). Mardin'e geri dönen girişimcilerin eleman seçimi ve eğitimi sırasında daha profesyonel bir insan kaynakları yönetimini tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum, bir katılımcı tarafından aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

> *"Buraya 2011 yılında geldim. Ben kurumsal bir yerden kurumsal olmayan bir yere geldim. Fabrikada bir hafta gözlem yaptım. Gelen herkesi işe almışlar. İlk haftanın sonunda faydasız, disiplinsiz ve katkısı olmayan 30 kişiyi işten çıkarmak durumunda kaldım. İlk işe alımlarda işe başvuranlar ile ben konuştum."*

Bilgi transferine dair yaygın inanç, bu konuda etkinlik derecesinin, kişilerin bilgilerinin çeşitliliğine ve kurumların bunları nasıl idare ettiğine bağlı olduğu yönündedir. Geri dönen işletme sahipleri ve profesyonel yöneticiler daha önceki bilgilerini, birikimlerini ve deneyimlerini de yanlarında getirmekte ve bölgedeki iş yapma kültürünün değişmesine olumlu yönde katkı sağlamaktadırlar. Bu durum bir katılımcı tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

> *"Tekstil sektörü bölgede çalışma kültürünü değiştirdi. Fazla mesai verdiğimiz zaman insanlar şaşırıyorlardı. Maaşların bankaya yatırılması, sigorta yapılması, fazla mesai ücretinin ödenmesi gibi pratikler geri dönen işletmelerin şehre kazandırdığı tecrübelerdir. Tekstil sektöründe çalışan kişilerin diğer sektörlere göre daha fazla imkâna sahip olması, şehirdeki diğer işletmelerin de dönüşümünü zorunlu kıldığından bazı sektörlerin bundan rahatsız olduğunu söyleyebiliriz."*

Geri dönen göçmenler uzunca bir süre göç ettikleri mekanda kalmaları durumunda gittikleri yerin kültürünü ve

davranışını benimsemektedirler (Sagmo, 2015: 122). Geri dönen girişimciler memleketlerine döndüklerinde işlerin hâla değişmemiş olması ve babadan kalma usuller ile yapılma yönündeki ısrardan şikayetçidirler (Gmelch, 1980: 144). Bunlar, döndükleri yerdeki bürokratların tutumundan; rüşvet, yolsuzluk ve adam kayırma gibi olumsuzluklardan sıklıkla şikayet etmektedirler. Bu durum bazı katılımcılar tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

> *"Devlet destekleri önemlidir. Biz kişilere bağlı kalmıyoruz. Devlet imkânları ile bize %50 ortak olmaya çalışıyorlar. Bilgi birikimi, sermayesi olmayan kişiler, bize dolaylı ortak olmaya çalışıyorlar. Finansal erişimde eşitlik yok, haksız rekabet var."*

Geri dönen göçmenlerin daha iyi yaşam standardına, daha geniş bir iletişim ağına sahip olmaları göçmenlik tecrübesine sahip olmayan hemşehrileri ile aralarında sorun yaşanmasına yol açmaktadır (Gmelch&Delaney, 1979: 163). Bir katılımcı, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> *"Bölgede yatırım yapanlar, dışarıdan gelenleri el üstünde tutarken, yerelde birbirlerine çelme takarlar. Diğer bölgelerde bu yok. Bu bölgede, Mardin, Batman ve Siirt haricinde feodal yapının etkisi azaldı. Şehirde feodal yapının etkisi fazla ama bunu biz yavaş yavaş kırıyoruz."*

Az gelişmiş bölgelerin kalkınmasında, geleneksel kalkınma yaklaşımında ön plana çıkan dışardan yatırımcı çekmek için devlet teşviklerinin kullanılması uygulamasının başarılı olamadığı görülmektedir. Yeni bölgesel kalkınma anlayışı bu durumun farkında olup, yerelleşme ve bölge insanının yatırım yapması konularına yoğunlaşmaktadır. Araştırmaya katılan geri dönen girişimcilerin tamamı da bu yaklaşımın Mardin'de geçerli olmadığı konusunda hemfikirdir.

Yeni bölgesel kalkınma anlayışı kapsamında yerel aktörlerin etkisinin artırılması önem kazanmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar, bu modelin Mardin'de başarılı olamayacağını ve hibrit bir modelin uygulanması gerektiğini belirtmektedirler:

“Mardin kökenli çok sayıda girişimci var ama hiç biri gelmez. Merkezî yönetim aktörleri sorunu çözme konusunda daha istekli olabiliyor. Kimi yerel aktörler işe çelme takmak isteyebiliyor.”

“Mardinliler buraya gelmez. Devletin altyapı yatırımı yok. Ama en önemlisi yerelleşme bizde dezavantaj. Liyakat sahibi insanlar yönetimlere gelirse büyük avantaj ama tersi çok kötü. Tarafsız olanlar gelirse çözüm üretilir.”

4. Sonuç ve Çözüm Önerileri

Dicle Bölgesi’nde yer alan Mardin başta olmak üzere diğer şehirler, sosyo-ekonomik açıdan Türkiye’de en alt sıralarda yer almaktadırlar. Geçmiş yıllarda izlenen geleneksel kalkınma politikalarının başarısız olduğu aşikârdır. Şehirde 1980’li yıllardan itibaren görülen kitlesel göçün nitelikli nüfusun kaybına yol açtığı görülmektedir. Bununla birlikte Mardin’den gidip diğer şehirlerde farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve kendini ispatlayan ciddi bir işgücü potansiyeli bulunmaktadır.

Yeni bölgeselleşme politikaları kapsamında az gelişmiş bölgelerdeki ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesi ve sorunların çözümü için yerel aktörlere büyük önem verilmektedir. Bu kapsamda; merkezî yönetim temsilcileri, yerel yöneticiler, girişimciler, STK’lar, dernekler ve vakıflar, kamu kurumları ve kuruluşları ile finansal kurumların aktif bir iş birliği içinde olmaları ve uyum içinde çalışmaları şarttır. Bu çerçevede, Mardin’den diğer şehirlere göçen bu kişilerin dikkate alınması ve şehre katma değer sağlamaları yönünde aktif politikaların izlenmesi gereklidir.

Mardin’in de içinde bulunduğu kalkınmada öncelikli bölgelere verilen devlet desteklerinin ve teşviklerin, bu girişimcilerin şehre geri çekilmesinde aktif olarak kullanılması gereklidir. Bu kapsamda Mardin’e geri dönen girişimcilerin özelliklerinin bilinmesi ve onlardan elde edilen verilerin bu politikaların oluşturulmasında dikkate alınması gereklidir. Günümüzde girişimciler; küresel vatandaş olarak ele alınmakta, hem ülkeler hem de şehirler, iş

oluşturarak istihdamın artmasına katkı sağlayan bu kişileri çekebilmek için büyük rekabet içine girmektedirler. Öncelikle, diğer şehirlerde bulunan hemşehri dernekleri ve şehre geri dönen girişimcilerin sahip olduğu bilgi ağları kullanılarak Mardin kökenli beşerî sermaye potansiyelinin tespit edilmesi gereklidir.

Girişimcilerin, yeni bir yatırım yapacaklarında yer seçimi konusunda her ne kadar maliyetleri dikkate alsalar da benzer masraflar söz konusu olduğunda tercihlerini 'kendi memleketleri' yönünde yapma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Yapılan görüşmelerde, tespit edilen en önemli sorun olarak 'değer görme, dikkate alınma, danışılma' gibi hususların dile getirildiği gözönünde bulundurulduğunda, girişimcilere değer verilmesinin ve onların tecrübelerinden ve görüşlerinden aktif bir şekilde yararlanmaya yönelik 'danışma meclisleri' oluşturulmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Geri dönen girişimciler başta olmak üzere şehrin istihdamına katkı sağlayan kişiler ile kentteki merkezî ve yerel kurumlar ve kuruluşlar arasında ciddi bir iletişim kopukluğu olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunun çözümüne yönelik özellikle Valilik, Üniversite, KOSGEB, DİKA ve Odalar/Borsalar olmak üzere bütün resmî ve sivil birimler arasında iletişimi ve iş birliğini geliştirmeye yönelik bir yapının/platformun oluşturulması gereklidir.

Geri dönen girişimcilerin, geldikleri yerlerde edindikleri tecrübeleri aktarma konusunda hevesli oldukları görülmektedir. Yapılan görüşmelerde, girişimcilerin 'birlikte büyümenin' önemini kavramış oldukları dikkati çekmektedir. Bu kapsamda, özellikle kurumsallaşma yönünde başarı gösteren girişimcilerin 'iyi örnek' olarak tecrübelerini aktaracakları ve sürekli bir bilgi alışverişinin gerçekleşeceği organizasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölgede feodal düzenin etkisinin yavaş yavaş kırılmaya başlandığı, buna karşılık Mardin'de feodalitenin hâla etkin olduğu konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu noktada adam kayırmacılığın önlenmesi ve geri gelen girişimcilerin önünün kesilmemesi gereklidir.

Mardin'in ülkedeki birçok şehre göre daha genç bir nüfusa sahip olması, kent açısından bir avantaj olarak ele alınmalıdır. Geri gelen girişimcilerin bunu bir avantaj olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda bu girişimcilerin faaliyete geçirecekleri işletmelerde ihtiyaç duyacakları personelin eğitimi başta olmak üzere, üniversite-sanayi iş birliğinin geliştirilmesi gereklidir.

Bu bölüm, literatürde yeni yer almaya başlayan girişimci geri dönüşü konusunda yapılmış bir pilot çalışma olarak ele alınabilir. Girişimcilerin geri dönüşünü teşvik etmek, bölgesel farklılıkların azaltılmasına ve şehrin ülke ekonomisindeki rekabetçiliğinin artırılmasına imkân sağlayacaktır. Bu kapsamda, yeni araştırmaların teşvik edilmesi gereklidir. Tabiî bu araştırmaların, meselenin sadece ekonomik değil diğer boyutlarına yönelik olarak da gerçekleştirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

5. Bibliyografya

DİKA (2017). *İstatistiklerle TRC3 Bölgesi*. https://www.dika.org.tr/dokumanflipbook/istatistiklerle-trc3-bolgesi/26/4, E.T.: 10.11.2022.

DPT (2008). *Türkiye'de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri: 1965-2000.* https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiyede_Ic_Gocler_ve_Goc_Edenlerin_Nitelikleri_1965-2000.pdf, E.T.: 10.11.2022.

Dustmann, C. (2001). *Return migration, wage differentials, and the optimal migration duration.* IZA Discussion Papers. No. 264, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn https://www.econstor.eu/bitstream/10419/21114/1/dp264.pdf

Elfring. T.; Hulsink, W. (2004). *The strong versus weak tie effect on entrepreneurial processes: ICT-start-ups in the Netherlands.* Paper for 20th EGOS conference, Ljubljana, Slovenia, July 1-3, https://edepot.wur.nl/45571

Frederiksen, L.; Wennberg, K.; Balachandran, C. (2016). Mobility and entrepreneurship: evaluating the scope of knowledge-based theories of entrepreneurship. *Entrepreneurship: Theory&Practice*, 40(2), 359-380. http://dx.doi.org/10.1111/etap.12223

Gargiulo, M.; Benassi, M. (1999). *The dark side of social capital*. in R.T.A.J. Leenders; S.M. Gabbay. (Eds.), Corporate social capital and liability (298-322), Boston: Kluwer Academic Publishers.

Gmelch, G. (1980). Return migration. *Annual Review of Anthropology*, 9, 135-159, https://doi.org/10.1146/annurev.an.09.100180.001031

Gmelch, G.; Delaney, L. (1979). Irish return migration: the sociodemographic characteristics of return emigrants. *Papers in Anthropology*, 20, 155-166.

Harris, J.R.; Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 70, 126-142, https://www.aeaweb.org/aer/top20/60.1.126-142.pdf

Hettne, B.; Soderbaum, F. (1998). The new regionalism approach. *Politeia*, 17(3), 6-21. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2399180#:~:text=The%20new%20regionalism%20is%20a%20comprehensive%2C%20multifaceted%20and%20multidimensional%20process,economic%20policies%20and%20political%20regimes

Keating, M. (1998). *The new regionalism in Western Europe: Territorial restructuring and political change*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.

Kunuroglu, F.; van de Vijver, F.; Yagmur, K. (2016). Return migration. *Online Readings in Psychology and Culture,* 8(2), https://doi.org/10.9707/2307-0919.1143

Levitt, P. (2001). *The transnational villagers*. Berkeley: University of California Press.

Öztürk, M.; Altuntepe, N. (2011). Türkiye'de kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması. *Journal of Yasar University*, 311, 1587-1625. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19123/202932

OECD (2020). *Sustainable reintegration of returning migrants: A better homecoming*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/5fee55b3-en

Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition, *Harvard Business Review*, November-December, 77-90. http://biblioteca.fundacionicbc.edu.ar/images/d/de/Clusters_1.pdf

Rowley, T.; Behrens, D.; Krackhardt, D. (2000). Redundant governance structures: An analysis of structural and relational embeddedness in the steel and semiconductor industries. *Strategic Management Journal*, 21, 369-386. https://www.jstor.org/stable/3094192#metadata_info_tab_contents

Sagmo, T. H. (2015). *The role of social capital in post-conflict business development: perspectives from returning migrants in Burundi*, in L. Akesson and M. Eriksson-Baaz. (Eds.), Africa's return migrants: the new developers? (109-129), London: Zed Books.

Saxenian, A. (2006). *International mobility of engineers and the rise of entrepreneurship in the periphery*. WIDER Research Paper No. 2006/142, Research Paper No.2006/142, https://creativeclass.typepad.com/thecreativityexchange/files/Saxenian_WIDER_2006.pdf

Sinatti, G. (2019). Return migration, entrepreneurship and development: Contrasting the economic growth perspective of Senegal's diaspora policy through a migrant-centred approach. *African Studies,* 78(4), 609-623, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00020184.2018.1555310

Stark, O. (1992). *The Migration of Labour*, Oxford: Blackwell.

Stuart, T. E.; Sorenson, O. (2003). Liquidity events and the geographic distribution of entrepreneurial activity, *Administrative Science Quarterly*, 48(2), 175-201. https://www.jstor.org/stable/3556656#metadata_info_tab_contents

TÜİK (2020). *İşgücü istatistikleri, 2019.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2019-33784, E.T.: 20.12.2022.

TÜİK (2022). *İşgücü istatistikleri, 2021.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2021, E.T.: 10.11.2022.

Wright, M. (2012). *Entrepreneurial mobility, resource orchestration and context.* In F. Welter; D. Smallbone, Van Gils. (Eds.), Entrepreneurial processes in a changing economy. Frontiers in European entrepreneurship research (6-24), London: Edward Elgar.

6. Ek: Saha Araştırması Soruları

1. Kendinizi tanıtır mısınız?
2. İşyerinizi kurmaya nasıl karar verdiniz?
3. İşyerinizi kurarken karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
4. İşyerinizi kurma sürecinde ve sonrasında herhangi bir destek aldınız mı?
5. Üretim süreçleriniz hakkında bilgi verir misiniz?
6. Yerel ve merkezî aktörler ile ilişkileriniz nasıldır?
7. Kurumsallaşma hakkında ne düşünüyorsunuz?
8. Aileniz buraya yerleşmenize nasıl baktı?
9. Mardin'in avantajları ve dezavantajları nelerdir?
10. Şehirden sizlere geri dönüş konusunda bir talep, yardım vs. girişimde bulunuldu mu?
11. Sektörünüzle ilgili fırsatlar ve tehditler nelerdir?

BÖLÜM 7

Sektörel Krediler ile Ekonomik Büyüme İlişkisi; Mardin İli Örneği

Relationship between Sectoral Credits and Economic Growth; The Case of Mardin

Ömer Fazıl Emek [1]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
3. Ekonometrik Analiz
   3.1. Veri ve Metodoloji
   3.2. Bulgular
4. Değerlendirme ve Sonuç
5. Bibliyografya
6. Ek: Ekonometrik Analizde Kullanılan Veriler

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Neriman ve Celal Özel Nusaybin MYO, Dış Ticaret Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-4429-8892, omerfazilemek(at)artuklu.edu.tr, ofemek(at)gmail.com

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, Mardin ilinde ticarî bankalar tarafından imalât sanayii alt sektörlerine kullandırılan ticarî krediler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir.

b) Bulgular: Mardin'de toptan ticaret ve komisyonculuk, metal ana sanayii ve işlenmiş maden üretimi sektörlerine kullandırılan ticarî kredilerden sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü; gıda, meşrubat ve tütün sektörlerine kullandırılan ticarî krediler ile sanayi üretim endeksi arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

c) Teklifler: Nedensellik ilişkisi olan sektörlere sağlanan ticarî kredilerin istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi, nedensellik ilişkisi çıkmayan diğer alt sektörlere sağlanan kredilerin ise verimli kullanılıp kullanılmadıklarının araştırılması gerekmektedir.

Brief information on the study

a) Aim: The aim of this chapter is to examine the relationship between commercial loans extended by commercial banks to manufacturing industry sub-sectors and economic growth in Turkey and Mardin province.

b) Findings: In Mardin, it has been determined that there is a one-way causality running from commercial loans extended to wholesale trade and brokerage, metal main industry, and processed mineral production sectors to the industrial production index. In addition, it has been determined that there is a bidirectional causality between commercial loans extended to the food, beverage, and tobacco sectors and the industrial production index.

c) Proposals: Commercial loans provided to sectors with a causal relationship should be continued in a stable manner. It should, however, be examined whether the loans provided to other sub-sectors that do not have a causal relationship are used efficiently or not.

1. Giriş

Geniş ve derin tarihi ile sayısız medeniyetlere ev sahipliği yapan Mardin; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda her daim cazibe merkezi konumunda bir kent olmuştur. Mezopotamya ovasının büyük ve verimli tarım arazilerine sahip Mardin'in ekonomisini ve ana geçim meşguliyetini ekseriyetle tarım ve tarımsal ürünler temellendirmiştir. Buna rağmen tarımsal alan ve verimlilik açısından potansiyelini günümüzde dahi tam olarak sergilemekten uzaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP)'nin uzun yıllardır tamamlanamamış olması, bu büyük tarımsal potansiyelin açığa çıkması yönündeki engellerin başında gelmektedir. Tarımsal faaliyetlerin yanında Mardin, eşsiz tarihî zenginlikleri ile son dönemlerde yıldızı parlayan bir kültür turizm destinasyonudur. Açık hava müzesi görünümü sunan tarihî kent çok sayıda yerli-yabancı ziyaretçi çekmektedir. Bu ilgi, canlı bir turizm sektörünün oluşmasına ve şehirde yaşayanlar açısından bu sektörün bir geçim kaynağı hâline gelmesine yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda sektöre ciddi anlamda teşvikler verilmeye ve yatırımlar yapılmaya başlanmıştır.

Mardin'de sanayi ise köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Tarihî kaynaklardan Mardin'in İslam Uygarlığı döneminde bakır atölyelerinin, Selçuklu döneminde dokuma sanayisinin geliştiği (Boz, 2016); Mardin'de dokunan kumaşların Osmanlı saraylarında kullanıldığı; Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ipek, kadife ve pamuktan oluşan 3,000 dokuma tezgahının bulunduğu; Cumhuriyet dönemi 1927 sanayi sayımında 881 sanayi işletmesi ve 3,611 çalışanının olduğu bilinmektedir. 1970'li yıllara kadar bu alanda yeterli yatırımlar yapılmamış olsa da günümüzde Mardin'deki sanayileşmenin yapısı kamu yatırımları desteğiyle gerçekleşmiş; Kamu İktisadî Kuruluşları, Kalkınma Bankası ve İl Özel İdaresi öncülüğünde çeşitli sanayi tesisleri inşa edilmiştir. Çimento, iplik, boru, kireç, yem ve fosfat işletmeleri bunlardan en önemlileridir. 1990'dan sonra Organize Sanayi Bölgesinin ve Serbest Bölgenin kurulması ise şehrin sanayileşmesi anlamında atılan en önemli adımlardandır. Günümüzde 500 civarındaki işyeri ve yüzde 100'e yakın doluluk oranları ile Merkez, Kızıltepe ve Nusaybin Sanayi Siteleri de faaliyetlerine devam etmektedir (Mardin Ticaret ve Sanayi Odası, 2019). İlaveten, yenilerinin kurulması da planlanmaktadır.

Mardin, dış ticaret ve lojistik alanında da önemli roller üstlenmiştir. Mardin'in Diyarbakır-Musul ve Halep-Musul güzergâhında bulunması, uluslararası taşımacılık faaliyetlerinin gelişimine fırsat sunmuştur. Ayrıca Şırnak'taki Habur sınır kapısına yakınlığı ve Nusaybin sınır kapısı ile Ortadoğu'ya açılan bir sınır kenti olması, ihracatına ciddi katkılar sağlamıştır. Bu yönüyle Mardin, hububat ürünlerinin ihracatındaki ağırlıklı payı ile dikkat çekmektedir (Mardin Ticaret ve Sanayi Odası, 2019). Türkiye İhracat Meclisi (TİM, 2022) 2020 ve 2021 yıl sonu iller bazındaki sektör istatistiklerine göre hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamullerinin Mardin ili toplam ihracatı içindeki payları sırasıyla yüzde 74 ve yüzde 43 iken, 2022 Ağustos ayı itibariyle ise bu oran yüzde 68'dir. Son dönemlerde dünyada yaşanan gıda krizleri dikkate alınırsa tarımsal ürünlerin ihracattan aldığı bu payların şehir, bölge ve ülke açısından ne kadar önemli olduğu rahatlıkla anlaşılabilir.

Tarımsal ürün dış ticareti hususunda Dabakoğlu&Bakan (2020), "Yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarda artan dünya nüfusuyla beraber tarımsal ürün ihtiyacının da arttığını ve ülkelerin bunu tek başlarına karşılayamadıklarını, bu yüzden de dış ticaret yapmanın ülkeler için son derece önemli hâle geldiğini" ifade etmişlerdir. Hazır giyim ve konfeksiyon, kimyevî maddeler ve mamulleri, çimento, cam, seramik ve madenler ihracattan pay alan diğer ürünlerdir. Bu ürünlerin ihracattaki hacminin ve payının artması alt sektörlerinin gelişimine de olanak sağlamaktadır.

Bu sektörlerin gelişiminde finans kesiminin ne denli bir yer edindiği de ayrıca irdelenmelidir. Bunun için sektörlere sağlanan ticarî kredilerin ekonomik büyümedeki ve kalkınmadaki önemine binaen bankaların şehre kullandırdığı kredi miktarı tespit edilmelidir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK, 2022) Fintürk istatistiklerine göre Mardin'de 2019, 2020 ve 2021 yıllarında tüm sektörlere kullandırılan nakdî ve gayri nakdî toplam kredi miktarları sırasıyla 7, 11 ve 14 milyar TL dolayındadır. Ancak 2021 yılında yurt dışı dahil tüm şehirlerde kullandırılan yaklaşık 7 trilyon TL'lik toplam nakdî ve gayri nakdî krediler içinde Mardin'in payı binde 2'dir.[2] Yurt dışı dahil tüm şehirlere kullandırılan nakdî ve gayri nakdî kredi miktarının ortalaması ise yaklaşık 62 milyar TL'dir.

[2] Bu istatistikî bilgiye göre Türkiye'de ortalama kullandırılan 1,000 TL'lik toplam nakdî ve gayri nakdî krediler içinde Mardin'e düşen pay 2 TL'dir.

Bu yönüyle Mardin'in, finansal gelişmede ve derinleşmede Türkiye ortalamasından bir hayli geride kaldığı söylenebilir. Mardin'de kullandırılan bu kredilerden öncelikle yararlananlar ise toptan ticaret ve komisyonculuk, metal ve işlenmiş maden, ziraat, gıda-meşrubat-tütün ve inşaat sektörleri olmuştur.

Özetle Mardin, bölgesindeki diğer iller ile karşılaştırıldığında tarım, turizm, sanayi, dış ticaret ve lojistik sektörleri ile avantajlı bir görünüm sergilemektedir. Tarım, Mardin'in geleneksel sektörü olup ekonomik kalkınmasında önemli bir role sahiptir. Şehir, ulaşımı ve konumu itibariyle ticarî açıdan stratejik bir önemi haizdir. Turizm, ilin geleceğini şekillendiren en önemli alanlardandır. Sanayileşme sürecinde özellikle tarımsal ürünlere, taşa ve toprağa dayalı imalât sanayisi ile ön plana çıkmaktadır. Ancak Mardin'in sahip olduğu bu avantajların yanında Ekinci (2020: 121), bazı dezavantajlı hususların var olduğuna da değinmiştir. Yazara göre (i) GSYH içindeki payının ve kişi başına düşen gelirinin düşüklüğü, (ii) potansiyeli ile uyuşmayan sektörel katma değer hacmi, (iii) içsel ve dışsal etkenlerden kaynaklanan kırılgan dış ticareti, (iv) rekabet yapısını olumsuz etkileyen sayıca yetersiz beşerî sermayesi bunlardan bazılarıdır.

Bu bölümdeki sektörel bakış açısı ise sanayi sektörü ve bunun imalât alt sektörleri ile sınırlandırılmış, bu yönüyle Mardin ilindeki imalât alt sanayi sektörleri dikkate alınarak analiz edilmiştir. Çünkü ekonomik büyümenin ve kalkınmanın ana motorunun sanayi sektörünün olup olmadığı uzun yıllardan beri literatürde tartışılan konular arasındadır. Kaldor (1966), gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ile kişi başına gelirler arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu, özellikle imalât sanayiinin toplam GSYH içerisindeki payının yüksekliğinin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını, en yoksul ülkelerin daima sanayileşmeyi başaramamış ve GSYH içinde halâ çok büyük tarım paylarına sahip ekonomiler olduğunu ifade etmiştir.

Hacievliyagil&Eksi (2019) de imalât sektörünün tüm dünyadaki modern ekonomilerin gelişiminde önemli bir rol oynadığını, çarpan etkisiyle dünya katma değerindeki payının yüzde 20'ye yaklaştığını, dünyadaki toplam istihdamın yaklaşık 9'da 1'ini kapsadığını belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar, sektörün

dünya GSYH içerisindeki payının yüksek ve hayatî olduğunu, Türkiye'de de bu payın tarım ve hizmet sektörlerine göre artış trendi gösterdiğini iddia etmektedirler. Bu iddiayı teyit etmek için TÜİK'ten elde edilen verilere göre Tablo 1'de Türkiye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Dicle Bölgesi (Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt) ve özel olarak Mardin'deki başlıca sektörlerin aldığı paylar gösterilmektedir.

Tablo 1: İktisadî faaliyet kollarına göre carî fiyatlarla gayrisafi yurt içi hasıla (milyon TL)

Yıl	Bölge Kodu	Tarım	Sanayi	Hizmet
2004	TR*	54,365	146,336	309,386
2008	TR	74,451	262,198	556,962
2012	TR	121,692	421,453	854,073
2016	TR	161,330	737,615	1,417,983
2020	TR	337,160	1,414,074	2,735,421
2004	TRC**	5,028	6,433	13,696
2008	TRC	5,473	11,346	24,987
2012	TRC	11,834	21,074	40,066
2016	TRC	15,868	36,312	71,069
2020	TRC	34,523	76,292	143,557
2004	TRC3***	1,081	1,200	3,572
2008	TRC3	1,146	2,565	6,618
2012	TRC3	3,101	4,048	11,403
2016	TRC3	3,896	5,743	20,125
2020	TRC3	8,911	12.677	44,431
2004	TRC31****	569	312	1,249
2008	TRC31	642	627	2,354
2012	TRC31	1,602	1,110	4,274
2016	TRC31	2,109	2,096	7,451
2020	TRC31	3,764	5,773	17,168

* TR: Türkiye
** TRC: Güneydoğu Anadolu Bölgesi
*** TRC3 (Dicle Bölgesi): Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
**** TRC31: Mardin.
Kaynak: TÜİK, 2022.

Tablo 1'e göre Türkiye'de sanayi, tarım ve hizmet ile birlikte toplam sektörler içerisindeki payını 2004 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde artırmıştır. 2004, 2008, 2012, 2016 ve 2020 yıllarında

sırasıyla bu paylar; 0.28, 0.29, 0.30, 0.32 ve 0.32 oranlarındadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sanayi sektörünün gelişim performansı ise Türkiye ortalamasının bir miktar aşağısında olsa da istikrarlı bir artış trendi göstermiştir. Bu oranlar; 0.25, 0.27, 0.28, 0.29 ve 0.30'dur. Ancak Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illeri birlikte dikkate alındığında farklı bir görünüm belirmektedir. Bu illerde sanayi, 2004'ten 2008 yılına kadar sektörler içerisindeki payını 0.20'den 0.28'e çıkarmış ancak 2012, 2016 ve 2020 yıllarında bu paylar sırasıyla; 0.21, 0.19 ve 0.19'a kadar gerilemiştir. Mardin ili tek başına ele alındığında ise sanayi sektörünün gerek ülke ve gerekse bölge ortalamasının altında kaldığı, istikrarlı bir görünüm arz etmediği rahatlıkla söylenebilir. Sanayi sektörünün aynı yıllarda başlıca sektörler içerisinde aldığı paylar ise sırasıyla; 0.14, 0.17, 0.15, 0.18 ve 0.21 olmuştur. Ancak 2020 yılındaki 0.21'lik oran, sanayi sektörünün son yıllarda önemli bir adım attığının işareti sayılabilir.

Tablo 1'deki bu veriler, Kaldor (1966) tarafından ileri sürülen sanayi sektörünün ekonomik gelişimin öncüsü olduğu iddiasının son dönemlerde de önem kaybetmediğini göstermektedir. Ancak sanayi sektörünün, özellikle de imalât alt sektörlerinin sağlıklı gelişimi finansal destekle sağlanmaktadır. Hacievliyagil&Eksi (2019) de herhangi bir sektörün gelişimini o ülkenin gelişmiş bir finansal sisteminin varlığına bağlamışlardır. Yazarlara göre hâlihazırda Türkiye'deki finans sistemi sektörlere; a) sermaye piyasasından sermaye finansmanı, b) ticarî tahvil ihracı ile borç finansmanı ve c) bankalardan sağlanan finansman olmak üzere üç farklı yolla fon transfer etmektedir. Sermaye finansmanı ve ticarî tahvil ihraçları bazı özel şirketlerle sınırlandırıldığından işletmelerin çoğunluğu bu tip finansman kaynaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Bu durumda başlıca sektör firmaları finansman ihtiyaçlarını büyük ölçüde banka kredileriyle karşılamaktadırlar. Yani, bir nevi banka finansmanına bağımlıdırlar. Gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tüm sektörlerin ve imalât sektörlerinin banka kredi kullanım düzeyi oldukça yüksektir.

Bu çerçevede Türkiye genelinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Dicle Bölgesi'nde ve Mardin ilinde son dönemlerde atılım yapan ve büyüme trendine geçen sanayi sektörünün gelişimi aynı zamanda istikrarlı ve yeterli bir finans kaynağının sağlanması

ile doğrudan ilgilidir. Bu koşullarda değerlendirildiğinde, bankalar tarafından imalât sektörlerine kullandırılan krediler ile ekonomik performans ilişkisinin önemli ve güçlü olabileceği düşünülmektedir.

Verilen bu bilgiler bağlamında hazırlanan bu bölümün amacı, 2008-2019 yılları arasında Mardin'de ticarî bankalar tarafından imalât sanayii alt sektörlerine kullandırılan ticarî krediler ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemektir. Mardin'de 6 imalât alt sektörü ile sanayi üretim endeksi arasındaki nedensellik yönlerini belirlemek için Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Bu ilişkinin Mardin örnekleminde ayrıca değerlendirilmiş olması bölümü farklı kılan en önemli özelliklerdendir.

Şimdiye kadar literatürde konunun il bazında incelendiğine rastlanmamıştır. Bu bölümün giriş bölümünde Mardin'de başlıca sektörlerin gelişimi; sanayi ve imalât alt sektörünün ekonomik büyümedeki ve kalkınmadaki önemi; bölümün amacı, kapsamı, yöntemi ve diğer çalışmalardan ayrıldığı yönü hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra konu ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilmiş olup elde edilen verilerle analiz bulgularına ulaşılmıştır. Sonuç kısmında ise bunlar iktisadî bağlamda yorumlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Yabancı ülkeler üzerinde yapılan çalışmalar arasında Paul (2017), 1994-2015 yılları arasında Nijerya'da tarıma, imalâta ve genel hizmetlere kullandırılan kredilerin ekonomik büyüme ile ilişkisini incelemiştir. Johansen eşbütünleşme yöntemiyle elde edilen bulgular, tüm değişkenlerin eşbütünleşlik olduğunu; vektör hata düzeltme yöntemi ise bu sektörlere kullandırılan kredilerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Granger nedensellik testine göre ise tarım sektörüne kullandırılan krediler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü; imalât sektörüne kullandırılan kredilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik büyümeyi artırmak için sektörlere düşük faizli kredilerin sağlanması gerektiği önerilmiştir.

Benzer bir çalışmada Alzyadat (2021), 1970-2019 yılları arasında Suudi Arabistan'da tarım; imalât; madencilik; elektrik, su ve sağlık; inşaat; toptan ve perakende ticaret; ulaştırma ve

haberleşme; finans ve toplam hizmetler olmak üzere dokuz sektöre kullandırılan kredilerin petrol dışı ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Uzun ve kısa vadeli dinamik ilişkileri belirlemek için otoregresif dağıtılmış gecikme yaklaşımı (ARDL) ile elde edilen bulgular, uzun ve kısa vadeli etkilerin farklı olduğunu göstermektedir. Tarım ve madencilik dışındaki tüm sektörler uzun vadede; inşaat, finans, ulaştırma ve haberleşme ve toplam hizmetler dışındaki tüm sektörler ise kısa vadede olumlu ve önemli bir etkiye sahiptir. Genel olarak sektörlere kullandırılan krediler petrol dışı büyümede önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye üzerinde yapılan çalışmalar arasında yer alan Akça (2022), 2004-2021 yılları arasında inşaat, gıda, metal, tekstil, ulaştırma ve toptan perakende sektörlerine kullandırılan krediler, bireysel krediler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre uzun dönemde değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu; Engle-Granger test sonuçlarına göre ise uzun vadede GSYH'den ulaşıma, bireysel kredilere ve inşaat sektörüne doğru tek yönlü; metal sektöründen GSYH'ye doğru yine tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı belirlenmiştir. Bu bulgulardan bazı politik çıkarımlar yapılmıştır: Türkiye'de ekonomik büyümedeki artışla birlikte inşaat, ulaşım ve ihtiyaç kredileri için kullandırılan kredilerde de artış görülmüş ancak bu sektörlerden ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Kısacası inşaat, ulaştırma ve bireysel amaçlı kullandırılan krediler uzun vadede ekonomik büyümeye katkı sağlamamıştır. 2000'li yıllarda Türkiye'de kredi fonlarındaki artış, kredi genişlemesini de beraberinde getirmiştir. Bankaların kullandırdığı bu krediler, yanlış bankacılık politikaları nedeniyle kredi tahsisinde dengesizliklere neden olmuştur. Kredilerin uzun vadede olumsuz etkileri olan yatırımlara yönlendirilmesi bankaların kırılganlığını artırmıştır. Buna göre kredi tahsisinde daha denetleyici, daha sistemli ve iyi analiz edilmiş projelere öncelik verilmeli; uzun vadede ülke kalkınmasına katkı sağlayacak sektörlere odaklanılmalıdır.

Bektaş&Baykuş (2020) ise 2006-2020 yılları arasında Türkiye'de katılım bankaları tarafından bazı sektörlere kullandırılan krediler ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Granger nedensellik testlerinden elde edilen bulgulara göre imalât, gıda,

meşrubat ve tütün, tarım, orman ve avcılık sektörlerine kullandırılan krediler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak ekonomik büyümeden tekstil ve tekstil ürünleri sektörüne tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

3. Ekonometrik Analiz

3.1. Veri ve Metodoloji

Çalışmada, 2008 ile 2019 yılları arasında Mardin ilinde ticarî bankalar tarafından imalât sanayii alt sektörlerine kullandırılan ticarî krediler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla çeyreklik verilerden yararlanılarak bir model oluşturulmuştur.

Modelde kullanılan değişkenler, sanayi üretim endeksi (SAU); gıda, meşrubat ve tütün (GIDA); inşaat (INS); metal ve işlenmiş maden üretimi (METAL); tekstil ve tekstil ürünleri (TKSTL); toptan ticaret ve komisyonculuk (TOPTAN) ve enerji (ENERJI) sektörlerine kullandırılan ticarî kredilerdir. Sanayi üretim endeksi verisi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB, 2022), Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS); Mardin ili imalât sanayii alt sektörlerine kullandırılan ticarî kredi verileri ise Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK, 2022) Fintürk veri tabanından temin edilmiştir.

Kurulan bir modelin güvenilirliği öncelikle birim kök testlerinin yapılmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda logaritmik formları alınmış değişkenlerin Tablo 2'de Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) (1981) birim kök testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2: Birim kök testi sonuçları

	Değişkenler	ADF t-ist.	ADF Ola.	∆ADF t-ist.	∆ADF Ola.
Sabit ve trendli	LnSAU	-2.8976	0.1733	-3.5447	0.0480**
	LnGIDA	0.2710	0.9979	-5.7090	0.0001*
	LnINS	0.8545	0.9997	-5.8092	0.0001*
	LnMETAL	-1.9963	0.5875	-7.4040	0.0000*
	LnTKSTL	-2.8132	0.2000	-6.2392	0.0000*
	LnTOPTAN	-0.3469	0.9867	-3.3102	0.0776***
	LnENERJI	-1.7217	0.7255	-10.2414	0.0000*

Gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.
* %1, ** %5, *** %10 anlamlılık düzeylerine karşılık gelmektedir.

Tablo 2'de birim kök testinden elde edilen bulgular, sabit ve trendli modeldeki tüm değişkenlerin durağan olmadıklarını yani birim kök içerdiklerini göstermektedir. Birim köklerinden arındırılması için bu değişkenlerin birinci dereceden farkları alınmış, TOPTAN değişkeni yüzde 90, SAU değişkeni yüzde 95, diğer tüm değişkenler ise yüzde 99 güven aralığı ile ilk seviyesinde I(1) durağan hâle gelmişlerdir. Bu durumda değişkenler arasında nedensellik ilişkisini analiz etmek amacıyla, serilerin ilk farklarının alınarak durağan hâle getirilmesini şart koşan Granger (1969) nedensellik analizinin yapılması uygun görülmüş; Mardin ili imalât sanayii 6 ayrı alt sektör ile sanayi üretim endeksi arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmek için modeller oluşturulmuştur. Bunlar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Mardin ilindeki imalât sanayii alt sektörleri ile sanayi üretim endeksi arasındaki nedensellik modelleri

$$SAU_t = \sum_{j=1}^{m} \alpha_j SAU_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i GIDA + \mu_t \quad (29)$$ $$GIDA = \sum_{j=1}^{m} a_j GIDA + \sum_{i=1}^{m} b_i SAU_{t-i} + \varepsilon_t \quad (30)$$	$$SAU_t = \sum_{j=1}^{m} \alpha_j SAU_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i INS + \mu_t \quad (31)$$ $$INS = \sum_{j=1}^{m} a_j INS + \sum_{i=1}^{m} b_i SAU_{t-i} + \varepsilon_t \quad (32)$$
$$SAU_t = \sum_{j=1}^{m} \alpha_j SAU_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i METAL_{t-i} + \mu_t \quad (33)$$ $$METAL_t = \sum_{j=1}^{m} a_j METAL + \sum_{i=1}^{m} b_i SAU_{t-i} + \varepsilon_t \quad (34)$$	$$SAU_t = \sum_{j=1}^{m} \alpha_j SAU_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i TKSTL_{t-i} + \mu_t \quad (35)$$ $$TKSTL_t = \sum_{j=1}^{m} a_j TKSTL_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} b_i SAU_{t-i} + \varepsilon_t \quad (36)$$
$$SAU_t = \sum_{j=1}^{m} \alpha_j SAU_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i TOPTAN + \mu_t \quad (37)$$ $$TOPTAN = \sum_{j=1}^{m} a_j TOPTAN + \sum_{i=1}^{m} b_i SAU_{t-i} + \varepsilon_t \quad (38)$$	$$SAU_t = \sum_{j=1}^{m} \alpha_j SAU_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i ENERJI + \mu_t \quad (39)$$ $$ENERJI = \sum_{j=1}^{m} a_j ENERJI_{t-j} + \sum_{i=1}^{m} b_i SAU_{t-i} + \varepsilon_t \quad (40)$$

Tablo 3'te denklemlerle gösterilen modellerin logaritmik ve durağan hâlleri ile birim çember grafiklerine bakılmış ve tümünün köklerinin mutlak değerlerinin 1'den küçük olma koşulunu sağladığı belirlenmiştir.

3.2. Bulgular

Varsayımları sağlayan bu modellerin Granger nedensellik sonuçları Tablo 4'teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 4. Granger nedensellik testi sonuçları

Sıfır hipotezi	Chi-kare	Gecikme uzunluğu	Olasılık değeri	Nedensellik yönü
ΔLnGIDA→ΔLnSAU	64.80164	7	0.0000*	Çift yönlü
ΔLnSAU≠ΔLnGIDA	12.09272	7	0.0976***	
ΔLnINS≠ΔLnSAU	5.90709	4	0.2062	Nedensellik yok
ΔLnSAU≠ΔLnINS	2.72479	4	0.6049	
ΔLnMETAL→ΔLnSAU	8.62432	4	0.0712***	Tek yönlü
ΔLnSAU≠ΔLnMETAL	4.53342	4	0.3386	
ΔLnTKSTL≠ΔLnSAU	2.36513	4	0.6689	Nedensellik yok
ΔLnSAU≠ΔLnTKSTL	3.95909	4	0.4116	
ΔLnTOPTAN→ΔLnSAU	19.51065	3	0.0002*	Tek yönlü
ΔLnSAU≠ΔLnTOPTAN	3.03983	3	0.3855	
ΔLnENERJI≠ΔLnSAU	0.40418	4	0.9821	Nedensellik yok
ΔLnSAU≠ΔLnENERJI	5.71064	4	0.2218	

* %1, ** %5, *** %10 anlamlılık düzeylerine karşılık gelmektedir.

"→" simgesi nedenselliğin yönünü göstermektedir.

Tablo 4'teki Granger nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre Mardin ilinde imalât sanayii 6 ayrı alt sektöre kullandırılan ticarî krediler ile sanayi üretim endeksi arasında nedenselliğin yönü belirlenmiştir. Toptan ticaret ve komisyonculuk (TOPTAN) sektörüne kullandırılan ticarî kredilerden sanayi üretim endeksine (SAU) doğru yüzde 99; metal ve işlenmiş maden üretimi (METAL) sektörüne kullandırılan ticarî kredilerden sanayi üretim endeksine (SAU) doğru yüzde 90 güven aralığında tek yönlü; gıda, meşrubat ve tütün (GIDA) sektörüne kullandırılan ticarî krediler ile sanayi üretim endeksi arasında ise çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. İnşaat (INS), tekstil ve tekstil ürünleri (TKSTL) ve enerji (ENERJI) ile sanayi üretim endeksi (SAU) arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi görülmemiştir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Sanayi sektörünün ekonomik gelişmenin ana motoru olduğuna dair şimdiye kadar varılan fikir birliğinin çözüldüğü, günümüzde sanayinin yerini hizmet sektörünün aldığı, gelişmiş ülkelerde hizmet sektörlerinin GSYH içerisinde üçte ikiden fazla pay almaya başladığı ve bu noktada ekonomik büyümede ve kalkınmada hizmet sektörünün ön plana çıkması gerektiği sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak, bunun yanında başarılı kalkınma modellerinin başlangıcında her zaman sanayileşme sürecinin yaşandığı, bundan dolayı gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında öncelik tanınması gereken sektörün sanayi ve imalât sektörünün olması icap ettiği şeklindeki geleneksel fikir devam etmektedir.

Türkiye'de de 1990'lı yıllardan itibaren küresel eğilimlere paralel olarak toplam faaliyetler içerisinde hizmet sektörü ağırlığını artırmıştır. Düzenli olarak yüzde 60'lara varan hizmet sektörünün toplamdan aldığı paya karşılık sanayinin payı yüzde 20'lerin altına düşmüştür. Tarım sektörünün aldığı pay ise muazzam bir düşüş sergileyerek tek haneli rakamlara gerilemiştir. Ancak sanayi sektörünün son dönemlerde toparlanma sürecine girdiği ve toplamda payını giderek artırdığı görülmektedir. Her ne kadar hizmet sektörüne geçiş, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile doğrudan ilişkilendirilse de bu geçişin sağlıklı yürümesi sanayileşme sürecinin verimli atlatılması ile mümkündür.

Bölgeler açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin farklı coğrafî ve iklim koşullarına sahip olması, çeşitli bölgelerde farklı sektörlerin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bölgesel kalkınmada bu sektörler stratejik planlamalar doğrultusunda geliştirilmeye çalışılmıştır. Kalkınma planlamalarında özel bir yere sahip Güneydoğu Anadolu Bölgesi de verimli toprakları ile şimdiye kadar tarım ağırlıklı bir görünüm sergilemiştir. Bu nedenle tarım, bölgenin ekonomik faaliyet döngüsünde etken sektör konumunda olmuştur. Ancak gerek küresel gelişmelerden, gerekse ülkenin hizmet ağırlıklı payını artırmasından bölgeler de etkilenmiş, diğer sektörler hizmete göre geri planda kalmıştır.

Bölge illerinden biri olan Mardin'de de benzer bir durum söz konusudur. 2004 yılından itibaren sektörel paylar içinde yüzde 60'ların üzerine çıkan hizmet, 2020'de yüzde 14'lere kadar gerileyen tarım, bölge ve Türkiye ortalamasının bir hayli altında kalan sanayi ile Mardin ili, potansiyelinin çok altında bir performans

sergilemektedir. Başta su problemi olmak üzere üretim maliyetlerinden kaynaklanan sorunlar, tarım sektörünün gerilemesindeki başat unsurlardandır. Bunun yanında Mardin'de tarımsal ürünlere bağlı imalât sektörünün gelişim gösterdiği gözlenmektedir. Bu alanda yapılacak yatırımlar sanayinin toplam sektörler içinden alacağı payın artmasına yol açabilecektir. Ancak böyle bir iyileşme başta tarımsal faaliyetlerin gerçek potansiyelini yakalamasına bağlıdır. Ayrıca inşaat, metal, tekstil gibi alanlarda da çeşitli gelişmeler yaşanmaktadır. Tüm bunların ivmelenmesi ve istikrara kavuşması ise yeterli bir finansal desteğe bağlıdır. Ancak Mardin, toplam kredilerden en az yararlanan illerden birisidir.

Değerlendirilen tüm bu bilgiler kapsamında, ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde sanayi sektörünün ve finansal imkânların önemli bir yeri olduğu varsayımı altında, Mardin ilinde ticarî bankalar tarafından imalât sanayii alt sektörlerine kullandırılan ticarî krediler ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiş ve analiz bulguları elde edilmiştir. Bunlara göre Mardin'de toptan ticaret ve komisyonculuk, metal ana sanayii ve işlenmiş maden üretimi sektörlerine kullandırılan ticarî kredilerden sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı belirlenmiştir. Bu bulgular, Mardin ili imalât sanayii 6 ayrı alt sektörleri arasında gıda, meşrubat ve tütün sektörüne kullandırılan ticarî krediler ile sanayi çıktı düzeyinin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu; toptan ticaret ve komisyonculuk ve metal ana sanayii ve işlenmiş maden üretimi sektörlerine kullandırılan ticarî kredilerin üretim performansına tek yönlü etkide bulunduğunu; diğer üç ayrı alt sektörün sanayi üretimi ile herhangi bir etkileşim içerisinde olmadığını göstermiştir.

Tüm bu bulgular, Mardin'de imalât alt sektörlerinin bazılarının ekonomik büyüme ile uyum gösterdiğine ve sektörlere sağlanan ticarî kredilerin ekseriyetle ekonomik büyümeye katkı sağladığına işaret etmektedir. Bu sektörlere sağlanan ticarî kredilerin istikrarlı bir şekilde devam etmesi gerektiği önerilmektedir. Nitekim, firmaların yatırım talebinin ve toplam üretim düzeyinin artması, etkin işleyen finans kesiminin varlığını gerektirmektedir. Nedensellik ilişkisi çıkmayan diğer alt sektörlere sağlanan kredilerin ise yeterli miktarlarda olup olmadığına ve sektörlerin bu kredileri verimli kullanıp kullanmadıklarına bakılmasında fayda olduğu düşünülmektedir.

5. Bibliyografya

Akça, T. (2022). The Effect of Sectoral Bank Loans on Economic Growth in Turkiye. *İstanbul İktisat Dergisi*, 72(1), 157-173, https://doi:10.26650/ISTJECON2021-1021608

Alzyadat, J. A. (2021). Sectoral Banking Credit Facilities and Non-Oil Economic Growth in Saudi Arabia: Application of the Autoregressive Distributed Lag (ARDL). *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(2), 809-820, https://doi:10.13106/jafeb.2021.vol8.no2.0809

BDDK (2022). *Fintürk Bankacılık İstatistikleri,* https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk, E.T.: 29.12.2022.

Bektaş, S.; Baykuş, O. (2020). Seçilmiş Sektörel Krediler ile İktisadi Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(10), 244-258, https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/57514/803294

Boz, A. (2016). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Mardin Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Dabakoğlu, M.; Bakan, S. (2020). Tarım Sektörünün İhracat Sorunları: Mardin İli Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 251-272, https://doi.org/10.30794/pausbed.793761

Dickey, D. A.; Wayne, A. F. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072, http://www.erudito.fea.usp.br/PortalFEA/Repositorio/537/Documentos/DIckey-Fuller%20(1981).pdf

Ekinci, M. B. (2020). *Makro Göstergelerle Mardin İktisadı; Şehrin Bazı Yapısal Sorunlarına Dair Analizler*. İçinde A. Kayaoğlu, Ö. Doru (Ed.), Sosyo-Ekonomik Yapısıyla Mardin (121-158), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, https://www.artuklu.edu.tr/iktisat/yayinlar

Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438, https://www.jstor.org/stable/1912791

Hacievliyagil, N.; Eksi, I. H. (2019). A Micro Based Study on Bank Credit and Economic Growth: Manufacturing Sub-Sectors Analysis. *South East European Journal of Economics and Business*, 14(1), 72-91, https://doi.org/10.2478/jeb-2019-0006

Kaldor, N. (1966). *Causes of the Slow Rate of Economic Growth in the United Kingdom: An Inaugural Lecture*. London: Cambridge University Press, https://doi.org/10.1017/S0770451800040616

Mardin Ticaret ve Sanayi Odası (2019). *Mardin Ticaret ve Sanayi Odası Stratejik Planı; 2019-2022,* https://www.mardintso.org.tr, E.T.: 27.12.2022.

Paul, N. (2017). Commercial Banks' Sectoral Credit Allocation and Growth of Nigeria Economy: An Impact Analysis (1994-2015). *International Journal of Arts and Humanities*, 6(4), 144-161, https://doi.org/10.4314/ijah.v6i4.13

TCMB (2022). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi; İstatistiki Bilgiler,* https://evds2.tcmb.gov.tr/index, E.T.: 29.12.2022.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (2022). *İller Bazında Sektörel Dış Ticaret,* https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari, E.T.: 30.12.2022.

TÜİK (2020). *İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurt İçi Hasıla,* http://www.tuik.gov.tr, E.T.: 20.12.2022.

6. Ek: Ekonometrik Analizde Kullanılan Veriler

Modelde kullanılan değişkenler, sanayi üretim endeksi (SAU) ile şu 6 imalât alt sektörlerine kullandırılan ticarî kredilere ilişkindir:

1) Gıda, meşrubat ve tütün (GIDA),

2) İnşaat (INS),

3) Metal ve işlenmiş maden üretimi (METAL),

4) Tekstil ve tekstil ürünleri (TKSTL),

5) Toptan ticaret ve komisyonculuk (TOPTAN),

6) Enerji (ENERJI).

Tablo: Sanayi üretim endeksi ve Mardin'de bulunan 6 imalât alt sektörüne kullandırılan ticarî kredi verileri

Tarih	SAU	Gıda	İnşaat	Metal	Tekstil	Toptan	Enerji
2008-01	68.58804261	9,765	8,075	35	1,223	21,570	1,734
2008-02	72.38186792	13,726	10,099	451	1,807	27,064	2,224
2008-03	68.78906803	16,478	11,985	740	6,164	31,439	3,212
2008-04	62.54657108	14,215	11,098	499	5,750	27,937	3,065
2009-01	53.29040366	12,341	12,041	525	5,419	28,869	3,018
2009-02	61.32799913	12,410	12,701	599	5,727	32,034	2,848
2009-03	63.03904350	14,734	14,206	760	5,389	31,460	3,019
2009-04	67.73388633	12,833	13,757	625	5,634	36,324	1,971
2010-01	60.81164097	17,068	16,157	457	5,427	42,820	1,913
2010-02	69.11363523	28,079	20,611	919	5,012	49,269	13,518
2010-03	70.14562371	48,833	23,588	3,409	5,433	64,343	2,228
2010-04	77.48238710	45,405	25,880	13,594	6,188	73,112	2,455
2011-01	72.76651839	47,596	27,260	14,338	6,279	91,295	2,486
2011-02	79.51931964	66,315	30,848	17,890	6,329	90,911	2,792
2011-03	80.55693602	86,186	30,845	20,044	3,677	113,036	3,721
2011-04	87.36320261	85,317	35,413	9,642	3,125	125,478	3,561
2012-01	77.37866287	91,023	39,880	10,742	3,326	161,264	5,143
2012-02	84.41922194	104,826	48,258	11,529	6,358	163,242	8,396
2012-03	82.99180485	114,267	50,601	11,587	6,893	192,222	9,348
2012-04	89.29677170	125,700	61,467	8,883	9,004	177,835	11,738

2013-01	80.38851991	120,072	72,759	7,173	9,392	223,625	12,544
2013-02	90.05867018	147,685	123,845	7,615	11,678	208,912	13,200
2013-03	89.19666282	175,784	138,814	9,041	12,044	226,198	14,336
2013-04	96.34892698	184,678	150,262	8,567	15,699	241,640	14,322
2014-01	88.26605011	175,237	157,889	7,328	16,024	255,682	13,564
2014-02	94.28784932	203,239	167,441	8,917	15,370	287,803	15,806
2014-03	94.09596897	261,885	183,751	10,869	37,990	332,303	19,859
2014-04	100.325735500	276,527	204,660	10,600	34,982	370,794	20,911
2015-01	90.19550214	279,858	215,685	11,865	36,140	418,405	30,603
2015-02	100.865761000	273,194	228,457	11,557	38,069	450,547	30,896
2015-03	97,90285795	342,960	231,243	13,503	49,824	508,557	28,418
2015-04	111,0358789	302,129	239,311	17,499	48,178	511,347	25,604
2016-01	97,84818814	299,206	235,650	19,446	47,045	488,176	20,182
2016-02	105,7252041	366,602	235,504	38,292	44,314	496,760	19,911
2016-03	95,28558819	405,990	222,575	15,971	37,682	557,197	18,912
2016-04	114,7708046	422,349	203,445	17,779	49,573	542,752	13,156
2017-01	102,1800346	504,216	216,686	18,902	54,895	628,495	17,609
2017-02	109,6597255	661,497	241,743	22,165	56,909	734,581	19,732
2017-03	112,2472956	719,046	227,461	21,432	58,108	833,986	15,859
2017-04	126,9962402	659,923	205,859	30,563	62,735	883,357	15,770
2018-01	111,7168403	641,707	262,512	29,489	59,233	905,751	15,772
2018-02	114,3850347	645,234	249,480	26,463	61,797	857,377	15,850
2018-03	112,1650824	620,379	230,085	25,703	69,344	857,949	16,094
2018-04	117,7466648	568,295	212,342	25,224	97,673	791,879	14,860
2019-01	105,3942326	585,114	208,839	27,923	116,801	776,099	15,393
2019-02	110,5025329	536,782	219,201	34,103	135,346	715,497	13,673
2019-03	113,0207074	464,318	179,054	31,792	122,683	710,710	12,291
2019-04	124,3442086	421,121	165,358	29,046	116,675	728,341	16,786

BÖLÜM 8

Economies of Scale in an Organised Industrial Area; The Case of Mardin

Bir Organize Sanayi Bölgesinde Ölçek Ekonomileri; Mardin Örneği

Mehmet Behzat Ekinci [1]
Mehmet Dabakoğlu [2]
Ferhat Demiralp [3] [4]

Contents

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Introduction
2. Economies of Scale; Definitions and Literature
   2.1. Internal Economies of Scale
   2.2. External Economies of Scale
3. Survey on Economies of Scale in the Mardin Organised Industrial Area (MardinOSB)
4. Conclusion
5. References
6. Appendix: Survey Form for Determination of Internal/External Economies of Scale of Companies in MardinOSB

[1] Prof. Dr., Economics, FEAS, Mardin Artuklu University, https://orcid.org/0000-0002-8720-844X, mehmetbehzatekinci(at)artuklu.edu.tr, mbekinci(at)hotmail.com
[2] Res. Asst., Economics, FEAS, Mardin Artuklu University, https://orcid.org/0000-0002-4647-7678, mehmetdabakoglu(at)artuklu.edu.tr
[3] Lecturer, Kurdish Language and Culture, Living Languages Institute, Mardin Artuklu University, https://orcid.org/0000-0002-8352-5456, ferhat.demiralp(at)gmail.com
[4] The Authors are grateful to students at the Departments of Economics and Bussiness, FEAS, Mardin Artuklu University for their kind contributions in conducting the survey.

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, Mardin Organize Sanayi Bölgesi'ndeki (MardinOSB) içsel ve dışsal ölçek ekonomilerini tespit etmek ve iyileştirilebilmeleri için bazı tekliflerde bulunmaktır.

b) Bulgular: Veriler, firmaların hem içsel hem de dışsal ölçek ekonomilerinden etkilendiğini göstermektedir. Ancak, pozitif ölçek ekonomilerinden faydalanma dereceleri negatif olanlardan daha fazladır.

c) Teklifler: Firmalar, negatif içsel ekonomilerini bertaraf edebilmek için aşırı işgücü ve personel uzmanlaşmasından kaynaklanan dezavantajları ortadan kaldırmalı ve idarî yapılarını gözden geçirmelidirler. Öte yandan, negatif dışsal ekonomileri içinse MardinOSB yönetiminin, bölgelerindeki altyapı ihtiyaçlarını tamamlaması icap etmektedir.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of this chapter is to examine the internal and external economies of scale in the Mardin Organised Industrial Area (MardinOSB) and to make some suggestions for their improvement.

b) Findings: The data show that firms are affected by both internal and external economies of scale. However, the impact of positive internal and external economies of scale is greater than that of negative ones.

c) Proposals: Proposed solutions have been identified to tackle negative internal and external economies of scale. To mitigate the negative effects of internal economies of scale, companies should steer clear of extreme worker/personnel specialisation and re-evaluate their administrative structure. As for negative external economies of scale, the MardinOSB administration should prioritise the fulfillment of infrastructure needs in the area.

1. Introduction

There are two types of economies of scale, namely internal economies of scale, unique to a company, and external economies of scale for all companies in the same industry. If a company holds a patent for a special machine that provides a huge amount of products, this will allow it to lower its average production costs in comparison to other companies in the market and is referred to as internal economies of scale. In addition, if a government provides a special tax break rate to steel manufacturers who are employing 1,000 workers in order to increase steel production, then all other companies employing fewer than 1,000 workers could also benefit from this tax break by employing 1,000 workers. This will allow them to decrease their production costs and is referred to as external economies of scale (Corporate Finance Institute, 2022).

There are many areas where internal economies and diseconomies of scale occur. Some examples are Procurement Auctions [(Kokott et al., 2019a-b), (Shao, 2017)], Pricing Methods in Biomass Refineries (Ma&Eckhoff, 2012), The Wholesale Market in the Natural Gas Industry (Yu et al., 2019), Production in Crude Oil (Al-Mutairi et al., 2012), Land Occupation Activity for Reservoirs/Dams (Takeuchi, 1997), Determination of Port Capacity and Size of Terminals in Port Industry (Seo&Park, 2016), Cost Estimation in Electricity Generation Services (Maloney, 2001), Operating Efficiency in Real Estate Investment Trusts (Miller et al., 2006), Efficiency in Provision of Public Services in Local Governmental Systems [(Turley et al., 2018), (Drew et al., 2016)], Software Development Projects (Comstock et al., 2011), Finance&Banking, and Manufacturing Sectors.

External economies and diseconomies of scale can arise in various areas of activity, including organised industrial areas, special economic zones (SEZ), sectoral clusters, and technological environments. These advantages and disadvantages are often specific to each area and can affect companies operating within them. It is important for businesses to consider these factors when making decisions regarding location and operations.

This chapter focuses on the analysis of the Mardin Organised Industrial Area (MardinOSB), where the positions of companies within the area are examined in terms of their internal and external economies and diseconomies of scale for the period of 2013-2018, as well as the year 2022. The aim is to gain a better understanding of the economic performance of the companies within MardinOSB and the external factors that contribute to their success or failure.

The construction of this chapter is centered around a survey carried out with the companies in MardinOSB. The objective is to identify the positive and/or negative situations of these companies and provide policy recommendations for their improvement and development.

2. Economies of Scale; Definitions and Literature

2.1. Internal Economies of Scale

Economies of scale are defined as the reduction of production costs resulting from the ability to produce and market goods in huge quantities. On the other hand, diseconomies of scale, are defined as the situation in which the production costs of goods/services increase depending upon total production rise (Cambridge Dictionary, 2022). In a company, as production increases, costs can be decreased so that economies of scale occur. However, when the production volume exceeds a certain level then diseconomies of scale happen (Da Lu&Elhedhli, 2014).

Internal economies of scale refer to a cost advantage of a company due to an increase in its production amount. One of the main reasons for this advantage is lower per-unit fixed cost depending upon the amount of greater production. The second main reason for economies of scale is operational efficiencies and synergies due to an increase in production output (Corporate Finance Institute, 2022). This is related to a decrease (positive internal economies of scale) and an increase (negative internal economies of scale/diseconomies) in the average cost of production [(Şenses, 2017), (Boyes&Melvin, 2013), (Özdemir et al., 2014)].

The main sources of internal economies of scale in a company are the following (Dinler, 2011: 172-173):

a) Division and specialisation of labour,

b) Technological development,

c) Managerial advantages [improvement in management structure (i.e. hiring better skilled and/or high profile managers)],

d) Monetary benefits (purchasing the required inputs in large quantities or from specialised wholesalers at favourable prices).

However, the main causes of internal economies of scale in a company are the following (Dinler, 2011: 172-173):

a) Extreme specialisation disadvantages (monotony and nervous breakdown in the labour),

b) Inefficiency in the management (increase in the number of managers and bureaucracy).

There are some studies on managerial and organisational diseconomies. For example, a paper by Lopez et al. (2015) says that many scholars are pointing to the theoretical connection between company size and its performance in terms of knowledge and communication needs. This is formulated as having high-quality information and knowledge which may result in some disadvantages caused by communication difficulties. This has been defined by some scholars as 'organisational diseconomies' being a potential mechanism of diseconomies of scale. Some scholars also explain this mechanism by mentioning the terms 'knowledge transfer', 'communication costs' plus 'coordination costs' and summarise it as, when a firm becomes greater, it benefits from knowledge and information transfer. However, it also suffers from greater communication and organisational needs. This includes, in addition to having physical capital, the organisational features associated with the structure of the company which can be a significant actor influencing the scalability of returns.

Another paper by Zenger et al. (2009), stating that a manager should make decisions about which assets, activities, and resources are to be within the scope of the company and which should be outsourced by contracts, also says that as a company becomes larger in scale it may still fail due to integration with certain advantages on market. The authors say this does not always mean that the scale and scope of a company should extend. Therefore, organisational failure may cause diseconomies of scale in the firms.

In the paper by Alvarez&Arias (2003), the influence of managerial ability on economies of scale is discussed for dairy farms. The authors state that surveys on economies of scale in agriculture mention their existence to an extent in the level of production. However, they are lost later. Thus, low managerial capability decreases the degree of economies of scale. In this context, they have found that while assuming the managerial ability to be constant, an increase in farm scale can be a significant source of diseconomies of scale. As a result, one of the policy implications of the paper is that traditional agricultural policies for larger farms must include human capacity-building programmes for farmers.

Lopez et al. (2015) examine whether private equity investments have scale-related diseconomies of organisation using 7,453 investments made in 81 countries between 1971 and 2005. The findings indicate that as a corporation grows in size, organisational diseconomies take place.

The finance sector is another area where internal economies of scale are studied. For instance, a paper (Phillips et al., 2018) searches for the availability of diseconomies of scale in fund management in terms of the relationship between size and performance. Although the authors determine that some instruments affect fund size they do not find a relationship with the fund performance. Thus, they state that there is no existence of any evident diseconomies of scale in mutual fund management.

Asongu&Odhiambo (2019) investigate the claim that interest rates are higher for larger banks compared to smaller banks in Africa. The objective of the study is to determine whether this is due to the exploitation of market power or economies of scale. The results show that neither market power nor economies of scale have a significant positive or negative impact on interest rates. Therefore, the study concludes that the higher interest rates observed for larger banks are not due to market power or economies of scale.

Kasman (2005) examines the cost efficiency and economies of scale of 54 banks in Poland and the Czech Republic between 1995 and 2000. The study finds that banks in Poland are more efficient than those in the Czech Republic when environmental variables such as population density, per capita income, demand density, average equity ratio, intermediation ratio, GDP growth, inflation, and main telephone lines are taken into account. However, when these variables are considered, the difference between the two countries decreases significantly. The study also finds that there are clear economies of scale for small and medium-sized banks, while there are diseconomies of scale for large banks in both countries.

There are also some studies on internal economies of scale for the manufacturing sector. Among them is a paper by Truett&Truett (1996) that investigates the motor vehicle and auto parts industries of Mexica in the context of an increase in their output. Results show that it is available for the motor vehicle industry but not for auto parts industry. The authors state that this may partially result from insufficient new technology investments and inefficient production methods of auto parts companies.

In a paper by Yuemei&Zhang (2016), the optimal allocation of asset structure in the manufacturing sector with economies of scale is discussed. The findings show that there is a positive relationship between economies of scale and asset structure in different manufacturing sub-sectors' companies.

2.2. External Economies of Scale

Externalities are benefits or losses that one decision maker grants to another without making a pricing or purchasing decision. They can occur both in production (externalities in production) and in consumption (externalities in consumption), and moreover, they can be both positive (positive externalities in production/consumption) and negative (negative externalities in production/consumption) [(Dinler, 2011: 314), (Ünsal, 2010: 575)].

On the other hand, external economy/external economy of scale is a gain or cost for a company that arises not by its activities but the industry in which it takes place. These can also be both positive (gain) and negative (cost) (Dinler, 2011: 314). One of the most important environments for positive external economies of scale is industrial clustering. An industrial cluster is constructed for production units that use similar infrastructure and production factors plus have forward-backward connections to be more effective and interactive in the same environment, for which Silicon Valley is a good example. Besides, organised industrial areas (OIA), special economic zones (SEZ), techno cities, technoparks, and technological centers are also good examples of such clusters. On the other hand, shopping malls that include various sectoral stores are also among such platforms (Yalta&Yalta, 2021: 481-484).

The aims of special economic zones (SEZ) are to attract capital flow, raise export volume, increase employment level, increase degree of trade openness, and ease economic transformations in an economy. The factors affecting a SEZ's success are location and size, incentive programmes provided, quality and/or presence of production resources (capital, labour), necessary infrastructure, suitable political environment, appropriate legislations, strong institutional structures, and stability of the government (Nazarczuk&Umiński, 2018: 4).

The main sources of external economies of scale can be summarised as follows (Corporate Finance Institute, 2022):

1) Concentration economies: There is the advantage of infrastructure and supply chains as well as skilled labour in the industry.

2) Information advantages: Since all companies can buy inputs from the same companies, there will be no big price changes because there is a perfect information mechanism in the industry.

3) Innovation advantages: Since there are some R&D centres in the cluster, each company can benefit from the innovations developed in these centres.

4) Tax relief: If there is a tax reduction/incentive for purchasing a product, raw material, etc., all companies can take advantage of these benefits.

In another study, the main factors that identify external economies of scale (positive/negative) are summarised as follows (Dinler, 2011: 175-176):

I-Positive external economies of scale are the benefits from;

a) the purchase of semi-processed products,

b) the hiring of specialised labour,

c) the purchase of services (legal, financial advice, etc.),

d) the presence of infrastructure facilities and related services.

II-Negative external economies of scale are the disadvantages caused by;

a) inadequate infrastructure,

b) traffic congestion and its impact on losses in transportation to and from the work area,

c) environmental pollution,

d) increase in demand for production factors and, consequently, in their prices.

Pandit et al. (2018) compare cluster economies and diseconomies for multinational enterprises (MNEs) and non-national enterprises (UNEs) in the London financial services cluster and find that there are different economies and diseconomies for MNEs and UNEs in terms of social capital, labour market, local competition, congestion costs, reputation effects, and access to specialised suppliers. The authors note that cluster economies and diseconomies are not the same for MNEs and UNEs, and assume that different firms should evaluate these outcomes taking into account how the economy or diseconomy provides their resource strength, mitigates resource weaknesses, or manages them through resource strength. They add that each firm varies in its ability to reap the benefits of cluster externalities.

SEZ are believed to have a productivity effect on the firms' production. In a study (Aritenang&Chandramidi, 2020) about the city of Batam in Indonesia, the effects of industrial zones on a firm's productivity have been examined but no definite evidence could be found. The authors say that although firm agglomeration has benefits for a firm's productivity, it is not obvious if SEZ policy does. However, in another article (Fan&Scott, 2003), industrial agglomeration and its relationship to economic development&growth in the less-developed countries of East Asia

and especially in China, has been explored and as a result, a positive relationship was found. The authors state that this relationship has been especially determined in more liberalised sectors and regions.

Xi et al. (2021) also study the effect of SEZ on the productivity of producer services and the channels that affect it in China. According to the results, the agglomeration effect is at the core of the process and is positively correlated with the local manufacturing scale. As a result of this strong relationship, a high degree of agglomeration effect occurs in SEZ.

Another paper by Davies&Mazhikeyev (2019) examines the impact of SEZ on a firm's export capabilities, intensity, and volume using relevant data from Africa and Asia. It is shown that SEZ firms in an open economy can export 25% more than a non-SEZ firm. This shows that the export effect of SEZ on a company depends on local economic conditions.

3. Survey on Economies of Scale in MardinOSB

3.1. Methodology

This chapter is based on a field study conducted with companies in Mardin Industrial Area (MardinOSB) (Mardin is a city in the southeastern region of Turkey) with the assistance of students from the Departments of Economics and Business at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Mardin Artuklu University. Although the number of companies in MardinOSB was 141, the survey was conducted with a specific sample. While 22 companies were surveyed in 2013-2017, only 14 were surveyed in 2018. On the other hand, due to Covid-19 Pandemic, no survey was conducted for 2019-2021. After this break, another survey of 34 companies in MardinOSB was conducted in 2022, which allowed for a comparison of the situation before and after the Pandemic.

For better analyses, the number of samples should actually be larger. However, for various reasons, such as seasonal inactivity, unwillingness of companies, etc., only the above numbers could be contacted. With this number of companies, the representativeness of MardinOSB for the survey is about 16% of the total.

Different sources [(Boyes&Melvin, 2013), (Corporate Finance Institute, 2022), (Dinler, 2011), (Özdemir et al., 2014)] were used for the content of the questionnaire. The questionnaire includes three sections, which are explained in more details below:

- The first section contains general information about the company and the contact person.
- The second section, containing information about a company's internal economies of scale, is classified as 'positive' and 'negative'.
- The third section, seeking information about the company's external economies of scale, is again classified as 'positive' and 'negative'.

Companies were expected to provide 'yes' and 'no' responses. However, additional comments from companies were also solicited in each subsection if available. The number and industries of companies for each year are shown in Table 1.

Table 1: Numbers and sectors of the companies surveyed

Year	Food sector*	Other sectors**	Total
2013	14	8	22
2014	14	8	22
2015	15	7	22
2016	15	7	22
2017	10	12	22
2018	12	2	14
2022	24	10	34
Grand Total	104	54	158

* The food sector produces mainly flour, boiled and pounded wheat (bulgur), semolina, macaroni, lentils, vegetable oil, nuts, and pickles.

** Textile, furniture, construction, metal work, plastic, chemical work, laboratory services.

3.2. Information on MardinOSB

Information about the industrial structure of Mardin is as follows:

- Currently, there is one organised industrial area in Mardin. A second one is under construction.
- There are four small industrial sites (KSS) including 750 businesses in Mardin districts: Artuklu district (190 businesses), Kızıltepe district (200 businesses), Nusaybin district (154 businesses), Midyat district (206 businesses).
- Another KSS is currently under construction in the Kızıltepe district.

Detailed information about MardinOSB can be found below (Mardin Organize Sanayi Bölgesi, 2022):

- It was established in 1976 on 3,000 hectare site along the Mardin-Kızıltepe road.
- The transportation network of MardinOSB includes road, rail, and air links.
- The area is 1 km away from the state railway and 5 km away from Mardin Airport.
- While the state railway runs in the north of the area, the state road D400/E90 passes in the south.
- There are 207 industrial plots in the area.
- Depending on the season, the number of employees varies between 3,750 and 4,500.

The number of leading manufacturing companies with their sectoral classification is listed below:

Sectors	Food	Textile	Chemical work	Plastic	Furniture	Others
Number of companies	73	4	5	3	6	44

The sectoral distribution of companies in MardinOSB is shown in Figure 1.

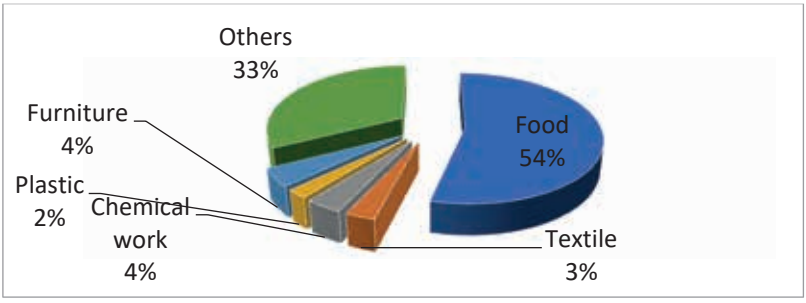

Graph 1: Sectoral distribution of the companies in MardinOSB

Source: Mardin Organize Sanayi Bölgesi (MardinOSB, 2022).

As will be seen, half of the companies in MardinOSB are in the food sector. Other sectoral rates are 4% Furniture, 4% Chemical work, 3% Textile, 2% Plastic, and 33% others (construction, metal work, laboratory services, recycling, electrical spare parts, shoemaking, glassware, organic fertilisers, energy, etc.).

3.3. Assessments on Internal Economies of Scale in MardinOSB

In this section, the situation of firms in MardinOSB is classified as 'positive' or 'negative' in terms of internal economies of scale. First, the positive internal economies of scale are examined using the data in Table 2.

Table 2: Positive internal economies of scale in MardinOSB

		Q1 (Labour division & specialisation)		Q2 (Technological development)		Q3 (Managerial advantages)		Q4 (Monetary advantages)	
		Frequency	%	Frequency	%	Frequency	%	Frequency	%
2013	Yes	21	95.5	21	95.5	18	81.8	19	86.4
	No	1	4.5	1	4.5	4	18.2	3	13.6
2014	Yes	22	100	21	95.5	19	86.4	21	95.5
	No	0	0	1	4.5	3	13.6	1	4.5
2015	Yes	20	90.9	19	86.4	17	77.3	18	81.8
	No	2	9.1	3	13.6	5	22.7	4	18.2
2016	Yes	19	86.4	21	95.5	17	77.3	17	77.3
	No	3	13.6	1	4.5	5	22.7	5	22.7
2017	Yes	21	95.5	21	95.5	18	81.8	18	81.8
	No	1	4.5	1	4.5	4	18.2	4	18.2
2018	Yes	14	100	14	100	14	100	13	92.9
	No	0	0	0	0	0	0	1	7.1
2022	*Yes*	*29*	*85.3*	*32*	*94.1*	*27*	*79.4*	*29*	*85.3*
	No	*5*	*14.7*	*2*	*5.9*	*7*	*20.6*	*5*	*14.7*

Based on the data presented in Table 2, the positive internal economies of scale of the companies in MardinOSB from 2013 to 2018 are presented as follows:

- The frequency rates for the item "Division and specialisation of labour (Q1)" range from 86.4% to 100% for 'Yes', but from 0% to 13.6% for 'No'.
- Frequency rates for the item "Technological development (Q2)" show that respondents who answered 'Yes' range from 86.4% to 100%, while those who answered 'No' range from 0% to 13.6%.

- Responses to the question “Managerial advantages (Q3)” range from 0% to 22.7% for ‘No’, while they range from 77.3% to 100% for ‘Yes’.
- Another item for positive internal economies of scale is “Monetary advantages (Q4)” with frequency rates ranging from 77.3% to 95.5% for those who answered ‘Yes’, while rates for those who answered ‘No’ range from 4.5% to 22.7%.

The analysis of the responses shows that companies in MardinOSB have benefited greatly from positive internal economies of scale from 2013 to 2018. It can be concluded that the companies were positively influenced by “Division and specialisation of labour”, “Technological development”, “Managerial advantages”, and “Monetary advantages”.

The same tendency exists after the Pandemic, as the companies answered ‘Yes’ to the question with high frequency. Thus, they have benefited from all the positive internal economies of scale mentioned above.

Table 3: Negative internal economies of scale in MardinOSB

		Q5 (Extreme specialisation)		Q6 (Managerial inefficiency)	
		Frequency	%	Frequency	%
2013	Yes	10	45.5	5	22.7
	No	12	54.5	17	77.3
2014	Yes	9	40.9	5	22.7
	No	13	59.1	17	77.3
2015	Yes	11	50	8	36.4
	No	11	50	14	63.6
2016	Yes	7	31.8	8	36.4
	No	15	68.2	14	63.6
2017	Yes	7	31.8	11	50
	No	15	68.2	11	50
2018	Yes	8	57.1	3	21.4
	No	6	42.9	11	78.6
2022	*Yes*	*13*	*38.2*	*15*	*44.1*
	No	*21*	*61.8*	*19*	*55.9*

According to Table 3, the negative internal economies of scale of the companies in MardinOSB for the years 2013 to 2018 are as follows:

- The answers to the question “Extreme specialisation (Q5)” show that the percentage of ‘Yes’ answers ranges from 31.8% to 57.1%, while the percentage of ‘No’ answers ranges from 42.9% to 68.2%.
- The responses to the question “Inefficiency in management (Q6)” show that the percentage of ‘Yes’ responses ranges from 21.4% to 50%, while the percentage of ‘No’ responses ranges from 50% to 78.6%.

The data in Table 3 show that the companies which say ‘No’ to a high degree were not seriously affected by a negative internal scale economies in 2013-2018. This means that the companies faced “Extreme specialisation disadvantages” and “Inefficiencies in management” only to a very small extent.

Similarly, compared to ‘Yes’, companies also answered ‘No’ for most of 2022. This means that the impact of the negative internal scale economies was not too bad. Therefore, after the Pandemic, companies maintained their positions on “Extreme specialisation disadvantages” and “Managerial inefficiency” as they were before.

3.4. Assessments on External Economies of Scale in MardinOSB

Here the positions of the companies in MardinOSB in terms of external economies of scale as ‘positive’ or ‘negative’ shall be searched. Their positive external scale economies are checked according to the data available in Table 4.

Based on the data presented in Table 4, the positive external scale economies of companies in MardinOSB from 2013 to 2018 are detailed below:

- The frequency rates of the item “Purchasing semi-processed products (Q7)” indicate that respondents who answered ‘Yes’ range from 40.9% to 72.7%, while respondents who answered ‘No’ range from 27.3% to 59.1%.
- The frequency rates for the item “Hiring specialised labour (Q8)” show that responses for ‘Yes’ range from 68.2% to 85.7%, while responses for ‘No’ range from 14.3% to 31.8%.
- The frequency rates for the item “Purchasing services (Q9)” indicate that respondents who answered ‘Yes’ range from 81.8% to 100%, while respondents who answered ‘No’ range from 0% to 18.2%.

- The item “Presence of infrastructure facilities and related services (Q10)” received responses ranging from 50% to 86.4% for ‘Yes’, while responses for ‘No’ range from 13.6% to 50%.

Table 4: Positive external economies of scale in MardinOSB

		Q7 (Purchasing semi-processed products)		Q8 (Hiring Specialised labour		Q9 (Purchasing services)		Q10 (Infrastructure facilities & services)	
		Frequency	%	Frequency	%	Frequency	%	Frequency	%
2013	Yes	9	40.9	15	68.2	18	81.8	15	68.2
	No	13	59.1	7	31.8	4	18.2	7	31.8
2014	Yes	16	72.7	18	81.8	21	95.5	11	50
	No	6	27.3	4	18.2	1	4.5	11	50
2015	Yes	16	72.7	16	72.7	20	90.9	17	77.3
	No	6	27.3	6	27.3	2	9.1	5	22.7
2016	Yes	13	59.1	16	72.7	22	100	13	59.1
	No	9	40.9	6	27.3	0	0	9	40.9
2017	Yes	14	63.6	18	81.8	18	81.8	19	86.4
	No	8	36.4	4	18.2	4	18.2	3	13.6
2018	Yes	6	42.9	12	85.7	14	100	11	78.6
	No	8	57.1	2	14.3	0	0	3	21.4
2022	*Yes*	*24*	*70.6*	*25*	*73.5*	*24*	*70.6*	*23*	*67.6*
	No	*10*	*29.4*	*9*	*26.5*	*10*	*29.4*	*11*	*32.4*

The responses in Table 4 show that firms have been in different positions with respect to positive external economies of scale during 2013-2018. In general, however, they have benefited from all advantages. In this regard, they have used the advantages of “Purchase of semi-finished products”, “Hiring skilled workers”, “Purchase of services”, and “Presence of infrastructure facilities and related services”.

As far as 2022 is concerned, with a high percentage of ‘Yes’ answers to all questions, companies took full advantage both before and after the Pandemic. In other words, the companies took advantage of the positive external scale economies.

Table 5: Negative external economies of scale in MardinOSB

		Q11 (Infrastructure insufficiency)		Q12 (Traffic jam & losses in transport)		Q13 (Environmental pollution)		Q14 (Production factors demand & price rises)	
		Frequency	%	Frequency	%	Frequency	%	Frequency	%
2013	Yes	16	72.7	14	63.6	16	72.7	11	50
	No	6	27.3	8	36.4	6	27.3	11	50
2014	Yes	13	59.1	10	45.5	15	68.2	17	77.3
	No	9	40.9	12	54.5	7	31.8	5	22.7
2015	Yes	9	40.9	7	31.8	13	59.1	14	63.6
	No	13	59.1	15	68.2	9	40.9	8	36.4
2016	Yes	13	59.1	9	40.9	9	40.9	11	50
	No	9	40.9	13	59.1	13	59.1	11	50
2017	Yes	12	54.5	11	50	15	68.2	15	68.2
	No	10	45.5	11	50	7	31.8	7	31.8
2018	Yes	7	50	5	35.7	7	50	11	78.6
	No	7	50	9	64.3	7	50	3	21.4
2022	*Yes*	*25*	*73.5*	*18*	*52.9*	*20*	*58.8*	*28*	*82.4*
	No	*9*	*26.5*	*16*	*47.1*	*14*	*41.2*	*6*	*17.6*

Table 5 provides the following information on the negative external scale economies in MardinOSB in the period 2013-2018:

- The frequency rates for the item “Inadequate infrastructure (Q11)” range from %40.9 to %72.7 for ‘Yes’, but vary from %27.3 to %59.1 for ‘No’.
- Scores for the item “Traffic congestion and its impact on losses in transport to and from work (Q12)” range from %31.8 to %63.6 for ‘Yes’, but range from %36.4 to %68.2 for ‘No’.
- Responses for the item “Environmental pollution (Q13)” range from %40.9 to %72.7 for ‘Yes’, but vary from %27.3 to %59.1 for ‘No’.
- Finally, the frequency rates of the item “Increase in demand of production factors and, therefore, in their prices (Q14)” range from %50 to %78.6 for ‘Yes’, but range from %21.4 to %50 for ‘No’.

In the context of the data in Table 5, firms’ responses varied over the period 2013-2018, but in general they suffered more or less from negative external economies of scale. Thus, they

faced the disadvantages of “Inadequate infrastructure”, “Traffic congestion”, “Environmental pollution”, and “Increase in demand for production factors and their prices” during these years.

Similar to 2013-2018, the percentage of ‘Yes’ answers to all questions also increased in 2022, which means that firms in MardinOSB were negatively affected by the external economies of scale after the Covid-19 Pandemic.

4. Conclusion

This chapter presents the results of a survey conducted among enterprises in the Mardin Organised Industrial Area (MardinOSB). The survey consisted of 158 questionnaires completed during the period 2013-2018 and in 2022. The aim of the survey was to understand the attitude of these companies towards the positive and negative internal and external economies of scale and how they were affected by them.

Based on the data collected and analysed, the positions of the companies in relation to the positive and negative internal and external economies of scale have been identified for the aforementioned dates:

- The analysis shows that the companies in MardinOSB benefited greatly from the positive internal economies of scale during the period 2013-2018, and this trend has continued after the outbreak of the Covid-19 Pandemic. The benefits were observed in the form of division and specialisation of labour, technological advancements, managerial advantages, and monetary benefits.
- The responses of the companies indicate that they were not significantly affected by negative internal effects during the period 2013-2018, and this trend had continued until 2022, with the majority of companies answering ‘No’. This suggests that negative internal economies of scale such as extreme specialisation disadvantages and inefficiencies in management have not caused significant harm to companies and that their impact has continued to decline after the Covid-19 Pandemic.
- Analysis of the data collected shows that firms were differently positioned in terms of positive external economies of scale during 2013-2018. However, they were found to have generally benefited from all the advantages including purchase of semi-finished products, hiring of skilled labour, purchase of services,

and presence of infrastructure facilities and related services. These advantages also benefited the companies after the Covid-19 Pandemic, as they were able to maintain their positions before 2022.

- During 2013-2018, businesses in MardinOSB responded differently to negative external economies of scale. However, overall, these companies were affected to some extent by negative external economies of scale. This trend continued after the outbreak of the Pandemic. It means that in both cases, enterprises operating in MardinOSB faced challenges such as inadequate infrastructure, traffic congestion, pollution, and rising costs of production factors.

Based on the findings of this chapter, policy recommendations can be made aimed at enhancing internal and external advantages and minimising the associated disadvantages. To benefit from positive internal economies of scale, companies can intervene in their internal processes. To achieve this, they can improve their division and specialisation of labour, introduce the necessary technological advances, increase the efficiency of their management systems, and review their monetary and fiscal procedures. In this way, companies can benefit significantly from internal economies of scale.

To avoid negative internal economies of scale, companies should avoid over-specialising their workers and staff. They should also consider revising their administrative structure to increase management efficiency. These measures can help companies to avoid the negative effects of internal economies of scale.

While internal economies of scale are directly related to the internal structure of firms, external economies of scale derive from the area/zone in which they operate. In this case, firms in MardinOSB benefit from the positive external economies of scale, while they suffer from the negative external economies of scale as they locate there. To increase the benefits of positive external economies of scale, the management of MardinOSB should take the necessary measures. For example, they can encourage enterprises to exchange their semi-finished products, specialised labour and services at reasonable prices and conditions. On the other hand, the MardinOSB management should remove any bottlenecks in infrastructure facilities and related services in the area.

The negative external economies of scale can directly affect businesses in industrial areas or zones. Therefore, it is crucial to remove bottlenecks and related problems. In this regard, the MardinOSB administration should work closely with government authorities to complete the necessary infrastructure, such as building appropriate roads to avoid traffic congestion. They also need to establish an efficient communication system to match the supply and demand of production factors and prevent unexpected price increases. In addition, both MardinOSB and the companies operating in the area should take the necessary measures to minimise pollution.

This chapter stands out from similar studies as it is one of the first to examine the positive and negative effects of internal and external economies of scale in an industrial area. In addition, it analyses the changes before and after the Pandemic Covid-19, which distinguishes this study from others in the field. However, the research would benefit from further expansion to include surveys in the years following the Pandemic. It would be particularly valuable to conduct new studies comparing pre- and post-Pandemic changes. Such research could provide targeted policies and better recommendations for the future.

5. References

Al-Mutairi, Naief; Burney, Nadeem A. Burney (2012). Factor substitution, and economies of scale and utilisation in Kuwait's crude oil industry. *Energy Economics*, 24, 337-354, https:/doi.org/10.1016/S0140-9883(02)00008-7

Alvarez, Antonio; Arias, Carlos (2003). Diseconomies of Size with Fixed Managerial Ability. *American Journal of Agricultural Economics*, 85(1), 134-142, http://www.jstor.org/stable/1244932

Aritenang, Adiwan F.; Chandramidi, Aryani N. (2020). The Impact of Special Economic Zones and Government Intervention on Firm Productivity: The Case of Batam, Indonesia. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, 56(2), 225-249, https://doi.org/10.1080/00074918.2019.1643005

Asongu, Simplice A.; Odhiambo, Nicholas M. Size (2019). Efficiency, market power, and economies of scale in the African banking sector. *Financial Innovation*, 5(4), 1-22, https://doi.org/10.1186/s40854-019-0120-x

Boyes, William; Melvin, Michael (2013). *Ekonominin Temelleri (Fundamentals of Economics).* Çeviri Editörü: Erdinç Telatar, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Cambridge Dictionary (2022). *Economies of Scale.* https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/diseconomies-of-scale, retrieved on 01.02.2022.

Comstock, Craig; Jiang, Zhizhong; Davies, Jim (2011). Economies and diseconomies of scale in software development. *Journal of Software and Evolution: Research and Practice*, 23(8), 533-548, https://doi.org/10.1002/smr.526

Corporate Finance Institute (2022). *Economies of Scale.* https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/economies-of-scale/, retrieved on 13.01.2022.

Da Lu, Fatma Gzara; Elhedhli, Samir (2014). Facility location with economies and diseconomies of scale: models and column generation heuristics. *IIE Transactions*, 46(6), 585-600, https://doi.org/10.1080/0740817X.2013.860508

Davies, Ronald B.; Mazhikeyev, Arman (2019). The Impact of Special Economic Zones on Exporting Behavior. *Review of Economic Analysis*, 11(1), 145-174, https://doi.org/10.15353/rea.v11i1.1520

Dinler, Zeynel (2011). *İktisada Giriş.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Drew, Joseph; Kortt, Michael A.; Dollery, Brian (2016). Did the Big Stick Work? An Empirical Assessment of Scale Economies and the Queensland Forced Amalgamation Program. *Local Government Studies*, 42(1), 1-14, https://doi.org/10.1080/03003930.2013.874341

Fan, C. Cindy; Scott, Allen J. (2003). Industrial Agglomeration and Development: A Survey of Spatial Economic Issues in East Asia and a Statistical Analysis of Chinese Regions. *Economic Geography*, 79(3), 295-319, https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2003.tb00213.x

Kasman, Adnan (2005). Efficiency and Scale Economies in Transition Economies: Evidence from Poland and the Czech Republic. *Emerging Markets Finance and Trade*, 41(2), 60-81, https://doi.org/10.1080/1540496X.2005.11052605

Kokott, Gian-Marco; Bichler, Martin; Paulsen, Per (2019a). First-Price Split-Award Auctions in Procurement Markets with Economies of Scale: An Experimental Study. *Production and Operations Management*, 28(3), 721-739, https://doi.org/10.1111/poms.12947

Kokott, Gian-Marco; Bichler, Martin; Paulsen, Per (2019b). The beauty of Dutch: Ex-post split-award auctions in procurement markets with diseconomies of scale. *European Journal of Operational Research*, 278(1), 202-210, https://doi.org/10.1016/j.ejor.2019.04.003

Lopez-de-Silanes, Florencio; Phalippou, Ludovic; Gottschalg, Oliver (2015). Giants at the Gate: Investment Returns and Diseconomies of Scale in Private Equity. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 50(3), 377-411, https://doi.org/10.1017/S0022109015000113

Ma, Shaochun; Eckhoff, Steven R. (2012). Economy of Scale for Biomass Refineries: Commodity vs. Contract Pricing, Area Utilization Factor, and Energy Crops. *Transactions of the ASABE* (American Society of Agricultural and Biological Engineers), 55(2), 599-607, https://doi.org/10.13031/2013.41361

Maloney, Michael T. (2001). Economies and Diseconomies: Estimating Electricity Cost Functions. *Review of Industrial Organization*, 19, 165-180, https://doi.org/10.1023/A:1011140400951

Mardin Organize Sanayi Bölgesi (MardinOSB) (2022). *Hakkımızda.* http://www.mardinosb.org.tr/web/Detay.php?DetayGoster=727&Kat=75, retrieved on 24.01.2022.

Miller, Stephen M.; Clauretie, Terrence M.; Springer, Thomas M. (2006). Economies of Scale and Cost Efficiencies: A Panel-Data Stochastic-Frontier Analysis of Real Estate Investments Trusts. *The Manchester School,* 74(4), 483-499, https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.2006.00505.x

Nazarczuk, Jarosław Michał; Umiński, Stanisław (2018). The Impact of Special Economic Zones on Export Behaviour. Evidence from Polish Firm-Level Data, *Economics and Management*, 21(3), 4-22, https://doi.org/10.15240/tul/001/2018-3-001

Özdemir, Zekai; Sever, Erşan; Mercan, Birol; Ustaoğlu, Murat (2014). *Mikro İktisadi Analiz.* Konya: Çizgi Kitabevi.

Pandit, Naresh R.; Cook, Gary A. S.; Wan, Feng; Beaverstock, Jonathan V.; Ghauri, Pervez N. (2018). The Economies and Diseconomies of Industrial Clustering: Multinational Enterprises versus Uninational Enterprises, *Management International Review*, 58, 935-967, https://doi.org/10.1007/s11575-018-0363-1

Phillips, Blake; Pukthuanthong, Kuntara; Rau, P. Raghavendra (2018). Size does not matter: Diseconomies of scale in the mutual fund industry revisited. *Journal of Banking&Finance*, 88, 357-365, https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2017.12.005

Seo, Young-Joon; Park, Jin Suk (2016). The estimation of minimum efficient scale of the port industry. *Transport Policy*, 49, 168-175, https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2016.04.012

Shao, Lusheng (2017). Competition under Diseconomies of Scale: The Role of Subcontracting and Single-Sourcing Commitment. *Decision Sciences*, 49(1), 154-179, https://doi.org/10.1111/deci.12268

Şenses, Fikret (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Takeuchi, Kuniyoshi (1997). *On the scale diseconomy of large reservoirs in land occupation, Sustainability of Water Resources under Increasing Uncertainty*. Proceedings of Rabat Symposium (S1, IAHS Publ. no. 240), 519-527.

Truett, Lila J.; Truett, Dale B. (1996). Economies of scale in the Mexican automotive sector. *Journal of Productivity Analysis*, 7(4), 429-446, https://doi.org/10.1007/BF00162051

Turley, Gerard; McDonagh, John; McNena, Stephen; Grzedzinski, Arkadiusz (2018). Optimum Territorial Reforms in Local Government: An Empirical Analysis of Scale Economies in Ireland. *Economic and Social Review*, 49(4), 463-488.

Ünsal, Erdal (2010). *Mikro İktisat.* Ankara: İmaj Yayıncılık.

Xi, Qiangmin; Sun, Ruidong; Mei, Lin (2021). The impact of special economic zones on producer services productivity: Evidence from China. *China Economic Review*, 65, 1-21, https://doi.org/10.1016/j.chieco.2020.101558

Yalta, A. Yasemin; Yalta, A. Talha (2021). *Modern Mikroekonomiye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.

Yu, Jeong-Joon; Yoo, Seung-Hoon; Baek, Chulwoo (2019). Economies of Scale in the South Korean Natural Gas Industry. *Energies*, 12(8), 1557, https://doi.org/10.3390/en12081557

Yuemei, Zhang; Fang, Zang (2016). *The Allocation of Asset Structure Based on the Economies of Scale - Taking Listed Manufacturing Companies for Example.* International Forum on Management, Education and Information Technology Application (IFMEITA 2016), Proceedings, Atlantis Press (Springer), 203-207, https://doi.org/10.2991/ifmeita-16.2016.38

Zenger, Todd; School, Olin; Huang, Jeffrey (2009). Limits to the scale and scope of the firm. *Advances in Strategic Management, Economic Institutions of Strategy*, 26, 267-286, https://doi.org/10.1108/S0742-3322(2009)0000026012

6. Appendix: Survey Form for Determination of Internal/External Economies of Scale of Companies in Mardin Organised Industrial Area (MardinOSB)

I) General Information on the Company

Name of the company
Field of activity
Name of the person interviewed
Position of the person interviewed in the company
Communication information

II) Information on company's internal economies of scale

II.a) Positive internal economies of scale	Yes (=exists)	No (=inexists)
1) Division and specialisation of labour		
2) Technological development		
3) Managerial advantages		
4) Monetary advantages		
* Any additions?		

II-2) Negative internal economies of scale	Yes (=exists)	No (=inexists)
5) Extreme specialisation disadvantages		
6) Inefficiency in the management		
* Any additions?		

III) Information on a company's external economies of scale

III.a) Positive external economies of scale	Yes (=exists)	No (=inexists)
7) Purchasing semi-processed products		
8) Hiring specialised labour		
9) Purchasing services		
10) Presence of infrastructure facilities and related services		
* Any additions?		

III.b) Negative external economies of scale	Yes (=exists)	No (=inexists)
11) Insufficiency in infrastructure		
12) Traffic congestion and its impact on losses in transportation to and from the work area		
13) Environmental pollution		
14) Increase in demand of production factors and, consequently, in their prices		
* Any additions?		

Sources: Boyes&Melvin, 2013; Corporate Finance Institute, 2022; Dinler, 2011; Özdemir et al., 2014.

Kısım III
Hizmet Sektörü

Part III
Service Sector

D

BÖLÜM 9

Mardin'de Turizm Sektörünün Temel Sorunları ve Potansiyel İş Birliği Alanları

Main Issues and Potential Collaboration Areas of the Tourism Sector in Mardin

Şehmus Aykol [1]
İlyas Bayar [2]
Dilan Arabacıoğlu [3] [4]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
   2.1. Mardin Turizmi
   2.2. Mardin Turizminde Temel Sorunlar
   2.3. Destinasyon Yönetiminin Potansiyel İş Birliği Alanları
3. Mardin'in Turistik Sorunlarının Tespit Edilmesine İlişkin Saha Araştırması
4. Değerlendirme ve Sonuç
5. Bibliyografya
6. Ek: Sektörel Sorun ve Potansiyel İş Birliği Alanları Tespit Amaçlı Soru Formu

1 Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-4398-3660, sehmusaykol(at)artuklu.edu.tr
2 Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Ömerli MYO, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-1278-7309, ilyasbayar(at)artuklu.edu.tr
3 Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-1470-0959, dilanarabacioglu(at)artuklu.edu.tr
4 Kavramsal çerçeve Aykol ve Arabacıoğlu, anket çalışması Bayar, odak grup görüşmesi ve veri analizi ise tüm yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, Mardin'de ilgili kurumların/kuruluşların iş birliğiyle yerel turizm gelişim alanlarını belirlemek ve karşılaşılan sorunlara yönelik çözümler teklif etmektir.

b) Bulgular: Kentte turizmin mevsimsellik sorunu, ulaşım (trafik) problemi, nitelikli insan kaynağı yetersizliği, tanıtım faaliyetlerinin eksikliği, Eski Mardin'de ziyaretçilerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak altyapı yetersizliği, turistik ürünlerin satışında istikrarsız ve yanıltıcı fiyat politikası, işletmelerde denetimlerin eksikliği vb. sorunlar mevcuttur.

c) Öneriler: Mardin'deki tüm paydaşların öncelikle etkin bir iletişim ve iş birliği içerisinde bulunması gerekmektedir. Destinasyon yönetimi kapsamında sürdürülebilir turizm planlaması gerçekleştirilmeli ve ziyaretçilerin kalış sürelerini artırmak için etkinlikler düzenlenmelidir. Bu etkinlikler de 12 aya yayılmalıdır.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of this chapter is to determine the local tourism development areas of Mardin in the scope of cooperation with related institutions and to propose solutions to the problems arise.

b) Findings: The seasonality problem of tourism, transportation (traffic) difficulty, inadequate qualified human resources, lack of promotional activities, insufficient infrastructure to meet the basic needs of visitors in Old Mardin, unstable and misleading price policy in the sales of touristic products, insufficient inspections, etc. are the problems occur in Mardin.

c) Proposals: All stakeholders in Mardin should primarily be in effective communication and cooperation. Sustainable tourism planning should be carried out within the scope of destination management and events must be organised to increase visitors' duration of stay. Such activities should be spread over twelve months.

1. Giriş

Ülkemiz çeşitli turizm destinasyonlarına sahip olmakla beraber, buralarda farklı turizm ürünlerinin ve hizmetlerinin sunulmasına imkân tanımaktadır. Mardin ili de otantik yapısıyla ön plana çıkan önemli destinasyonlar arasında yer almaktadır. Kent, sahip olduğu somut ve soyut kültürel miras unsurları ile her yıl on binlerce turist ağırlamaktadır. Aynı zamanda alternatif turizm türleri arasında ivme kazanan ve özellikle yerli turistler tarafından tercih edilen önemli bir kültür turizm destinasyonu olarak bilinmektedir.

Her turistik destinasyonda olduğu gibi Mardin'de de turizmin etkin ve sürdürülebilir olması amacıyla ziyaretçilerin ve yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik ürünler (mal/hizmet) geliştirilmesine olanak sağlayacak orta ve uzun vadeli planlamalar yapılmalı ve sahip olunan tarihî ve kültürel varlıkları da koruyacak stratejiler belirlenmelidir. Turizm sektörünün Mardin'de sosyal ve ekonomik ilerleme sağladığı göz önünde bulundurulduğunda, buradaki tüm paydaşların etkin iletişim kanalları kurması ve istişare yoluyla destinasyon yönetim modelini örnek alması büyük önem taşımaktadır.

Literatürde Mardin turizminin analiz edildiği, bölgede turistik gelişime engel teşkil eden sorunların ve bunların çözümüne yönelik önerilerin yer aldığı çalışmalar mevcuttur (Aykol et al., 2014; Toprak, 2015; Boz, 2016; Meşeli, 2018; Koç, 2019; Çakar et al., 2020). Bu bölüm kapsamında ise destinasyonun gelişmesi ve ortaya çıkan sorunların müzakere zemininde çözüme kavuşturulması amacıyla turizm sektöründe aktif rol oynayan paydaşlar ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmesi, çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaştırmaktadır. Böylece Mardin turizmine yönelik sorunlar tüm paydaşlar tarafından dile getirilmiştir. Özel sektörden katılım sağlayan paydaşlar, muhatap olarak gördükleri kamu kurumlarına/kuruluşlarına sorunlarını ve taleplerini dile getirirken; buralardan katılım sağlayan yetkililer ise sektör temsilcilerinden ve işletmelerden beklentilerini belirtmişlerdir.

Paydaşlar, en önemli sorunlardan birinin Eski Mardin'deki trafik yoğunluğu olduğunu dile getirmişlerdir. Odak grup görüşmesinin ardından Eski Mardin'de trafik problemine ilişkin

yerel yönetimlerce birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Paydaşlar tarafından belirtilen diğer sorunlar şöyle sıralanmaktadır: altyapı ve üstyapı problemleri, mevsimsellik sorunu, yatak kapasitesi, karşılama merkezlerinin bulunmaması, yeni yapıların kentin tarihî dokusuna uygun olmaması, hijyen ve nitelikli personel sorunu.

Mardin Artuklu Üniversitesi Kamu Özel ve Karma Sektör İş Birliği Koordinatörlüğü'nün (MAÜKÖK) alt kurulu olan Hizmet Sektörü İş Birliği Kurulu (MAÜHİS) bünyesinde yapılan odak grup görüşmesi ile katılımcılara sorunları tartışmaları ve çözüm önerileri getirmeleri için uygun koşullar sağlanmıştır. Katılımcılar, MAÜKÖK tarafından yapılacak toplantıların gelecek dönemlerde de devam etmesini ve sorunların tartışılıp çözüm üretilmesi için üniversitenin aracı rol üstlenerek eşgüdüm sağlamasını faydalı ve gerekli görmektedir.

2. Literatür Taraması

2.1. Mardin Turizmi

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan; kuzeyinde Diyarbakır ve Batman, kuzey doğusunda Siirt, doğusunda Şırnak, batısında Urfa illerinin yer aldığı ve güneyinde Suriye'ye komşu bir coğrafyada konumlanmıştır. Mardin, tarımın doğduğu topraklar olarak bilinmektedir. Geçmişi çanak-çömleksiz neolitik döneme dayanmakta olan ve 'bereketli hilal (fertile crescent)' olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır (Aydın et al., 2000).

Kozmopolit etnik yapısı ile ön plana çıkan şehirde alfabetik sıralamayla Araplar, Ermeniler, Keldaniler, Kürtler, Mahalmiler, Süryaniler, Türkler ve Yezidiler yaşamlarını sürdürmektedir. Bu çeşitlilik Mardin'i diğer turistik destinasyonlardan farklılaştırmaktadır. Şehirde günümüzde; yaygın olarak Arapça, Kürtçe, Süryanca ve Türkçe konuşulmaktadır. Mardin'de farklı kültürlerin bir arada geçmişten günümüze yaşıyor olması, şehirde somut kültürel miras unsurlarının sayısında da artışa olanak tanımıştır (Meşeli, 2018). 'Çok kültürlülük müzesi' olarak adlandırılan bölge, dünya üzerinde az rastlanan destinasyonlar arasında yer almaktadır (Işık&Güneş, 2015).

Mardin'in yüzey şekilleri Torosların oluştuğu III.zaman diliminde meydana gelmiştir. Yeryüzü şekilleri dolayısıyla tarihî ve doğal açıdan pek çok yapının yer aldığı zengin bir kent hâline dönüşmüştür (Alioğlu, 2000). Aynı şekilde kaya mimarîsinin gelişmiş olması ve özellikle Eski Mardin olarak adlandırılan bölgedeki evlerin mimarî yapısıyla ön plana çıkması Mardin'in dağlık bir alan üzerine inşa edilmesi ile ilişkilidir (Karasu, 2013).

Mardin, doğal ve tarihî zenginlikleri, aynı zamanda ön plana çıktığı kültür ögeleri ile potansiyeli yüksek önemli turistik destinasyonlar arasındadır. Bu bağlamda kolektif, tarihî ve otantik turizm ögesi olarak ele alınabilmektedir (Toprak, 2015). İl, coğrafî çevrenin unsurları ile sahip olduğu kültürel ögeler sayesinde destinasyonda yerli turistlerin yanı sıra yabancı ziyaretçileri de ağırlamaktadır. Ziyaretçiler tarafından Mardin ilinin tercih edilme nedenleri şöyle sıralanmaktadır (Günal, 2015):

- Bireylerin yerel kültürlere meraklarının artması,
- Diğer kültür destinasyonlarının çok fazla talep görmesi ve ziyaretçilerin yeni bölgeleri görme arzusu,
- İlin bozulmamış otantik ve tarihî dokusuyla bağlantılı mimarî yapılarının olması,
- Farklı kültürden bireylerin bir arada yaşıyor olması,
- UNESCO tarafından Dünya Kültür Miras Listesine aday olması,
- Sosyal medyada ve basında ön plana çıkmasını sağlayan unsurların bulunması (dizi, film vs.).

Atsız&Kızılırmak (2017), pek çok bilim insanının bu bölgede yetişmiş olması sebebiyle Mardin'in; bir bilim şehri, topografyası nedeniyle önemli askerî bir alan, farklı kültürlerden bireylerin huzur içinde birlikte yaşıyor olması sebebiyle barış kenti olarak adlandırıldığını, bu isimlendirmenin Mardin'i diğer illerden ayırdığını belirtmektedir. Mardin, güvenlik ve ulaşım problemleri dolayısıyla uzun yıllar hak ettiği değeri görememiş ve turistik potansiyelinin altında kalmıştır. Fakat aşağıda yer alan grafikler yıllar bazında şehri ziyaret eden turistlerin sayısında gözle görülür artış olduğunu da ortaya koymaktadır. Şehrin turizm potansiyelinin farkına varılmış olunması bölgedeki tanıtım ve imaj çalışmalarının da artmasına, böylece yerli ve yabancı turistler tarafından bilinirliğinin ve tercih edilirliğinin de aynı oranda yükselmesine imkân tanımıştır (Aşkın, 2006). Kaygalak et al. (2013) şehrin sahip olduğu otantik yapının önemli ve etkili ayırt edici bir özellik olduğunu belirtmektedir.

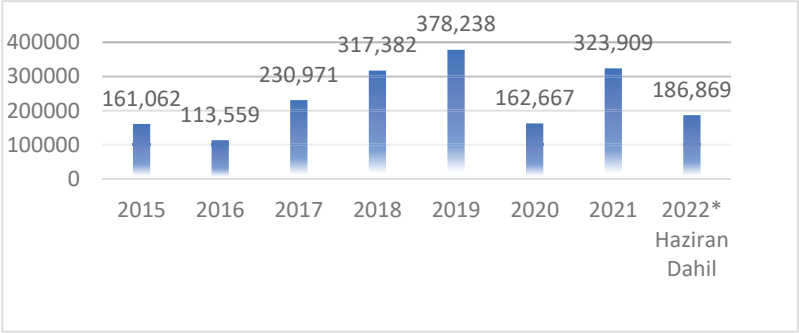

Şekil 1: Mardin'de konaklayan ziyaretçi sayıları

Kaynak: Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022.

Ziyaretçi sayılarının yer aldığı Şekil 1 incelendiğinde, Mardin'i dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını öncesinde 2019 yılında 378,238 kişinin ziyaret ettiği görülmektedir. Pandemi dolayısıyla neredeyse tüm dünyada görülen seyahat kısıtlamaları Mardin'e gelen turist sayısında da azalmaya sebep olmuştur. 2020 yılında 2021 yılına göre 162,667 turist ile bir azalma olduğu görülmektedir. Covid-19 pandemi sürecinin etkisinin azaldığı ve seyahat kısıtlamalarının tüm dünyada yavaş yavaş kalktığı 2021 yılında ise Mardin'in ziyaretçi sayısında 323,909 kişi ile yeniden artış olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Konaklayan yabancı ziyaretçi sayısı

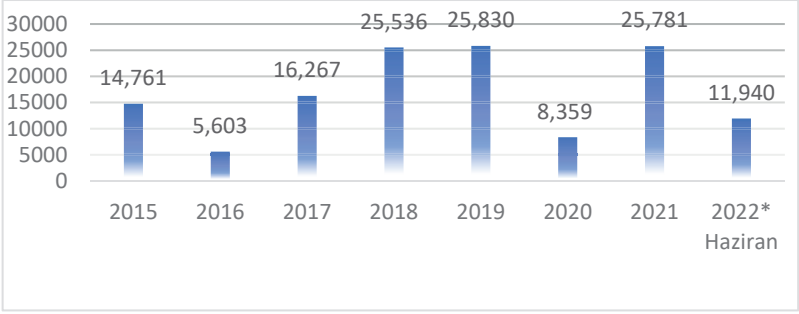

Kaynak: Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022.

Yıllar bazında incelendiğinde, ili yerli turistlerin yabancılara oranla daha fazla ziyaret ettiği görülmektedir. Konaklayan yabancı ziyaretçi sayısı, pandemi öncesinde 2019 yılında 25,830 iken pandeminin yoğun yayılım gösterdiği 2020 yılında hızlı bir düşüş ile 8,359'a gerilemiştir. Fakat 2021 yılı itibariyle yine yabancı ziyaretçi sayısında artış görülmüştür.

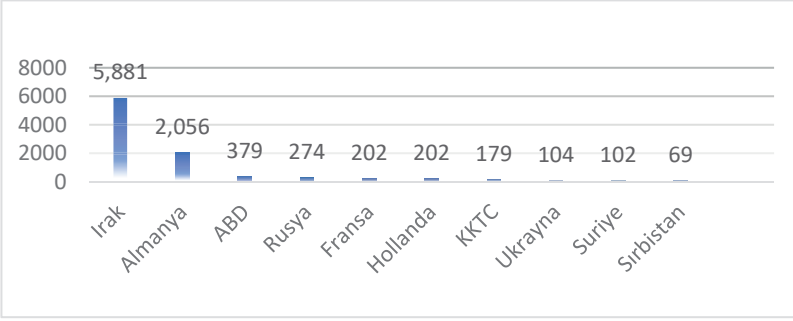

Şekil 3: 2022 yılı Haziran ayı itibariyle milliyetlerine göre yabancı ziyaretçi istatistikleri

Kaynak: Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022.

Yabancı ziyaretçilerin milliyetlerine göre istatistiklerinin yer aldığı Şekil 3 incelendiğinde, ilk sırada 2022 yılı itibariyle 5,881 kişiyle Irak yer almaktadır. Almanya'nın ikinci sırada, Amerika'nın ise 379 kişi ile 3.sırada yer aldığı görülmektedir. Irak'ın Türkiye'nin güneydoğu komşusu olması sebebiyle ziyaretçiler tarafından ilin tanınırlığının daha fazla olması, Irak'tan gelen ziyaretçilerin oranının diğer ülkelere oranla neden daha yüksek olduğu sorusuna cevap olabilecek niteliktedir. Mardin turizminde önemli sorunların başında görünen tanıtım faaliyetlerinin yetersiz kalması, ulaşım ve güvenlik gibi problemlerin çözüme kavuşturulması, yabancı ziyaretçi sayısında ileriki yıllarda yükselme olabileceği ihtimalini artırmaktadır. 2022'nin ilk üç ayında ise yabancı ziyaretçi sayısının 11,940 kişi olduğu görülmektedir.

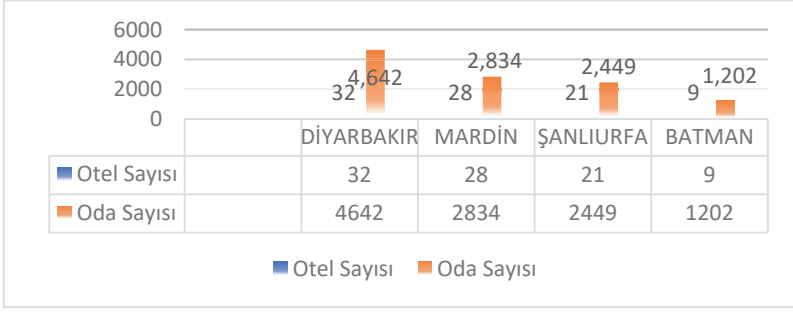

Şekil 4: Çevre illerdeki konaklama işletme sayılarının karşılaştırılması

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2022.

Şekil 4'te, komşu illeri ile konaklama işletme ve oda sayıları itibariyle karşılaştırılmasında Mardin'in Diyarbakır'ı takiben ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

2.2. Mardin Turizminde Temel Sorunlar

Mardin'in sahip olduğu doğal çekicilikler ve tarihî alanlar göz önünde bulundurulduğunda tanıtım faaliyetlerinin (logo, slogan, reklam, sosyal medya vb.) yeterli düzeyde olmaması, ilin bilinirliği açısından olumsuz bir faktör olarak görülmektedir. Bu durum Mardin turizminin öneminin anlaşılmasına engel teşkil etmektedir (Ulucan&Kahraman, 2017). Meşeli (2018) Mardin turizminin hak ettiği değeri göremediğini, farklı toplumların bir arada yaşadığı nadide kentlerden biri olan Mardin'in tanıtım faaliyetleri ile ön plana çıkarak yerel halkların ve paydaşların bölgedeki turizme bakış açılarının değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kadim bir geçmişe sahip olan ve pek çok kültürel turistik çekim merkezi bulunan Mardin'in turizm potansiyelini tam anlamıyla ortaya çıkartamadığı, pek çok sorunun geçmişten günümüze devam ettiği görülmektedir.

Kentte turizm sektörünü doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen sorunlar ve aksaklıklar turizmin sürdürülebilirliğine engel olmaktadır. Boz (2016), en büyük sorunların başında Eski Mardin'deki trafik yoğunluğunun, çevre temizliğinin, su ve elektrik problemlerinin geldiğini belirtmiştir. Bunların yanı sıra halkın turizm sektörüne ilişkin eğitim seviyesinin yetersiz olması, şehrin dokusu ile uyumlu olmayan mimarî düzenlemeler yapılması da yine geçmişte belirtilen sorunlar arasında yer almaktadır (Toprak, 2015). Aynı zamanda yerel paydaşların bir kısmı akademik personelden bilgi üretme-yayma noktasında çeşitli beklentiler içinde olduklarını ve üniversiteler tarafından üretilen bilgiye ulaşamadıklarını belirtirken, akademik personel ise yerel paydaşlar ile etkileşimin düşük seviyede olduğuna dikkat çekmiştir (Atsız&Kızılırmak, 2017).

MAÜKÖK bünyesinde gerçekleştirilen odak grup görüşmesi neticesinde günümüzde ilde devam eden sorunlar Tablo 1'de, bunlara yönelik çözüm önerileri ise Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 1: Odak grup görüşmesinde tespit edilen sorunlar

Yeni yapıların kentin tarihî dokusuna uygun olmaması
Eski kent meydanında yer alan betonarme yapıların silueti bozması
Dokuya aykırılık teşkil eden yapılar yerine ahşap vb. malzemeler kullanılmaması
Profesyonel turist rehberi sayısının yetersiz olması
UNESCO'ya aday olacak pek çok eser için henüz çalışmaların yapılmaması
Altyapı sorunları (belirli bölgelerde altyapının henüz oluşturulmaması)
Turistik alanlarda karşılama merkezlerinin bulunmaması
Turistlerin kalış sürelerinin (konaklama) kısa olması
Mardin'de gittikçe artan turizm talebine karşılık yeterince arz sağlanamaması
Tanıtım faaliyetlerinin eksikliği
Eski Mardin'de kaldırımda yürümenin zorluğu
Eski Mardin'de umumî lavaboların bulunmaması
Yiyecek-içecek işletmelerinde denetimlerin eksikliği
Üstyapı problemleri/elektrik sorunları (sokak aydınlatmalarındaki eksiklik)
Turistik ürünlerin satışında fiyat politikalarının olmaması
İlde turizmin 12 aya yayılamaması ve mevsimsellik sorunu
Nitelikli personel eksikliği
Butik otellerde nem ve rutubet sorunu
Restoran sayısının yetersiz olması
Enformasyon büro sayısının yetersiz olması
Ana caddede ve alt çarşılarda yönlendirme ve bilgilendirme tabelalarının bulunmaması

Tablo 1'de görüldüğü üzere, odak grup görüşmesinde şehre ilişkin belirtilen sorunlar arasında; Eski Mardin'de kaldırımda yürümenin zorluğu, tanıtım faaliyetlerinin eksikliği, restoran sayısının yetersiz olması, ana caddede ve alt çarşılarda yönlendirme ve bilgilendirme tabelalarının bulunmaması gibi sorunlar dile getirilmiştir.

Tablo 2: Odak grup görüşmesinde tespit edilen sorunlara ilişkin öneriler

Ziyaret sayısını artırmak üzere farklı zamanlarda etkinlikler düzenlenmesi
Bölgede kültür turizminin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin artırılması
Kısa vadede çözülmesi gereken problemlerin öncelikli olarak çözüme kavuşturulması
Yerel halkın ve esnafın da katılımlarının sağlandığı toplantıların düzenlenmesi
Tüm paydaşların yapılan toplantılara yüksek katılım göstermesi
Kentte yer alan tüm ören yerlerine ve tarihî yapılara girişlerin ücretlendirilmesi
Esnafa, turizme yönelik eğitimlerin verilmesi
Sorunların görüşüldüğü toplantıların yanında çözümler ve çıktılar için de toplantılar düzenlenmesi
Üniversite tarafından esnafa satış politikaları, pazarlama ve hijyen ile ilgili eğitimler verilmesi
Eski Mardin'in alt çarşılarında yer alan dükkânların onarılarak kullanıma açılması
Benzer dükkanların bir bölgede toplanması ve çarşıların sınıflandırılması (örneğin Sabuncular Çarşısı)
Satış yapılırken ürünlerin hijyen açısından kapalı durumda tutulması
Üniversiteden mezun nitelikli personeli sektörle buluşturacak iletişim kanallarının geliştirilmesi
Turizme ilişkin çeşitli projelerin yapılması

Tablo 2'de görüldüğü üzere, odak grup görüşmesinde belirtilen sorunlara ilişkin; Eski Mardin'in alt çarşılarında yer alan dükkânların onarılarak kullanıma açılması, Üniversiteden mezun nitelikli personeli sektörle buluşturacak iletişim kanallarının geliştirilmesi ve turizme ilişkin çeşitli projelerin yapılması gibi çözüm önerileri sıralanmıştır.

2.3. Destinasyon Yönetiminin Potansiyel İş Birliği Alanları

Turistik bir destinasyonu oluşturan unsurların uyumlu bir şekilde idare edilmesi 'destinasyon yönetimi' olarak tanımlanmaktadır. Bununla amaç, destinasyonun gelişim ve yönetim sürecini iyileştirerek stratejik bir yaklaşım benimsemektir. Destinasyon yönetiminde çeşitli idarî örgütler bulunmaktadır. Bunlar destinasyondaki faaliyetlerin planlanmasından sorumlu küçük ya da büyük ölçekli örgütlenmelerdir (UNWTO, 2022). Bir turistik bölgenin gelişimi ve sürdürülebilirliği için turistik destinasyonlardaki tüm paydaşların bu yönetim modelini benimsemesi önemli görülmektedir (Schaumann, 2005).

Destinasyon yönetiminin çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevler; destinasyondaki faaliyetleri planlama, pazarlama, imaj ve markalaştırma çalışmaları, pazar konumlandırma, araştırma, bilgi kaynaklarının iletimi, iş birlikleri, ürün geliştirme, sorunlar ile baş edebilme, turizmin destinasyon üzerindeki etkisini kontrol altında tutma, gerekli durumlarda destek verme, risk ve acil durum yönetimi şeklinde sıralanmaktadır (Pearce, 2015). İşlevlerin yerine getirilebilmesi ancak iyi bir örgütlenme ile mümkün olabilmektedir. Örgütlenme ve koordinasyon, ulusal ve uluslararası ölçekte turistik destinasyonlarının rekabet edebilirliği için önemli görülmektedir (Aksöz, 2013).

Destinasyonlarda farklı amaçlara ve önceliklere sahip olan paydaş grupları bulunmaktadır. Bu durum destinasyonun yönetilmesini zorlaştırmaktadır (Semercioöz et al., 2007). Destinasyonda turistik bir ürünün açığa çıkması için paydaşların birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Özkan, 2017). Yönetimin sağlanması için ise ilgili süreçlerin etkili şekilde sürdürülmesi lazımdır (Türkay, 2014). Bayer&Tüfekçi (2006); yönetim süreçlerinin planlama, örgütleme, yöneltme, koordinasyon ve kontrolden oluştuğunu belirtmektedir. Koordinasyon, aynı amaca ulaşmak adına tüm kurumların ve kuruluşların birlikte hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır (Alıcı, 2017). Destinasyonda etkili bir koordinasyon sürecinin oluşması için özel sektörden, kamu kurumlarından, sivil toplum kuruluşlarından, meslek odalarından ve yerel halktan paydaşların görüşmelere ve toplantılara katılmaları önemlidir (Atar&Konaklıoğlu, 2017).

Mardin ili kapsamında turizmin sürdürülebilirliği ve bölgede faaliyetlerin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için destinasyon yönetim modeli bir örnek olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda MAÜKÖK/MAÜHİS bünyesinde gerçekleştirilen bilgilendirme toplantıları ve odak grup görüşmeleri ile sorunlar ve muhatapları bir araya getirilerek destinasyon yönetiminin bir ayağı olan koordinasyonun sağlanması amaçlanmıştır. Bu şekilde paydaşlar ile eşgüdümlü planlamalar yapılması, potansiyel iş birliği alanlarının tespit edilmesi ve kentte turizm hareketliliğinin etkin şekilde sürdürülmesi açısından önemlidir.

Her bölgenin doğal ve kültürel yapısı, yerel halkı, şehrin sahip olduğu imkânlar vb. pek çok unsur değişkenlik gösterebilmektedir. Paydaşların bir araya gelmesi bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda faaliyetler ve planlamalar yapılmasına imkân tanımaktadır (Kocaman, 2012). Böylece bölgenin turizm potansiyelini etkin şekilde kullanarak en yüksek seviyede verim elde edilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda Mardin'de paydaşları bir araya getirerek bölge turizmi ile ilgili sürecin tartışılması, sorunların dile getirilmesi ve çözüme kavuşturulması amacıyla görüşmeler yapılması, ilerleyen süreçlerde bölgede destinasyon yönetim modelinin gerçekleşebilmesi için de bir adım olarak görülmektedir.

3. Mardin'in Turistik Sorunlarının Tespit Edilmesine İlişkin Saha Araştırması

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Mardin turizmine ilişkin sorunların tespit edilmesi ve çeşitli iş birliği alanlarının geliştirilmesi amacıyla araştırmacılar tarafından nitel bir araştırma tekniği olan odak grup görüşmesinden yararlanılmıştır. Sınırları çizilmiş bir konunun, bireylerin düşüncelerini öğrenmek amacıyla bir grup tarafından tartışılması odak grup görüşmesi olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım&Şimşek, 2008). Odak grup görüşmesine karar verilmeden önce paydaşlar ile 13 Ocak 2022 tarihinde bilgilendirme toplantısı yapılmıştır. Bilgilendirme toplantısı kapsamında MAÜKÖK'ün üniversite bünyesinde kurulma amacı ve yapılması planlanan faaliyetler üzerinde görüşülerek paydaşlara bilgi verilmiştir. Listede toplam 85 paydaşa yer verilmiş olup bunlara e-posta, sms ve WhatsApp uygulaması üzerinden mesaj yoluyla ve/ya telefon vasıtasıyla doğrudan davette bulunulmuştur.

Ancak, 13.01.2022 tarihinde yapılan toplantıya, beklenen düzeyde katılım gerçekleşmemiştir. Katılımcı sayısının az olması, kentin sorunlarının görüşülmesi ve bunların çözüme kavuşturulması açısından olumsuz bir etki oluşturmaktadır. Toplantının gerçekleştiği tarihten bir sonraki hafta listede yer alan paydaşlara WhatsApp üzerinden bir online anket linki gönderilerek, sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. Buna altı paydaş dönüş yapmış ve böylece toplantıya katılanlarla birlikte toplam on iki paydaşın görüşleri alınmıştır.

Bilgilendirme toplantısının ardından 03.03.2022 tarihinde paydaşlar ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmesi, paydaşların bir araya gelerek etkileşim içinde sorunları tartıştıkları bir ortam oluşturulması amacıyla tercih edilmiştir. Eksikliklerin tespiti ve yönetimi noktasında doğrudan paydaşların gözünden bakılabilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda sorunların tespitine yönelik algısal farklılıkların ortaya konulması amacıyla da odak grup görüşmesi tercih edilmiştir. Odak grup görüşmelerinde çeşitli soruların ortamda bulunan bireylere yöneltilmesi ve diğer bireylerin de aynı soruya farklı cevaplar ile yaklaşımlarının ortaya konulması zengin verilerin elde edilmesine imkân tanımaktadır (Yıldırım&Şimşek, 2008).

Odak grup görüşmesine katılmaları amacıyla 90 kişiye davet mektubu iletilmiştir. Paydaşların 30'u katılım sağlayacağını belirtmiştir ve tüm katılımcılar tek bir odak grupta toplanmıştır. Grupta otel yetkilileri, acente yetkilileri, kilise ve manastır rahipleri, vakıf müdürleri, restoran yöneticileri ve kamu kurum temsilcileri yer almıştır. Katılımcılar Mardin Artuklu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi toplantı salonuna davet edilmiştir. Görüşme esnasında moderatör rolünde üç akademisyen ve bir raportör yer almıştır. Katılımcıların görüşlerine müdahale edilmemiştir. Karşılıklı şekilde fikirlerini beyan eden katılımcıların görüşleri araştırmacılar tarafından not edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Mardin'in turistik sorunlarının tespit edilmesi kapsamında gerçekleştirilen saha araştırmasıyla yöneltilen sorulara verilen cevaplar sırasıyla sunulmaktadır.

1a) Mardin'de sektörünüzün temel sorunu nedir?

- Turizmde mevsimsellik sorunu
- Ulaşım/trafik sorunu
- Nitelikli insan kaynağı yetersizliği
- Altyapı yetersizliği
- Konaklama eksikliği
- Tarihî eserlerin yok olma tehlikesi
- Denetimsizlik

Mardin'de turizm sektörünün temel sorununa ilişkin yanıtlara bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğu eski Mardin'deki trafik problemini ve altyapı yetersizliğini işaret etmiştir. Mardin'de turizm sektörünün en önemli sorunlarından bir diğeri 'mevsimsellik' olarak ifade edilmiştir. Bununla ilintili olarak niteliksiz insan kaynağı en çok dile getirilen sorunların başında yer almıştır. Belirtilen sorunlardan diğerleri ise yatak kapasitesi yetersizliği, altyapı (umumî lavabo) eksikliği olmuştur. Tarihî eserlerin yok olma tehlikesi ve denetimsizlik de bahsedilen diğer sorunlardır.

1b) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?

- Kamu kurumları ile işletmeler arasında koordinasyonun sağlanması ve mevcut sorunların çözümüne dönük faaliyetlerde paydaşlık zemininde çaba sunulması
- Turizmin on iki aya yayılmasına ilişkin yazılı ve görsel medyanın kullanılması
- Yukarı (Eski) Mardin olarak ifade edilen yer başta olmak üzere Mardin'de yoğun bir trafik sorunu olduğundan araç geçişlerinin düzenlenmesi ve otopark, umumî lavabo gibi altyapı eksikliklerinin kamu ya da yerel yönetim eliyle giderilmesi
- Birçok tarihî eserin yok olmaya yüz tutması nedeniyle mimarlar ile projeler üretilerek restorasyonların yapılması

1c) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümünde Mardin Artuklu Üniversitesi'nden beklentiniz nedir?

- Eğitim programları (meslek kursları) ve işbaşı eğitimleri düzenlemek
- Saha çalışmaları ve araştırmaları yapmak
- Şehrin dokusu göz önünde bulundurularak tarihî ve kültürel varlıkların tanıtım faaliyetlerinin artırılmasını sağlamak
- Turizmin cazibesini artıracak biçimde uluslararası iş birlikleri gerçekleştirmek
- Kamu, özel ve karma sektörler arasındaki sorunların muhataplarına iletilmesi için Üniversitenin aracılık fonksiyonunu üstlenmesi

2a) İşletmenizin/Kurumunuzun temel sorunu nedir?

- Nitelikli personel eksikliği
- Yeterli sayıda turist rehberinin olmaması
- Reklam ve tanıtım eksikliği

İşletmelerin temel sorununa yönelik verilen cevapların nitelikli ve tecrübeli ara eleman ve yönetici yetersizliğinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı yaz aylarında turist rehberi sayısının yeterli düzeyde olmaması da yine temel sorunlar arasında yer almaktadır.

2b) Bu temel sorunun çözümüne yönelik öneriniz nedir?

- Personelin iş görme kabiliyetlerini geliştirmeye dönük kursların açılması
- Trafik sorununun çözülmesi için Eski Mardin'de raylı sistemin kurulması
- Kamu kurumlarının desteğinin artırılması ve bu kurumlarla eşgüdüm hâlinde faaliyetler icra edilmesi
- Bölgenin tarihî ve kültürel dokusunu ön plana çıkaracak tanıtım ve halkla ilişkiler faaliyetlerine yer verilmesi

2c) Bu temel sorunun çözümünde Üniversiteden beklentiniz nedir?

- Turizm Fakültesi başta olmak üzere üniversitenin diğer eğitim birimleri ile eğitim programları ve işbaşı eğitimleri düzenlemesi
- Turizmin gelişimine ilişkin seminerler verilmesi ve sertifikalı eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması
- Staj imkânının sunulması ve bunların yerel işletmelerde yapılmasının sağlanması
- Kamu kurumları, odalar ve sektörel kuruluşlar arasında iş birliği noktasında köprü görevi görmesi
- Sektör sorunlarını tespit etmesi ve bu sorunların çözümüne ilişkin etkin bir pozisyon üstlenmesi
- İşyerlerini bizzat ziyaret etmesi ve onlarla bilgi paylaşımında bulunması
- Tarihî eserlerin korunması için hazırlanan projelerde etkin rol üstlenmesi
- Turizmin yaygınlaşması ve sorunlarının çözümüne dönük çalıştaylar düzenlemesi

3) MAÜ'nün size hangi alanlarda eğitim programı sunmasını talep ediyorsunuz?

- Mutfak/kat ve ön büro hizmetleri başta olmak üzere turizm sektörünün önemli alt bileşenlerinden otelcilik, restoran ve seyahat acentelerinin faaliyet kapsamına giren tüm alanlarda eğitimler vermesi
- Turist Rehberliği görevini icra edenlere Mardin'in daha kapsamlı bir biçimde tanıtımının yapılmasına dönük eğitim faaliyetleri sunması
- Mardin'deki tarihî ve kültürel varlıkların tanıtımına ilişkin eğitim programları düzenlemesi
- İletişim (diksiyon), davranış ve temizlik (hijyen) konusunda eğitimler vermesi
- Yabancı dil becerisinin ve konuk hizmetlerinin artırılmasına yönelik eğitimler sunması

4) MAÜ ile hangi projelerde iş birliği yapmak istersiniz?

- Avrupa Birliği (AB) projeleri
- Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA) projeleri
- Kültür ve turizm sahasını ilgilendiren konular
- Tanıtım ve Halkla İlişkiler (PR) projeleri
- Turizm faaliyetinde hizmet sunan personelin eğitilmesine ilişkin projeler
- Yurt içi pazar ve saha araştırmaları
- Fuarlar

5) MAÜ'nün size hangi alanlarda saha çalışması/araştırmalar yapmasını talep ediyorsunuz?

- Turizm faaliyetinde hizmet sunan personel profiline dönük çalışmalar
- Turizmin mevsimsellik sorununun aşılmasına dönük çalışmalar
- Mardin'de kamu, özel ve karma nitelikli kurumlar arasında iş birliğinin sağlanmasına ve artırılmasına ilişkin faaliyetler

6) MAÜ ile başka hangi alanlarda iş birliği yapmak istersiniz?

Kişisel eğitim, tanıtım faaliyetleri ve denetim konularında.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Paydaşların dile getirmiş olduğu sorunlar arasında Eski Mardin'deki trafik sorunu başta yer almaktadır. Turistik destinasyonlarda çekiciliği oluşturan ve aynı zamanda deneyim kalitesini artıran birden fazla faktörün varlığından bahsetmek mümkündür. Önemli faktörlerden biri şehrin turistik destinasyonlarının yürünebilirlik açısından elverişli olmasıdır. Yürünebilirliğin, özellikle kültürel miras özelliği taşıyan antik kentlerde ön plana çıkan belirleyici bir unsur olduğu söylenebilir. Kültürel miras öğelerinin yoğun olduğu kentlerde profesyonel turist rehberi eşliğinde düzenlenen geziler turistler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Bu da görece büyük tur grupları hâlinde

yürüyüşlerin sıklıkla yapıldığı anlamına gelmektedir. Kalabalık hâlde seyahat eden ziyaretçilerin seyahat deneyimlerinin artırılması için yayalara dönük olanakların sağlanması ve aynı zamanda yoğun trafik sorununun çözülmesi elzemdir.

Yapılan odak grup görüşmesinin ardından 20 Haziran 2022 tarihinde Mardin Valiliği'nde, Eski Mardin'deki trafik sorununa ilişkin bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantının ardından Eski Mardin'deki trafik sorununa çözüm önerileri getirilerek çeşitli faaliyetler planlanmış ve hayata geçirilmiştir. Paydaşlar, belirtmiş oldukları sorunların yanı sıra nitelikli personel yetiştirilmesine yönelik üniversiteden taleplerini de iletmişlerdir. Bu talebin ardından Mardin Artuklu Üniversitesi Turizm Fakültesi tarafından yaklaşık bir ay sonra Mezopotamya Kariyer ve İstihdam Fuarı düzenlenmiştir. Fuara farklı illerden sektör temsilcileri katılım sağlamıştır. Fuarın gerçekleştirilme amacı, öğrencilerin sektörü tanımasına aracılık etmek, deneyim elde etmelerine yardımcı olmak ve özellikle mezun olduklarında bölgede istihdam edilebilmelerini sağlamaktır. Böylece Fuar, odak grup görüşmesinde ve bilgilendirme toplantısında belirtilen taleplerden biri olan üniversitenin nitelikli personel yetiştirmesine çözüm olması açısından gerçekleştirilen ilk faaliyet niteliğindedir.

Belirtilen diğer problemlerden biri ise Eski Mardin'de umumî lavaboların bulunmamasıdır. Bunların bulunmaması özellikle turlarda rehberlerin otellerden ziyaretçilerin ihtiyaçlarının giderilmesi için ricada bulunmalarına neden olmaktadır. Bu durum şehrin imajı için olumsuz bir unsur olmakla beraber turist rehberlerini ve otel işletmecilerini de zor duruma sokabilecek önemli bir sorundur. Bunun giderilmesi için birinci cadde üzerinde umumî lavaboların yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Toplantıya iştirak eden kamu kurum/kuruluş temsilcileri, altyapı ve üstyapı problemlerine çözüm getirilmesi için sektör paydaşlarının dile getirdiği talepleri gerekli mercilere ileteceklerini belirtmişlerdir.

Eski Mardin'de tarihî doku ve mimarî oluşum nedeniyle pek çok dar sokak bulunmaktadır. Dar sokakların aydınlatmalarının yetersiz olması sebebiyle ziyaretçiler akşam vakitlerinde bölgede rahatça vakit geçirememektedirler. Mardin'de turizm sektörünün en

önemli sorunlarından bir diğeri mevsimsellik ile ilgilidir. Mardin'de geceleme sayısının az olması ve ziyaretçilerin sıklıkla çevre illerde konaklaması otel ve seyahat işletmecilerinin dile getirdiği problemler arasında yer almaktadır. Bu, 'niteliksiz işgücü' sorunuyla da yakından ilgilidir.

Turizmde mevsimsellik sorunu birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Bunlardan biri turizm sezonu dışında işletmelerin faaliyetlerini tamamen durdurması veya yoğun bir durgunluktan ötürü personel çıkarmaya gitmesidir. İşletmelerde çalışmakta olan personel için sahip oldukları pozisyonların sürdürülebilirliğinin olmaması, görece nitelikli olan personelin daha çok Akdeniz ve Ege kıyılarındaki turizm bölgelerine veya büyük şehir otellerine yönelmesine sebep olmaktadır. Gerek otel işletmeleri gerekse restoranların ortak sorunu nitelikli personel eksikliğidir. Bu noktada işletmelerin ortak beklentisi MAÜ'nün işletme bünyesinde çalışan personele; ön büro/kat hizmetleri, yiyecek/içecek ve mutfak eğitimleri vermesi yönündedir.

Dile getirilen sorunlardan bir diğeri yatak kapasitesi yetersizliğidir. İstatistiklere bakıldığında bu durumun mevsimsellik sorunuyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Mardin'de yoğun turizm sezonunda zaman zaman yatak kapasitesi sorunu yaşanmaktadır. Ancak yılın geri kalan zamanlarında doluluk oranı çok düşük olduğundan, yıllık ortalama doluluk oranlarının yüksek olmadığı anlaşılmaktadır. Yatak kapasitesi sorununun ancak mevsimsellik sorunu ile çözülebileceği açıktır.

Ören yerlerine girişlerde karşılama alanlarının bulunmuyor olması da yine turizm paydaşlarının belirtmiş olduğu sorunlar arasında yer almaktadır. Özellikle paydaşlar Dara Antik Kenti için bir karşılama alanının olması gerektiğini belirtmektedirler. Ayrıca yapıların tamamında ve tarihî mekanlara girişlerde ücretlendirme politikalarının oluşturulması gereğine dikkat çekilmektedir. Tarihî yapıların ve ören yerlerinin ücretlendirilmesi bölgeye ekonomik katkı sunması açısından önemli bir uygulama olarak görülmektedir.

Rehberli turlar yerine münferit gezmeyi tercih eden ziyaretçiler için bilgilendirme ve yönlendirme tabelalarının olması gerekmektedir. Ziyaretçiler, Eski Mardin'de 1.Cadde üzerinde

bilgilendirme ve yönlendirme tabelalarının olmaması nedeniyle alt çarşıları gezememektedirler. Bu durum cadde üzerinde yoğunluk oluşmasına sebebiyet vermektedir. Otantik sokaklara sahip şehrin dar sokaklarında da yönlendirme tabelalarının olmaması ziyaretçilerin özellikle akşam vakitlerinde yönlerini bulmakta sıkıntı yaşamalarına neden olabilmektedir.

Paydaşların bir kısmı, Mardin'de sektörün en önemli sorunları arasında kurumlar ve işletmeler arasındaki koordinasyon eksikliğinin varlığını dile getirmiştir. Bu konuya çözüm niteliğinde, üniversite öncülüğünde yapılacak toplantılara ve çalışmalara işaret edilmiştir. Nitekim "MAÜ ile iş birliği yapmak ister misiniz?" sorusuna verdikleri yanıtların tamamında paydaşların yoğun bir iş birliği arzusu içerisinde olduğu görülmektedir. Paydaşların birçoğu üniversite ile yapılacak her türlü projede ve/ya saha çalışmasında yer almak istediklerini dile getirmiştir. Kurumlar ve işletmeler arasındaki koordinasyon eksikliği ile ilgili problemin çözümünde MAÜKÖK/MAÜHİS olarak ileride yapılması planlanan toplantıların büyük katkı sunacağı da düşünülmektedir. MAÜKÖK Danışma Kurulu ile görüşülerek yıl içerisinde yapılacak etkinliklerin kış ve yaz döneminde gerçekleştirilmesi önerilmiştir.

Turizm sektörünün temel sorunlarından bir diğeri; "Mardin'de (özellikle çevre ilçelerde) bulunan pek çok tarihî eserin yok olmaya yüz tutmuş olması şeklinde" dile getirilmiştir. Bu konuda paydaşların üniversiteden beklentisi, yok olma tehlikesi yaşayan eserlerin bir envanterinin çıkarılması ve çeşitli kurumların/kuruluşların finansman destekleriyle birlikte projelendirilerek öncelik sırasına göre bu eserlerin onarımlarının yapılması yönündedir.

Mardin'de turizmin sorunlarına ilişkin gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde öneriler ve çözüme kavuşturulması gereken hususlar, bölüm boyunca belirtilmiştir. Literatürde Meşeli (2018) tarafından yapılan çalışma 2018 yılında da benzer sorunların olduğunu göstermektedir. 2022 yılı itibariyle bu çalışma kapsamında sorunların devam etmesi ve henüz çözümlerin geliştirilememiş olması, ilin turizm potansiyelini aşağı çekebilecek bir olumsuzluk olarak görülmektedir. Bu bağlamda ilk aşamada

etkin bir turizm planlaması yapılmalıdır. Tüm paydaşlar üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirerek destinasyon yönetiminin model alındığı etkili bir süreç yürütmelidir.

Mardin turizminde kısa ve uzun vadede gerçekleşecek faaliyetler planlanmalıdır. MAÜKÖK vb. oluşumlar tarafından gerçekleştirilen toplantılara bölgede turizm alanında söz sahibi tüm kamu kurumlarından/kuruluşlarından yetkililer katılım sağlamalıdır. Yerel halka turizm konusunda eğitimler verilerek bireyler bilinçlendirilmelidir. Nitelikli personel hususunda üniversite ile sektör iş birlikleri devam etmelidir.

Eski Mardin'de trafik yoğunluğu sorunu, Koç (2019) ve Çakar et al. (2020) tarafından yapılan çalışmalarda da belirtilmiştir. Bu sorunun yanı sıra araştırmacılar; yaya geçitlerinin bulunmadığını, engelli ve yaşlı bireyler için yön çizgilerinin yer almadığını, acil durum telefonlarının bulundurulması gerektiğini belirtmişlerdir. 2022-23 yılları itibariyle bu sorunlara ilişkin çıktıların ve çözümlerin olmadığı görülmektedir. Kısacası, kentte turistlerin ve yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik belirtilmiş sorunlara çözümler üretilmelidir. Böylece yıllık ziyaretçi sayılarında da gözle görülür artışlar olabilecek ve Mardin sahip olduğu turizm potansiyelini açığa çıkararak hak ettiği değere kavuşacaktır.

5. Bibliyografya

Aksöz, O. (2013). *Destinasyon yönetim örgütleri*. İçinde M. Yeşiltaş (Ed.), Destinasyon yönetimi (40-67), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Alıcı, O. V. (2017). Büyükşehir belediyelerinin koordinasyon görevi: Aykome ve Ukome uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(21), 259-277, https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/267145/

Alioğlu, E. (2000). *Mardin şehir dokusu ve evler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Aşkın, S. (2006). *Mardin ilinin ekonomik kalkınma ve verimliliğine turizm sektörünün etkisi. Fırat'tan Volga'ya medeniyetler köprüsü.* Adıyaman Üniversitesi Yayınları, 13, 250-265, https://adiyaman.edu.tr/tr/universitemiz/yayinlar

Atar, A.; Konaklıoğlu, E. (2017). Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistlerin destinasyon algısını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Kültür ve Turizm Bakanlığı 3.Turizm Şurası Tebliğler Kitabı*. 1-3 Kasım, Ankara. 226-244, https://turizmsurasi.ktb.gov.tr/Eklenti/56727,3-turizm-surasi-cilt-2-netpdf.pdf?0

Atsız, O.; Kızılırmak, İ. (2017). Mardin'in doğal ve kültürel çekiciliklerinin destinasyon pazarlaması kapsamında incelenmesi. *Mukaddime,* 8(1), 25-41, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/328304

Aydın, S.; Emiroğlu, K.; Özel, O.; Ünsal, S. (2000). *Mardin aşiret-cemaat-devlet.* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Aykol, Ş.; Toprak, L.; Yarış, A. (2014). *Mardin ili turizm sektörü analizi.* İçinde Şevket Tüylüoğlu (Ed.), Mardin ilinde sektörel kalkınmanın yeniden inşası (114-137), Ankara: ASE Yayını.

Bayer, E.; Tüfekçi, Ö. K. (2006). *Genel işletme.* Isparta: Medya Ofset.

Boz, A. (2016*). Bölgesel kalkınmada turizmin rolü: Mardin örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Gaziantep. https://openaccess.hku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11782/1188

Çakar, K.; Harman, S.; Aykol, Ş. (2020). Turistik bir destinasyon olan Mardin'in yürünebilirlik açısından incelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2210-2231, https://tutad.org/index.php/tutad/article/view/296

Günal, V. (2015). Mardin iline gelen yerli turistlerin profil ve turistik davranışlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Coğrafi Bilimler Dergisi,* 3(2), 55-67, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/691541

Işık, G.; Güneş, M. (2015). *Çok kültürlülüğün mirasını geleceğe taşımak: Mardin örneği.* TÜCAUM VIII.Coğrafya Sempozyumu. Ankara, 449-462, http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp8_45.pdf

Karasu, A. (2013). *Türkiye'de izlenen turizm politikaları: Mardin turizmine yansımaları.* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=qt_aamhkHn4wL-4Lc9MgBg&no=FyRsAHKW8CVl4RcrMiyclA

Kaygalak, S.; Usta, Ö.; Günlü, E. (2013). The evaluation of the relationship between authenticity phenomenon and development of tourism in terms of sociological aspect in Mardin. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 24(2), 237-249, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/154457

Kocaman, S. (2012). *Destinasyon yönetimi kapsamında marka kimliğine etki eden faktörlerin marka imajına etkisi: Alanya örneği*. (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD, Antalya. http://dspace.akdeniz.edu.tr/bitstream/handle/123456789/1946/T03063.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Koç, C. (2019). Turizmin Mardin eski kent dokusuna etkisi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 28(2), 165-178, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/894680

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2022). *Konaklama İşletmeleri İstatistikleri,* https://yigm.ktb.gov.tr/TR9537/iletisim.html, E.T.: 26.08.2022.

Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). *Ziyaretçi İstatistikleri.* https://mardin.ktb.gov.tr/, E.T.: 26.08.2022.

Meşeli, A. (2018). Mardin'de kültürel turizm ve diğer çekicilikler, tespitler, sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 6(79), 156-183, https://asosjournal.com/index.jsp?mod=makale_tr_ozet&makale_id=36003

Özkan, İ. (2017). *Golf turizmi destinasyonu ve yönetimi.* Kültür ve Turizm Bakanlığı 3.turizm şurası tebliğler kitabı, Cilt 1, 1-3 Kasım, Ankara, 284-293, https://turizmsurasi.ktb.gov.tr/Eklenti/56728,3-turizm-surasi-cilt-1-netpdf.pdf?0

Pearce, D. G. (2015). Destination management in New Zealand: structures and functions. *Journal of Destination Marketing Management*, 4, 1-12, https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2014.12.001

Schaumann, P. (2005). *The guide to successful destination management*, John Wiley&Sons: New Jersey.

Semerciöz, F.; Dönmez, D.; Dursun, M. (2007). *Türkiye'deki il destinasyon paydaşlarının yarattıkları problemler, tehdit iş birliği potansiyeline sahip paydaşlar ve uygulanan stratejiler üzerine bir araştırma.* 15.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 25-27 Mayıs,* Sakarya, 150-158, https://docs.google.com/file/d/0B7tHv5DadjG2b25iSmRXcmhxYm8/view?resourcekey=0-f0qP56LIaAcJ1grDoq707w

Toprak, L. (2015). Mardin'de halkın turizm algısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 14(54), 201-218, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70624

Türkay, O. (2014). *Destinasyon yönetimi yönetim bilim bakış açısıyla işlevler, yaklaşımlar ve araçlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Ulucan, E.; Kahraman, N. (2017). Kültür kenti Mardin'de turizm konaklama arz ve talebinin gelişimi ve analizi. *18.Ulusal Turizm Kongresi (18-22 Ekim) Bildiriler Kitabı,* Ankara: Detay Yayıncılık, 21-27, https://www.artuklu.edu.tr/dosyalar/utk18/bildiri%20kitabi/UTK18%20bildiri%20kitabi.pdf

UNWTO (2022). *The United Nations World Tourism Organisation Destination Management,* https://www.unwto.org/policy-destination-management, E.T.: 26.08.2022.

Yıldırım, A.; Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

6. Ek: Sektörel Sorun ve Potansiyel İş Birliği Alanları Tespit Amaçlı Soru Formu

Adınız-Soyadınız	
Firmanızın/Kurumunuzun Adı / Alanı	
Firmanızın/Kurumunuzun bulunduğu ilçe	
İletişim numaranız	
e-mail adresiniz	
Web site adresiniz	

1a) Mardin'de sektörünüzün temel sorunu nedir?
1b) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?
1c) Mardin'de sektörünüzün bu temel sorununun çözümünde Mardin Artuklu Üniversitesi'nden (MAÜ) beklentiniz nedir?

2a) İşletmenizin/Kurumunuzun temel sorunu nedir?
2b) İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorununun çözümüne yönelik öneriniz nedir?
2c) İşletmenizin/Kurumunuzun bu temel sorununun çözümünde Üniversiteden beklentiniz nedir?

3) MAÜ'nün size hangi alanlarda eğitim programı sunmasını talep ediyorsunuz?

4) MAÜ ile hangi projelerde iş birliği yapmak istersiniz?

5) MAÜ'nün size hangi alanlarda saha çalışması/araştırmalar yapmasını talep ediyorsunuz?

6) MAÜ ile başka hangi alanlarda iş birliği yapmak istersiniz?

7) Sektörel/kurumsal sorunların ve çözümlerinin müzakere edileceği 'MAÜ Turizm Platformu'nda yer almak ister misiniz?
Evet ☐ Hayır ☐

BÖLÜM 10

Mardin Yemek Kültürünün Beslenme ve Sağlık Açısından Değerlendirilmesi

Evaluating Mardin Food Culture in terms of Nutrition and Health

Çağlar Akçalı [1]
Jiyan Aslan Ceylan [2]
Serap Toprak Döşlü [3] [4]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Mardin Yemek Kültürü
3. Mardin'de Yemek Kültürü ve Sağlık İlişkisi
4. Değerlendirme ve Sonuç
5. Bibliyografya
6. Ek: Mardin'de Yaşayan Ailelerin Besin Tercihlerinin Tespitine İlişkin Soru Formu

[1] Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, SBF, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, https://orcid.org/0000-0001-8226-9879, akcalicaglar(at)gmail.com
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, SBF, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-1649-3586, jynaslan(at)gmail.com
[3] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, SBF, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-5455-8179, seraptoprak(at)artuklu.edu.tr
[4] Masabaşı çalışması (kavramsal çerçeve ve bilgiler) Akçalı ve Toprak Döşlü, saha araştırması (anket) ise Aslan Ceylan tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, Mardin yemek kültürü ile kronik sağlık problemleri arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir.

b) Bulgular: Mardin yemek kültüründe protein ve karbonhidrat çok geniş yer tutmaktadır. Vitamin ve mineral içeren ve lifli yiyecekler ise yeterince alınmamaktadır. Bu nedenle beslenmeye bağlı pek çok sağlık problemi ortaya çıkmaktadır.

c) Teklifler: Akademisyenler, hekimler ve diyetisyenler iş birliği hâlinde yerel halka farkındalık eğitimleri vermelidirler. Öğünlerde kırmızı et tüketiminin azaltılması, zeytinyağı kullanımının teşvik edilmesi, doğru pişirme yöntemlerinin tercih edilmesi ve sağlıklı beslenmenin artırılması için yemek/beslenme kursları ve bilinçlendirme toplantıları düzenlenmelidir. Ayrıca, sağlığın ve beslenmenin birbiriyle paralel ilerlediğini vurgulayan önleyici sağlık saha çalışmaları yapılmalıdır.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of this chapter is to determine whether there is a relationship between Mardin food culture and chronic health problems.

b) Findings: Protein and carbohydrates have a very high share in Mardin food culture. Foods containing vitamins&minerals and fiber are not consumed enough. Therefore, many health problems related to nutrition occur.

c) Proposals: Academics, physicians, and dietitians should provide awareness training to local people in cooperation. Cooking/nutrition courses and awareness meetings should be held in order to reduce the consumption of red meat in meals, to encourage the use of olive oil, to choose the right cooking methods, and to increase healthy nutrition. Moreover, preventive health field studies should be carried out, emphasizing that health and nutrition go hand in hand.

1.Giriş

Beslenme, bireylerin ihtiyaç hiyerarşisinde yaşamsal faaliyetlerin sürdürülmesi için temel ve zorunlu bir niteliktedir. Zorunlu olmanın ötesinde beslenme; gelenek ve görenek, ekonomik durum, çevresel koşullar, tarihsel gelişmeler, tarım, coğrafî konum, göçler ve dinî inançlar gibi faktörlerden etkilenip zaman içerisinde değişime uğrayarak toplumların kültürel unsurlarının bir parçası hâline gelmiştir (Düzgün&Özkaya, 2015).

Bireylerin anne karnından başlayarak yaşam boyu devam eden beslenme ihtiyacı ilk çağlardan günümüze kadar yemek ile ilgili bazı kuralların belirlenmesini ve oluşmasını sağlamıştır. Böylece bu tür kurallar, zaman içinde toplumların örfleri ve adetleri ile özdeşleşerek günlük yaşamdaki uygulanışı ve bulunuş şekli ile onlara ait yemek kültürünü oluşturmuştur (Büyükşalvarcı et al., 2016).

Kültürün en önemli unsurlarından birisi olan beslenme şekli ve yemek tarzı, içerisinde bulunduğu toplumu yansıtmakta olup tarih boyunca gelişim göstermektedir ve kendine has özelliklere sahiptir. Bu kültür içerisinde bulunan yemekler ve yiyecekler yöreye özgü olup, oraya katkı sağlayan bir değerler bütününü oluşturmaktadır. Yiyeceklerin pişirim, tüketim ve sunum yöntemleri açısından gelenekselleşmesi ile elde edilen yöresel yemekler, mutfak kültürünün temelini oluşturmaktadır (Büyükşalvarcı et al., 2016). Yemek kültürü; besin maddelerinin farklı işlemler/yöntemler ile hazırlanarak ve bireylerin özel tecrübe ve gayretleri sonucu oluşturularak o bölgede gelenekselleşmiş ve yörenin özelliklerini yansıtarak halk tarafından benimsenmiştir (Beşirli, 2010; Mil&Denk, 2015).

Yemek kültürünün ortaya çıkışında coğrafî konum, yetiştirilen ürünler, tarihî gelişim, iktisadî ilişkiler, inanç sistemleri ve etnik yapı gibi unsurlar etkili olabilmektedir ve bunlar yemek kültüründeki çeşitliliği ve farklılığı sağlayan temel unsurlardır (Hatipoğlu et al., 2013). Toplumsal mirasın önemli bir parçası olan yemek kültürü, bölgelerin kendine has özelliklerine katkı sağlayan dikkat çekici unsurlardan biridir. Ayrıca yöresel yemekler turizme de katkı sağlamaktadır (Büyükşalvarcı et al., 2016).

Yemek kültürü; aynı zamanda sağlığı doğrudan etkileyen besin çeşitliliği, besinlerin hazırlanması, pişirilmesi, saklanması,

tüketilmesi ve beslenme alışkanlıkları gibi unsurları içermektedir. Vücudumuz için gerekli olan besin ve ögelerinin yetersiz veya dengesiz alınması sağlığı olumsuz yönde etkilemekte ve pek çok kronik hastalık için risk oluşturmaktadır.

Bu bölümün amacı, Mardin yemek kültürü ile kronik sağlık problemleri arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir.

2. Mardin Yemek Kültürü

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, 'Bereketli Hilal' olarak adlandırılan ve tarımın doğduğu verimli topraklara sahip olan Mezopotamya'da konumlanan Mardin, tarihsel ve kültürel açıdan zenginliği, dil ve din çeşitliliği ile medeniyetler beşiği olarak görülen bir şehirdir (Karasu, 2013; Toprak, 2015: 83). Türkiye, Irak, İran ve Suriye mutfaklarından beslenen, Mezopotamya mutfağını barındıran, farklı kültürleri ve gelenekleri içinde bulundurarak kendine özgü bir yemek kültürüne sahip olan Mardin mutfağı, gastronomi turizminin merkezlerinden biri olma potansiyeline sahiptir (Zubaida, 2003).

Mardin'de yaşayan halk, genellikle atalarından gelen mirasla tüccarlığı seçmiştir ve bu mirasın sürdürülmesine katkı sağlamıştır. Tüccarlar, mesleklerinden dolayı gerek yurt içine gerek yurt dışına sık sık seyahat etmektedir (Zubaida, 2003: 43). Bireyler seyahat ettikleri yerlere sahip oldukları ve içinde bulundukları kültürü aktarıp, kendi yaşadıkları yerlere ise insanlarla etkileşimleri sırasında öğrendikleri ve tanımış oldukları farklı hayat tarzlarını getirerek toplumlar arası ilişkilerin oluşumunu sağlamaktadırlar. Bu nedenle, Mardin gastronomisi evrensel olarak 'Tüccarların Mutfağı' olarak da tanımlanabilmektedir. Farklı kültürlerin ve dinlerin hüküm sürdüğü bölgede eskiye dayanan zengin bir yemek kültürü bulunmaktadır (Toprak, 2015).

Mardin yöresine ait yemeklerde çoğunlukla et ve süt ürünleri kullanılmakta olup, sebze ve türleri daha çok eti lezzetlendirmek için tercih edilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005). Kırmızı et ve ürünleri, bulgur, baharat ve kurutulmuş sebzeler (patlıcan, biber, kabak, domates) en sık tüketilen besinlerden olup, Mardin mutfağında önemli bir yere sahiptir (Yılmaz, 2009; Uygur, 2014; Aksoy&Sezgi, 2015). Yemeklerde çoğunlukla kuzu eti kullanılmaktadır. Dana eti ise içli köfte, çiğ köfte, kavurma vb. yemeklerde tercih edilmektedir. Kırmızı et tüketimine göre beyaz et

çeşitleri (tavuk, balık, hindi) çok daha az kullanılmaktadır (Toprak, 2015). Bu mutfak kültüründe zeytinyağlı sebze yemekleri ise çok nadir tüketilmekte olup, içerisine et ve baharat katılarak pişirilmektedir (Üçok, 2007; Yılmaz, 2009).

Mardin'de badem şekeri (imlebes), pestil, cevizli sucuk, leblebi, karpuz ve kavun çekirdekleri olmak üzere kuruyemiş çeşitleri tercih edilmektedir. Sumak, pul biber, isot, kişniş, safran, reyhan, kakule, mahlep ve zencefil ise en fazla kullanılan baharat çeşitlerindendir (Yarış, 2014; Toprak, 2015).

Yemeklerde doymuş yağ oranı yüksek olan tereyağı, sadeyağ (sarı yağ) ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen iç yağı kullanılmaktadır. Yine küçükbaş hayvanlardan elde edilen kuyruk yağı da çoğu yemekte ve özellikle kebap yapımında kullanılır. Mardin yöresinde zeytinyağı, üretimi olmasına rağmen yemeklerde nadir kullanılmaktadır (Dilsiz, 2010). Tatlı olarak genellikle baklava ve kadayıf gibi şerbetli tatlılar tüketilmektedir (Akman, 1998; Denizer, 2008).

Mardin kebabı, ırok, etli ekmek, kaburga dolması, ikbebet, alluciye, hamis, kuru dolma, sembusek, Süryani köfte, meftune, dolma, kibe, dobo, maklube, dahudiyet, kelle-paça, maldum, hindi dolması, pirinç ve bulgur pilavı Mardin'de en sık yapılan yöresel yemekler arasındadır (Engin, 2015; Toprak, 2015).

Tandır ekmeği (Nanê Hêlati) ile taze veya kuru (ıslatıldıktan sonra servis edilen) sac ekmeği Mardin bölgesinde çok sık tüketilmektedir. Mardin yöresinde hamuru evde yoğurulup fırında pişirilen, fırınlarda hazırlanan ekmekler, tırnaklı pide, lavaş, peksimet, bulgurlu ve soğanlı ekmek, Süryani çöreği, bayramlarda ve yaslarda dağıtılan baharatlı tatlı çörekler ve pekmezli ekmek en çok tercih edilen ekmekler arasında yer almaktadır (Sabbağ, 2015; Toprak, 2015).

Mardin'in merkez ilçesi Artuklu'da yaşayan ve 'yerli' olarak tanımlanan ailelerin mutfak kültürlerinin araştırılması için, ailede beslenme faaliyetleriyle ilgilenen 20-65 yaş arasındaki 300 kadınla bir çalışma yürütülmüştür. Bu kapsamda; ailelerde en çok tüketilen ilk üç peynir, pilav-makarna, et ve yağ gibi bazı besin çeşitleri sorgulanmıştır. Araştırma sonuçları Tablo 1'de özet hâlde verilmektedir.

Tablo 1: Mardin'de ailelerin besin tercihleri

Besin	X̄±SS	Besin	X̄±SS	Besin	X̄±SS
Peynir çeşitleri		Çorba çeşitleri		Et çeşitleri	
Köy peyniri	2.52 ±0.7	Mercimek çorbası	2.90 ±0.3	Dana eti	2.21 ±0.8
Beyaz peynir	2.09 ±0.7	Yayla çorbası	1.85 ±0.3	Kuzu eti	2.19 ±0.7
Tulum peyniri	2.11 ±0.3	Tarhana çorbası	1.71 ±0.6	Tavuk eti	2.05 ±0.8
Pilav-makarna çeşitleri		Yağ çeşitleri		Baharat çeşitleri	
Pirinç pilavı	2.35 ±0.6	Ayçiçeği yağı	2.76 ±0.5	Beş türlü	1.89 ±0.9
Bulgur pilavı	2.21 ±0.7	Sadeyağ	2.11 ±0.6	İsot	2.04 ±0.7
Makarna	1.44 ±0.7	Zeytinyağı	1.76 ±0.6	Sumak	1.76 ±0.7

Kaynak: Aslan Ceylan, 2017; Ceylan&Özçelik, 2018.

Tablo 1'de de yer aldığı üzere, çalışmada ailelerde en çok tüketilen üç peynir çeşidinin sırası ile köy, tulum ve beyaz peynir; et çeşidinin ise dana, kuzu ve tavuk eti olduğu tespit edilmiştir. Pirinç pilavının bulgurdan daha çok tercih edildiği saptanmıştır. En çok kullanılan yağ çeşitlerinin ayçiçeği yağı ve sadeyağ; baharat çeşitlerinin ise isot, beştürlü ve sumak olduğu belirlenmiştir.

3. Mardin'de Yemek Kültürü ve Sağlık İlişkisi

Sağlığın; yaşam kalitesinin artırılmasında, korunmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rolü vardır. Yavaş ilerleyen, sürekli ve düzenli tedavi-izleme ve bakım gerektiren uzun dönem sağlık sorunları olan kronik hastalıklar ise yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre Avrupa Bölgesi'ndeki en büyük halk sağlığı sorunları arasında obezite bulunmaktadır ve bu, önde gelen bulaşıcı olmayan hastalıkların birçoğu için önemli bir risk faktörüdür. Türkiye, Avrupa Bölgesi'nde obez yetişkin prevalansı (yaygınlık) açısından ilk sırada yer almaktadır (WHO, 2022). Obezite, kardiyovasküler (kalp-damar) hastalıkların yaklaşık %30-40'ına, tip 2 diyabet ve metabolik sendromun büyük bir kısmına ve egzersiz yetersizliği ile bazı kanserlerin %30'una kadar etkide bulunmaktadır (Buckland et al., 2008).

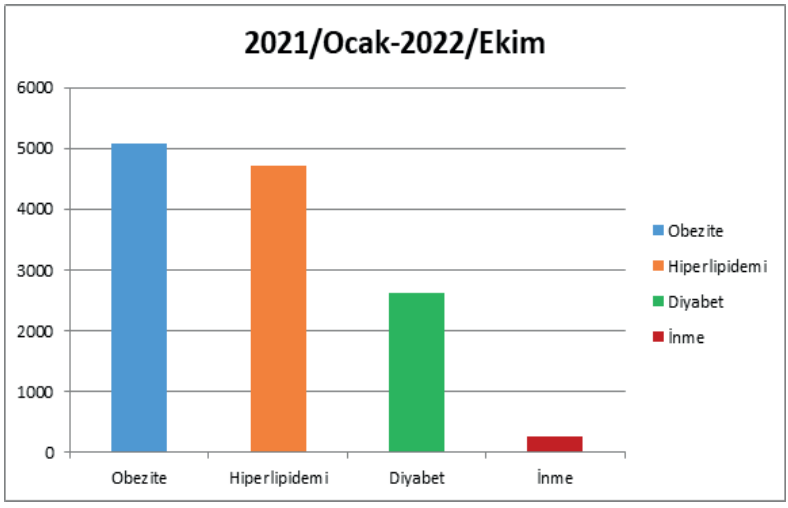

Grafik 1: Mardin Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne 2021 Ocak ve 2022 Ekim döneminde başvuran kronik hasta sayısı.

Kaynak: Mardin İl Sağlık Müdürlüğü, 2022.

Obezite, tip 2 diyabet ve metabolik sendrom Mardin İl Sağlık Müdürlüğü verilerine göre, Mardin Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne 2021 Ocak ve 2022 Ekim döneminde başvuran kronik hastalar arasında; ilk sırada obezite (5,087), ikinci sırada hiperlipidemi (kanda yağ oranı yüksekliği) (4,702), üçüncü sırada diyabet (2,626) ve dördüncü sırada ise inme (249) hastaları yer almaktadır (Bkz. Grafik 1).

Obezite, tip 2 diyabet ve metabolik sendrom insidansının (oranının) son zamanlarda ve ciddi boyutta artışı, yaşam tarzındaki değişiklikler ile ilişkilidir. Geleneksel beslenme alışkanlıklarının kaybı, enerjisi yoğun besinlerin artan tüketimi ve porsiyon miktarının artması, işte veya boş zamanlarda daha az fiziksel aktivitenin yapılması ile birlikte kronik hastalıkların meydana gelmesinde önemli derecede artış görülmektedir. Ancak, yaşam tarzı faktörleri değiştirilebilmekte ve bu faktörlerden kaynaklanan hastalık belirtileri büyük ölçüde önlenebilmektedir. Beslenme alışkanlıkları ve yemek kültürleri içerisinde Akdeniz Diyetinin kronik hastalık risk faktörlerinin azaltılmasında önemli bir rol oynadığı bildirilmektedir (Giugliano&Esposito, 2008).

Akdeniz Diyeti; çoğunlukla zeytinyağı tüketimi, balık, mevsimlik taze sebzeler, tahıllar ve bitkilere dayalı, sınırlı kırmızı et tüketimi ile sağlıklı ve dengede bir yemek kültürünü yansıtmaktadır (Lăcătușu et al., 2019). Mardin yemek kültüründe ise tam tersine enerji ve doymuş yağ içeriği yüksek süt ve kırmızı et ürünleri hâkimdir. Zeytinyağı, balık, mevsimlik taze sebze ve meyve tüketimi daha azdır.

Mardin yemek kültüründe genellikle kırmızı et ve süt ürünleri kullanılmakta olup; zeytinyağı, balık, sebze ve meyve tüketimi sınırlıdır. Bu beslenme şekli aşırı şeker ve doymuş yağ bakımından yüksek; posa ve vitamin-mineral içeriği açısından düşüktür. Bu nedenle Akdeniz diyetine uygun, sağlığı olumlu yönde etkileyen ve geleneksel yemeklerin daha sağlıklı hâle getirilmesini sağlayan menüler oluşturulmalıdır.

Mardin yemeklerinde tüm pişirme yöntemleri kullanılmakla beraber ateş üstüne oturtulmuş sac tava içerisinde kızartma yöntemi yaygındır. Bölgede yemeklerde tereyağı, sadeyağ ve etlerin iç yağı kullanılmakta olup, etli ve yağlı yemekler daha çok tercih edilmektedir (Toprak, 2015). Pişirme şekli olarak etli yemeklerin yağda kızartma ve kavurma yöntemlerinin tercih edilmesi, tüketilen besinlerin yağ miktarının artmasına yol açmaktadır. Benzer şekilde etlerin ateşe yakın tutularak pişirilmesi karsinojen bir madde olan nitrozaminin oluşmasına neden olmaktadır ve bu, kanser oluşumunu tetikleyen başlıca faktörler arasındadır. Etlerin ızgara olarak pişirilmesi ile B_2, B_{12} ve folik asit gibi vitaminlerin kaybı olabilmektedir. Sağlık açısından kıymanın veya bulgurun sebzelerle karıştırılarak fırında veya haşlama yöntemi ile pişirilmesi önerilmektedir (Ertaş&Karadağ, 2013).

Günlük diyetin önemli bir besin bileşeni olan et ve et ürünleri, besleyici bir protein kaynağına (biyolojik değeri yüksek) ve en yüksek esansiyel amino asit içeriğine sahiptir. Ayrıca ortalamanın üzerinde B_{12} vitamini, fosfor, demir ve çinko kaynağı sağlamaktadır (Biesalski, 2005; Williams, 2007; McAfee et al., 2010). Ancak çoğunlukla et ve ürünlerinin doymuş yağ ve kolesterol içeriği yüksek, karbonhidrat oranı ise düşüktür ve bu besin grubu diyet posası içermemektedir (Kerry et al., 2002; Biesalski, 2005). Bu

nedenle özellikle yüksek miktarda kırmızı et tüketiminin olumsuz sağlık etkileri olduğunu gösteren önemli çalışmalar yapılmıştır (Cross et al., 2007; Aune et al., 2009; Micha et al., 2010). Fazla et ve özellikle işlem görmüş et tüketiminin ise kardiyovasküler hastalıklar, obezite, tip 2 diyabet ve kanser gibi kronik hastalıklara neden olduğu belirtilmektedir (Yeşildal&Aslan, 2003; Chan et al., 2011; Corpet, 2011; Larsson&Orsini, 2014; Boada et al., 2016; Neff et al., 2018).

Yüksek miktarda hayvansal protein alımı, birçok kronik hastalık ile ilişkilendirilmektedir. Bunun nedenlerinden biri fazla protein alımı ile birlikte doymuş yağ miktarının da artmasıdır. Yapılan çalışmalarda doymuş yağ alımı ile kronik hastalıklar arasında ilişki olduğu belirtilmiştir (Suganami et al., 2007; Enos et al., 2013; Enos et al., 2014; Sui et al., 2016; Altınay et al., 2019). Hayvansal kaynaklı protein alımının artması, yağ ve enerji miktarlarındaki artışı da beraberinde getirerek fazla kiloya ve obeziteye yol açmaktadır (Taşçı, 2019). Obezite; kardiyovasküler hastalıklar, insülin direnci, diyabet ve alkolik olmayan yağlı karaciğer hastalığı (NAFLD) olmak üzere bir dizi patolojik durumun gelişimi ile ilişkilidir (Pi-Sunyer, 2009). Ayrıca, aşırı miktarda kırmızı et ve ürünlerinin tüketilmesi ile birlikte düşük posa ve biyoaktif bileşen içeren besinlerin tercih edilmesinin inme riskinde artmaya sebep olduğu belirtilmektedir (Koyu, 2016).

4. Değerlendirme ve Sonuç

İnanç ve buna bağlı ritüeller, gelenekler, o yörede yetişen ürünler, coğrafî şartlar, tarihî olaylar, ekonomi gibi pek çok etken bir toplumun yemek kültürünün oluşmasında ve özgün olmasında önemli rol oynamaktadır. Bu etkenler, beraberinde yemek kültürlerinde farklı beslenme şekillerini, yemek hazırlıklarını ve pişirme yöntemlerini getirmiştir. Yemek soyut bir kültür mirasıdır. Bu nedenle nesilden nesile aktarılır.

Yemek kültürü bağlamında Mezopotamya'nın mirasını önemli ölçüde taşıyan Mardin'in sahip olduğu zenginlikler sağlık açısından değerlendirildiğinde şunlar belirtilebilir:

- Yanlış beslenme alışkanlıkları ve yiyecek hazırlama yöntemleri tüm yaş gruplarında ciddi sağlık problemleri oluşturmaktadır.
- Yüksek miktarda tuz, basit karbonhidrat, enerji ve doymuş yağ içeren besinlerin tüketilmesi obezite ile ilişkili kronik hastalık riskini artırmaktadır.
- Yerel halkın çok severek tükettiği ve beslenme kültürünün büyük bir kısmını oluşturan kırmızı et, doğru pişirme teknikleri ve porsiyon kontrolü ile tüketilmelidir.
- Beslenme alışkanlıkları ele alındığında ekmek gibi temel besinler sık tüketilmektedir. Bu nedenle ekmek tüketimi açısından porsiyon kontrolünün sağlanması, özellikle tüketilecekse tam buğday unundan yapılanların tercih edilmesi gerekir.
- Yüksek doymuş yağ oranına sahip yağlı etler ve diğer yağlar yerine özellikle yerel üretimi de yapılan zeytinyağı ve/ya diğer bitkisel yağ tüketimi artırılmalıdır.
- Obezitenin kendisi ciddi bir sağlık sorunu olmasının yanı sıra pek çok hastalık için de risk oluşturmaktadır. Obezitenin ve buna bağlı hastalıkların önüne geçebilmek amacıyla sağlıklı besin yetiştirme, pişirme ve saklama yöntemlerine ve besin değeri, vitamin ve posa değeri açısından dengeli öğünlerin oluşturulmasına yönelik eğitim programları düzenlenmelidir.

Mevcut şartlarda, yemek kültürü ve sağlıklı yapı arasında birçok olumsuzluğun olduğu Mardin'de buna ilişkin farkındalık ve bilinçlendirme çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu çerçevede, halka yönelik sağlıklı beslenme kurallarını içeren ön hazırlık ve yemek hazırlama gibi eğitim programlarının düzenlenmesi, Mardin'in zengin mutfağının daha sağlıklı olmasına ve tercih edilmesine katkı sağlayabilir.

5. Bibliyografya

Akman, M.; Mete, M. (1998). *Türk ve dünya mutfakları. Konya:* Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Aksoy, M.; Sezgi, G. (2015). Gastronomi turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gastronomik unsurları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 79-89, https://www.jotags.org/Articles/2015_vol3_issue3/2015_vol3_issue3_article8.pdf

Altınay, B.; Duman, H.; Şahin, T. K. (2019). *Erişkin Bireylerin Serebrovasküler Hastalıkların Risk Faktörleri ve Sonuçlarına İlişkin Bilgi ve Davranışlarının Belirlenmesi.* 3rd International, 21st National Public Health Congress, https://2019.uhsk.org/ocs236/index.php/UHSK21/UHSK/paper/view/218/0

Aslan Ceylan, J. (2017). *Mardin mutfak kültürü üzerinde bir araştırma.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Diyetetik ABD. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=KShOqUTG_9OSrhnj1D3TZw&no=gQ3ne1R52-cqBV3Q4zmrgg

Aune, D.; Ursin, G.; Veierød, M. B. (2009). Meat consumption and the risk of type 2 diabetes: a systematic review and meta-analysis of cohort studies. *Diabetologia,* 52(11), 2277-2287, https://doi.org/10.1007/s00125-009-1481-x

Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Milli Folklor*, 22(87), 159-169, https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=87&Sayfa=156

Biesalski, H. K. (2005). Meat as a component of a healthy diet - are there any risks or benefits if meat is avoided in the diet? *Meat science,* 70(3), 509-524, https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2004.07.017

Boada, L. D.; Henríquez-Hernándeza, L. A.; Luzardo, O. P. (2016). The impact of red and processed meat consumption on cancer and other health outcomes: Epidemiological evidences. *Food and chemical toxicology,* 92, 236-244, https://doi.org/10.1016/j.fct.2016.04.008

Buckland, G.; Bach, A.; Serra Majem, L. (2008). Obesity and the Mediterranean diet: a systematic review of observational and intervention studies. *Obesity reviews*, 9(6), 582-593, https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2008.00503.x

Büyükşalvarcı, A.; Şapcılar, M. C.; Yılmaz, G. (2016). Yöresel yemeklerin turizm işletmelerinde kullanılma durumu: Konya örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 165-181, https://doi.org/10.21325/jotags.2016.54

Ceylan, J. A.; Özçelik, A. O. (2018). Cuisine culture of the pearl of Mesopotamia: Mardin, Turkey. *Journal of Ethnic Foods,* 5(4), 239-245, https://doi.org/10.1016/j.jef.2018.10.001

Chan, D. S. M.; Lau, R.; Aune, D.; Vieira, R.; Greenwood, D. C.; Kampman, E.; Norat, T. (2011). Red and processed meat and colorectal cancer incidence: meta-analysis of prospective studies. *PLoS ONE,* 6(6), https://doi.org/10.1371/journal.pone.0020456

Corpet, D. E. (2011). Red meat and colon cancer: should we become vegetarians, or can we make meat safer? *Meat Science*, 89, 310-316, https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2011.04.009

Cross, A. J.; Leitzmann, M. F.; Gail, M. H.; Hollenbeck, A. R.; Schatzkin, A.; Sinha, R. (2007). A prospective study of red and processed meat intake in relation to cancer risk. *PLoS MEDICINE*, 4(12), https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0040325

Denizer, D. (2008). *Türk Turizminin Gelişmesinde Türk Mutfağının Önemi ve Bugün İçin Yapılması Gerekenler.* III.Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, Balıkesir, https://acikerisim.bartin.edu.tr/bitstream/handle/11772/2616/2008%20Otel%20%C4%B0%C5%9Fletmelerinde%20DKK%20Bal%C4%B1kesir%20%20III.%20Ulusal%20Turizm%20Kongresi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Dilsiz, B (2010). *Türkiye'de gastronomi ve turizm (İstanbul örneği).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NzEvMQicJuBpZkwUYO8dQw&no=D9itYZFA03_Wgk8ix1Fggg

Düzgün, E.; Özkaya, F. (2015). Mezopotamya'dan Günümüze Mutfak Kültürü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(1), 41-47, https://www.jotags.org/Articles/2015_vol3_issue1/2015_vol3_issue1_article4.pdf

Enos, R. T.; Davis, J. M.; Velázquez, K. T.; McClellan, J. L.; Day, S. D.; Carnevale, K. A.; Murphy, E. A. (2013). Influence of dietary saturated fat content on adiposity, macrophage behavior, inflammation, and metabolism: composition matters. *Journal of lipid research*, 54(1), 152-163, https://doi.org/10.1194/jlr.M030700

Enos, R. T.; Velázquez, K. T.; Murphy, E. A. (2014). Insight into the impact of dietary saturated fat on tissue-specific cellular processes underlying obesity-related diseases. *The Journal of nutritional biochemistry*, 25(6), 600-612, https://doi.org/10.1016/j.jnutbio.2014.01.011

Ertaş, Y.; Karadağ, M. G. (2013). Sağlıklı beslenmede Türk mutfak kültürünün yeri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 117-136, https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/7505/98940

Giugliano, D.; Esposito, K. (2008). Mediterranean diet and metabolic diseases. *Current opinion in lipidology*, 19(1), 63-68, https://doi.org/10.1097/MOL.0b013e3282f2fa4d

Hatipoğlu, A.; Zengin, B.; Batman, O.; Şengül, S. (2012). Yöresel Yemeklerin, Kırsal Turizm İşletmeleri Mönülerinde Kullanım Düzeyleri: Gelveri Örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1), 6, https://ijses.org/index.php/ijses/article/view/98

Higgs J. (2002). *The nutritional quality of meat*. in J. P. Kerry; J. F. Kerry; D. A. Ledward (Ed.), Meat processing: improving quality (64-104), Cambridge, England: Woodhead Publishing Limited, https://www.elsevier.com/books/meat-processing/kerry/978-1-85573-583-5

Karasu, A. (2013). *Türkiye'de izlenen turizm politikaları: Mardin turizmine yansımaları.* (Yüksek Lisans Tezi). Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=qt_aamhkHn4wL-4Lc9MgBg&no=FyRsAHKW8CVI4RcrMiyclA

Koyu, E. B.; Kaner, G.; Yıldız, E. A. (2016). İnme ve beslenmenin inme üzerine etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4), 112-118, https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/32262/358460

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2005). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi 'Rehberlikte Uzmanlaşma Eğitimi'*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtım Bürosu, Ankara, https://aregem.ktb.gov.tr/TR-11860/gap-bolgesi-rehberlikte-uzmanlasma-egitimi.html

Lăcătușu, C. M.; Grigorescu, E. D.; Floria, M.; Onofriescu, A.; Mihai, B. M. (2019). The mediterranean diet: From an environment-driven food culture to an emerging medical prescription. *International journal of environmental research and public health*, 16(6), 942, https://doi.org/10.3390/ijerph16060942

Larsson, S. C.; Orsini, N. (2014). Red meat and processed meat consumption and all-cause mortality: A meta-analysis. *American Journal of Epidemiology,* 179(3), 282-289, https://doi.org/10.1093/aje/kwt261

Mardin İl Sağlık Müdürlüğü (2022). *Halk Sağlığı Hizmetleri,* https://mardinism.saglik.gov.tr/, E.T.: 18.10.2022.

McAfee, A. J.; McSorley, E. M.; Cuskelly, G. J.; Moss, B. W.; Wallace, J. M.; Bonham, M. P.; Fearon, A. M. (2010). Red meat consumption: an overview of the risks and benefits. *Meat science,* 84(1), 1-13, https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2009.08.029

Micha, R.; Wallace, S. K.; Mozaffarian, D. (2010). Red and processed meat consumption and risk of incident coronary heart disease, stroke, and diabetes mellitus: a systematic review and meta-analysis. *Circulation,* 121(21), 2271-2283, https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.109.924977

Mil B.; Denk, E. (2015). Erzurum mutfağı yöresel ürünlerin otel restoran menülerinde kullanım düzeyi: Palandöken örneği, *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(2), 1-7, https://ijses.org/index.php/ijses/article/view/172

Neff, R. A.; Edwards, D.; Palmer, A.; Ramsing, R.; Righter, A.; Wolfson, J. (2018). Reducing meat consumption in the USA: a nationally representative survey of attitudes and behaviours. *Public Health Nutrition,* 21(10), 1835-1844, https://doi.org/10.1017/S1368980017004190

Pi-Sunyer, X. (2009). The medical risks of obesity. *Postgraduate medicine*, 121(6), 21-33, https://doi.org/10.3810/pgm.2009.11.2074

Sabbağ, Ç. (2015). *Mardin yeme içme kültürü. Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü.* Adıyaman Üniversitesi Yayınları, No: 13, 289-303.

Suganami, T.; Tanimoto-Koyama, K.; Nishida, J.; Itoh, M.; Yuan, X.; Mizuarai, S.; Ogawa, Y. (2007). Role of the Toll-like receptor 4/NF-κB pathway in saturated fatty acid–induced inflammatory changes in the interaction between adipocytes and macrophages. *Arteriosclerosis, thrombosis, and vascular biology,* 27(1), 84-91, https://doi.org/10.1161/01.ATV.0000251608.09329.9a

Sui, Y. H.; Luo, W. J.; Xu, Q. Y.; Hua, J. (2016). Dietary saturated fatty acid and polyunsaturated fatty acid oppositely affect hepatic NOD-like receptor protein 3 inflammasome through regulating nuclear factor-kappa B activation. *World journal of gastroenterology,* 22(8), 25-33, https://doi.org/10.3748%2Fwjg.v22.i8.2533

Taşçı, F. (2002). Et ve İşlenmiş Et Tüketiminin Halk Sağlığına Etkileri. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 3(2), 231-245, https://doi.org/10.30516/bilgesci.591624

Toprak, L. (2015). *Mardin ve yemek kültürü.* İçinde N. Erdoğan (Ed.), Mezopotamya uygarlığı ve yemek kültürü (64-131), Mardin Müze Müdürlüğü Yayınları.

Uygur, H. K. (2014). Mardin'in geleneksel eğlencesi: Leyli gecesi. *Millî Folklor Dergisi*, 26(102), 86-98, https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=102&Sayfa=71

Üçok, A. (2007). *Bir bakışta Mardin, Güneydoğu Anadolu Rehber: uygarlığın öyküsü,* Gaziantep Ticaret Odası, 204-241.

Williams, P. (2007). Nutritional composition of red meat. *Nutrition&Dietetics,* 64, 113-119, https://doi.org/10.1111/j.1747-0080.2007.00197.x

World Health Organisation (2022). *WHO European regional obesity report 2022,* https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/353747/9789289057738-eng.pdf, E.T.: 04.12.2022.

Yarış, A. (2014). *Mardin'de gastronomi turizmi: Turist görüşlerin ilişkin bir uygulama.* (Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm, İşletmeciliği ve Otelcilik ABD, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=87veM5BWbszuB19lYKaREA&no=CrYhIn8T4mA6SJ9i_o25Ag

Yeşildal, N.; Aslan, D. (2003). Kardiyovasküler Hastalıkların Önlenmesinde Beslenme Önerileri. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 12(7), 248, https://doi.org/10.35440/hutfd.947849

Yılmaz, İ. (2009). Kültürel zenginlik bakımından Mardin. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(1), 51-70, https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4500/61972

Zubaida, A. (2003). *Orta Doğu Mutfak Kültürleri.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

6) Ek: Mardin'de Yaşayan Ailelerin Besin Tercihlerinin Tespitine İlişkin Soru Formu

1. Ailenizde tüketilen peynir çeşitlerini tercih durumuna göre sıralayınız.
   a) Beyaz peynir
   b) Köy peyniri
   c) Tulum peyniri
   d) Diğer

2. Ailenizde tüketilen çorba çeşitlerini tercih durumuna göre sıralayınız.
   a) Mercimek çorbası
   b) Yayla çorbası
   c) Tarhana çorbası
   d) Diğer

3. Ailenizde tüketilen et çeşitlerini tercih durumuna göre sıralayınız.
   a) Dana eti
   b) Kuzu eti
   c) Tavuk eti
   d) Diğer

4. Ailenizde tüketilen pilav-makarna çeşitlerini tercih durumuna göre sıralayınız.
   a) Pirinç pilavı
   b) Bulgur pilavı
   c) Makarna
   d) Diğer

5. Ailenizde yemek pişirmede kullanılan yağ çeşitlerini tercih durumuna göre sıralayınız.
   a) Ayçiçeği yağı
   b) Sadeyağ
   c) Zeytinyağı
   d) Diğer

6. Ailenizde yemek pişirmede kullanılan baharat çeşitlerini tercih durumuna göre sıralayınız.
   a) Beş türlü
   b) İsot
   c) Sumak
   d) Diğer

BÖLÜM 11

Mardin İli İhracatının Kriz Bağlamında Değerlendirilmesi ve Krizin İşletmelere Etkisi

Evaluating Mardin Exporting in the Context of the Crisis and Its Impact on the Businesses

İslam Altun [1]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Literatür Taraması
   2.1. Kriz Kavramı
   2.2. Siyasal Krizler, Orta Doğu ve Arap Baharı
   2.3. Krizin Mardin'in İhracatına Etkisi
3. Saha Araştırması
   3.1. Araştırma Yöntemi
   3.2. Bulgular ve Analiz
4. Sonuç
5. Bibliyografya
6. Ek: Saha Araştırması Soruları

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, https://orcid.org/0000-0001-7419-4029, islamaltun(at)artuklu.edu.tr

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, Orta Doğu'da yaşan siyasal krizin Mardin'in dış ticaretini ve Mardin'deki ihracatçı firmaları nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktır.

b) Bulgular: Mardin'in Orta Doğu'ya ihracat yapan firmalarının; bölgedeki siyasî gerginlik durumundan olumsuz etkilendikleri ve bu nedenle satışlarında ve gelirlerinde düşüşler meydana geldiği, üretimlerinde gerilemeler olduğu, istihdamlarının zayıfladığı ve buna bağlı başka sorunlarla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır.

c) Teklifler: İhracatçı firmaların karşılaşacakları muhtemel krizlerin olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için özellikle ihracat pazarlarını çeşitlendirmeleri gerekmektedir.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of this chapter is to endeavour to understand how the political crisis in the Middle East affects the foreign trade of Mardin and its exporting companies.

b) Findings: It has been revealed that the companies in Mardin, which export to the Middle East, are adversely affected by the political tension in the region and, therefore, experience decreases in sales and revenues, production, employment, and some other problems.

c) Proposals: Companies need to diversify their export markets in order to minimise the negative effects of the possible crises they will encounter.

1. Giriş

20.yüzyılın ortalarından itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ticarî hayat da gerçek anlamda uluslararası boyut kazanmıştır (Prystupa et al., 2019). Özellikle sanayi devrimi ile önemi artan ticaret, yerel sınırların ötesine geçerek uluslararası boyut kazanmaya başlamıştır. Ticaret, böylece makro ölçekte ülkelerin kalkınmasının önünü açmış mikro ölçekte ise şirketlerin üretiminin ve satışının artmasına zemin hazırlamıştır. Küreselleşme ile birlikte uluslararası boyut kazanan her türlü gelişme, yalnız mevcut coğrafya ile sınırlı kalmayarak dünyanın diğer bölgelerine de önemli bir küresel etkide bulunmuştur. Özellikle küresel bir boyuta sahip olan ve etkileşimin olağanlaştığı ekonomik ve ticarî yaşam, bu tür gelişmelerden doğrudan etkilenmiş ve etkilenmeye de devam etmektedir (Joshua et al., 2020: 1).

Ulusal ve uluslararası ölçekte yaşanan krizler, yalnızca içinde bulunduğu toplumu ve ekonomik yaşamı etkilemekle kalmayıp etkileşim hâlinde olduğu diğer toplumlara ve ekonomilere de tesir etmektedir. Ulusal veya uluslararası ölçekte yaşanan krizlerin etkisiyle dış ticarette önemli bir azalma olmaktadır. Aynı şekilde krizler nedeniyle hem şirketler hem de tüketiciler önemli finansal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ortaya çıkan belirsizlik durumu, hem yatırımcılar hem de tüketiciler arasında belirli bir güven eksikliği ile sonuçlanmaktadır (Bernanke, 2018: 292). Krizlerin diğer önemli etkileri, hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda yaşanan durgunluğun ardından mallara ve hizmetlere olan talebin önemli ölçüde azalması sonucu üretimin gerilemesi ve işsizliğin artması olmaktadır.

Bu bölüm, Orta Doğu'da yaşan siyasal krizin Mardin özelinde ihracatçı firmalara ne tür etkileri olduğunu incelemektedir. Sırasıyla, kriz kavramı ele alınarak yaşanan krizin nasıl olduğu ve bunun Mardin'in ihracatını ne şekilde etkilediği analiz edilmektedir. Sonrasında ise Orta Doğu'da yaşanan siyasal gerginliklerin Mardin'deki ihracatçı firmaları nasıl etkilediği ele alınmaktadır.

2. Literatür Taraması

Bu bölümde, araştırmanın kapsamı gereği kriz kavramı, Orta Doğu'da yaşanan siyasî kriz ve bunun Mardin'in ihracatına etkisi ele alınmaktadır. Bu kapsamda, konuyla ilgili literatüre de yer verilmektedir.

2.1. Kriz Kavramı

Birey, grup ve belirli amaçlar için bir araya gelmiş toplulukları beklenmedik anda gelişen olaylarla içinden çıkılması zor duruma sokan gelişmeler bütünü 'kriz' olarak adlandırılmaktadır (Altun&Tabakoğlu, 2020: 4). Genel belirsizlik durumunu ifade eden kriz kelimesi, Türk Dil Kurumu'na göre "Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" olarak ifade edilmektedir (TDK, 2022).

Kriz, beklenmedik zamanda gelişen (Hermann, 1972: 13), örgütlerin kârlılığını ve yaşama gücünü etkileyen (Shrivastava&Mitroff, 1987: 6), organizasyonun yaşayabilirliğini tehdit eden (Pearson&Clair, 1998: 60) olaylar bütünüdür. Kısaca ifade etmek gerekirse "kriz, örgütte var olan düzenin bozulmaya uğradığı, örgütün ulaşılması gereken hedeflerinden saptığı ve işin içinden çıkılması zor durum" olarak ifade edilmektedir.

Pearson&Clair (1998: 60), krizin üç önemli noktasına değinmiştir. İlk olarak, beklenmedik zamanda gelişen kriz, örgütün yalnızca iç çevresini değil aynı zamanda dış çevresindeki paydaşlarını da önemli derecede etkileme potansiyeline sahiptir. İkinci olarak, kâr amacı güdülsün veya güdülmesin, kriz her türlü organizasyonda meydana gelebilmektedir. Son olarak ise kriz, kamuoyu nezdinde organizasyonların meşruiyetini dahi tehdit edebilmektedir.

Kriz, işletmenin iç ve dış çevresinde yaşanan uyumsuzlukların bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayıdır ki, yaşanacak bu türde herhangi bir gelişme, şirketi içinden çıkılamayacak duruma sokabilmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, işletmelerde krize sebep olan faktörler iç ve dış

çevre kaynaklıdır (Ataman, 2002: 243). İç çevre kaynaklı krizler genel olarak yönetimin yetersizliğinden ve örgütün çevresel değişimlere karşı uyum sağlamada zayıf kalmasından kaynaklanmaktadır. Dış çevre kaynaklı faktörler ise, işletmelerin kontrolü dışında olup kolay şekilde müdahale edemedikleri alanı ifade etmektedir. Dış kaynaklı krizler; politik, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, yasal ve bunlara benzer çevresel faktörlerde meydana gelen değişimlerden kaynaklanmaktadır (Doğanlar&Bal, 200: 42).

Kriz, ortaya çıkması ile birlikte belirli fırsatlar sunuyor olsa da genel olarak bireyleri, toplumları ve organizasyonları doğrudan veya dolaylı etkileyerek önemli yıkıcı etkiler oluşturmaktadır. Kriz, makro düzeyde ülke ekonomisini etkilerken mikro düzeyde ise bireyleri ve firmaları etkilemektedir. Kriz ile tüketicilerin gelirlerinde meydana gelen düşüşlerle birlikte üretilen mallara ve hizmetlere talepte de azalma yaşanır. Böylece, tüketicilerin gelirinde düşmeye sebep olan kriz, işletmeler açısından da üretimde ve istihdamda gerileme, maliyetlerde artma ve kârlılıkta azalma, yatırımlarda durma veya azalma, alacakların tahsil edilememesi ve borçların ödenememesi gibi çeşitli etkilerle kendini hissettirmektedir (Okumuş, 2003: 208).

2.2. Siyasal Krizler, Orta Doğu ve Arap Baharı

Siyasal kriz, normal seyrinde devam eden kamusal düzenin sekteye uğradığı veya bozulduğu olumsuz durumu ifade etmektedir (Isaac, 2010: 22). Ülkelerin millî sınırları içerisinde veya başka ülkeler ile aralarında yaşadıkları olumsuz durumlar da ülke içerisinde var olan düzeni bozup istikrarın zedelenmesine yol açarak siyasal krizlere sebep olmaktadır. Yaşanan bu istikrarsız ortamlar, ülkelerin ekonomik ve ticarî durumunu da doğrudan etkileyerek bu süreçte ekonomik sıkıntılarla boğuşmasına yol açmaktadır.

Siyasal kriz dönemleri; güven ortamını zedeleyerek yatırımların durmasına, ticaretin daralmasına, istihdamın azalmasına ve böylece ekonomik darboğazın yaşanmasına sebep olan süreçlerdir. Siyasal krizlerin ülke ekonomilerinde yıkıcı etkiler oluşturduğuna verilecek en güzel örnekler; I.Dünya Savaşı, II.Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan ekonomik darboğaz

dönemleridir. Benzer şekilde Türkiye-İsrail arasında yaşanan siyasal gerginlikler, Rusya-Ukrayna arasında meydana gelen siyasal çekişmeler/savaşlar vb. neticesinde oluşan ekonomik olumsuzluklar da siyasal krizlerin ekonomiye ve ticarete etkisini en iyi şekilde açıklamaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde siyasal krizler ve savaşlar meydana geliyor olsa da bunların sıklıkla yaşandığı bölgelerin başında Orta Doğu gelmektedir. Bu kısımda, Orta Doğu bölgesi ve yaşanan siyasal krizlere ortam teşkil eden yapı ele alınmaktadır.

Orta Doğu, coğrafî konumu ve zengin yerüstü ve yeraltı kaynakları sebebiyle tarih boyunca birçok medeniyete ve semavî dine ev sahipliği yapmış olup, dünyanın önemli yerleşim merkezlerinden biri konumundadır. Orta Doğu bölgesi tarihten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmakla birlikte birçok güçlü devlet tarafından da ele geçirilmek istenmiş ve tarihin her döneminde savaşlara ve mücadelelere sahne olmuştur. Bu bölge, II.Dünya Savaşı'na kadar birçok farklı güç tarafından yönetilerek siyasî yapılanmasını tam anlamıyla oluşturamamıştır. Daha sonra ise bölgeden çekilen güçler, ülke yönetimlerini kendilerine yakın ailelere/aşiretlere bırakarak bölge üzerindeki hakimiyetlerini dolaylı olarak sürdürmeye çalışmışlardır (Çalışkan, 2008: 18).

Yönetimi ele alan aileler/aşiretler ise halktan kopuk, keyfî idare ile ülkeleri devamlı olarak kargaşa ve karışıklık ortamında yönetmeye çalışmışlardır (Dursun, 2005: 1264). Dünyada çatışmaların en fazla yaşandığı bölgelerin başında gelen Orta Doğu, II.Dünya Savaşı sonrasında Arap-İsrail Savaşı (1948-1949), Süveyş Krizi (1956), Lübnan Krizi (1958), Yemen İç Savaşı (1962-1970), Arap-İsrail Savaşı (1967, 1973), Lübnan İç Savaşı (1975), İran-Irak Savaş (1980-1988), Körfez Savaşı (1990), ABD'nin Irak İşgali (2003) ve şu an halâ etkisi devam eden Arap Baharı'nı (Arap Ayaklanmaları) derinden yaşamıştır.

Arap Baharı; insanların siyasî, ekonomik ve insanî yaşam haklarından şikayet ederek otoriter rejimlere karşı gerçekleştirdikleri ayaklanmalar bütünüdür. 2011 yılında Tunus'ta başlayıp diğer Orta Doğu ülkelerine yayılan kitlesel halk ayaklanmaları, yönetilmesi zor bir siyasal kriz ortamına yol açmıştır (Mencütek et al., 2015: 8). Bölge ülkelerinde yaşanan bu kriz, ekonomileri doğrudan ve önemli derecede etkilemiştir. Bölgede yaşanan siyasal kriz ile birlikte güven ortamının zedelenmesi reel

ve finansal sektörleri derinden etkileyerek üretimin durma noktasına gelmesine ve işsizliğin de çok yüksek seviyelere çıkmasına sebep olmuştur.

Arap Baharı ile birlikte Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen bu gelişmeler, bölge ülkelerini doğrudan etkilemekle birlikte kendileriyle ekonomik bağlılığı olan özellikle sınır komşusu ülkeleri de dolaylı yoldan etkilemektedir. Orta Doğu'da yaşanan bu olumsuz gelişmeler, her dönem Türkiye'nin bu ülkelerle olan ticaretini önemli derecede etkileyerek daralmalar ile birlikte bu bölge ile iş yapan işletmelere de derinden tesir etmiştir.

2.3. Krizin Mardin'in İhracatına Etkisi

Bu bölümde, 2010 sonrasında Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı'nın (Arap Ayaklanmaları) Türkiye'nin dış ticaretine ve daha özelinde ise Mardin'in dış ticaretine etkileri veriler itibariyle analiz edilmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak Türkiye geneli ve Mardin ili ihracat verilerine Tablo 1'de yer verilmektedir.

Tablo 1: Türkiye geneli ve Mardin ili ihracat verileri (milyon $, %)

Yıl	Türkiye (milyon $)	Mardin (milyon $)	Mardin/Türkiye (%)
2011	152,461.7	804.2	0.52
2012	152,461.7	948.3	0.62
2013	151,802.6	1,074.7	0.70
2014	157,610.1	940.8	0.59
2015	143,838.8	882.8	0.61
2016	142,529.5	877.9	0.61
2017	156,992.9	910.8	0.57
2018	167,920.6	869.9	0.51
2019	171,464.9	791.1	0.46
2020	160,656.6	908.2	0.56
2021	213,598.3	951.4	0.44

Kaynak: TÜİK, 2022a.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin ihracatı 2011 yılında 152.4 milyar dolayında iken 2014 yılında 157 milyar dolara çıkmıştır. 2014 yılı itibariyle düşüşe geçerek 2016 itibariyle 142.5 milyar dolara gerilemiştir. 2016 sonrasında ise yükseliş trendine girerek 2021 itibariyle 213,598 milyar dolara yükselmiştir. Mardin'in ihracatı ise, 2011 yılında 804 milyon dolar iken 2013 yılında en

yüksek değer olan 1,075 milyar dolayına çıkmıştır. Daha sonra ise Mardin'in ihracat rakamı azalma eğilimine girerek 2019 yılında 791 milyon dolara kadar düşmüş ve en nihayetinde 2021 yılında 951 milyon dolar dolayında kalmıştır.

Türkiye'nin ihracatı 2011 yılından 2021 yılına kadar yaklaşık %40 oranında artmıştır. 2011-2014 arasında Mardin'in ihracatı, Türkiye'nin ihracatı pek değişmezken, %40'tan fazla artış göstermiş fakat sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte 2011-2021 yılları arasında yaklaşık %20 oranında yükselmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere Mardin, Türkiye'deki ihracat artışına tam anlamıyla ayak uyduramamıştır. Bundan dolayıdır ki Mardin'in 2011 yılında Türkiye ihracatından aldığı pay %0.52 iken 2013 yılında en yüksek değeri olan %0.7'ye kadar çıkmıştır. Fakat, 2013 sonrasında ise Mardin'in Türkiye ihracatından aldığı pay düşme eğilimine girerek 2021 yılı itibariyle %0.44'e kadar gerilemiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1'den anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin ve Mardin'in ihracatı 2011 sonrasında Orta Doğu'da yaşanan siyasal gerginlikten etkilenmiş ve bu süreçte bölgeye olan ihracat, 2014 sonrasında önemli düzeyde azalmıştır. Türkiye'nin ihracatı 2014 sonrasında %10 dolaylarında azalırken Mardin'in ihracatı ise %25 civarında gerilemiştir.

Tablo 2: Türkiye'nin bölgelere göre ihracat değerleri (milyon $)

Yıl	Avrupa Birliği-27	Diğer Avrupa (AB Hariç)	Kuzey Amerika	Yakın ve Orta Doğu	Kuzey Afrika
2011	54,436	20,885	5,459	27,934	6,700
2012	50,700	22,860	6,662	42,451	9,443
2013	54,253	22,999	6,580	35,574	10,041
2014	58,610	25,087	7,292	35,383	9,757
2015	53,441	24,697	7,066	31,085	8,527
2016	56,657	21,422	7,404	31,304	7,755
2017	64,302	19,407	9,699	35,336	7,524
2018	72,847	22,807	9,576	29,456	9,477
2019	72,308	23,329	8,956	31,896	10,299
2020	66,016	23,312	10,187	28,260	8,747
2021	87,749	29,933	15,316	34,846	12,398

Kaynak: TÜİK, 2022b.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin önemli ihracat pazarları başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Yakın Doğu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleridir. Süreç içerisinde Avrupa pazarına

ihracat önemli düzeyde artış göstermiştir. 2011 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (27 ülke) ihracatı 54 milyar dolaylarında iken 2021 yılı itibariyle 87 milyar dolar seviyelerine kadar çıkmıştır. Buna karşın Yakın ve Orta Doğu'ya olan ihracat ise 2012 yılında 42 milyar dolaylarında en yüksek seviyede iken Orta Doğu'da yaşanan siyasal ortamdaki kötü gidişle birlikte Türkiye'nin bu bölgeye olan ihracatı azalarak 2021 yılında 34 milyar dolar seviyesine kadar gerilemiştir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarında yaşanan siyasal gelişmeler, Türkiye'nin bu bölgelere ihracatını azaltırken alternatif pazarların varlığı, diğer bölgelere olan ihracatın artırılmasına kapı açmıştır. Böylece; Yakın Doğu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarında ihracat gelirleri düşmüş ama Türkiye'nin Avrupa'ya ve Amerika'ya olan ihracatındaki yükseliş toplam ihracatın önemli düzeyde artmasına önemli katkı sağlamıştır.

Tablo 3: Mardin'in Irak'a ihracat hacmi ve bunun toplam ihracatı içindeki payı (milyon $, %)

Yıl	Mardin'in Irak'a İhracatı (milyon $)	Mardin'in Irak'a İhracatı / Mardin'in Toplam İhracatı (%)
2011	765,154	95
2012	920,057	97
2013	1,003,671	93
2014	811,583	86
2015	742,187	84
2016	740,370	84
2017	804,699	88
2018	774,469	89
2019	702,105	88
2020	687,351	75
2021	782,704	82

Kaynak: TÜİK, 2022c.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, Mardin'in ihracatının büyük kısmı Irak'a yapılmaktadır. Yıllar itibariyle ufak dalgalanmalar olsa da ihracatının %80'inden fazlası Irak'a gerçekleştirilmektedir. Mardin'in ihracatının diğer kısmı ise yine ağırlıklı olarak çevre ülkelere (Suriye ve İran) yapılmaktadır. Tablo 3 göstermektedir ki Mardin, ihracat açısından Irak pazarına önemli ölçüde bağımlı bulunmaktadır.

Tablo 2 ve 3 beraber değerlendirildiğinde, anlaşılmaktadır ki Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, başta Mardin olmak üzere Türkiye ihracatının önemli düzeyde azalmasına sebep olmuştur. İhracatı çeşitli ülkelere ve bölgelere kısmen dengeli dağılmış olan Türkiye'nin, yaşanan siyasal kriz ortamından belirli düzeyde etkilendiği fakat bu etkinin alternatif pazarların varlığı neticesinde kısa sürede telafi edildiği ve süreç içerisinde daha yüksek ihracat değerlerine ulaşıldığı görülmektedir. Fakat Mardin ili ihracatı, Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerden fazlasıyla etkilenmiştir. İhracatı, yüksek düzeyde Irak'a ve diğer Orta Doğu ülkelerine bağlı olduğu için Mardin, meydana gelen azalmaları telafi edememiş ve önemli kayıplar yaşamıştır. Böylece Mardin'in Türkiye ihracatından aldığı pay da süreç içerisinde önemli düzeyde azalmıştır.

3. Saha Araştırması

3.1. Araştırma Yöntemi

Bu bölüm, Orta Doğu'da yaşanan siyasî kriz ve belirsizlik hâlinin Mardin ilinde faaliyette bulunan ihracatçı firmaları nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla bölüm, "Orta Doğu'da yaşanan siyasî kriz ve belirsizlik ortamı Mardin ilindeki ihracatçı firmaları nasıl etkilemiştir?" sorusunu araştırmaktadır.

Bu bölümde, yaşanan olaylar hakkında daha zengin veriler sunması ve bu tür olgular hakkında derinlemesine bir bakış açısı kazanılmasını sağlaması nedeniyle nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Silverman, 2010: 32). Nitel araştırma, çoğunlukla katılımcılarla konuşarak ve onların davranışlarını gözlemleyerek yapılır (Creswell, 1994: 173). Araştırma sorularıyla ilgili derinlemesine bilgi elde etmek için bu araştırmada nitel veri elde etmenin çeşitli yöntemleri arasından yarı yapılandırılmış görüşmeler seçilmiştir (Patton, 2002: 4).

Bu kapsamda Orta Doğu'ya ihracat yapan Mardin firmaları arasından tesadüfî olmayan (amaçlı) örnekleme yoluyla seçilen 10 firma ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen firmalar; inşaat, gıda ve tekstil sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Derinlemesine veri toplamak için bu firmaların genel, dış ticaret veya pazarlama müdürleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin odak noktası, şirketlerin krizden nasıl ve ne ölçüde etkilendiğini anlamaya çalışmaktır.

Bu doğrultuda, Ekim-Kasım 2022 döneminde araştırmaya katılmaya gönüllü olan ve araştırmacıların kolaylıkla ulaşabileceği 10 farklı şirketin yöneticileriyle görüşülmüştür. Kavramsal doygunluğa ulaşıldığında görüşmelere devam edilmesine gerek kalmamıştır. Görüşmeler ortalama 60 dakika (30-75 dakika) sürmüştür. Görüşmeler yoluyla elde edilen veriler, bilgisayar destekli nitel veri analiz programı olan NVivo 10'da analiz edilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların demografik özellikleri

Özellik	Sayı (kişi)	Oran (%)
Cinsiyet		
Erkek	9	90
Kadın	1	10
Toplam	10	100
Medenî Hâl		
Evli	9	90
Bekâr	1	10
Toplam	10	100
Yaş		
30-39	4	40
40-49	3	30
50+	3	30
Toplam	10	100
Eğitim Düzeyi		
Lise	3	30
Lisans	6	60
Lisansüstü	1	10
Toplam	10	100
Çalışılan Sektör		
İnşaat	2	20
Gıda	5	50
Tekstil	3	30
Toplam	10	100
Meslekî Tecrübe		
0-10	3	30
11-20	3	30
21+	4	40
Toplam	10	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere, katılımcıların dokuzu erkek biri kadındır. Bunlardan dokuzu evli iken biri bekârdır. Ayrıca dört katılımcı 30-39, üç katılımcı 40-49, üç katılımcı ise 50 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcılardan altısı lisans, üçü lise, biri ise lisansüstü eğitim mezunudur. Sektörel dağılım açısından beş gıda, üç tekstil ve iki de inşaat sektöründen katılımcı bulunmaktadır. Meslekî tecrübe itibariyle katılımcıların üçü 0-10, üçü 11-20, dördü ise 21 yıl üstü çalışma süresine sahip bulunmaktadır.

3.2. Bulgular ve Analiz

Orta Doğu'da yaşanan siyasal karışıklık ortamı, sosyal hayatta olduğu gibi ekonomik hayatta da insanların yaşam kalitelerini doğrudan etkilemiştir. Yaşananlar, yalnızca içerisinde bulunduğu toplumu ve ülkeleri etkilemekle kalmamış yakın komşuları olan ülkeleri de ekonomik ve ticarî olarak tesiri altına almıştır. Bu kısımda, Orta Doğu ülkelerine yoğun ihracatı olan Mardin'deki işletmelerin bu süreçten nasıl etkilendiği ele alınmaktadır.

Ticaretin azalması

Krizlerin ortaya çıkması ile birlikte ekonomik daralmaların yaşanması, kişilerin alım gücünü etkileyerek firmaların da bu süreçte satışlarında ve ticaretlerinde azalmalara sebep olmaktadır. Görüşmeye katılanlardan bazıları bunu şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Her hafta, her ay içerisinde illaki hiç göndermesek 4 koyteyner, 5 konteyner mal gönderiyorduk. Konteynerlerimiz 25 ton civarıydı ve toplam 100 tona kadar malzeme satıyorduk. Yaşanan savaş dönemi ile birlikte belirli dönemlerde hiç göndermemeye başladık (Katılımcı 2)".*

> *"En büyük ticaretimiz Irak pazarı ile. Ama Orta Doğu'da bu savaş dolayısıyla ticaretimiz zarar gördü. Savaş öncesi ihracatımız 45,000 ton iken sonraki süreçte 22,000 tona kadar düştük. Bu daralma tamamen Irak piyasasından kaynaklandı (Katılımcı 3)".*

> *"Suriye savaşını baz alırsak toplam satışların %50'si ihracat idi ve bunun %80'e yakını Orta Doğu pazarına idi. Savaş sürecinde ihracat payımız %50'den %20'ye kadar gerilemiştir (Katılımcı 6)".*

Üretimde daralma

Kriz neticesinde oluşan gerginlik ortamı firmaların pazar paylarında kayıplara ve böylece üretimlerinin düşmesine sebep olmaktadır (Fabiani et al., 2015: 32). Katılımcılardan bir kısmı yaşanan süreci şu sözlerle aktarmaktadır:

> ***"****Yaşanan karışıklık öncesi toplam kapasitemizin fazlasını kullanabilecekken, savaş ile birlikte %40 civarı kapasite ile çalışmaya başladık (Katılımcı 1)".*
>
> *"Normalde 3 vardiya çalışırız biz, 4 hattımız vardır. Yaşanan kriz ile birlikte 4 hattın ikisi pasif olmaya başladı ve artık 3 vardiya bile çalışamıyoruz (Katılımcı 5)".*

Satış fiyatlarında düşüş ve cirolarda azalma

Orta Doğu'da yaşanan siyasal gerginlik ortamı kişilerin alım gücünü etkileyerek daha az tüketime sebep olmuştur. Tüketimdeki azalış da firmaların rekabet ortamında daha düşük fiyatla mal satmasına ve daha düşük ciro yapmasına yol açmıştır. Yaşanan bu süreci katılımcılardan bazıları şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Bu kriz başladığı zaman, oradaki müşterilerimizin alım gücü düştü. Ödeme gücü ise tamamıyla düştü. Tabiî biz de ona göre önlem almak zorunda kaldık. Eskiden aylık 350-400 bin dolarlık girdi-çıktı yaparken bu, otomatikmen 100 bine düştü. Yani bir anda düşüş meydana geldi (Katılımcı 10)".*
>
> *"Biz bölgesel bir firmayız ve Orta Doğu ülkeleri ana pazarımız olduğu için bu süreçte, yani kriz döneminde yarı yarıya ciro kaybı yaşadık (Katılımcı 8)".*
>
> *"Krizin etkisiyle yapmış olduğumuz üretimde daralma oldu ve bunun neticesinde ciromuzda da kayda değer düşüşler yaşandı (Katılımcı 4)".*

Personel sayısında azalma

Kriz ile birlikte üretim kapasitesi ve satış gelirleri düşen firmalar, personel çıkararak istihdamda daralma yoluna gitmiştir. Katılımcılardan bazıları yaşanan durumu şu şekilde izah etmektedir:

> *"Eskiden, yani 2011 öncesinde 300'e yakın personel varken, şu an 120 civarı personel istihdam etmekteyiz (Katılımcı 8)".*

“120’ye yakın personel vardı. Bu, süreç içerisinde azaldı. Mesela biz üç vardiya çalışırken sonra tek vardiyaya kadar düştüğümüz zamanlar oldu. Daha sonra 70’e kadar düştük. Zaten ondan sonra 2019 Haziran sonu itibari ile faaliyeti durdurduk. Bütün işçileri çıkarttık ve hepsine tazminatlarını da verdik (Katılımcı 4)”.

Orta Doğu’da yaşanan siyasal gerginlik ortamı, bölge ekonomilerine derinden tesir ederek bunların çevre ülkeler ile olan ticaretlerini de doğrudan etkilemiştir. Orta Doğu bölgesiyle önemli ticarî ilişkileri olan Mardin ili de bu gelişmelerden önemli derecede etkilenerek ihracatında %30’lara varan düşüşler yaşamıştır. Satışları büyük oranda Orta Doğu’ya olan Mardin’deki firmaların süreç içinde ticaretinde azalma, üretimlerinde daralma, satışlarında ve cirolarında gerileme ve ayrıca personel sayılarında da düşüş meydana gelmiştir. Nitekim, Dabakoğlu&Bakan da (2021: 265), Mardin’in dış ticareti özelinde yapmış oldukları çalışmalarında, siyasal istikrarsızlığın dış ticareti ve ihracatçı firmaları olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır.

4. Sonuç

Bu bölüm kapsamında Mardin dış ticaret verileri ele alınmış ve Orta Doğu bölgesine ihracat yapan Mardin’deki 10 firma ile görüşmeler yapılmıştır. Böylece, Orta Doğu’da meydana gelen siyasal gelişmelerin Mardin’in ihracatçı firmalarını ve dış ticaretini nasıl etkilediği incelenmiştir.

Mevcut bölüm, Orta Doğu’da yaşanan sürecin Türkiye’nin dış ticaretini belirli düzeyde ve sürede etkilediğini gösterirken, Mardin’in dış ticaretini önemli düzeyde etkilediğini ve tamiri güç durumun oluşmasına sebep olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen Orta Doğu’ya ihracat yapan Mardin’deki firmaların; bölgedeki siyasî gerginlik durumundan etkilendiği ve bu nedenle satışlarında ve gelirlerinde düşüşler meydana geldiği, üretimlerinde azalmalar olduğu, istihdamlarının gerilediği ve bunlara benzer başka sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Mardin’deki ihracatçı firmaların, yalnızca belirli pazarlara odaklanmaktan vazgeçmeleri ve ihracat pazarlarında çeşitlendirmeye gitmeleri gerekmektedir. Böylece firmalar, yaşanması muhtemel her türlü kriz ortamını daha iyi yönetebilme imkânına kavuşabilecektir.

5. Bibliyografya

Altun, İ.; Tabakoğlu, A. (2020). Uluslararası firmaların kriz dönemi tasarruf stratejilerinin incelenmesi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-26, https://dergipark.org.tr/tr/pub/artuklu/issue/54622/656171

Ataman, G. (2002). *İşletme Yönetimi Temel Kavramlar&Yeni Yaklaşımlar*. 2. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Bernanke, B. S. (2018). The real effects of disrupted credit: evidence from the global financial crisis. *Brookings Paper on Economic Activity Conference Drafts*, 2, 251-342, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/09/BPEA_Fall2018_The-real-effects-of-the-financial-crisis.pdf

Creswell, J. W. (1994). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*, London: SAGE Publications.

Çalışkan, K. (2008). Ortadoğu siyaseti ve toplumlarını anlama yolları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 1-20, https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/597/6009

Dabakoğlu, M.; Bakan, S. (2021). Tarım Sektörünün İhracat Sorunları: Mardin İli Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 251-272, https://doi.org/10.30794/pausbed.793761

Doğanlar, M.; Bal, H. (2001). Global Kriz, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(4), 31-56, https://avesis.cu.edu.tr/yayin/2f87b45f-c618-43e1-8223-46b97ca99036/global-kriz-gelismekte-olan-ulkeler-ve-turkiye

Dursun, D. (2005). Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler. *Journal of Social Policy Conferences*, 50, 1231-1274, https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/891/9955

Fabiani, S.; Lamo, A.; Messina, J.; Rõõm, T. (2015). European firm adjustment during times of economic crisis. *IZA Journal of Labor Policy*, 4(1), 1-40, http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2591296

Hermann, Charles F. (1972). *International Crises: Insights From Behavioral Research*, New York: Free Press.

Isaac, R. K. (2010). Alternative tourism: new forms of tourism in Bethlehem for the Palestinian tourism industry. *Current Issues in Tourism*, 13(1), 21-36, https://doi.org/10.1080/13683500802495677

Joshua, U.; Salami, O. M.; Alola, A. A. (2020). Toward the path of economic expansion in Nigeria: The role of trade globalization. *Labor and Society*, 23(2), 1-16, https://doi.org/10.1111/wusa.12471

Mencütek, Z. Ş.; Polat, F.; Durmuş, A. (2015). Devrimsel Süreç Olarak Arap Baharı'nı Immanuel Wallerstein Üzerinden Anlamak. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1-15, https://hdl.handle.net/11499/42939

Okumuş, F. (2003). İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Krizlerin İşletmeler Üzerine Olası Etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 203-212, https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2685/35256

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research,* California: SAGE Publications.

Pearson, C. M.; Clair, J. A. (1998). Reframing crisis management. *The Academy of Management Review*, 23(1), 59-76, https://doi.org/10.2307/259099

Prystupa, L.; Koval, V.; Kvach, I.; Hrymalyuk, A. (2019). Transformation of cycles of state regulation in international trade. *AEBMR-Advances in Economics Business and Management Research*, 95, 277-280, https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.54

Shrivastava, P.; Mitroff, I. I. (1987). Strategic management of corporate crises. *Columbia Journal of World Business*, 22(1), 5-11, https://www.econbiz.de/Record/strategic-management-of-corporate-crises-shrivastava-paul/10001062666

Silverman, D. (2010). *Qualitative research*, London: SAGE Publications.

TDK (2022). *Kriz*. https://sozluk.gov.tr/, E.T.: 22.11.2022.

TÜİK (2022a). *Dış Ticaret İstatistikleri*. https://rapory.tuik.gov.tr/05-01-2023-14:01:43-781404940387618642167516955 3.html, E. T.: 28.12.2022.

TÜİK (2022b). *Dış Ticaret İstatistikleri*. https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4&param2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808, E.T.: 28.12.2022.

TÜİK (2022c). *Dış Ticaret İstatistikleri*. https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=9&param2=4&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, E.T.: 28.12.2022.

Ek: Saha Araştırması Soruları

1) Firmanız hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

Kuruluş tarihi	
İstihdam edilen sayısı	
Faaliyet alanı	
Üretilen mal/hizmet	

2) Genel olarak hangi ihracat pazarında ne tür ürünleri satarsınız?

3) İşletmeniz açısından bakacak olursak kriz size neyi anımsatıyor, kriz deyince aklınıza neler geliyor?

4) Faaliyetlerinizi yürütürken herhangi bir krizle karşılaştınız mı, bilgi verebilir misiniz?

5) Mevcut kriz (Orta Doğu krizi) size neler yaşattı?

6) Yaşanan kriz sürecinde nelerle karşılaştınız?

7) Kriz öncesinde ve kriz boyunca neler hissettiniz?

8) Yaşanan kriz, firmanızı ne şekilde etkiledi?

9) Yaşanan kriz, firmanızın malî durumunu nasıl etkiledi?

10) Kriz ile birlikte firma performansında ne tür değişimler yaşandı?

11) Yaşanan krizle alakalı eklemek istediğiniz başka şeyler var mıdır?

BÖLÜM 12

Üniversitenin Bölgesel Kalkınma Bağlamında Oda/Borsa Akreditasyon Sistemindeki Rolü; Mardin Örneği

University Role in the Context of Regional Development in the Chambers/Bourses Accreditation System; The Case of Mardin

Metin Sert [1]
Ömer Doru [2]
Mehmet Behzat Ekinci [3 4 5]

İçindekiler

Bölüme ilişkin özet bilgiler
Brief information on the chapter
1. Giriş
2. Üniversite ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi; Literatür Taraması
3. TOBB Akreditasyon Sistemi ve Bölgesel Kalkınma Etkileşimi
   3.1. Temel Yeterlilikler
   3.2. Temel Hizmetler
4. Mardin'de Üniversitenin Bölgesel Kalkınma Kapsamında Oda/Borsa Akreditasyon Sürecindeki Rolüne Dair Saha Çalışması
5. Değerlendirme ve Sonuç
6. Bibliyografya
Ek: Mardin'de Üniversitenin Oda/Borsa Akreditasyon Sürecindeki Katkılarının Değerlendirilmesine İlişkin Soru Formu

[1] Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı, https://orcid.org/0000-0002-2479-2386, metinsert(at)kiziltepetb.org.tr
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/0000-0001-8119-4908, omerdoru(at)artuklu.edu.tr
[3] Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-8720-844X, mehmetbehzatekinci(at)artuklu.edu.tr, mbekinci(at)hotmail.com
[4] Masabaşı çalışması (literatür, genel bilgiler ve veri analizi) tüm yazarlar, saha çalışması (anket) ise Sert tarafından gerçekleştirilmiştir.
[5] Yazarlar, Mardin İli/İlçeleri Odaları/Borsaları Genel Sekreterlerine [Abdulkadir Güneş (NTSO), Abdulkadir Şahin (KTB), Abdullah Dal (NTB), Ahmet Aslan (KTSO) ve Çetin Sasa'ya (MTSO)] saha çalışmasındaki katkılarından dolayı şükranlarını sunar.

Bölüme ilişkin özet bilgiler

a) Amaç: Bu bölümün amacı, üniversite-sektörler arası iş birliği bağlamında Mardin Artuklu Üniversitesi'nin TOBB Akreditasyon Sistemi çerçevesinde Mardin Odaları/Borsaları üzerindeki etkilerini incelemektir.

b) Bulgular: Mardin Artuklu Üniversitesi'nin TOBB Akreditasyon Sistemi dâhilinde Mardin Odaları/Borsaları ile eğitim programları düzenleme, dış ticareti geliştirme ve ekonomik araştırma yayınlama konularında güçlü iş birliği hâlinde olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan e-ticaret, kalifiye personel yetiştirme ve laboratuvar çalışmaları konularındaki iş birliğinin ise zayıf olduğu ortaya çıkmıştır.

c) Teklifler: TOBB Akreditasyon Sisteminin etkinliğinin artırılması için Odaların/Borsaların üniversiteler ile güçlü bir iletişim ve iş birliği içerisinde olması önemlidir. Odalar/Borsalar ile etkili stratejilerle zenginleştirilmiş faaliyetler geliştirmesi, Üniversitenin bölgesel kalkınmadaki rolünü belirginleştirecektir.

Brief information on the chapter

a) Aim: The aim of this study is to investigate the effects of Mardin Artuklu University on Mardin Chambers/Bourses (Commodity Exchanges) under TOBB Accreditation System in the context of university-sectoral cooperation.

b) Findings: While a strong cooperation between Mardin Artuklu University and Mardin Chambers/Bourses under TOBB Accreditation System in terms of organising training programmes, developing foreign trade, and publication on economic researches was found; collaboration on performing e-trade, training qualified personnel, and laboratory services was determined to be weak.

c) Proposals: In order to increase the effectiveness of the TOBB Accreditation System, it is significant that the Chambers/Bourses have strong communication and cooperation with universities. Developing activities enriched with effective strategies with Chambers/Bourses shall make the role of the University in regional development clearer.

1. Giriş

Salt üretim değil de buna ilaveten bir toplumda eğitim, sağlık, hukuk, sosyo-kültürel vb. yönlerden meydana gelen ilerlemeleri de ifade eden 'kalkınma' kavramı, her ülkenin arzuladığı bir hedeftir. Bu hedef, bir ülkede ulusal çapta ele alındığında 'ulusal kalkınma' olarak tanımlanmakta iken bölgesel çapta olması hâlinde 'bölgesel kalkınma' biçimini almaktadır.

Kalkınma, sadece belli kişilerin/kurumların tek başlarına gerçekleştirebilecekleri bir hedef olmayıp toplu bir çabayı gerektirmektedir. Bölgesel olması hâlinde ise bir mahaldeki herkesin ve her kurumun sürece dâhil olmasını gerektirir. Bu yönü itibariyle bir bölgedeki başat kurumlardan biri olarak üniversitenin bu süreçteki rolü büyük önem taşımaktadır.

Bu bölümde üniversitenin bölgesel kalkınma bağlamında önemi ele alınmakta ve özel olarak TOBB Akreditasyon Sistemindeki rolü incelenmektedir. Örnek olarak ise Mardin Odaları/Borsaları seçilmiş olup ilgili analizler yüzyüze yapılan anketlerden elde edilen verilerle gerçekleştirilmektedir.

Bölümde, üniversite-bölgesel kalkınma ve TOBB Akreditasyon Sistemi-bölgesel kalkınma ilişkileri izah edilmekte ve özelde Mardin'deki durum araştırılmaktadır. Bu kapsamda, Mardin Artuklu Üniversitesi'nin Mardin Odaları/Borsaları (Kızıltepe Ticaret Borsası, Kızıltepe Ticaret ve Sanayi Odası, Mardin Ticaret ve Sanayi Odası, Nusaybin Ticaret Borsası, Nusaybin Ticaret ve Sanayi Odası) ile ilişkileri Akreditasyon Sistemindeki 'Temel Yeterlilikler' ve 'Temel Hizmetler' kriterleri itibariyle analiz edilmekte ve ilgili değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Bölümün sonunda ise Üniversite-Oda/Borsa ilişkilerine dair bir GZFT Analizi de gerçekleştirilmektedir.

2. Üniversite ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi; Literatür Taraması

Dünyada yaşanan hızlı gelişmeler ve ani reflekslerle ortaya çıkan radikal dönüşümler, geleneksel yapılanmaları değişime zorlamakta ve sürekli yeni sistemlerin oluşumunu teşvik etmektedir. Yükseköğretim sisteminin ve üniversitelerin de bu süreçten fazlasıyla etkilendiği görülmektedir.

Yükseköğretim Kurulu'nun 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi' ile üniversitelere,

bulundukları bölgeye yönelik uzun dönemli inovasyon kapasitelerini ortaya koyma şeklinde bir rol biçilmektedir. İnovasyon Sistemleri ise temel olarak, ulusal veya bölgesel nitelikli inovasyon oluşturma ve destekleme yeteneği olan üniversiteler, araştırma enstitüleri, firmalar, organizasyonlar, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları gibi unsurların sergiledikleri çabalara ilaveten her birinin sisteme entegre hâlde gerçekleştirdiği etkileşimler biçiminde kurgulanmaktadır (YÖK, 2020: 6).

Üniversitelere bölgesel kalkınma çerçevesinde biçilen rollere ilişkin uluslararası kuruluşlar bazında yaklaşımlar da mevcuttur. Mesela Dünya Bankası bunların başında gelmektedir. Bu çerçevede, söz konusu kuruluşun Eğitim Direktörü Jamil Salmi tarafından hazırlanan 'Dünya Çapında Üniversiteler Kurmanın Zorluğu (The Challenge of Establishing World Class Universities)' adlı raporda, gelişmekte olan ülke üniversitelerinin, dünya çapında bir kurum olma gibi yüksek bütçe gerektiren bir hedef yerine bilgilerini, kaynaklarını ve deneyimlerini bulundukları bölgelerin kalkınmasına yönlendirmelerinin daha doğru olduğu ifade edilmektedir (Salmi, 2009: 13-14).

Üniversiteler bu yönleri itibariyle bölgesel kalkınmada önemli rol üstlenen aktörler arasında yer almaktadırlar. Nitekim; çok sayıda akademik ve idarî birimleriyle geliştirdikleri meslekî beceriler, teknoloji transferleri ve yeniliklerle bölgesel kalkınmadaki aktörler arasında en etkin kurumlardan biri olarak görülmektedirler (Toprak, 2012: 61).

'Bölgesel Kalkınma' kavramının; ülkelerin tüm bölgelerinin coğrafî konumu, iktisadî yapısı ve kültürel yönü itibariyle aynı seviyede olmaması sebebiyle ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla, 'bölgesel kalkınma' söylemi, kalkınmaya ilişkin çabaların bölgesel çapta ortaya konması ve değerlendirilmesi manasında kullanılmaktadır. Bölgesel kalkınmayı destekleyen unsurlar arasında yer alan üniversitelerin başat rol üstlendiği görülmekte olup bunun da sürekliliğe sahip kurumlar olmalarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu yönleri itibariyle üniversitelerin, faaliyet süreleri belli olmayan ticarî kurumlara nazaran bölgesel kalkınmada daha büyük önem taşıdıkları anlaşılmaktadır (Naralan et al., 2012: 275).

Bölgesel kalkınmanın önemli unsurlarından biri de eğitimdir. Eğitimin kalkınmaya etkisi kapsamında bir eğitim kurumu olarak üniversitenin bu konuda önemli bir role sahip olduğu belirtilebilir.

Bu açıdan eğitim faaliyeti, kalkınma sürecinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olup üniversitenin de doğrudan ve/ya dolaylı şekilde buna yönelik aktiviteler gerçekleştiren bir kurum konumunda olduğu ifade edilebilir (Ekinci, 2018: 18).

Bölgesel kalkınmada önemli fonksiyon îfa eden üniversiteler, ana görevlerinden biri olarak beşerî sermaye yetiştirilmesine katkıda bulunmaları yanında bulundukları şehirlerin nüfuslarına, üretimlerine, istihdamlarına ve sosyo-kültürel yapılarına da belirgin faydalar sunmaktadırlar (Erdoğan&Karagöl, 2018: 51).

Bir eğitim kurumu olarak üniversitenin kalkınmadaki rolüne ilişkin tespitlerde bulunabilmek için bazı teorik yaklaşımlara da yer vermekte fayda vardır (Öztürk, 2005: 134-146):

- İçsel Büyüme Teorisi; bilgi, beşerî sermaye ve teknolojik gelişme gibi olguların büyümedeki rolünü içsel birer faktör oldukları varsayımıyla ele almaktadır.
- Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı; kalkınma sürecinde beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların giderilmesini ana hedef olarak ortaya koymaktadır.
- Veblen-Ayres Kültürel Kalkınma Yaklaşımı ise kalkınma sürecini kullanışlı bilginin ilerlemesi biçimde formüle etmektedir.

Bu teorik yaklaşımlar dikkate alındığında ana unsur olarak dile getirilen beşerî sermaye, eğitim, kullanışlı bilgi vb. olguların esasen üniversitelerin de kendilerine belirledikleri temel hedefler arasında yer aldığı belirtilebilir. Yani üniversite, aslında bölgesel kalkınmanın tam merkezindeki önemli kurumlardan biri konumundadır.

3. TOBB Akreditasyon Sistemi ve Bölgesel Kalkınma Etkileşimi

TOBB, 2001 yılında Akreditasyon sistemi çalışmalarına başlamıştır. Amaç, Odaların/Borsaların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, üyelere sunulan hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi, geleceğe yön verecek stratejilerin oluşturulması ve geliştirilmesi suretiyle kurumsal bir kültürün oluşturulmasıdır (TOBB, 2023b).

TOBB, bu amaçla Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (EUROCHAMBRES) ve İngiltere Ticaret Odası (British Chamber of Commerce) ile iş birliği yapmıştır. Bu kapsamda, İngiltere'deki ve Almanya'daki çalışma modellerinin en iyi uygulamalarını da

gözönünde bulundurarak Oda Akreditasyon Modelini 2001 yılında oluşturmuştur. Bu proje, 2005 yılına kadar İngiltere Ticaret Odası ile birlikte yürütülmüştür. 2005 itibariyle TOBB'un bizzat yürüttüğü Akreditasyon Sistemi, 2008'de Borsaları da kapsayacak biçimde dizayn edilmiş ve 'TOBB Oda/Borsa Akreditasyon Sistemi' şeklinde yeni bir modele dönüştürülmüştür (TOBB, 2023b).

TOBB Akreditasyon Sistemine, 2023 Ocak'ı itibariyle toplamda 278 Oda/Borsa (188 Oda, 90 Borsa) akredite olmuş, 37 Oda/Borsa ise ilgili çalışmalara başlamıştır. TOBB'un hedefi, Türkiye'deki tüm 365 Odanın/Borsanın da sisteme dahil olmasıyla ülkeye faydalı bir model sağlamak suretiyle bölgesel ve ulusal kalkınmaya katkı sağlayabilmektir (TOBB, 2023a).

Sisteme akredite Odalar/Borsalar, TOBB tarafından oluşturulmuş Akreditasyon Kılavuzu'nda yer alan standardizasyonu uygulamakla mükelleftirler. İki ana bölümden oluşan TOBB Akreditasyon Sisteminde bir Odanın/Borsanın akreditasyonu için iki alan bulunmaktadır: 1) Kurum olarak sahip olmaları icap eden 'Temel Yeterlilikler', 2) Üyelerine yönelik icra edilmesi gereken 'Temel Hizmetler' (TOBB, 2016: 5). Belirlenen kriterlere göre gerçekleştirilen denetimlerde Odaların/Borsaların durumlarına ilişkin yapılan puanlamalarda üç seviye mevcut olup ayrıntılar Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: TOBB akreditasyon sisteminde puanlamalar

Seviye	Puan	Değerlendirme
A	60-65 arası	Mükemmel
B	50-59 arası	Tam
C	37-49 arası	Gelişmeye açık

Kaynak: TOBB, 2016: 5.

Sistemde 60-65 arası puan ile A seviyesi mükemmeliyeti ifade ederken, C seviyesi ise 37-49 arası puan ile kurumun gelişmeye açık olduğuna işaret etmektedir. Tabiî, Akreditasyon Kurulu teşvik amacıyla bazı iyi uygulamalara fazladan puan verebilmektedir. Bu şekilde toplam puanı 70'i geçen Odaların/Borsaların akreditasyon seviyesi 'A+' şeklinde tescillenmektedir (TOBB, 2016: 5).

TOBB Akreditasyon Sistemi ile Oda/Borsa çalışanları sistem sayesinde gözle görülür gelişimler göstermekte ve kurumlarına ve hizmet verdikleri üyelerine eğitim, proje, dış ticaret vb. konularda daha faydalı hâle gelebilmektedirler. Genel anlamda

değerlendirildiğinde ise çalışanlarına önem veren, görüşlerine ve gelişimlerine destekte bulunan Odaların/Borsaların faaliyet alanlarında daha etkin olmaları mümkün olmakta ve böylece bulundukları bölgelerin kalkınmasına doğrudan katkı sağlayabilmektedirler.

Bu çerçevede, gerek 'Temel Yeterlilikler' gerekse 'Temel Hizmetler' başlıklarında yer alan ayrıntılar incelendiğinde, herbir hususun kurumsal kapasiteyi geliştirmeye ve kurumların etki alanını artırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Yani, akreditasyon sistemi bir Odada/Borsada uygun bir biçimde hayata geçirildiğinde bu kurumların bölgesel kalkınmaya katkı dereceleri de artmaktadır.

3.1. Temel Yeterlilikler

Bunlar, bir Odanın/Borsanın sisteme akredite olduğunu ifade edebilmesi için sahip olması lazım gelen temel yeterlilikleri içermektedir. Bunlara ilişkin kriterler, TOBB Akreditasyon Standardı maddeleri ile numaralandırılarak aşağıda sıralanmakta ve takip eden başlıklarda bunlara ilişkin bazı bilgiler aktarılmaktadır (TOBB, 2016):

- Yönetim ve Oda/Borsa Mevzuatı (1.1)
- Malî Yönetim (1.2)
- İnsan Kaynakları Yönetimi (1.3)
- İş Planlaması ve Yönetimi (1.4)
- Haberleşme ve Yayınlar (1.5)
- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımı (1.6)
- Üye İlişkileri (1.7)
- Kalite Yönetimi (1.8)

3.1.1. Yönetim ve Oda/Borsa Mevzuatı

Bir Odada/Borsada; Yönetim Kurulu, Meclis, Komiteler, Komisyonlar, Üyeler, Personel ve Paydaşlarca kabul edilen belirgin stratejik hedefler, vizyon ve misyon olmalı ve bunlar beyan edilmelidir. Ayrıca organizasyon şeması oluşturulmalı ve her kişinin/kurulun görev tanımları açıkça ortaya konmalıdır. Odada/Borsada şeffaflık, kurumsal yönetişim ve ahlakî çalışma uygulamaları hayata geçirilmiş olmalıdır.

3.1.2. Malî Yönetim

Bir Oda/Borsa, faaliyetlerini genel geçerliliği olan muhasebe prensiplerine göre gerçekleştirmeli ve kanunî

düzenlemelere uygun biçimde hareket etmelidir. Ayrıca, malî bilgiler zamanında ve doğru biçimde sunulmalıdır.

3.1.3. İnsan Kaynakları Yönetimi

Bir Oda/Borsa, istihdam sürecinde adaletli hareket etmeli ve çalışma süresince yasalara ve etik kurallara uygun bir tavır sergilemelidir. Ayrıca bir Oda/Borsa, yüksek verimlilik için personelini motive edici bir yaklaşım içinde olmalıdır.

3.1.4. İş Planlaması ve Yönetimi

Bir Odanın/Borsanın, uzun vadeli stratejik hedefleri olan ve bu hedeflerin gerçekleştirilme durumunu takip eden etkin bir planlama süreci bulunmalıdır.

3.1.5. Haberleşme ve Yayınlar

Bir Oda/Borsa, açık iletişim prosedürlerine ve planlarına sahip olmalıdır. Bu kapsamda, kamuoyu ile ve ilgili kurumlarla sağlam bir iletişim kanalı oluşturabilmeye yönelik planları bulunmalıdır.

3.1.6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımı

Bir Odanın/Borsanın, üyeleriyle etkin bir iletişim sağlayabilmek için uygun bir teknolojik altyapısı bulunmalıdır. Mesela bir Oda/Borsa, oluşturduğu web sitesi ile hizmetlerini yaygınlaştırabilir ve sağlayacağı etkin ve faydalı bilgiler ile üyelerinin işlerini kolaylaştırabilir.

3.1.7. Üye İlişkileri

Bir Odanın/Borsanın, üyeleriyle ilişkileri mümkün olan en yüksek standartlarda olmalıdır. Müşteriyle doğrudan muhatap olan personele ise gerekli bilgiyi-beceriyi elde etme imkânı sağlayabilmelidir. Ayrıca, bir Oda/Borsa, üyelerinin memnuniyet seviyelerini tespit için 'Üye Memnuniyet Araştırmaları' yapmalı ve ortaya çıkan sonuçlara göre düzenlemelere gitmelidir.

3.1.8. Kalite Yönetimi

Bir Odanın/Borsanın etkin bir kalite yönetim sistemi bulunmalıdır. Bu çerçevede, hizmet kalitesi bu sisteme göre sürekli gözden geçirilmeli ve artırılmaya çalışılmalıdır.

3.2. Temel Hizmetler

Bunlar, akredite Odanın/Borsanın üyelerine yönelik gerçekleştirilmesi gereken ana hizmet faaliyetlerini içerir. Burada ayrıca; iyi uygulamanın tanımı, amacı ve bunlara ilişkin ölçüler de bulunmaktadır. Söz konusu kriterler, üyelere yönelik icra edilen hizmetlerin kalitesi ve çeşidi ile Odaların/Borsaların bunlara dair kontrollerine odaklanmaktadır.

Temel Hizmetlere ilişkin kriterler, TOBB Akreditasyon Standardı maddeleri ile numaralandırılarak aşağıda sıralanmakta ve müteakip başlıklarda bunlara dair bazı bilgiler aktarılmaktadır (TOBB, 2016):

- İletişim Ağı (2.1)
- Politika ve Temsil (2.2)
- Bilgi, Danışmanlık ve Destek (2.3)
- İş Geliştirme ve Eğitim (2.4)
- Uluslararası Ticaret (2.5)
- Borsacılık Faaliyetleri (2.6)

3.2.1. İletişim Ağı

Bir Oda/Borsa, hangi kesimlere hitap ettiğini ve bu kesimlerin kendi faaliyetlerine ve hizmetlerine nasıl yön verdiğini belirtebilmelidir. Bu kapsamda, üyelerine iş geliştirme ve iletişim imkânları sağlayan faaliyetlere erişim imkânı sunmalıdır.

3.2.2. Politika ve Temsil

Bir Oda/Borsa, üyelerinin ekonomiye ve iş hayatına dair fikirlerini ve yaklaşımlarını tespit edebilmek için gerekli çalışmaları yapmalıdır. Bu çerçevede, üyeleri açısından önem arz eden hususları belirleyerek bunları bölgesel ve ulusal mercilerin gündemine almalarını sağlamalıdır. Bu amaçla gerekli lobi faaliyetlerini de icra etmeli ve bunların başarı derecesini ölçebilmelidir.

3.2.3. Bilgi, Danışmanlık ve Destek

Bir Oda/Borsa; bilgiyi tanımlayabilme, değerlendirebilme, analiz edebilme ve bunu ilgililerle paylaşma amaçlı hizmetler sağlayabilmelidir. Bu çerçevede üyelerine özellikle iş hayatına dair

karar vermeye ve problem çözmeye yönelik bilgi kaynaklarına erişim imkânı sunmalıdır.

3.2.4. İş Geliştirme ve Eğitim

Bir Oda/Borsa, üyelerine iş geliştirme programlarına erişim konusunda yol gösterebilmelidir. Bu, sadece Oda/Borsa tarafından sunulabileceği gibi, başka kurumlarla ortak gerçekleştirilen programlarla da olabilir. Bununla beraber, her hâl ve kârda bu tür programların içeriğinin belirlenmesinde, kontrolünde ve geliştirilmesinde asıl yetki Odada/Borsada olmalıdır.

3.2.5. Uluslararası Ticaret

Bir Oda/Borsa, dış ticaret faaliyetinin geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli programlara erişim imkânı sunmalıdır. Böylece, üyelerin dış ticaret potansiyelini artırmaya odaklanmalıdır.

3.2.6. Borsacılık Faaliyetleri

Bu madde sadece Ticaret Borsalarına yönelik olup bir Borsa; ana faaliyetlerini uygulamak, geliştirmek ve sürdürebilmek için aktif bir rol üstenmelidir. Bu amaçla bir Borsada, üyelere yönelik hizmetler için gerekli örgütlenme ve teknik alt yapı mevcut olmalıdır.

4. Mardin'de Üniversitenin Bölgesel Kalkınma Kapsamında Oda/Borsa Akreditasyon Sürecindeki Rolüne Dair Saha Çalışması

4.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodolojisi

Araştırma ile Mardin Odalarının/Borsalarının Bölgesel Kalkınma bağlamında TOBB Akreditasyon Sisteminin uygulanmasında üniversitenin rolünün değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma, Odalar ve Borsalar ile yapılmaktadır.

Bu saha araştırması kapsamında, Ekim 2021'de Mardin'de bulunan beş Oda/Borsa Genel Sekreteri ile anketler düzenlenmiş ve elde edilen veriler/bilgiler analiz edilmiştir. Burada hem 'yapılandırılmış' hem de 'yarı yapılandırılmış' tarzda hazırlanan soru formu yüz yüze olmak üzere 'bireysel görüşme' biçiminde uygulanmıştır.

Öncelikle Mardin Odaları/Borsaları hakkında kısa bilgilere yer vermekte fayda vardır (Bu bilgiler, araştırmanın yapıldığı döneme aittir):

- Kızıltepe Ticaret Borsası; 1997 yılında kurulmuş olup, 470 üyesi bulunmaktadır (Kızıltepe Ticaret Borsası, 2021).
- Kızıltepe Ticaret ve Sanayi Odası; 1991 yılında kurulmuş olup, 6,000 üyeye sahiptir (Kızıltepe Ticaret ve Sanayi Odası, 2021).
- Mardin Ticaret ve Sanayi Odası; 1926 yılında kurulmuş olup, 2,683 üye ile faaliyetlerini sürdürmektedir (Mardin Ticaret ve Sanayi Odası, 2021).
- Nusaybin Ticaret Borsası; 1994 yılında kurulmuş olup, 187 üyesi mevcuttur (Nusaybin Ticaret Borsası, 2021).
- Nusaybin Ticaret ve Sanayi Odası; 1990 yılında kurulmuş olup, 1,884 üyesi vardır (Nusaybin Ticaret ve Sanayi Odası, 2021).

Mardin Artuklu Üniversitesi ise 2007 yılında kurulan ve faaliyetlerine 2008'de başlayan genç yükseköğretim kurumlarından biridir. Kuruluşu itibariyle bulunduğu şehrin ve bölgenin sosyo-kültürel gelişimine katkı sunmayı öncelikli hedefleri arasında belirlemiştir. Ayrıca, özellikle yakın coğrafyasındaki ülke üniversiteleri ile Türkiye'deki üniversiteler arasında bir köprü fonksiyonu üstlenmeyi de misyonları arasında görmektedir (Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023a).

16,400 civarında öğrencisi bulunan Mardin Artuklu Üniversitesi, Ocak 2023 itibariyle faaliyetlerini; 2 Enstitü, 11 Fakülte, 2 Yüksekokul, 1 Devlet Konservatuarı, 8 Meslek Yüksekokulu, 17 Araştırma ve Uygulama Merkezi ve 19 Koordinatörlük ile sürdürmektedir (Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023b).

4.2. Mardin'de Üniversitenin Oda/Borsa Akreditasyon Sürecindeki Katkılarının Değerlendirilmesi

Burada, Mardin'de üniversitenin Odalara/Borsalara katkılarını tespit etmek maksadıyla Oda/Borsa Genel Sekreterlerine yönlendirilen 14 konu ile ilgili verdikleri cevaplar incelenmekte ve ilgili değerlendirmelerde bulunulmaktadır.

Konu 1: Üniversitenin Odalara/Borsalara ‘eğitim programları ve seminerler düzenlemesi’ndeki katkısı

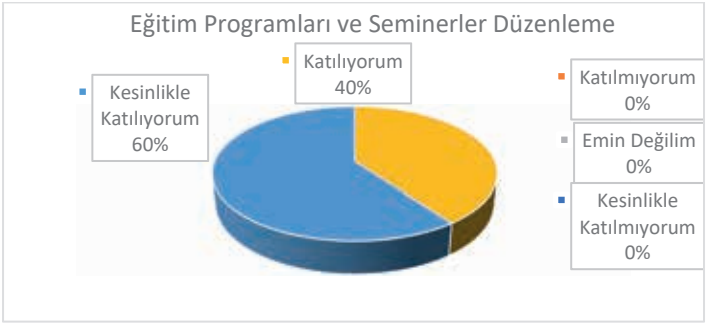

Bu soruda Genel Sekreterlerin %60’ı “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneğini işaretlerken, %40’ı ise “Katılıyorum” seçeneği ile eğitim ve seminerler konusunda üniversitenin katkısı olduğunu ifade etmiştir.

Düzenlenen eğitim programları ve seminerler, TOBB Akreditasyon Sistemine göre değerlendirildiğinde bu faaliyetlerin ‘1.1. Yönetim ve Oda/Borsa Mevzuatı’, ‘1.3. İnsan Kaynakları Yönetimi’ ve ‘2.4. İş Geliştirme ve Eğitim’ maddeleri ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Bu başlık altında ayrıca “Üniversiteden hangi eğitimleri almak istersiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar en çok tercih edilenlere göre sıralandığında şu şekildedir: Dış ticaret, e-Ticaret, e-İhracat, Kişisel Gelişim Eğitimleri, Ar-Ge ve İnovasyon, İnsan Kaynakları Yönetimi, Coğrafî İşaret, Pazarlama, İşletmelerde Kurumsallaşma, Markalaşma, Finansal Yönetim, Strateji Geliştirme.

Konu 2: Üniversitenin Odalara/Borsalara ‘insan kaynakları yönetimi’ konusundaki katkısı

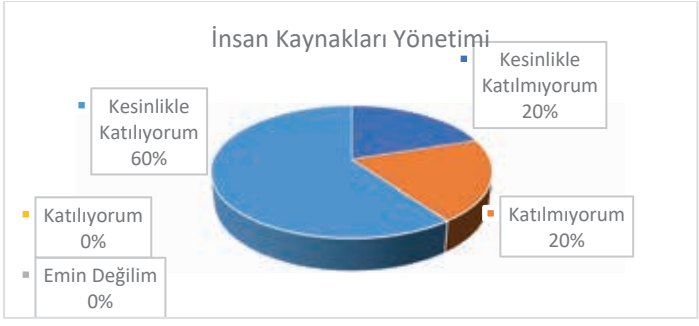

Bu soru için Genel Sekreterlerin %60'ı "Kesinlikle Katılıyorum" seçeneğini işaretlerken, %20'si "Katılmıyorum" şeklinde tercihte bulunmuş, kalan %20'si ise "Kesinlikle Katılmıyorum" demiştir.

Üniversite ile gerçekleştirilen iş birlikleri TOBB Akreditasyon Sistemine göre değerlendirildiğinde bu faaliyetlerin '1.3. İnsan Kaynakları Yönetimi' maddesi ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir.

Konu 3: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'bilgi teknolojileri yönetimi' konusundaki katkısı

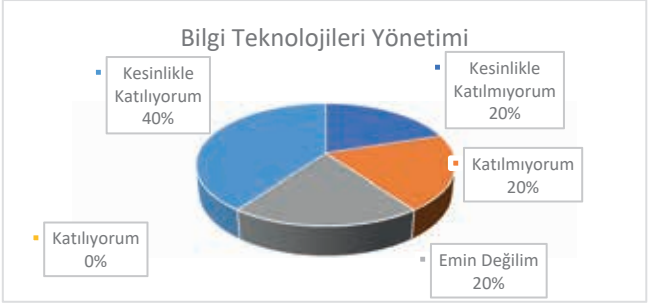

Bu soruya Genel Sekreterlerin %40'ı "Kesinlikle Katılıyorum" derken, %20'si "Emin Değilim", %20'si "Katılmıyorum", kalan %20'si ise "Kesinlikle Katılmıyorum" biçiminde cevap vermiştir.

Üniversite ile iş birliği kapsamında yapılan çalışmalar TOBB Akreditasyon Sistemine göre değerlendirildiğinde bunların '1.6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri' maddesi ile ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Konu 4: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'stratejik ve analitik düşünce metodolojisi' yönünden katkısı

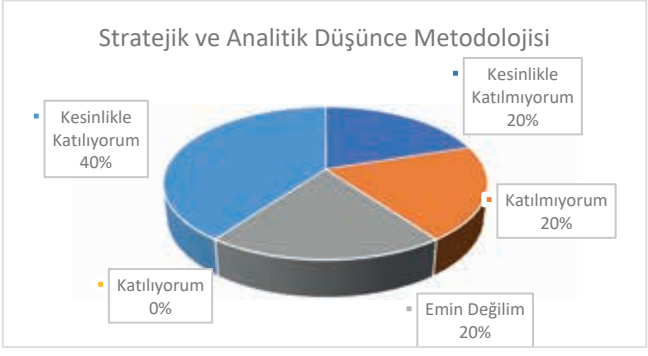

Genel Sekreterlerin %40'ı "Kesinlikle Katılıyorum" seçeneğini işaretlerken, %20'si "Emin Değilim" tercihini işaretlemiş, %20'si "Katılmıyorum", kalan %20'si ise "Kesinlikle Katılmıyorum" demiştir.

Üniversitenin 'Stratejik ve Analitik Düşünce Metodolojisi'ne yönelik çalışmaları TOBB Akreditasyon Sistemine göre değerlendirildiğinde, bunun '1.4. İş Planlaması ve Yönetimi' maddesi ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Konu 5: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'proje hazırlama ve yürütme' konusundaki katkısı

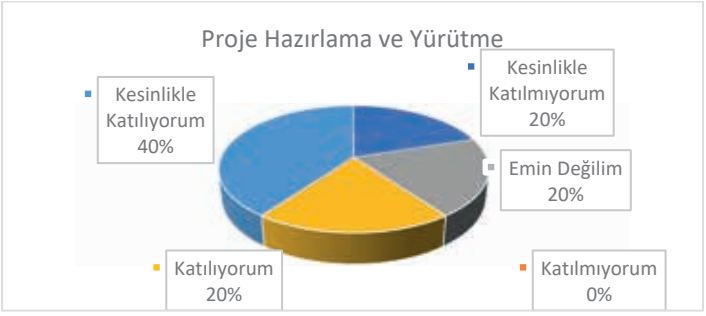

Bu soruya verilen cevapların %40'ı "Kesinlikle Katılıyorum", %20'si "Katılıyorum", %20'si "Emin Değilim", kalan %20'si ise "Kesinlikle Katılmıyorum" şeklindedir.

Üniversiteden beklentiler kapsamında TOBB Akreditasyon Sistemine göre yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, bu faaliyetlerin '2.3. Bilgi, Danışmanlık ve Destek' maddesi ile ilişkili olduğu tespit edilmektedir.

Konu 6: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'Ar-Ge ve inovasyon çalışmaları' konusundaki katkısı

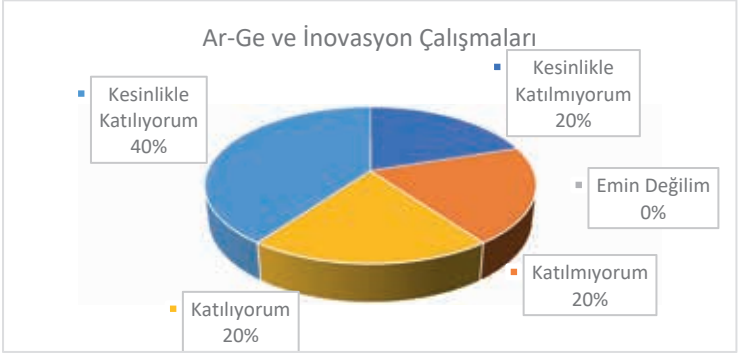

Genel Sekreterlerin %40'ı "Kesinlikle Katılıyorum", %20'si "Katılıyorum", %20'si "Katılmıyorum", kalan %20'si ise "Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde fikir beyan etmiştir.

TOBB Akreditasyon Sistemine göre değerlendirildiğinde, bu kapsamdaki çalışmaların '2.3. Bilgi, Danışmanlık ve Destek' maddesi ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Konu 7: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'dış ticaret geliştirme' konusundaki katkısı

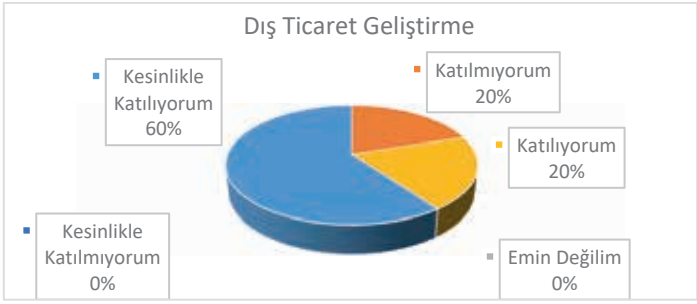

Bu soruya Genel Sekreterlerin %60'ı "Kesinlikle Katılıyorum", %20'si "Katılıyorum", kalan %20'si ise "Katılmıyorum" şeklinde cevap vermiştir.

Üniversitenin Dış Ticaret Geliştirme kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetler, TOBB Akreditasyon Sistemine göre değerlendirildiğinde, bunların '2.5. Uluslararası Ticaret' ve '2.6. Borsacılık Faaliyetleri' maddeleri ile ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Konu 8: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'bölgesel ve ulusal ekonomik araştırmalar hazırlanması' konusundaki katkısı

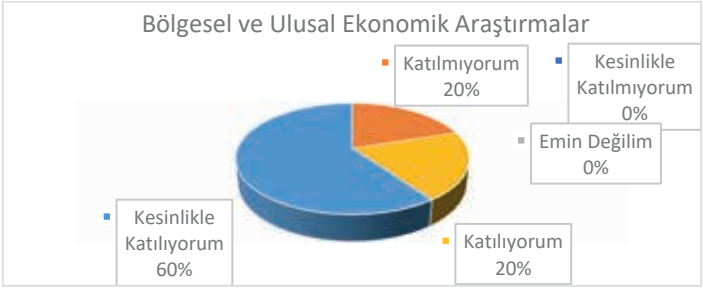

Bu soruya verilen cevapların %60'ı "Kesinlikle Katılıyorum", %20'si "Katılıyorum", kalan %20'si ise "Katılmıyorum" şeklindedir.

Üniversitenin ‘Ulusal ve Bölgesel Ekonomik Araştırmalar Hazırlanması’na yönelik katkıları, TOBB Akreditasyon Sistemine göre ‘2.5. Uluslararası Ticaret’ ve ‘2.6. Borsacılık Faaliyetleri’ maddeleri ile ilişkili görülmektedir.

Konu 9: Üniversitenin Odalara/Borsalara ‘e-ticaret ve pazar araştırmaları’ konusundaki katkısı

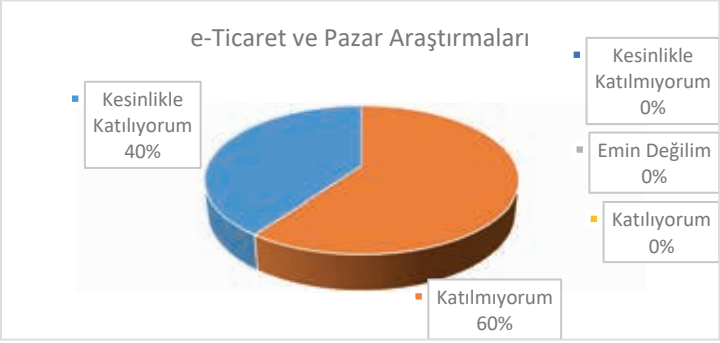

Genel Sekreterlerin %40’ı “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneğini işaretlerken, %60’ı “Katılmıyorum” demiştir.

‘e-Ticaret ve Pazar Araştırmalarına Destek Verilmesi’ hususu, TOBB Akreditasyon Sistemine göre ‘2.5. Uluslararası Ticaret’ ve ‘2.6. Borsacılık Faaliyetleri’ maddeleri ile ilişkilidir.

Konu 10: Üniversitenin Odalara/Borsalara ‘kalifiye personel yetiştirilmesi’ konusundaki katkısı

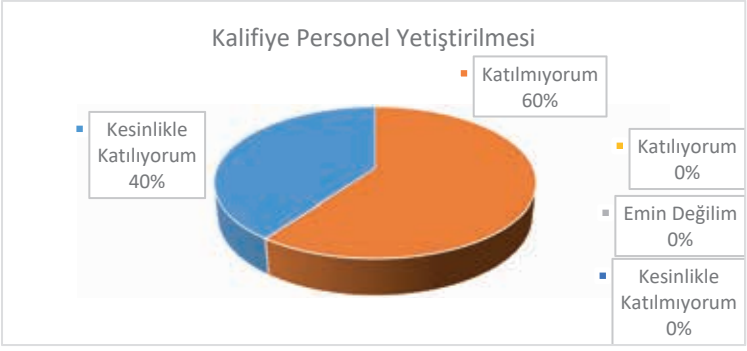

Genel Sekreterlerin %40’ı “Kesinlikle Katılıyorum” derken, %60’ı “Katılmıyorum” seçeneğini işaretlemiştir.

Üniversitenin ‘Kalifiye Personel Yetiştirilmesi’ konusunda Odalara/Borsalara katkısı, TOBB Akreditasyon Sistemine göre ‘2.3. Bilgi, Danışmanlık ve Destek’ maddesi ile ilişkili görülmektedir.

Konu 11: Üniversitenin Odalara/Borsalara ‘marka oluşturma’ konusundaki katkısı

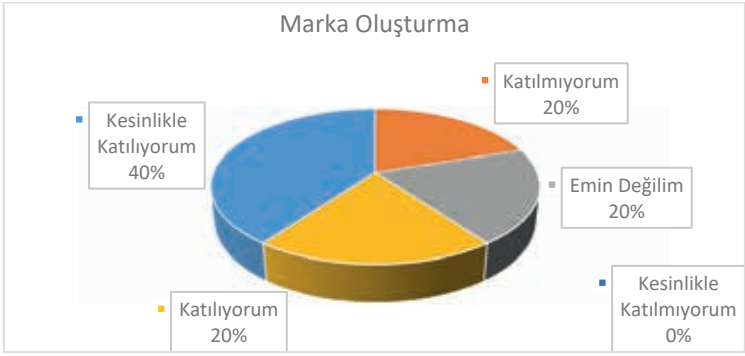

Bu soru için Genel Sekreterlerin %40’ı “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneğini işaretlerken, %20’si “Katılıyorum”, %20’si “Emin Değilim”, kalan %20’si ise “Katılmıyorum” şeklinde görüş bildirmiştir.

Üniversitenin bu yönde icra ettiği faaliyetlerin TOBB Akreditasyon Sistemindeki yeri, ‘2.3. Bilgi, Danışmanlık ve Destek’ maddesi ile ilişkilendirilebilmektedir.

Konu 12: Üniversitenin Odalara/Borsalara ‘coğrafî işaretli ürün’ konusundaki katkısı

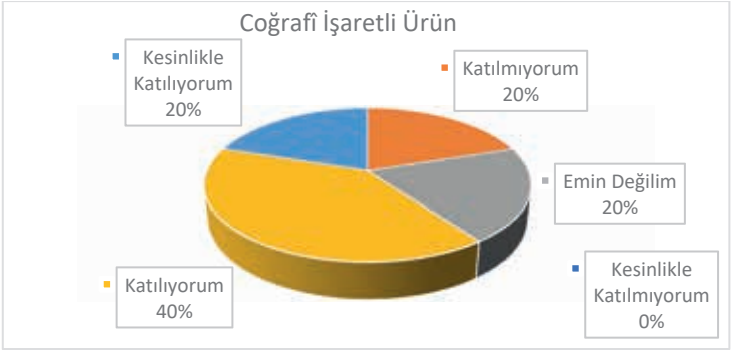

Bu soruda verilen cevapların %20’si “Kesinlikle Katılıyorum”, %40’ı “Katılıyorum”, %20’si “Emin Değilim”, kalan %20’si ise “Katılmıyorum” şeklindedir.

‘Coğrafî İşaretli Ürün Çalışmalarına Katkı Sağlamak’ hususu, TOBB Akreditasyon Sistemine göre ‘2.3. Bilgi, Danışmanlık ve Destek’ maddesi ile ilişkilidir.

Konu 13: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'OSB'nin gelişmesi' konusundaki katkısı

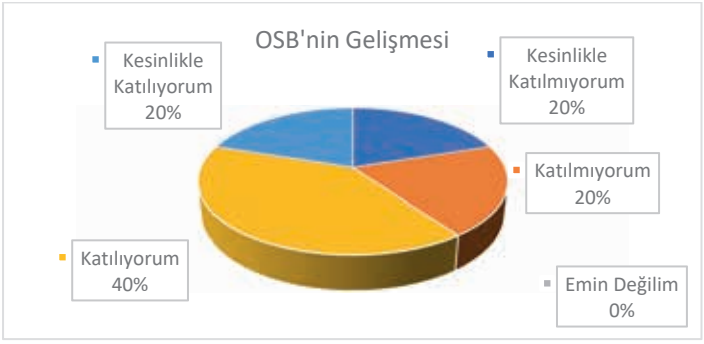

Genel Sekreterlerin %20'si bu soruya "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevap verirken, %40'ı "Katılıyorum", %20'si "Katılmıyorum", kalan %20'si ise "Kesinlikle Katılmıyorum" demiştir.

Üniversitenin 'OSB'nin Gelişmesine Katkı Sağlanması' yönündeki çalışmaları, TOBB Akreditasyon Sisteminde '2.1. İletişim Ağı' maddesi ile karşılık bulmaktadır.

Konu 14: Üniversitenin Odalara/Borsalara 'laboratuvar çalışmaları' konusundaki katkısı

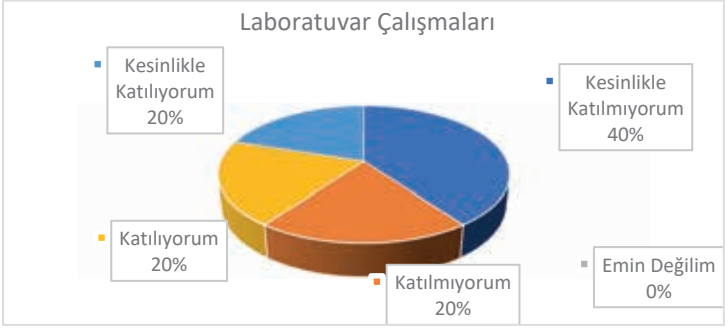

Genel Sekreterler 'Laboratuvar Çalışmaları ile Destek Sağlanması' konusundaki üniversite katkısına %20 oranında "Kesinlikle Katılıyorum", %20 oranında "Katılıyorum" derken, %20'si "Katılmıyorum", kalan %40'ı ise "Kesinlikle Katılmıyorum" seçeneğiyle cevap vermiştir.

Üniversitenin Odalara/Borsalara 'Laboratuvar Çalışmaları ile Destek Sağlanması' yönündeki katkısı TOBB Akreditasyon Sistemine göre '2.6. Borsacılık Faaliyetleri' maddesi ile ilgili kabul edilmekte olup bu imkân daha ziyade Borsalara yöneliktir.

Şu ana kadar analizi gerçekleştirilen 'Üniversitenin Oda/Borsa akreditasyon sürecindeki katkısına dair düşünceler' Tablo 1'de toplu hâlde verilmektedir.

Tablo 1: Üniversitenin Odalara/Borsalara çeşitli konulardaki katkılarının değerlendirilmesi

Konu	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Emin Değilim	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1) Eğitim Programları ve Seminerler Düzenleme	0	0	0	2	3
2) İnsan Kaynakları Yönetimi	1	1	0	0	3
3) Bilgi Teknolojileri Yönetimi	1	1	1	0	2
4) Stratejik ve Analitik Düşünce Metodolojisi	1	1	1	0	2
5) Proje Yazma ve Hazırlama	1	0	1	1	2
6) Ar-Ge ve İnovasyon Çalışmaları	1	1	0	1	2
7) Dış Ticaret Geliştirme Konusunda Destek	0	1	0	1	3
8) Bölgesel ve Ulusal Ekonomik Araştırmalar	0	1	0	1	3
9) e-Ticaret ve Pazar Araştırmaları	0	3	0	0	2
10) Kalifiye Personel Yetiştirilmesi	0	3	0	0	2
11) Marka Oluşturma	0	1	1	1	2
12) Coğrafî İşaretli Ürün	0	1	1	2	1
13) OSB'nin Gelişmesi	1	1	0	2	1
14) Laboratuvar Çalışmaları	2	1	0	1	1

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere, Mardin Odalarının/Borsalarının 3/5'i TOBB Akreditasyon Sistemi dahilinde Üniversite ile iş birliğinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Yani, şayet tabloda yer alan hususlarda Üniversite ve Odalar/Borsalar arasında ortak çalışmalar gerçekleştirilebilirse, bunların bölgesel kalkınmaya belirgin bir katkısının olacağı ortaya çıkmaktadır.

4.3. Mardin'de Üniversite Oda/Borsa İlişkilerine Dair GZFT Analizi

Bu kısımda, Mardin'de Üniversite ve Odalar/Borsalar arasındaki mevcut ilişkilerin güçlü ve zayıf yanları ele alınmaktadır. Bunun yanında, söz konusu kurumların ilişkilerinin geleceğini ilgilendiren hususlardaki fırsatlar ve tehditler de irdelenmektedir.

Mardin Oda/Borsa Genel Sekreterlerine yöneltilen "Üniversite ile kurumunuz arasındaki güçlü-zayıf yanlar nelerdir?" sorularına verilen cevaplar Tablo 2'de sıralanmıştır. Burada, her iki tarafın da güçlü-zayıf yanları ayrı ayrı ortaya konmuştur. Zira güçlü-zayıf yanların her bir kurum itibariyle tespiti daha doğru değerlendirmeye imkân tanıyabilmektedir.

Tablo 2: Mardin'de Üniversite ile Odalar/Borsalar arasındaki güçlü ve zayıf yanlar

Odaların/Borsaların Güçlü Yanları	*Odaların/Borsaların Zayıf Yanları*
• Üniversitelerin yaptığı saha çalışmalarına destek olmak • Akademik danışmanın varlığı • Lobicilik potansiyeli • Teknolojik altyapı	• İletişim eksikliği • Lobi faaliyetlerinin eksikliği • Yetersiz malî durum • Yeterli ortak çalışmanın yapılmaması
Üniversitenin Güçlü Yanları	*Üniversitenin Zayıf Yanları*
• Akademik kadro zenginliği • İnsan kaynağı • Kalifiye personel • Proje yazma isteği • Üniversite ve sektörler arası iş birliği potansiyelinin varlığı	• Kurumsal iletişim eksikliği • İş birliği eksikliği • Bilgilendirmelere ilişkin eksiklikler • Tarıma ve turizme yönelik çalışmaların yetersizliği • Proje konusunda danışmanlık hizmetlerinin zayıf olması

Mardin'de Üniversite ve Oda/Borsa ilişkileri açısından güçlü ve zayıf yanlar genel olarak incelendiğinde, bu kurumlar arasındaki iletişimde ve iş birliğinde eksiklikler olduğu

anlaşılmaktadır. Öte yandan, bu kurumların ortak iş yapma potansiyeline ve bunu gerçekleştirebilecek beşerî sermayeye sahip olmaları hususları ise güçlü yanları arasında ön plana çıkmaktadır. Yani, mevcut zayıf yanlar birer güçlü özelliğe dönüştürülebilecek niteliktedir. Bu başarılabildiği takdirde kurumlar arası enerjilerin birleşerek oluşacak sinerjiyle bölgesel kalkınmaya ortak biçimde katkı sağlamaları daha mümkün hâle gelebilecektir.

Mardin Oda/Borsa Genel Sekreterlerine yöneltilen "Üniversite ile kurumunuz arasındaki ilişkiler açısından mevcut fırsatlar-tehditler nelerdir?" sorularına verilen cevaplar Tablo 3'te sıralanmıştır. Burada ise her iki tarafın ortak fırsatları ve tehditleri ortaya konmuştur. Fırsatlar ve tehditler, kurumların kendi dışından kaynaklandığından, bunların ortak biçimde belirtilmeleri mümkündür.

Tablo 3: Mardin'de Üniversitenin ve Odaların/Borsaların karşı karşıya olduğu fırsatlar ve tehditler

Fırsatlar	*Tehditler*
• Üniversite ve sektörler arası iş birliği projesinin hayata geçirilmesine yönelik ortamın uygunluğu • Kalkınmaya yönelik ortak iş birliği platformlarının varlığı • Kurulacak yeni yüksek öğrenim birimleri • Dış ticarete yönelik ortak platformların varlığı • Sınır kapısının varlığı • Genç girişimcilerin varlığı • OSB'nin ihracat potansiyelinin yüksekliği • Mardin'in tarım potansiyeli • Şehrin bir bütün olarak turizm potansiyeli • Mardin'e has tarımsal ürünlerin promosyonuna yönelik ortak platformların varlığı • Ortak saha çalışmaları yapmaya yönelik platformların varlığı	• Kurumsal iş birliği kültürünün yetersizliği • Coğrafî konumun yol açabileceği dezavantajlar • Özelde ilçelere yönelik çalışmaların yetersizliği • Güvenliğe dair olumsuz algılar

Üniversitenin ve Odaların/Borsaların bölgesel kalkınmaya yönelik iş birliklerini tehdit edebilecek unsurların varlığına rağmen bunu sağlayabilecek fırsatların sayısı daha fazladır. Dolayısıyla söz konusu kurumlar arasında çok çeşitli alanlarda ortak hareket platformlarının mevcudiyeti ve çeşitli sektörlerde hareket alanlarının varlığı, bölgesel kalkınmaya katkı derecelerini artırabilecek nitelikte ve niceliktedir.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Bölümde, TOBB Akreditasyon Sistemi ile faaliyetlerini sürdüren Mardin Odalarına/Borsalarına, bölgesel kalkınma çerçevesinde Mardin Artuklu Üniversitesi'nin etkisi/katkısı ele alınmaktadır.

Bu çerçevede üniversitenin, bölgesel kalkınma odaklı bir vizyona sahip olması ve buna uygun bir misyonla hareket edebilmesi için, iş hayatının önde gelen temsilci kuruluşları olarak Odalar/Borsalar ile iş birliği yapması önem taşımaktadır. Zira bir eğitim kurumu olarak üniversite, bölgesel kalkınmada önemli aktörlerden biri konumundadır.

TOBB Akreditasyon Sisteminde 'Temel Yeterlilikler' ve 'Temel Hizmetler' alanlarında yer alan kriterler ile akredite Odalar/Borsalar tarafından kurumsallaşma anlamında kalkınma odaklı yürütülen eğitim ve diğer faaliyetler, bu süreçteki en önemli aktörlerinden biri olarak üniversite ile iş birliği hâlinde gerçekleştirilmesi durumunda bölgesel kalkınmaya yüksek ölçüde pozitif etkide bulunabilmektedir.

Zira, hem 'Temel Yeterlilikler' hem de 'Temel Hizmetler' alanlarında yer alan kriterler, Odaların/Borsaların kurumsal kapasitelerini ve hitap ettikleri kesimlere yönelik etkinliklerini artırmaya katkı sağlar niteliktedir. Dolayısıyla, Odalarda/Borsalarda uygun biçimde hayata geçirilen akreditasyon sistemi, esasında bu kurumların bölgesel kalkınmaya katkı derecelerini belirgin bir biçimde artırabilmektedir. Üniversite de bu sürece dahil olduğunda ise etki alanı ve derecesi daha yüksek seviyelere çıkmaktadır.

Nitekim, bu bölümde yapılan analizler, Mardin ilinde/ilçelerinde bulunan toplamda 11,224 üyeye sahip beş Odanın/Borsanın %60'ının akademi dünyasıyla iş birliğinin yüksek derecede önemli olduğunu ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, Üniversitenin Odalara/Borsalara özellikle şu konularda destek sağlaması hâlinde bölgesel kalkınmaya daha fazla etkide

bulunulabileceğine dair bir mutabakat oluşmaktadır: Eğitim programları ve seminerler; İnsan kaynakları yönetimi; Bilgi teknolojileri yönetimi, Stratejik ve analitik düşünce metodolojisi; Proje yazma ve hazırlama; Ar-Ge ve inovasyon; Dış ticaret geliştirme; Bölgesel ve ulusal ekonomik araştırmalar; e-Ticaret ve pazar araştırmaları; Kalifiye personel yetiştirilmesi; Marka oluşturma; Coğrafî işaretli ürün çalışmaları, OSB'nin gelişmesi, Laboratuvar çalışmaları.

Mevcut şartlarda Mardin'de Üniversite ve Oda/Borsa ilişkileri açısından birtakım zayıf yanlar olmakla beraber, güçlü taraflar da mevcuttur. Bu kurumlar arasındaki iletişimde ve iş birliğinde eksiklikler olduğu anlaşılmakla beraber, ortak iş yapma potansiyeline ve bunu gerçekleştirebilecek beşerî sermayeye sahip olmaları bu kurumların güçlü yanları olarak ortaya çıkmaktadır.

Üniversite ve Odalar/Borsalar arasında oluşacak sinerjinin bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlayacağı açıktır. Her ne kadar iki tarafın da önünde birtakım tehditler olsa bile onları bekleyen belirgin bazı fırsatlar da vardır. Bu kapsamda, söz konusu kurumlar arasında çok çeşitli alanlarda ortak hareket platformlarının var olması, bölgesel kalkınmaya katkı derecelerini artırma potansiyeline işaret etmektedir.

Araştırma sonucunda; TOBB Akreditasyon Sistemine göre Odalar/Borsalar tarafından Üniversite ile etkin iletişimin ve iş birliğinin önemli olduğu ortaya çıkmakta, eğitim ve danışmanlık faaliyetleri ile birlikte çalışma kültürünün oluşması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bölgesel kalkınmada Üniversitenin etkin rolü için, akredite Odalar/Borsalar ile etkili stratejilerle zenginleştirilmiş faaliyetlerin önemli katkılar sağlayacağı belirtilebilir.

6. Bibliyografya

Ekinci, M. B. (2018). *Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversite Modeli; Mardin Artuklu (MAÜ) Örneği*. Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, https://www.artuklu.edu.tr/maukok/mukaddime

Erdoğan, M.; Karagöl (2018). V.Bölgesel Kalkınmada Yeni Kurulan Üniversitelerin Rolü: Bingöl Örneği. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 51-78, http://dx.doi.org/10.29216/ueip.397494.

Kızıltepe Ticaret Borsası (2021). *Kurumsal.* http://www.kiziltepetb.org.tr, E.T.: 11.10.2021.

Kızıltepe Ticaret ve Sanayi Odası (2021). Kurumsal. http://www.kiziltepetso.org.tr, E.T.: 11.10.2021.

Mardin Artuklu Üniversitesi (2023a). *MAÜ'nün Kuruluş Süreci.* https://www.artuklu.edu.tr/mardin-artuklu-universitesi-tarihcesi, E.T.: 03.01.2023.

Mardin Artuklu Üniversitesi (2023b). *MAÜ Tarihçesi*. https://www.artuklu.edu.tr/mardin-artuklu-universitesi-tarihcesi, E.T.: 03.01.2023.

Mardin Ticaret ve Sanayi Odası (2021). *Kurumsal*. http://www.mardintso.org.tr, E.T.: 12.10.2021.

Naralan, A.; Akbaba, A. İ.; Çelik, A. K.; Aydın, S. (2012). Bölgesel Kalkınmada Üniversitelerin Rolü-Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Üniversiteyi Tercih Nedenleri, Şehirden ve Üniversiteden Beklentilerinin Karşılanma Düzeyi. *Uluslararası Katılımlı Bölgesel İş Birliği ve Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi, 17-20 Ekim, 273-290, https://www.researchgate.net/publication/264057513_Bolgesel_Kalkinmada_Universitelerin_Rolu_-_Ataturk_Universitesi_Ogrencilerinin_Sehirden_ve_Universiteden_Beklentilerinin_Karsilanma_Duzeyi

Nusaybin Ticaret Borsası (2021). *Kurumsal.* http://www.nusaybintb.org.tr, E.T.: 13.12.2021.

Nusaybin Ticaret ve Sanayi Odası (2021). *Kurumsal*. http://nusaybintso.org.tr, E.T.: 13.12.2021.

Öztürk, N (2005). *Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım.* Ankara: Roma Yayınları.

Salmi, Jamil (2009). *The Challenge of Establishing World Class Universities.* Washington D.C.: the World Bank Publications, https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-0-8213-7865-6

TOBB (2016). *Odalar ve Borsalar için Akreditasyon Kılavuzu; Akreditasyon Standardı.* https://www.tobb.org.tr/AkreditasyonKuruluSekreterligi/Documents/2017AkreditasyonKilavuzuSon.pdf, E.T.: 03.03.2023.

TOBB (2023a). *Özetle TOBB*. https://tobb.org.tr/ozetleTOBB/ozetletobb.pdf, E.T.: 02.02.2023.

TOBB (2023b). *TOBB Akreditasyon Sistemi*. https://www.tobb.org.tr/AkreditasyonKuruluSekreterligi/Sayfalar/SistemNedir.php, E.T.: 13.01.2023.

Toprak, A. O. (2012). *Bölgesel Kalkınma ve Üniversiteler; Kırklareli Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Bilim Dalı, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/49166.pdf, E.T.: 04.12.2021.

YÖK (2020). *Yükseköğretimde İhtisaslaşma ve Misyon Farklılaşması; Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversiteler.* Ankara. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/bolgesel_kalkinma_odakli_universiteler.pdf, E.T.: 03.01.2023.

Ek: Mardin'de Üniversitenin Oda/Borsa Akreditasyon Sürecindeki Katkılarının Değerlendirilmesine İlişkin Soru Formu

Kurum Adı	
Kurumun Kuruluş Tarihi	
Kurumunuzun Üye Sayısı	
Adınız Soyadınız	
Kurumdaki Göreviniz	
Kurumdaki Görev Süreniz	

1. Son 3 yılda Kurumunuz ile Üniversite arasında ortak çalışma yaptınız mı?

Evet	Hayır

2. Yanıtınız "evet" ise Kurumunuz ile Üniversite arasında ne gibi iş birlikleri yaptınız?

Sizce Üniversite ile Kurumunuz ilişkilerini değerlendirdiğinizde aşağıdaki sorulara yanıtınız ne olur?

	Hayır	Kısmen	Evet
3. Üniversitenin kurumsal gelişiminize katkısı olacağına inanıyor musunuz?			
4. Üniversitenin somut projelerinize katkısı olacağına inanıyor musunuz?			
5. Üniversite ile üyeleriniz arasındaki ilişkileri yeterli buluyor musunuz?			
6. İlin kalkınması ve gelişmesi için üniversiteye görev düştüğüne inanıyor musunuz?			
7. Gerektiğinde Üniversite ile kolay iletişime geçebilir misiniz?			
8. Üniversitenin, TOBB/TEPAV'ın ve Odaların/Borsaların ortak mutabakat ile belirlediği Akademik Danışmanın kurumunuza katkısına inanıyor musunuz?			

Akademik Danışmanla iş birliği kapsamında hangi faaliyetleri icra ettiniz?

	Evet	Hayır
9. Eğitim programları ve sunumlar düzenlemek		
10. Bilgi destekleri sağlamak		
11. Saha çalışmaları ve araştırmalar yapmak		
12. İstatistikler ve iktisadî panoramalar hazırlamak		
13.Projeler hazırlamak ve yürütmek		
14. Sosyo-kültürel faaliyetler gerçekleştirmek		

15. Diğer faaliyetler (varsa)

16. Akademik Danışmanla iş birliği kapsamında gerçekleştirdiğiniz faaliyetlerin bölgesel kalkınmaya katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet	Hayır

17. Yanıtınız "evet" ise ne tür somut katkıları olduğunu düşünüyorsunuz?

Üniversitenin aşağıdaki konularda faydası olup olmadığı hakkındaki düşünceniz nedir?

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Emin Değilim	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
18. Eğitim programları ve seminerler düzenlemek					
19. İnsan kaynakları yönetimi					
20. Bilgi teknolojileri yönetimi					
21. Stratejik ve analitik düşünce metodolojisi					
22. Proje hazırlama ve yürütme					
23. Ar-Ge ve inovasyon konusunda destek					
24. Dış ticaret geliştirme konusunda destek					
25. Ulusal ve bölgesel ekonomik araştırmalar hazırlanması					
26. e-ticarete ve pazar araştırmalarına destek verilmesi					
27. Kalifiye personel yetiştirilmesi					
28. Marka oluşturma çalışmaları					
29. Coğrafî işaretli ürün çalışmalarına katkı sağlanması					
30. OSB'nin gelişmesine katkı sağlanması					
31. Laboratuvar çalışmaları ile destek sağlanması					

32. Üniversite'den en çok hangi konularda eğitim almak istersiniz?

33.Üniversite'den hangi konularda danışmanlık almak istersiniz?

34. Üniversite ile Kurumunuz arasındaki iş birliği açısından her bir kurumun güçlü yönleri nelerdir?
a) Kurumunuz
b) Üniversite

35. Üniversite ile Kurumunuz arasındaki iş birliği açısından her bir kurumun zayıf yönleri nelerdir?
a) Kurumunuz
b) Üniversite

36. Üniversite ile Kurumunuz arası iş birliği önündeki fırsatlar nelerdir?

37. Üniversite ile Kurumunuz arası iş birliği önündeki tehditler nelerdir?

Mardin'in Seçilmiş Bazı Sektörel Sorunları ve İlgili Kurumlar İtibariyle Çözümleri Özet Dosyası

(A Brief File for Some Selected Sectoral Problems of Mardin and Their Solutions by Relevant Institutions)

I) Tarım Sektörü

Sorun 1)	**Tarımsal üretim planlaması yetersizdir.**
Öneri	Tarımsal ürün planlamasının eksikliği, üretimde arz-talep dengesinin sağlanamamasına yol açmaktadır. Üreticilerin mahsullerini belirli bir rotaya uygun biçimde üretmesi kente, bölgeye ve ülkeye tarımsal etkinlik anlamında artı sağlayacaktır.
İlgili Kurum	Tarım ve Orman Bakanlığı.
Sorun 2)	**Tarımsal ürünlerin dış pazarlama sorunu vardır.**
Öneri	Tarım/gıda ürünlerine yönelik ihracat kanallarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca akademik destek sağlanması yoluyla pazarlama, markalaşma ve kurumsallaşma hususlarına ilişkin iş birliği de sağlanmalıdır.
İlgili Kurum	Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Sorun 3)	**Tarımda kalifiye eleman sorunu yaşanmaktadır.**
Öneri	Kentin tarımsal üretimine katkı sağlayacak kalifiye insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede Mardin Artuklu Üniversitesi, başta Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi olmak üzere ilgili bölümleriyle sektörün ihtiyaç duyduğu kalifiye işgücü teminine yönelik eğitim programları dizayn etmeli ve uygulamalıdır.
İlgili Kurum	Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, Mardin Odaları/Borsaları, Ziraat İl/İlçe Odaları.
Sorun 4)	**Mantar üreticisi tarım desteği alamamaktadır.**
Öneri	Mantar üreticilerine üretim desteği verilmemektedir. Bu da ilgili üretim potansiyelinin ortaya çıkmasını engellemektedir. Dolayısıyla, şehir/bölge/ülke ekonomisine daha fazla katma değer sağlanması için kültür mantarı yetiştiriciliğinin tarım ürünü kabul edilerek üreticilerin Çiftçi Kayıt Sistemi kapsamına alınması ve desteklerden yararlandırılması sağlanmalıdır. Hızla büyüyen bu faaliyetin sorunlarına yönelik araştırmalara öncelik ve destek verilmelidir. Bu sorunların çözümü içinse hem gerekli mevzuat hazırlanmalı hem de üniversite, kamu/özel/karma nitelikli kurumların iş birliği sağlanmalıdır.
İlgili kurum	Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı.

Sorun 5)	**Mantar üretiminde eğitim ve sermaye eksikliği mevcuttur.**
Öneri	Mardin'de mantar yetiştiriciliğinde üreticilerin eğitim ve sermaye eksikliği vardır. Bu da sistematik üretimi baltalamaktadır. Bu sebeple, müteşebbislerin belli bir eğitime ve sermayeye sahip olmaksızın işletme kurmasına izin verilmemesi icap etmektedir. Ayrıca, Tarım ve Orman İl Müdürlüğü'nce eğitim verebilecek ve denetim yapabilecek ziraat mühendisi ve/ya teknikerin görevlendirilmesine ve belli bir üretim kapasitesine sahip işletmeler için iyi tarım uygulamaları sertifikası zorunluluğunun getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.
İlgili kurum	Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Sorun 6)	**Derik Zeytini (Xalxali) üretimi yetersizdir.**
Öneri	Mardin Derik'te ekonomik değeri yüksek yerli zeytin çeşitleri bulunmasına rağmen ilçenin zeytin üretim kapasitesi çok sınırlıdır. Bu bakımdan, ilçede zeytinciliğin gelişebilmesi için öncelikle yeteri büyüklükte (>50 dekar) yeni zeytin bahçelerinin kurulumu elzemdir. Bu kapsamda âtıl durumdaki hazine arazileri, yeni zeytin bahçelerinin kurulması için istekli çiftçilere kiralama yoluyla tahsis edilmelidir. Buralarda kurulacak zeytin bahçeleri için fidan temini, arazilerin çitlerle çevrilmesi ve sulama gibi başlıklarda da belli bir oranda çiftçilere destek sunulmalıdır.
İlgili kurum	Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Millî Emlak Genel Müdürlüğü, Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi, Derik Kaymakamlığı, GAP İdaresi Başkanlığı, Dicle Kalkınma Ajansı.
Sorun 7)	**Derik Zeytiniyle ilgili çalışmaları koordine edebilecek yerel bir birim yoktur.**
Öneri	Gerek zeytin tarımının yapılmasına ve gerekse zeytin ürünlerinin üretimine/markalaşmasına dönük faaliyetler belli bir eğitim ve kültür birikimini icap ettirmektedir. İlçede zeytinciliğin yaygınlaşmasına ve gelişimine öncülük edebilecek insan kaynakları yetersizdir. Dolayısıyla zeytinciliğin gelişim süreciyle ilgili bütün paydaşlarda farkındalık oluşturabilmek amacıyla her türlü planlama, proje geliştirme, eğitim ve Ar-Ge çalışmalarının yürütüldüğü bir zeytincilik biriminin kurulması gerekmektedir. Söz konusu birim, bu hususlardaki ihtiyacın giderilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.
İlgili kurum	Derik Kaymakamlığı, Derik Belediyesi, Derik İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin Odaları/Borsaları, Derik Ziraat Odası Başkanlığı, Mardin Zeytin Üreticileri Birliği.

Sorun 8)	**Mardin'de ihtiyaç üstünde un fabrikası vardır.**
Öneri	Şehirde çok sayıda un fabrikası vardır. Bu da rekabeti olumsuz etkilemektedir. Bu sorunun giderilebilmesi için şehirde yeni yatırım yapacak kişilere bu konuda bilgi verilmeli ve OSB'de/sanayi sitelerinde un fabrikası kurulması zorlaştırılmalıdır.
İlgili Kurum	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mardin Organize Sanayi Bölgesi.
Sorun 9	**Un ürünleri çeşitlendirmesi yetersizdir.**
Öneri	Un firmaları, yeterince ürün çeşitlendirmesi yapmamakta ve klasik türlerle faaliyetlerini sürdürmektedir. Halbuki ürün çeşitlendirmesi, pazar paylarını artırmalarına imkân sağlayacaktır. Bu sebeple, çeşitli niteliklere sahip un ve diğer mamuller konusunda piyasa araştırması yapılmalı ve buna yönelik ürün çeşitlendirmesine gidilmelidir.
İlgili Kurum	Dicle Un Sanayicileri Derneği, KOSGEB, Dicle Kalkınma Ajansı, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Sorun 10)	**Mardin'de bazı sektörlere verilen ticarî krediler ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.**
Öneri	Mardin'de inşaat, tekstil, enerji ve imalât alt sektörlerine kullandırılan ticarî krediler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. Bu sektörlere kullandırılan ticarî kredilerin etkin kullanılıp kullanılmadığına yönelik denetimlerin yapılması gerekmektedir.
İlgili kurum	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Kamu ve özel nitelikli bankalar.

II) Sanayi Sektörü

Sorun 11)	**Ulusal ve uluslararası firmaları cezbedecek uygun yatırım ortamı yoktur.**
Öneri	Mardin merkezde ve ilçelerinde faaliyet yürüten tekstil firmaları belirgin bir gelişim sergilemektedir. Ancak bu gelişim, kurumsal firmaları bölgeye cazip olanaklarla çekmekle gerçekleşmektedir. Bunun için Mardin'e ilave çok yönlü imkânların sağlanması ve bunların da kurumsal firmalara avantaj sağlayacak biçimde dizayn edilmesi gerekmektedir.
İlgili kurum	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi, Mardin İli/İlçeleri Tekstil Dernekleri.
Sorun 12	**Bölgeye gelen 'yerli girişimciler', dış girişimcilere göre dezavantajlıdır.**
Öneri	Bölgeye yatırım yapma amacıyla diğer şehirlerden gelen 'yerli girişimciler', dışardan gelen girişimcilere göre dezavantajlı bir görünüm sergilemektedir. Bunun için, bölgeye gelen girişimcilerin gerçekten yatırım yapma niyetinde olup olmadığının tespit edilmesi gereklidir. Bu kapsamda, özellikle diğer şehirlerden gelen 'yerli girişimciler' ile irtibatlı olunması ve onlara en azından 'zorluk' çıkarılmaması fakat tam tersine yatırımlarında kolaylıklar sağlanması gerekmektedir.
İlgili Kurum	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Mardin Odaları/Borsaları, Mardin İli/İlçeleri Tekstil Dernekleri, Dicle Kalkınma Ajansı, KOSGEB.
Sorun 13)	**Tekstil sektöründe nitelikli ara teknik ve yönetici personel yetersizliği mevcuttur.**
Öneri	Mardin merkezde ve ilçelerinde faaliyet yürüten tekstil firmalarının çoğunlukla temel problemi nitelikli teknik ve yönetici personel yetersizliğidir. Bu sorunun çözümü için kısa ve orta vadede planlar belirleyerek teknik liselerde ve/ya üniversitede tekstil ile ilgili eğitim programları açılmalıdır.
İlgili kurum	Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, Mardin Artuklu Üniversitesi.

Sorun 14)	**Tekstil firmaları markalaşma konusunda yeterli destek alamamaktadır.**
Öneri	Mardin merkezde ve ilçelerinde faaliyet yürüten tekstil ve hazır giyim işletmelerinin tamamına yakını fason üretim yapmaktadır. Firmaları markalaşma konusunda bilinçlendirmek ve onlara gerekli eğitim ve danışmanlık hizmeti vermek amacıyla bir birim/kurum oluşturulması gerekmektedir. Böyle bir birim/kurum, özellikle teknik ve finansal alt yapısı güçlü firmaları yönlendirmede önemli katkılar sağlayabilecektir.
İlgili kurum	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Mardin İli/İlçeleri Tekstil Dernekleri, Dicle Kalkınma Ajansı, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Sorun 15)	**MardinOSB'de içsel ölçek ekonomisi sorunları vardır.**
Öneri	MardinOSB firmalarının birtakım negatif içsel ölçek ekonomisi sorunları mevcut olup bunlar işletmelerin kurumsallaşması, verimliliğini artırması ve daha da gelişmesi/büyümesi önünde engeller oluşturmaktadır. Firmalar, negatif içsel ekonomilerini bertaraf edebilmek için aşırı işgücü ve personel uzmanlaşmasından kaynaklanan dezavantajları ortadan kaldırmalı ve idarî yapılarını gözden geçirmelidir. Bu çerçevede, işletmelere yönelik kurumsallaşma ve üretim yönetimi/organizasyonu konularında eğitim programları düzenlenmelidir.
İlgili kurum	Mardin Organize Sanayi Bölgesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
Sorun 16)	**MardinOSB'de dışsal ölçek ekonomisi sorunları vardır.**
Öneri	MardinOSB firmalarının birtakım negatif dışsal ölçek ekonomisi sorunları mevcut olup bunlar işletmelerin üretim kapasitelerini ve rekabetçiliklerini daha da artırmaları önünde engeller oluşturmaktadır. Firmaların negatif dışsal ekonomilerini minimize edebilmek için MardinOSB yönetiminin, bölgelerindeki altyapı ihtiyaçlarını tamamlaması icap etmektedir. Bu amaçla ilgili kamu kurumları ile irtibat sağlanarak eksikliklerin giderilmesi hususunda destek temin yoluna gidilmelidir.
İlgili kurum	Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı.

III) Hizmet Sektörü

Sorun 17)	**Ulaşım alternatifleri yetersizdir.**
Öneri	Çevre yolunun ve tarımsal/sınaî merkezlere yakın bir dizi karayolunun kente kazandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda şehir merkezindeki trafik rahatlamış, şehir etrafındaki trafik akışı gelişmiş ve ziraî ve sınaî üretimde ve pazarlamada etkinlik sağlanmış olacaktır.
İlgili kurum	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü.
Sorun 18)	**Mardin'de kullandırılan ticarî kredilerin payı Türkiye ortalamasının çok altındadır.**
Öneri	BDDK Fintürk istatistiklerine göre Mardin'de 2019, 2020 ve 2021 yıllarında tüm sektörlere kullandırılan nakdî ve gayri nakdî toplam kredilerin payı binde 2 civarındadır. Türkiye ortalamasına göre bu pay son derece düşüktür. Sektörel kalkınmanın sağlanabilmesi aynı zamanda finansal gelişme ve derinleşme düzeyi ile yakından ilgilidir. Mardin'e sağlanan nakdî ve gayri nakdî kredilerin miktarı ve payı artırılarak sektörlerin kalkınmasına destek verilmelidir.
İlgili kurum	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Kamu ve özel nitelikli bankalar.
Sorun 19)	**Mardin'le ilgili turistik tanıtım ve reklam faaliyetleri yetersizdir.**
Öneri	Mardin ile ilgili tanıtım ve reklam faaliyetlerinin yeterli seviyede yapılmaması, turizm faaliyetlerinin şehrin potansiyelinin altında seyretmesine neden olmaktadır. Tanıtım faaliyetlerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla sosyal medya platformları, broşür ve katalog gibi basılı materyaller kullanılabilir. Influencer marketing çalışmaları (sosyal medya kaynaklarında yüksek takipçisi olan kişilerce yapılan pazarlama çalışmaları), yarışmalar ve festivaller düzenlenebilir. Bu faaliyetlerin yanı sıra reklam fimleri de yine Mardin turizminin ön plana çıkması ve tanınırlık için kullanılabilir. Bölgede kültür turizminin geliştirilmesine yönelik faaliyetler artırılmalıdır.
İlgili kurum	Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yerel/ulusal basın/yayın kuruluşları.

Sorun 20)	**Yukarı/Eski Mardin'de trafik, çevre kirliliği ve yürüyüş/hareket alanı sorunları vardır.**
Öneri	Yukarı/Eski Mardin olarak ifade edilen alanda trafik sorunu, çevre kirliliği ve sınırlı yürüyüş/hareket alanı, turizmin sürdürülebilirliğine engel teşkil etmektedir. Çevre kirliliği olumsuz bir imaja neden olması açısından hızlıca çözüme kavuşturulması gereken sorunların başında gelmektedir. Turistik destinasyonların çekiciliğinde etkili olan birden fazla faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri turistik destinasyonların yürünebilir nitelikte olmasıdır. Özellikle turistlerin Eski Mardin'de yoğun şekilde vakit geçirdikleri saat aralığında caddenin trafiğe kapatılması önerilmektedir. Yaya geçitleri ve engelli bireyler için kılavuz çizgilerinin yer alması gerekmektedir. Eski Mardin'in alt çarşılarında yer alan dükkânların onarılarak kullanıma açılması icap etmektedir. Bu şekilde 1.Cadde üzerindeki yoğunluğun da azalacağı öngörülmektedir.
İlgili kurum	Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi, Artuklu Belediyesi, Mardin Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Mardin Odaları/Borsaları.
Sorun 21)	**Yeni yapılar, Mardin'in tarihî/kültürel siluetini bozmaktadır.**
Öneri	Yeni yapılar, kentin tarihî dokusuna uygun değildir. Eski kent meydanında inşa edilen betonarme yapılar da Mardin'in tarihî siluetini bozmaktadır. Tüm bunlar, şehrin tarihî kimliğinden uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Tarihî dokusu ile ön plana çıkan Mardin'de yerel yönetimlerce betonarme yapılara ilişkin gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
İlgili kurum	Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi, Artuklu Belediyesi, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü.
Sorun 22)	**Turizmde nitelikli insan kaynağı yetersizdir.**
Öneri	Turizm sektörünü oluşturan alt bileşenlerin çoğunluğunda nitelikli insan kaynağı yetersizliği, sürdürülebilir turizm anlayışına engel olmaktadır. İşletmeler MAÜ Turizm Fakültesi ve Turizm Meslek Liseleri ile iş birliği içinde olmalıdır. Üniversite tarafından yapılan kariyer günlerine katılım sağlanmalı ve öğrencileri bölgede istihdam etmek noktasında iletişim kurulmalıdır. İşletmeler hâlihazırdaki çalışanları için üniversiteden eğitim talebinde bulunabilirler. Öğrencilere staj konusunda işletmeler tarafından fırsatlar verilmelidir. Üniversite tarafından esnafa satış politikaları, pazarlama ve hijyen ile ilgili eğitimler verilebilir. Bu eğitimlerin çalışana, işletmeye ve turizme katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, üniversiteden mezun nitelikli personeli sektörle buluşturacak iletişim kanalları da geliştirilmelidir.
İlgili kurum	Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin İl Millî Eğitim Müdürlüğü.

Sorun 23)	**Mardin'de kurumsal sağlıklı beslenme eğitimleri yoktur.**
Öneri	Mardin'de sağlıklı beslenmeye ilişkin kurumsal eğitim programları mevcut değildir. Bu tür eğitimlere ihtiyaç vardır. Özellikle besin hazırlayıcılara yönelik eğitimler verilerek daha sağlıklı beslenme yollarına dair bilgi ve bilinç seviyesi yükseltilmelidir.
İlgili kurum	Mardin İl Sağlık Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Mardin İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Mardin Artuklu Üniversitesi
Sorun 24)	**Mardin'de obezite ve kronik hastalıklara dair sistemli veri yoktur.**
Öneri	Obezitenin ve kronik hastalıkların sistemli olarak verileri toplanmamaktadır. Bu tür verilere ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, beslenmeye bağlı oluşan hastalıklar takip edilerek sağlıklı beslenme şartları oluşturulabilecektir. Böylece, kronik rahatsızlıklar ve bunlara bağlı ölümler azaltılabilecektir.
İlgili kurum	Sağlık Bakanlığı, Mardin İl Sağlık Müdürlüğü.
Sorun 25)	**Mardin'in yemeklerine dair sağlıklı ve lezzetli reçeteler yoktur.**
Öneri	Mardin'e ait ve yüzyıllardır nesilden nesile aktarılan yemeklerin sağlıklı ve lezzetli yeni reçeteleri mevcut değildir. Bunların çalışılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Yüzyıllardır yapılan ve eşsiz güzellikteki Mardin yemeklerinin yeni reçetelerinin hazırlanması, şehrin kültürünün tanıtılmasına, mevcut üretilen gıda ürünlerine katma değer sağlanmasına ve turizm potansiyelinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.
İlgili kurum	Mardin Artuklu Üniversitesi, Gıda üretimiyle iştigal eden kurumlar.
Sorun 26)	**İşletmelerin yeni pazarlara açılmasına yönelik destekler yetersizdir.**
Öneri	Mardin'de faaliyette bulunan işletmelerin temel olarak Irak ve Suriye pazarlarına odaklanmaları, muhtemel pazarlardaki fırsatların kaçırılmasına yol açmaktadır. Bu kapsamda firmaların yeni pazarlara açılabilmesi ve daha fazla gelir elde edip ekonomiye katkı seviyelerini artırabilmesi için çeşitli destekler sağlanmalıdır. Böylece alternatif pazarlar oluşturulabilecektir.
İlgili Kurum	Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı.

Sorun 27)	**İşletmelere yönelik kriz ve stratejik yönetim eğitimleri mevcut değildir.**
Öneri	Beklenmedik anda ortaya çıkarak firmaları olumsuz etkileme kabiliyetinde olan kriz, Mardin'deki firmalar için kaçınılmaz durumdadır. İçinde bulunulan coğrafî çevre, siyasî belirsizlikler ve kaoslar, firmaları ve pazarlarını olumsuz etkileyerek hayatta kalmalarını doğrudan etkilemektedir. Firmaların makro veya mikro çevreden kaynaklı krizlerle mücadele edip faaliyetlerini sürdürmesi ve değişim içinde olan çevreye uyum sağlayabilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, işletmelere kriz ve stratejik yönetim konularında eğitimler verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.
İlgili Kurum	Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin Odaları/Borsaları.
Sorun 28)	**Üniversitelerin, TOBB ve Odalar/Borsalar ile kalkınma bağlamında ilişkisi yetersizdir.**
Öneri	Üniversitelerin kalkınma bağlamında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve buna bağlı Odalar/Borsalar ile ilişki seviyesi düşüktür. Bunun artırılmasına ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, TOBB Akreditasyon Sisteminin önemli katkısının olacağı belirtilebilir. Nitekim, bu sistemin faydaları Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Odaların/Borsaların sistemden kazanımları sayesinde bölgelerinin gelişimine olumlu katkısı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak önem derecesi açısından iş dünyasının kalkınmaya etki edecek en önde gelen kurumlar olan TOBB ve buna bağlı Odaların/Borsaların, YÖK ve üniversiteler ile bağlarının güçlendirilmesi gereklidir. TOBB Akreditasyon Sistemi kapsamında üniversiteler ile somut olarak yapılacak ortak çalışmaların desteklenmesi ve iş birliği mutabakatlarının olması önemlidir. Üniversiteler tarafından da Oda/Borsa üyelerinin sektörel yapısına göre eğitim organizasyon yapısına geçilmesi ticaret ve sanayi hacminin artması açısından önem arz edecektir.
İlgili Kurum	TOBB, Yükseköğretim Kurulu, Mardin Artuklu Üniversitesi

Yazarların Kısa Öz Geçmişleri

(Short Resumes of the Authors)

(Esere katkı sağlayan 22 yazarın isimleri itibariyle alfabetik sıralaması)

Arş. Gör. Abdulgafur Çelik
Mardin doğumludur. Lisans eğitimini Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doktora eğitimine ise Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yoksulluk Çalışmaları Programı'nda devam etmektedir. Uzmanlık alanları 'Yoksulluk, Sosyal Politika ve Çalışan Yoksulluk' olan Çelik, özellikle 'Çalışan yoksulluk bağlamında tekstil sektöründe istihdama katılan kişiler' üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Çelik, hâlen MAÜ İİBF İktisat Bölümü Öğretim Elemanıdır.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Alanlı
Ordu doğumludur. Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynakları Yönetimi, Yönetim Bilimleri ve Katılım Bankacılığı' olan Alanlı, bu kapsamda; özellikle 'Bölgesel Kalkınma, Enerji Verimliliği, İnsan Kaynakları Yönetimi' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Özgün yayınlarına ilaveten 'Türkiye'de Katılım Bankacılığı Kamu Politikasının Gelişimi' isimli bir kitabı bulunmaktadır. Alanlı, hâlen Mehmet Akif Üniversitesi Gölhisar MYO Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü Öğretim Üyesidir.

Prof. Dr. Ahmet Ferit Atasoy
Yozgat doğumludur. Lisans eğitimini Gaziantep Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Süt Teknolojisi Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doçentliğini 'Gıda Bilimleri ve Mühendisliği' alanında almıştır. Uzmanlık alanları 'Gıda Bilimi ve Teknolojisi, Süt ve Süt Ürünleri' olan Atasoy; özellikle 'Yöresel ve Geleneksel Ürünler, Yenilebilir Filmler ve Ambalajlar' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Çok sayıda özgün makalesi ve kitap bölümü bulunmaktadır. Atasoy, hâlen Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi Aziz Korkmaz
Urfa doğumludur. Lisans eğitimini Mersin Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Gıda Bilimi ve Teknolojisi' olan Korkmaz, bu kapsamda; özellikle 'Gıda Kimyası, Gıdalardaki Kalite Özellikleri, Gıda Sanayisine Dayalı Kırsal Kalkınma Modelleri ve Gıda İşleme Tesislerinin Projelendirilmesi' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Çok sayıda özgün makalesi ve kitap bölümü bulunmaktadır. Korkmaz, hâlen MAÜ SBF Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Üyesidir.

Arş. Gör. Çağlar Akçalı
Manisa doğumludur. Lisans eğitimini Ege Üniversitesi İzmir Atatürk Sağlık Yüksekokulu Beslenme ve Diyetetik Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü'nde tamamlamıştır. Doktora eğitimine ise Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü'nde devam etmektedir. 'Dost Bakterilerin Hastalıklar Üzerine Etkileri ve Probiyotikli Tarifler', 'Gebelikte Beslenme Eğitiminin ve Gebelerin Beslenme Bilgilerinin Değerlendirilmesi' ve 'Tip 1 Diyabetli Yetişkinlerde Hipoglisemi Korkusunun Değerlendirilmesi' konularında çalışmaları bulunmaktadır. Akçalı, hâlen MAÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Elemanıdır.

Arş. Gör. Dilan Arabacıoğlu
Aydın doğumludur. Lisans eğitimini Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Rehberliği Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doktora eğitimine ise MAÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı'nda devam etmektedir. Uzmanlık alanları 'Turist Rehberlerinin İletişim Becerileri, Turlarda Teknoloji Kullanımı ve Turist Davranışı' olan Arabacıoğlu bu kapsamda; özellikle 'Turist Memnuniyeti, Turist Tatmini ve Turist Rehberliği Mesleği' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Yayımlanmış çok sayıda araştırma makalesi, bildirisi ve kitap bölümü vardır. Arabacıoğlu, hâlen MAÜ Turizm Fakültesi Öğretim Elemanıdır.

Öğr. Gör. Ferhat Demiralp
Diyarbakır doğumludur. Lisans eğitimini Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Edebiyatı Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimlerini Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bilim Dalı'nda ve MAÜ Yaşayan Diller Enstitüsü Süryanî Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalı'nda yapmıştır. Doktora eğitimine ise Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı'nda devam etmektedir. Uzmanlık alanları 'Yönetim Bilişim Sistemleri, Karar Destek Sistemleri, SCADA Sistemleri ve Lingo-Bilişim' olan Demiralp, bu kapsamda; özellikle 'Bölgesel Kalkınma, Su ve Enerji Yönetimi ve Lingo-Bilişim' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Demiralp, hâlen MAÜ Yaşayan Diller Enstitüsü Öğretim Elemanıdır.

Prof. Dr. Havva Yağcı
Konya doğumludur. Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doçentliğini 'Sosyal Politika' alanında almıştır. Uzmanlık alanı 'Sosyal Politika' olan Yağcı, bu kapsamda; özellikle 'Engelliler, yaşlılar, gençler, kadınlar ve göçmenler' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Ayrıca 'enerji politikası, çevre politikası, istihdam politikaları, girişimcilik, istihdam ve KOBİ uygulamaları' alanlarında da çok sayıda çalışması vardır. Yağcı, hâlen MAÜ İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesidir.

Doç. Dr. Hilal Acay
Mardin doğumludur. Lisans eğitimini Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde; Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Dicle Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Biyoloji Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doçentliğini 'Mikoloji ve Endüstriyel Mikrobiyoloji' alanında almıştır. Uzmanlık alanları 'Mikoloji, Mikonanoteknoloji, Biyoteknoloji ve Endüstriyel Mikrobiyoloji' olan Acay, özellikle 'Yenilebilir doğal mantarların pek çok biyoaktif özellikleri ile Endüstriyel Mikrobiyoloji ve Biyoteknolojide kullanım olanakları' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Ayrıca yeni gelişmekte olan 'Mikonanoteknoloji' alanında da çalışmaları mevcuttur. Yayımlanmış çok sayıda makalesi, kitap bölümü ve kongre/sempozyum bildirisi vardır. Acay, hâlen MAÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi İlyas Bayar
Şırnak doğumludur. Lisans eğitimini Mustafa Kemal Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü'nde; Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Makro İktisat, Gelişme İktisadı ve Maliye Politikası' olan Bayar, bu kapsamda; özellikle 'Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme ve Kalkınma' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Yayımlanmış çok sayıda makalesi, kitap bölümü ve bildirisi vardır. Bayar, hâlen MAÜ Ömerli MYO Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi İslam Altun
İstanbul doğumludur. Lisans eğitimini Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Leicester Üniversitesi Yönetim ve Finans Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü Orta Doğu Ekonomi Politiği Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Uluslararası İşletmecilik, Stratejik Yönetim ve Kriz Yönetimi' olan Altun, bu kapsamda; özellikle 'Uluslararası İşletmelerde Kriz ve Stratejik Yönetim, Politik Risk ve İhracat Performansı, KOBİ'lerde İhracat ve Uluslararasılaşma' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Özgün ve derleme olmak üzere yayımlanmış çeşitli çalışmalarına ilaveten 'Kriz ve Stratejik Yönetim: Siyasal Kriz Dönemi Uluslararası Firma Stratejileri' isimli bir kitabı vardır. Altun, hâlen MAÜ İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi Jiyan Aslan Ceylan
Mardin doğumludur. Lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü'nde; Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Yetişkin Hastalıklarında Beslenme, Toplu Beslenme Sistemleri, Toplumda Beslenme Durumunun Saptanması, Mutfak Kültürü ve Çocuk Hastalıklarında Beslenme'dir. Özgün ve derleme olmak üzere yayımlanmış çeşitli makaleleri ve kitap bölümleri vardır. Aslan Ceylan, hâlen MAÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Üyesidir.

Prof. Dr. Mehmet Behzat Ekinci
Urfa doğumludur. Lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doçentliğini 'Makro İktisat' alanında almıştır. Uzmanlık alanları 'Gelişme İktisadı, Uluslararası İktisat ve Türkiye İktisadı' olan Ekinci, bu kapsamda; özellikle 'Bölgesel Kalkınma, Sürdürülebilir Sektörel Kalkınma, Uluslararası Mal-Hizmet Ticareti ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ)' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Özgün, derleme ve tercüme olmak üzere yayımlanmış çeşitli çalışmalarına ilaveten 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversite Modeli; Mardin Artuklu (MAÜ) Örneği', 'Firmalar ve Bankalar için Dış Ticaret Yazışmaları (Ortak)', 'Uluslararası Hizmet Ticaretinde Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye' ve 'Türkiye'de KOBİ'lerin Kurumsal Gelişimi ve Finansal Sorunları' isimli dört kitabı vardır. Ekinci, hâlen MAÜ İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesidir.

Arş. Gör. Mehmet Dabakoğlu
Mardin doğumludur. Lisans eğitimini MAÜ İİBF İktisat Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Doktora eğitimine ise MAÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda devam etmektedir. İlgi alanları 'Bölgesel İktisat ve Uluslararası İktisat' olan Dabakoğlu, bu kapsamda; özellikle 'Bölgesel Kalkınma, Uluslararası Ticaret ve Küreselleşme' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Yayımlanmış çeşitli özgün çalışmalarına ilaveten 'Mardin'in Tarımsal İhracat Sorunları: Sektör İşletmeleri Üzerine Bir Analiz' isimli bir kitabı vardır. Dabakoğlu, hâlen MAÜ İİBF İktisat Bölümü Öğretim Elemanıdır.

Metin Sert
Urfa doğumludur. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini MAÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'TOBB Akreditasyon Sistemi, Organizasyonel Yönetim, Dış Ticaret Uygulamaları, Yönetim Sistemleri ve Proje Yönetimi' olan Sert, bu kapsamda özellikle 'TOBB Akreditasyon Sisteminde Kurumsal Yönetişim Modeli (Databank ERP Sistemi ile TOBB Oda/Borsa Dijital Dönüşümü), Mardin Bulgurunun Yeni Pazarlara Açılması, Kızıltepe Ticaret Borsası Analiz ve Dış Ticaret Kapasitesinin Geliştirilmesi' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Sert, hâlen Kızıltepe Ticaret Borsası Genel Sekreter Yardımcısıdır.

Mine Duyan
Mardin doğumludur. Ön Lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Vakfıkebir Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi Bölümü'nde; Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. İktisat alanında akademik araştırmalarda bulunmaktadır. Hâlen Mardin Organize Sanayi Bölgesi'nde özel bir işletmenin muhasebe sorumlusudur.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Doru
Diyarbakır doğumludur. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF İşletme Bölümü'nde; Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadî Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Gelişme İktisadı, Uluslararası İktisat ve Bölgesel İktisat' olan Doru, bu kapsamda; özellikle 'Uluslararası Ticaret, Uluslararası Parasal İktisat ve Bölgesel Kalkınma' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Özgün ve derleme olmak üzere yayımlanmış çeşitli çalışmalarına ilaveten 'Sosyo-Ekonomik Yapısıyla Mardin' isimli bir editörlük kitabı vardır. Doru, hâlen MAÜ İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Fazıl Emek
Erzurum doğumludur. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanı 'Makro İktisat' olan Emek, bu kapsamda; özellikle 'Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Gelir Eşitsizliği, Enerji Ekonomisi ve Katılım Bankacılığı' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Yayımlanmış çeşitli çalışmalarına ilaveten 'Gelir Dağılımı Politikalarının Oluşumunda Enflasyonun Önemi', 'Alternatif Bir Finans Kuruluşu Olan Katılım Bankaları ve Etkinlik Analizi' isimli iki kitabı vardır. Emek, hâlen MAÜ Neriman ve Celal Özel Nusaybin MYO Dış Ticaret Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi Serap Toprak Döşlü
Adana doğumludur. Lisans eğitimini Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü'nde; Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kimya Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Elektrokimya, Polimerler ve Enerji'dir. Araştırmalar başta olmak üzere özgün ve derleme nitelikli çeşitli yayınları vardır. Toprak Döşlü, hâlen MAÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi Şehmus Aykol
Diyarbakır doğumludur. Lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini MAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi Turizmi Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Turizm Davranışı, Sürdürülebilir Turizm ve Destinasyon Yönetimi' olan Aykol, bu kapsamda; özellikle 'Sosyal Medyanın Turist Davranışına Etkisi, Turistlerin Teknolojik Otel Deneyimleri ve Kriz Zamanlarında Turist Davranışları' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Yayımlanmış çok sayıda ampirik/kavramsal makalesi, kitap bölümü ve kongre bildirisi vardır. Aykol, hâlen MAÜ Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi Veysi Acıbuca
Mardin doğumludur. Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi Tarım Teknolojisi Bölümü'nde; Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Tarımsal Yayım ve Tarım Politikaları' olan Acıbuca, bu kapsamda; özellikle 'Çiftçi Eğitimi, Tarım Politikalarının Etkileri ve İklim Değişikliği' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Çok sayıda yayını vardır. Acıbuca, hâlen MAÜ Kızıltepe MYO Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü Öğretim Üyesidir.

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim Gülmez
Tokat doğumludur. Lisans eğitimini Mersin Üniversitesi Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü'nde; Yüksek Lisans eğitimini Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bilgi Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda; Doktora eğitimini Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Uzmanlık alanları 'Stratejik Pazarlama ve Marka Yönetimi' olan Gülmez, bu kapsamda; özellikle 'Pazar Bölümlendirme, Marka Konumlandırma ve Tüketici Temelli Marka Değeri' konularında çalışmalarda bulunmaktadır. Çok sayıda yayını vardır. Gülmez, hâlen MAÜ İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesidir.

Mardin'in tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki tematik bazı sorunlarını ele alan ve bunlara yönelik çözümler geliştiren bu eser, her sektöre ait bir ana kısımda dörder adet olmak üzere toplamda 12 bölümden oluşmaktadır. Her ana kısımda bir bölüm sırasıyla tarım, tekstil ve turizm sektörlerinin temel sorunlarına ve ilgili kurumlarla potansiyel iş birliği imkânlarına yoğunlaşırken, diğer bölümler ise çeşitli tematik sorunları ele alarak çözümlerine odaklanmaktadır.

Eserin her bölümünde ya bir saha araştırması ya da bir ekonometrik analiz mevcuttur. Zira amaç, sorunları ilk elden tespit ederek ayakları yere basan çözüm tekliflerinde bulunmaktır. Elbette Mardin'in her türlü sorununa çözüm bulma iddiası yoktur, fakat bu eserin özellikle bazı yapısal nitelikli meselelere çözümler getirmek suretiyle şehrin ve bölgenin kalkınmasına yönelik önemli bir adım niteliğinde olduğu ifade edilebilir.

This book, dealing with some thematic problems of Mardin in the agriculture, industry, and service sectors and seeking solutions for them, consists of a total of 12 chapters, four of which are in a main section belonging to each sector. In each main section, one chapter focuses on the main problems of the agriculture, textile, and tourism sectors respectively and potential cooperation opportunities with relevant institutions, while other ones focus on various thematic problems and their solutions.

Each part of the book includes either a field study or an econometric analysis. Because the aim is to identify the problems by first hand and to propose concrete solutions accordingly. Of course, there is no claim to find solutions to all kinds of problems of Mardin, but it can be stated that this book is a significant step towards the development of the city and the region, especially by proposing the solutions of some structural issues.

ISBN 978-605-4202-97-3